МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
(5 грудня 2024 року)

Дніпро
2025

УДК 34+35
А 43

Рекомендовано Науково-методичною радою Дніпровського державного університету внутрішніх справ (протокол № 4 від 18.12.2024)

А 43 Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5 груд. 2024 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. 416 с.

ISBN 978-617-560-055-9

Збірник містить тези доповідей однойменної Всеукраїнської науково-практичної конференції (розглянуто різні проблемні аспекти сучасних процесів державотворення, правотворення й правозастосування та шляхи їх розв'язання в Україні в умовах воєнного стану).

Для науковців, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти юридичних ЗВО та широкого кола читачів, які цікавляться досліджуваними процесами.

ISBN 978-617-560-055-9

© Автори, 2024
© ДДУВС, 2025

ЗМІСТ

Олександр МОРГУНОВ
Особливості підготовки правників в умовах воєнного стану 15

Олександр ЮНІН
Окремі питання ратифікації Римського Статуту 17

Анатолій ВОЛОБУЄВ
Ознаки організованої групи та їх доказування у кримінальному провадженні 20

Ольга ВОРОНОВА
Цифрові речі в правовому полі: виклики та перспективи 24

Людмила ДОБРОБОГ
Розбудова безпекового середовища в громаді на засадах партнерства та співпраці: стан та перспективи 26

Олена КОВАЛЕНКО
Дистанційна робота як правовий засіб захисту від дискримінації 29

Каріна КАЛЮГА
Методи збору доказів у зонах активних бойових дій: виклики, інновації та правові аспекти 32

Андрій КУЧУК
Екстраординарні умови як imperium interregnum: необхідність осмислення 35

Ольга КУЛІНІЧ
Вдосконалення законодавства про місцеве самоврядування для підвищення стійкості громад у кризових ситуаціях: виклики воєнного стану 37

Yevhen LEHEZA
The place of public services in the subject of administrative law in modern conditions 40

Руслана МАКСАКОВА
Напрями повоєнного реформування конституційно-правового статусу президента України в умовах дії надзвичайних правових режимів 43

Лілія МЕЖЕВСЬКА
Земельні відносини в період дії воєнного стану: ключові особливості 47

Наталія ОБУШЕНКО
Право як універсальний регулятор суспільних відносин 50

Віра РИНДЮК
Конкретизація законодавства як функція нормотворчої діяльності 52

Дмитро СЕЛІХОВ
Конституційні аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах сучасних викликів 57

Олена СОЛДАТЕНКО
Процесуальний порядок вручення особі повідомлення про підозру в разі невстановлення її місця знаходження 61

Мирослав ТРЕЩОВ
Шляхи удосконалення податкового законодавства України в контексті досягнення цілей сталого розвитку 64

Олексій ЮЩИК
Норми права та юридична техніка: функціональний зв'язок 67

Олександр БОНДАР
Особливості правового регулювання праці в умовах воєнного стану в Україні 69

Вікторія ГАМАЮНОВА
Законодавчі колізії в правових нормах соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх родин 72

Тетяна ЖУРАВЛЬОВА
Проблемні питання оформлення юридичних документів у судових провадженнях 76

Роман КАРПЕНКО
Поняття фінансової установи, особливості її створення та діяльності 78

Дмитро МАЙСТРО
Статус депутата обласної ради, повноваження якої передані відповідній обласній військовій адміністрації 80

Анна МУНЬКО
Можливість оголошення дефолту органу місцевого самоврядування: правова дискусія 84

Лілія МЕЖЕВСЬКА
Про організацію трудових відносин в умовах дії воєнного стану 86

Володимир КИЯН, Валерія СЕМАКОВА
Щодо окремих питань врегулювання трудового конфлікту (спору) в умовах воєнного стану 89

Олег ЛЕВІН
Велич української держави Княжої доби у військовому вимірі. Становлення Київської Русі 92

Світлана НІКОЛАЙЧУК
Захист прав внутрішньо переміщених осіб під час дії правового режиму воєнного стану в Україні 94

Цагік ОГАНІСЯН
Міжнародні стандарти захисту права на доступ до правосуддя для осіб з інвалідністю та їх реалізація в Україні в умовах воєнного стану 97

Ганна САМІЛО
Правова нормотворча діяльність як вид юридичної діяльності: теоретико-правова характеристика 100

Ігор СЕРДЮК
Коректність припису п. 2 ч. 2 ст. 19 Закону України «Про правотворчу діяльність» з погляду теорії джерел права 104

Марина СМОЛЯРОВА
Реформування системи підготовки юристів в Україні 108

Олександр ТАЛДИКІН
Ретроспективний аналіз форм державного (територіального) устрою: імперія 110

Ірина ТИЩЕНКОВА, Діана ЛІСНЯК
Правові аспекти реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні 112

Лілія ФОКША
Публічні гарантії як механізм підтримки суб'єктів господарювання 115

Катерина ШАПОВАЛОВА
Медіація в цивільному процесі України: тенденції застосування в умовах війни 118

Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
Юридична аргументація в освітньому процесі правників 122

Олексій ЮЩИК
До поняття носіїв (вмістилищ) правової інформації 124

Ірина БЕСЕДІНА
Актуальні питання процедури оцінки доказів під час кримінального провадження 128

Kristina DEREVIANKO
Understanding the methodological mission of the philosophy of law through the prism of analyzing administrative offenses related to corruption 131

Дар'я ЛАВРЕНКО
Засоби, прийоми, правила як елементи юридичної техніки 133

Юлія ЛЕБЕДЄВА
Етичні виклики у регулюванні репродуктивних прав: сучасні реалії та перспективи 136

Валентина ЧЕРНОБУК
Конституційно-правовий механізм захисту прав людини в умовах воєнного стану 139

Анатолій ШИЯН
Щодо прав особи, стосовно якої надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво 141

Андрій АДАДУРОВ
Застосування судової практики Верховного Суду суб'єктами владних повноважень при прийняті адміністративних актів 144

Артем БАХТІН
Механізми запобігання авторитарним тенденціям в умовах політичної модернізації 147

Олександр БУГАЙ
Розвиток мобільного банкінгу: перспективи цифровізації фінансових послуг у поствоєнній Україні 150

В'ячеслав ГАНГАН
Вплив антимонопольного регулятора на ринок криптовалют в Україні та ЄС 153

Станіслав ГАРКУША
Соціальні інвестиції в людський капітал після війни 157

Вадим ЖЕЛЯЗКОВ
Про управління кризами та надзвичайними ситуаціями 160

Даніїл ЗІНЧЕНКО
Адміністративна відповідальність за порушення правил безпеки в школах: роль Служби освітньої безпеки Національної поліції 164

Davyd KAHRAMANIAN
Legal regulation of electronic procedures in Ukraine 167

Khoren KAHRAMANIAN
Some features of the implementation of service activities in administrative courts 169

Ярослав КІНАШ
Прокуратура в контексті філософії держави 171

Богдан КОНДРАТЕНКО
Історичні аспекти розвитку трудового права 173

Yevhen KONDRATIEV
Notary activities in provision of public services (theoretical and legal aspect) 175

Олег КУЗЕМА
Про сучасні способи навчання дітей з порушенням слуху 178

Максим МАЗУР
Кібербезпека у хмарних технологіях: виклики для бізнесу в умовах війни та післявоєнної стабілізації (дослідження ризиків та стратегій захисту даних у хмарному середовищі) 181

Тарас ПІНЧУК
Фінансова грамотність як основа розширення доступу до фінансових послуг: міжнародний досвід та українська перспектива 184

Олександр ПИСЬМЕННИЙ
Проблемні питання щодо надання послуг у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно 187

Юхим РОМАНЦОВ
Інформаційна автократія як вид гібридного політичного режиму 190

Володимир РОЩИН
Проблеми тлумачення понять «переконатися в безпеці» та «дати дорогу» при застосуванні Правил дорожнього руху України 195

Володимир ТАРАНЕНКО
Особливості правового регулювання тимчасового доступу до технічної інформації в Україні у пострадянський період 198

Володимир ТУРОВ
Адміністративно-правова характеристика електронного судочинства України 200

Анна ХАРЧЕНКО
Філософсько-правові погляди на поняття сім'ї та шлюбу в Стародавньому Римі 203

Denys YAVTUSHENKO
Content of electronic services in the sphere of social protection of the population in Ukraine 205

Андрій ЯКІМОВ
Розвиток малого та середнього бізнесу як основи економічного відновлення 208

Максим АВРАМЕНКО
Використання штучного інтелекту в адміністративному судочинстві: перспективи та етичні аспекти 211

Яна АНДРУСИК
Кабінет Міністрів як вищий орган в системі виконавчої влади 215

Софія АПАРІНА
Окремі питання щодо переведення на іншу посаду в умовах воєнного стану 218

Анна БАБЕНКО
Особливості правового регулювання дистанційної роботи в Україні: сучасні виклики та перспективи 220

Максим БАБІЧ
Особливості цивільного процесу під час дії правового режиму воєнного стану 222

Аріана БІЛОУС
Принципи міжнародного права: поняття та загальна характеристика 225

Богдан БОНДАРЕНКО, Валерій РЯБОВ
Визначення поняття «річ, яка становить загрозу життю чи здоров'ю особи» 228

Поліна ВОЗНЯК
Трудові права внутрішньо переміщених осіб в Україні 231

Ірина ВОРОНКІНА
Окремі питання зайнятості населення та працевлаштування 234

Сергій ГАВРИШ
Актуальні проблеми правового регулювання імпічменту в Україні 236

Лілія ГОЛОБОРОДЬКО
Щодо проблем правового регулювання діяльності товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю 240

Альона ГОЛОВКО
Міжнародне право та захист прав біженців: правові інструменти ООН 243

Катерина ГРИБЧЕНКО
Щодо правового статусу статутних господарських об'єднань 245

Аліна ГРИНІК
Історичні умови зародження держави і права 250

Анастасія ГУСИНСЬКА
Особливості надання часу відпочинку в умовах воєнного стану 253

Анастасія ДЕМБИЦЬКА
Конституційно-правова відповідальність в системі юридичної відповідальності 257

Поліна ДОНЄВА
Роль медіації в трудових спорах 259

Павло ДОВГОПОЛ
Доступ до безоплатної правничої допомоги: проблеми та перспективи 261

Олександр ДУНЯШЕНКО
Тимчасове вилучення майна як захід забезпечення кримінального провадження в протидії організованій злочинності та корупції 263

Дар'я ЗЕЛЮКІНА
Судовий розгляд кримінальних проваджень ВАКС як судом першої інстанції 267

Катерина КАМЕНЕЦЬКА
До питання конституційно-правової відповідальності органів місцевого самоврядування 269

Аріна КЛІПОВА
Конституція України, її основні риси і місце в правовій системі 272

Аліна КОВАЛЬ
Конституційно-правовий статус Верховної Ради України 275

Орина КОВІНЕНКО
Зарубіжний досвід застосування медіації та інших альтернативних процедур вирішення спорів та впровадження при здійсненні правосуддя в Україні 277

Володимир КОМІСАРЕНКО
Щодо основних принципів соціального забезпечення на період тимчасової втрати працездатності 281

Олексій КОПТЄВСЬКИЙ
Право на повагу до приватного та сімейного життя у практиці Європейського суду з прав людини 285

Альона КОТЕГОВА
Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в умовах воєнного стану 287

Вероніка КРАВЕЦЬ
Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій 291

Катерина КУЧЕРЕНКО
Суспільна небезпечність державної зради під час воєнних дій 293

Катерина КУЧЕРЯВА
Роль судового рішення в цивільному процесі: сучасна практика та проблеми виконання 296

Анна ЛЕЩЕНКО
Особливості конституційного права країн скандинавської правової сім'ї 300

Елла ЛОГОЙКО
Поняття та джерела права міжнародних договорів 303

Тетяна ЛЯШЕНКО
Забезпечення гендерної рівності в трудовому праві: порівняльний аналіз міжнародного досвіду та українських реалій у контексті воєнного стану 306

Ярослав МОСКАЛЕНКО
Окремі проблемні аспекти відмежування сексуального насильства від сексуального домагання 309

Вадим ОВЧАРЕНКО
Щодо припинення трудового договору з підстав, передбачених контрактом в умовах воєнного стану 313

Олена ОГУРЧЕНКО
Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у механізмі забезпечення прав людини в умовах воєнного стану 316

Катерина ПАНАСЮК
Омбудсман України: захист прав людини під час війни 319

Катерина ПЕТРИЧЕНКО
Правозастосовні помилки: причини появи та шляхи усунення 322

Анастасія ПИВОВАРОВА
Поняття і склад фінансових правопорушень 325

Юліана ПІСКЛОВА
Односторонні акти держав як джерело міжнародного публічного права 327

Анастасія ПОМАЗ
Місце господарського права в правовій системі України: дискусії щодо його самостійності та ключові аспекти регулювання 329

Вероніка КРАВЕЦЬ
Особливості припинення громадських об'єднань за законодавством України 330

Єгор РОГОЖКІН
Європейський суд з прав людини у системі захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану 333

Олена РУДНИЦЬКА
Практика суду ЄС щодо співвідношення міжнародного права та права ЄС 335

Валерія САРАНА
Особливості розподілу місцевого бюджету в умовах воєнного стану 338

Микита СЕВАСТЬЯНОВ
Конституційні зміни в Україні: виклики та перспективи 341

Марія СЕРГІЄНКО
Роль міжнародного права в регулюванні збройних конфліктів в контексті сучасних глобальних загроз 344

Єва СЕРДЮК
Конституційні права і свободи в умовах воєнного стану в Україні 346

Анастасія СТАРИНА
Обставини звільнення від міжнародно-правової відповідальності 349

Ксенія СТЕПАНЮК
Роль міжнародних судових органів у забезпеченні дотримання міжнародного гуманітарного права: аналіз діяльності Міжнародного кримінального суду 351

Ольга СТРЕЛЬЦОВА
Нормотворча діяльність місцевих рад в Україні:
конституційно-правовий аспект 353

Софія СУХАЧ
До питання співвідношення міжнародних стандартів прав
людини та національного законодавства 356

Яна ТИМЧУК
Конституційний обов'язок участі у виборах та референдумах:
доцільність запровадження в Україні 358

Антоніна ТКАЧ
Здійснення сімейних прав та виконання обов'язків в умовах
воєнного стану 361

Даніїл ТОМАС
Щодо державного регулювання господарської діяльності
в Україні 364

Даніїл ХАЛІТОВ, Владислав БУРКА
Розбіжності між українським національним законодавством
і міжнародними нормативно-правовими актами та способи
вирішення 368

Валерія ЧЕРНОВА
Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану 372

Юлія ЯНЧЕНКО
Юридичний зміст заяви до Європейського суду з прав людини 374

Вікторія ЯРОВА
Проблематика дотримання прав людини під час проведення
слідчих дій в умовах воєнного стану 376

Аріана БІЛОУС
Конституційно-правовий статус Президента України 379

Альона ГОЛОВКО
Роль Конституційного Суду України у захисті прав і свобод
громадян 381

Анастасія ДЕМБИЦЬКА
Актуальні проблеми тлумачення Європейської Конвенції
про захист прав людини і основних свобод 383

Поліна ДОНЄВА
Проблематика взаємодії інституту нотаріату з судовою владою 385

Катерина КАМЕНЕЦЬКА
Порушення норм міжнародного гуманітарного права у сучасних умовах 387

Аріна КЛІПОВА
Ієрархія норм міжнародного права 390

Аліна КОВАЛЬ
Поняття та загальна характеристика суб'єктів міжнародного права 392

Орина КОВІНЕНКО
Правове регулювання тимчасового захисту в умовах затяжної війни на прикладі українських біженців у ЄС 394

Вероніка КРАВЕЦЬ
Обставини звільнення від міжнародно-правової відповідальності 397

Юліана ПІСКЛОВА
Конституційно-правова відповідальність в системі юридичної відповідальності 400

Олена РУДНИЦЬКА
Актуальні питання додержання прав людини в умовах воєнного стану 402

Марія СЕРГІЄНКО
Конституційно-правовий статус Верховної Ради України та організація її роботи в умовах воєнного стану 404

Анастасія СТАРИНА
Джерела кодифікації основних принципів міжнародного права 406

Ксенія СТЕПАНЮК
Конституційно-правові аспекти реформування системи виконавчої влади в Україні: виклики та перспективи 408

Софія СУХАЧ
Вплив європейської інтеграції на розвиток конституційного права України 410

Юлія ЯНЧЕНКО
Особисті (громадські) права та свободи людини і громадянина 412

Олександр МОРГУНОВ,
ректор Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
полковник поліції

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану в Україні створили безпрецедентні виклики для освітньої системи, зокрема юридичної освіти. Так, коли держава веде боротьбу за своє існування, особливого значення набуває питання адаптації підготовки майбутніх правників до реалій сучасного правового, соціального та безпекового середовища. Слід також зазначити, що підготовка фахівців у цій сфері має стратегічне значення, адже саме правники забезпечують захист прав і свобод громадян, правопорядок і справедливість у державі.

Серед ключових аспектів підготовки правників в умовах воєнного стану [1] доцільно виокремити перехід на дистанційне навчання, оскільки воєнний стан змусив заклади вищої освіти перейти на онлайн-формат навчання. Це зумовило адаптацію навчальних програм, використання цифрових платформ і створення інклюзивного освітнього середовища [2, с. 126]. Основними викликами стали забезпечення доступу до Інтернету, технічного обладнання та підтримка академічної мотивації студентів [3, с. 138].

Щодо адаптації навчальних програм з'явилася необхідність впровадження дисциплін, що стосуються правового регулювання в умовах війни: міжнародного гуманітарного права, прав людини під час збройних конфліктів, правового забезпечення національної безпеки [4, с. 112]. Крім того, навчальні програми змінюються за рахунок інтеграції європейських правових стандартів, що пов'язано зі статусом України як кандидата на членство в Європейський Союз.

Слід звернути увагу на необхідності підвищення професійної кваліфікації викладачів, що полягає в освоєнні нових методик викладання, зокрема інноваційних цифрових технологій [5, с. 36]. Значну увагу також приділено їхній психологічній підтримці, оскільки викладачі є ключовими провідниками освітніх реформ у складний час.

Стосовно морально-етичних аспектів підготовки, то особливого значення набувають морально-етичні принципи. Так, під час війни зростає значимість виховання у майбутніх правників відповідальності, емпатії, відданості принципам правосуддя й верховенства права [6, с. 35].

Також в аспекті практичної складової освіти нині є важливою правова допомога на волонтерських засадах під час підготовки правників [7]. Таким

чином, у процесі свого професійного становлення здобувачі вищої освіти набувають навичок роботи в умовах кризи.

У свою чергу післявоєнна реконструкція освіти передбачає закінчення модернізації інфраструктури освітніх закладів, інтеграцію в освітній європейський простір і розвиток правової науки в контексті відновлення країни [8]. Вирішальними залишаються цифровізація, інтернаціоналізація освіти та безперервна підтримка правників.

Адаптація юридичної освіти до умов воєнного стану є значним кроком у формуванні компетентних фахівців, готових до сучасних викликів. У високих стандартах підготовки майбутніх правників важливо забезпечити довіру до правової системи України, сприяти захисту демократії та розвитку правової держави [6, с. 25].

Підсумовуючи, зазначимо, що в умовах воєнного стану Україна стикається з безпрецедентними викликами, що впливають на всі аспекти суспільного життя, включаючи освіту. Підготовка правників у цей період має стратегічне значення, ключову роль у забезпеченні стабільності, захисту прав громадян та забезпеченні верховенства права. Юридична освіта в сучасних умовах зазнала суттєвих змін, що стосуються змісту навчальних програм і методів викладання. Інтеграція нових дисциплін, таких як міжнародне гуманітарне право та правове забезпечення національної безпеки, є критично важливими, оскільки дозволяють здобувачам отримати знання, необхідні для роботи у кризових ситуаціях і під час відновлення після війни. Окремо слід відзначити роль цифровізації освіти, що стала вимушеною, але ефективною для забезпечення безперервності навчального процесу. Водночас перехід на дистанційні форми навчання висвітлив нерівність доступу до Інтернету та технічних засобів, що потребує уваги з боку держави. Формування стійкості до стресу, розвиток «soft skills» та морально-етичних цінностей у навчальному процесі мають стати професійними компонентами підготовки правників. Також не менш актуальним є питання післявоєнного відновлення освіти, що включає модернізацію інфраструктури, інтеграцію в європейський освітній простір та підготовку нових кадрів. У глобальному контексті український досвід реформування юридичної освіти в умовах війни є значущим для міжнародної спільноти. Інтеграція цього досвіду в освітні практики зарубіжних країн сприятиме підвищенню ефективності підготовки правників у кризових умовах. Таким чином, підготовка правників в умовах воєнного стану є складним, але вкрай необхідним процесом, що має забезпечити формування нового покоління фахівців, здатних не лише працювати в умовах кризи, але й сприяти стійкості суспільства та розбудові правової держави в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.

2. Горна М., Пронь Н. Навчання під час війни: забезпечення безперервності освітнього процесу в Україні та за її межами. *Освітня аналітика України*. 2022. №. 2. С. 112-127. URL : https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-2-112-127.

3. Марусяк Т. Освіта в Україні в умовах війни: стан та перспективи. *Перспективи. Соціально-політичний журнал.* 2022. №. 3. С. 134-140. URL : https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2022.3.18.

4. Письменна О. П., Ільченко К. Р. Адаптація юридичної освіти до вимог сучасного світу: проблеми, перспективи та забезпечення якості. *New Ukrainian Law*. 2024. № 2. С. 109-113. URL : https://doi.org/10.51989/nul.2024.2.14.

5. Ашанін В. Організація дистанційного формату навчання у закладах вищої освіти з використанням інформаційних технологій. *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи*: матер. Всеукр. науково-пед. підвищ. кваліфікації (м. Львів, 14 квітня 2024 р.). Львів, 2024. С. 34-37. URL : https://cuesc.org.ua/images/informlist/Макет%20advanced_training_UDU.pdf.

6. Гоц-Яковлєва О. В. Морально-етичні принципи як складова підготовки майбутніх працівників. *Виклики правничої професії в умовах воєнного стану*: матер. круг. столу до Дня юриста (м. Харків, 6 жовтня 2022 р.). Харків, 2022. С. 34-36. URL : https://dspace.hnpu.edu.ua/items/4fd080e6-5013-496e-81a3-5ce409f16f50.

7. Воробей В. О., Гбур З. В., Палагусинець Р. В. Стан освіти і науки в умовах воєнного стану. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 4. URL : https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.4.6.

8. Сідлецький С., Шандар А. Вища освіта в Україні в умовах воєнного стану: виклики та пріоритети. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. URL : https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-151.

9. Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023. 64 с. URL : https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf.

Олександр ЮНІН,
проректор Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
полковник поліції

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ

Ратифікація Римського статуту є важливим етапом у правовій інтеграції України до міжнародної системи кримінального правосуддя. Як демонструє світова практика, цей процес супроводжується певними юридичними та політичними особливостями.

Римський статут Міжнародного кримінального суду, ухвалений на дипломатичній конференції в Римі в 1998 році, є основоположним документом, що встановлює юрисдикцію Міжнародного кримінального суду

у сфері військових злочинів, геноциду, злочинів проти людяності та злочинів агресії. Україна підписала цей статут у 2000 році, проте ратифікація затримувалася з політичних та юридичних причин. Та 21 серпня 2024 року Верховна Рада України завершила ратифікацію, відкривши нову сторінку у співпраці країни з міжнародними правовими інституціями [1, 2].

Основні аспекти ратифікації Україною Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду (1998) полягають у тому, що для нашої держави це є значущим політичним і правовим кроком, що включає рішення кількох ключових питань.

По-перше, останні кілька років Україна працює над адаптацією свого національного законодавства для забезпечення відповідності положенням Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (1998) [3, с. 152]. Також були внесені зміни до Кримінального кодексу України для забезпечення ефективного переслідування злочинців і розслідування злочинів, що входять до юрисдикції Міжнародного кримінального суду [4, 5].

По-друге, ратифікація дозволила Україні офіційно ініціювати справи в Міжнародному кримінальному суді щодо воєнних злочинів, що були вчинені на її території, включаючи ті, що пов'язані з повномасштабною російською агресією на теориторії України [6, с. 250]. Це зміцнило позицію держави в міжнародних судах і сприяє притягненню винних до відповідальності.

По-третє, законопроєкт про ратифікацію підтримали 281 народний депутат, що свідчить про політичну єдність в цьому питанні. Зазначене також відповідає зобов'язанням України в межах європейської інтеграції та Угоди про асоціацію з ЄС [7].

У міжнародному контексті Україна стала однією з держав, що визнали необхідність міжнародного співробітництва у сфері кримінальної юстиції із забезпечення притягнення винних до відповідальності за воєнні злочини. В умовах російської агресії важливість Міжнародного кримінального суду, як інструменту міжнародного правосуддя, значно зросла [8, с. 239]. Міжнародна спільнота позитивно оцінила цей крок, оскільки він сприяє зміцненню міжнародного правового порядку та є символом боротьби за верховенство права.

Підсумовуючи, зазначимо, що ратифікація Україною Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (1998) стала етапом на шляху країни до повноцінної інтеграції в міжнародну правову спільноту, зокрема, в систему міжнародного кримінального правосуддя. Цей крок є не лише символом підтримки прав людини та верховенства права, але й інструментом забезпечення справедливості в умовах триваючої війни з росією. Ратифікація дозволяє Україні активніше залучати Міжнародний кримінальний суд до розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших порушень, що мають місце на її території, особливо в умовах збройної агресії.

Водночас цей крок відкриває нові можливості для співпраці з міжнародними правовими інституціями. Процес ратифікації був важким і тривалим, але результативним, оскільки дозволив Україні бути частиною глобальної системи, що бореться з безкарністю на міжнародному рівні. Цей

крок має величезне значення не лише для України, а й для правового забезпечення на міжнародному рівні в умовах глобальної кризи та конфліктів.

Враховуючи, що Міжнародний кримінальний суд має на меті не тільки покарання злочинців, а й превенцію злочинів, ратифікація Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (1998) стає запорукою створення більш справедливого та безпечного міжнародного порядку. Це також є сигналом для інших країн, що підтримка міжнародного кримінального правосуддя є необхідною умовою для забезпечення миру та стабільності у світі.

На завершення слід зазначити, що ратифікація Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (1998) не лише підкреслює міжнародну солідарність України з глобальними та європейськими цінностями прав людини, а й відкриває нові перспективи для національного правосуддя, дозволяючи державному апарату ефективніше захищати права своїх громадян та вдосконалювати боротьбу з міжнародною злочинністю.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду: Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р.: станом на 21.08.2024 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
2. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text.
3. Пилипенко В. П. Деякі питання імплементації Римського статуту міжнародного кримінального суду у законодавство держав-членів. *South Ukrainian Law Journal*. 2020. № 4. С. 147-153. URL : https://doi.org/10.32850/sulj.2020.4.25.
4. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL : https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html.
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 09.10.2024 р. № 4012-IX: станом на 24.10.2024 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text.
6. Тітко Е., Сацик М. Проблеми та перспективи ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в Україні. *Наукові записки. Серія: право*. 2024. № 16(1). С. 246-252. URL : https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-246-252.
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода Україна від 27.06.2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
8. Піменова А., Кузьменко В. Проблемні питання та перспективи участі України в здійсненні міжнародного кримінального правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 82(3). Р. 235-242. URL : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.37.

Анатолій ВОЛОБУЄВ,
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОЗНАКИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ ТА ЇХ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – ККУ) в інституті співучасті в порівнянні з минулим законодавством містить новелу – поняття організованої групи як особливо кваліфікуючої обставини [1, 2]. Водночас в інституті співучасті було збережено й такі форми, як: вчинення кримінального правопорушення групою виконавців (два або більше) без попередньої змови між собою; вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб (дві або більше). Ця обставина створює проблему розмежування вказаних форм співучасті і головне – доцільність їх застосування щодо окремих класифікаційних груп злочинів.

На сьогодні кваліфікуюча ознака вчинення злочину організованою групою осіб використана при формулюванні 57 складів (статті 109, 110-2, 146, 147, 149, 150, 150-1, 159-1, 161, 176, 177, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 199, 201-1, 201-2, 201-3, 201-4, 206, 209, 224, 229, 232-1, 232-3, 240, 258-5, 262, 263-1, 278, 280, 289, 292, 302, 303, 305, 307, 308, 311, 312, 313, 321, 332, 332-1, 333, 345, 345-1, 355, 359, 368-3, 368-4, 369, 436-1, 436-2 ККУ) [3]. Примітним є те, що дана кваліфікуюча ознака була застосована не тільки щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, але й до злочинів, за вчинення яких передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п’яти років (категорія нетяжких злочинів). Однак незрозумілими є критерії, якими керувався законодавець. У порівнянні, наприклад, з 2008 роком, коли ця ознака була застосована законодавцем тільки щодо 37 складів злочинів [4, с. 104], кількість останніх збільшилася на 20. Це свідчить про посилення боротьби з організованою злочинністю кримінально-правовими засобами, що, на перший погляд, є позитивною ознакою. Але в той же час потрібно враховувати, що збільшується і навантаження на органи досудового розслідування і суди – ознаки організованості групи осіб, яка вчинила певне кримінальне правопорушення, як правило, оспорюються стороною захисту в судах всіх інстанцій. І для цього нерідко є підстави. Тому, як бачиться, існує проблема балансу між обґрунтованістю наділення окремих категорій злочинів

вказаною обтяжуючою ознакою і витратами часу і сил на доказування її існування.

Потрібно зазначити, що розслідування злочинів, які були вчинені організованою групою, є більш складним у порівнянні з розслідуванням таких же злочинів, але вчинених групою осіб при відсутності ознак її організованості. Такі складності обумовлюються більш широким колом обставин, що входять у предмет доказування і докладанням значно більших зусиль для отримання відповідних джерел доказів. Зокрема, перед стороною обвинувачення завжди постає проблема розмежування, чи було вчинено злочин звичайною групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, чи організованою групою [5].

Аналіз ознак організованості групи, як форми співучасті, викладених у ч. 3 ст. 27 і ч. 3 ст. 28 ККУ, дозволяє визначити наступні ознаки організованої групи:

1) у складі групи має бути не менше трьох осіб;
2) група повинна бути стійким об'єднанням осіб;
3) у складі групи має бути учасник, який виконував функції організатора;
4) створення такого об'єднання повинно мати на меті вчинення певної множини злочинів (не менше двох) або одного злочину, але який потребує ретельної і тривалої підготовки;
5) злочинна діяльність членів групи має здійснюватися за єдиним узгодженим планом;
6) члени групи повинні здійснювати окремі призначені їм функції в механізмі вчинення запланованого злочину.

Встановлення вказаних ознак під час досудового розслідування є окремими тактичними завданнями, які для свого вирішення, як правило, потребують проведення комплексів слідчих (розшукових) дій – тактичних операцій. Ознайомлення з вироками судів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії діє підстави для висновку, що найбільш проблемним є доказування стійкості групи, як ознаки її організованості, та наявність організатора (сторона захисту, як правило, оспорює наявність таких ознак у судах всіх інстанцій). Безумовною ознакою стійкості групи є вчинення багатьох епізодів однорідних злочинів чи кількох різних злочинів стабільним складом групи протягом значного періоду часу. Так, Касаційний кримінальний суд визнав ознакою стійкості групи (оскаржувалася стороною захисту) з 4-х її членів факт вчинення нею у стабільному складі 17 епізодів таємного викрадення кабелю з колодязів кабельної каналізації протягом кількох місяців. У постанові суду було зазначено, що протягом зазначеного періоду часу члени групи підтримували тривалі стабільні відносини у зв'язку з підготовкою та вчиненням злочинів, що знайшло підтвердження у матеріалах судового розгляду [6]. У зв'язку з цим зазначимо, що ознака стійкості групи характеризує її, перш за все, як соціально-психологічне утворення (феномен) і проявляється в існуванні між членами групи сталих соціальних зв'язків. Їх проявом можуть бути періодичні зустрічі (виїзди на

пікніки, риболовлю, святкування днів народження тощо), під час яких обговорюються плани сумісної злочинної діяльності.

Звичайно, системоутворюючим фактором сталих соціальних зв'язків є наявність і стабільність керівного ядра групи (лідера, його помічника). Тому встановлення ознаки стійкості групи нерозривно пов'язується й із встановленням організатора. Ці завдання вирішуються шляхом визначення членів групи, які виконували найменш значну функцію при вчиненні злочинів і від яких, найімовірніше, отримати правдиві свідчення Як показує слідчо-судова практика, такі співучасники під час досудового розслідування і судового розгляду, як правило, не бажають перебирати на себе всю вину, а намагаються скористатися пом'якшуючими обставинами і можливостями, які надаються кримінальним процесуальним законодавством. Такі показання самих підозрюваних (обвинувачених) є важливим джерелом доказів про наявність стабільних соціальних зв'язків між членами організованої групи. Адже краще за них ніхто не може знати про деталі механізму підготовки і вчинення злочинів. Для отримання доказів стійкості групи при проведенні допитів потрібно прагнути встановити:

– під час яких зустрічей членів групи обговорювалися плани злочинної діяльності, розподілення ролей, обговорення подальших сумісних дій (місце, час, кількість учасників тощо);

– чи мало місце сумісне проводження часу членів групи (сумісний відпочинок, святкування днів народження, хрещення дітей, полювання, риболовля, відвідування сауни тощо), під час якого обговорювалися питання, пов'язані зі злочинною діяльністю;

– яким був характер стосунків всередині групи, хто користувався найбільшою повагою і чому, яку роль відігравав при вчиненні злочинів тощо.

Окрім допитів самих співучасників досить важливими можуть бути й допити свідків з найближчого оточення підозрюваних та інших свідків, які мають інформацію про стосунки між членами групи.

Ефективним процесуальним засобом встановлення організатора та ознак стійкості злочинної групи є судово-психологічна експертиза. Вона призначається для встановлення особливостей суб'єктного складу організованої групи, для виявлення лідера в організованій злочинній групі і місця в її структурі інших членів групи [7, с. 450]. Зокрема, така експертиза є необхідною у типовій ситуації, коли члени організованої групи дають суперечливі показання про те, хто є її лідером. Але судово-психологічна експертиза є дослідженням внутрішнього світу членів групи, що потребує її ретельної підготовки як з боку слідчого, так і з боку експерта. Потрібно зважати, що дана експертиза може бути часткою комплексного експертного дослідження, якщо виникають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань з різних галузей науки (наприклад, психолого-психіатрична експертиза). Тому витрати часу на проведення судової експертизи розраховуються в залежності від її ступеня складності (простої складності,

середньої, складної та особливо складної) і можуть сягати кількох місяців.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що доказування ознак вчинення кримінального правопорушення організованою групою осіб є набагато складнішим в порівнянні з доказуванням, коли йдеться про звичайну групу або групу, яка діяла за попередньою змовою. Це обумовлено значно ширшим колом обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Фактично слідчому потрібно дослідити і належним чином зафіксувати не тільки обставини вчинення кримінального правопорушення, але й вузлові елементи формування і розвитку організованої групи як соціально-психологічного феномену. При цьому потрібно враховувати, що група осіб може набувати ознак організованості протягом досить тривалого часу. Таким чином ключовими елементами доказування є:

– залучення лідером (організатором) протяом певного часу членів групи з наміром здійснення сумісної злочинної діяльності і керування ними;

– підпорядкування членів групи певним правилам поведінки і вказівкам керівника;

– розподілення ролей між членами групи у механізмі злочинної діяльності з виділенням ролі керівника;

– наявність практики планування злочинної діяльності та виконання єдиного плану членами групи;

– стабільність персонального складу групи при вчиненні кількох кримінальних правопорушень.

Зважаючи на досить великий обсяг обставин соціально-психологічного характеру, які потребують встановлення у справах про організовані злочини, і значні витрати часу, видається доцільним використовувати дану кваліфікуючу обставину тільки до злочинів, віднесених до категорії тяжких або особливо тяжких.

Список використаних джерел:

1. Орловський Р. С. Організована група як форма співучасті. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 72. С. 393-399.

2. Вознюк А. А. Організовані форми співучасті за Кримінальним кодексом України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2015. № 2. С. 97-106.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III. URL : https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4. Волобуєв А. Ф., Проценко М. В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2008. № 40. С. 104-112.

5. Маськовіта М. Група осіб за попередньою змовою, група осіб та організована групи: питання розмежування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2021. № 4(32). С. 145-152.

6. Постанова Касаційного кримінального суду від 14.11.2018 р. Справа № 484/1134/16-к. Провадження № 51-989 км 18. URL : https://protocol.ua/ua/vs_kks_nayavnist/

7. Герасименко О. А., Харіна Т. Г., Савкіна Т. В. Судово-психологічна експертиза за злочинами, вчиненими групою осіб. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2019. № 19. С. 445-455.

Ольга ВОРОНОВА,
професор кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ЦИФРОВІ РЕЧІ В ПРАВОВОМУ ПОЛІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Технологічний прогрес все активніше проникає в різні сфери життя, спонукаючи правову систему пристосовуватися до сучасних викликів і відкривати нові можливості. Україна, відповідаючи на ці сучасні виклики, докладає зусиль для створення та модернізації правових норм, що забезпечують регулювання цифрового середовища.

У серпні 2023 року Президент підписав два важливі законопроєкти – № 6447 і № 6576, які стали вагомим кроком на шляху до впорядкування правового поля в умовах цифрової реальності.

Законопроєкт № 6447 запроваджує нову категорію об'єктів цивільних прав – цифрові речі. Відповідні зміни внесено до Цивільного кодексу України, а саме у статтю 179-1, які акцентують, що цивільні права та обов'язки можуть діяти як у реальному, так і в цифровому вимірі.

Цифрова річ – це благо, яке створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність.

Проблема полягає в тому, як відрізняти ті ресурси цифрового середовища, які мають конкретну економічну вартість, від тих, що такої вартості не мають. Наприклад, цифрові об'єкти можуть бути як елементами інтелектуальної власності з комерційним потенціалом, так і звичайними інформаційними продуктами без майнового значення.

Питання оцінки майнової цінності цифрових речей залишається відкритим. Наприклад, електронні гроші мають чітко визначену вартість, тоді як цифрові активи, такі як криптовалюти чи NFT, визначаються виключно попитом і пропозицією на ринку. Особливість полягає в тому, що цифровий запис само собою не має цінності, якщо за ним не стоять інші об'єкти цивільного права, як-от майнові права чи цінні папери.

Другий законопроєкт, № 6576, встановлює комплексні правила для цифрового контенту та послуг шляхом запровадження нового закону «Про цифровий контент та цифрові послуги». Цей документ визначає правила взаємодії між постачальниками та споживачами цифрових продуктів, забезпечує захист персональних даних і враховує особливості роботи у цифровому середовищі.

Згідно із законодавством цифрові об'єкти поділяються на три основні категорії: віртуальні активи; цифровий контент; інші блага, які відповідають визначенню цифрових речей.

Відповідно до Закону України «Про віртуальні активи« [1] *віртуальний актив* – нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Самі віртуальні активи водночас класифікуються на дві групи: *забезпечений віртуальний актив* – актив, що посвідчує майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав, та *незабезпечений віртуальний актив*, що відповідно не посвідчує жодних майнових чи немайнових прав. Це специфічна галузь цифрових продуктів. NFT і криптовалюти вважаються одними з основних видів віртуальних активів.

Натомість *цифровий контент* – це дані, які створюються і надаються в цифровій формі [2]. До цифрового контенту належать, зокрема, комп'ютерні програми, мобільні застосунки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги. В даному контексті *цифрова послуга* визначається як послуга, що надає можливість споживачу створювати, обробляти, зберігати та поширювати дані у цифровій формі або отримувати доступ до таких даних, а також здійснювати будь-які інші дії з даними у цифровій формі, що були створені чи завантажені споживачем або іншими користувачами такої послуги.

Хоча, на перший погляд, вони можуть здаватися схожими, законодавство розрізняє поняття «цифровий контент» і «цифрова послуга». Характерною рисою цих об'єктів є встановлення спеціальних умов їх надання, визначення критеріїв відповідності, а також застосування санкцій у разі порушення договірних зобов'язань.

Не менш важливим є усвідомлення взаємозв'язку між цифровим контентом і цифровими послугами та об'єктами авторського права.

Згідно з положеннями частини 1 статті 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права« [3] *авторське право* і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, в якому втілено (зафіксовано) твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального, електронного (цифрового) об'єкта, в якому втілено (зафіксовано) твір, не означає передання (відчуження) майнових прав на твір і навпаки. Наприклад, придбана електронна книга, оплачено за цей файл та є безпосередній доступ до електронної книги.

Авторські права на цей твір залишаються за автором або видавцем. Ми маємо право користуватися ним для особистих потреб і, за певних умов, ділитися з друзями. Проте копіювати або поширювати твір у мережі без дозволу автора чи видавця заборонено. Подібні правила стосуються і програмного забезпечення, ігор та інших цифрових продуктів, які у таких випадках розглядаються як цифрові речі. Якщо ж твір існує виключно в цифровому форматі і не поширюється на фізичних носіях, можливість поділитися ним стає практично недосяжною.

Закон також враховує можливість обмеження доступу до цифрових продуктів. Зокрема, якщо виробник збанкрутує або потрапить під санкції,

доступ до певних цифрових благ може бути втрачений. Наприклад, компанія Sony примусово повернула кошти російським користувачам за придбані відеоігри, але одночасно заблокувала доступ до ігрового контенту [4].

За таких обставин хоча чинне законодавство України встановлює базові принципи регулювання цифрових відносин, воно потребує подальшого розвитку та адаптації для ефективного вирішення сучасних викликів цифрової епохи, тісної співпраці між урядом, бізнесом та науковими установами для створення стійкої та безпечної цифрової інфраструктури, здатної підтримувати сталий розвиток і благополуччя людей у цифрову епоху. Нестача спеціалізованих правових механізмів у сфері цифрової конфіденційності створює ситуацію правової невизначеності, що може спричинити конфлікти та ускладнення, що потребують термінового втручання.

Список використаних джерел:

1. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL : https://ips.ligazakon.net/document/MN025034?an=2.
2. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 р. № 3321-IX. *Відомості Верховної Ради*, 2023, № 90, ст. 345.
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. *Відомості Верховної Ради.* 2023, № 57, ст. 166.
4. Горбатенко А., Фурман А. Цифрові речі та цифровий контент: новації законодавства, договірні відносини https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/cifrovi-reci-ta-cifrovij-kontent-novacii-zakonodavstva-dogovirni-vidnosini/.

Людмила ДОБРОБОГ,
професор кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

РОЗБУДОВА БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В ГРОМАДІ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСТВА ТА СПІВПРАЦІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проблематика безпекового середовища України стала особливо актуальною напередодні широкомасштабної війни, яку розпочала російська федерація проти України. Слід зазначити, що ще на поч. 20-х років XXI ст. в Україні вже були розроблені галузеві безпекові стратегії (Стратегія енергетичної безпеки, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до змін клімату на період до 2030 р.) [1-3]. МВС України також системно працювало над доктриною «Безпекового середовища», анонсовану Президентом України [4]. Комплекс проєктів МВС України «Безпекове середовище» [5] складався з декількох проєктів:

- гуманітарне розмінування;
- контроль за обігом зброї;

– протидія домашньому насильству;
– покращення системи моніторингу безпеки;
– безпека освітнього середовища.

МВС України і зараз продовжує формувати та наповнювати безпекові портфелі (проєкти). Враховуючи динамічність безпекового середовища та актуальність даної теми, нами проведено соціологічне дослідження «Співпраця поліції та громади (comm unity policing (cop) – гарантування безпечного простору» [1-3]. До опитування, яке проводилось на Гугл-платформі, долучились працівники поліції п'ятнадцяти ГУ НП України. На нашу думку, результати соціологічного опитування є презентабельними, хоча й можливі деякі похибки в межах допустимого.

Мета соціологічного дослідження: виявлення безпекових ризиків у громаді території, що обслуговує дільничний офіцер поліції, для подальшого коригування дій Національної поліції України.

Для досягнення мети були поставлені науково-дослідницькі завдання:

– виявити складові безпекового середовища, які зазнають найбільшого негативного впливу;
– дослідити ефективність співпраці дільничного офіцера поліції з мешканцями громади;
– визначити основні тенденції розвитку злочинності, які загрожують безпековому середовищу в громаді.

Методологія дослідження. При проведенні дослідження нами використовувались методи багатовимірної статистики [7], які також передбачають методи аналізу та синтезу.

На думку респондентів найбільшого негативного впливу зазнають такі складові безпекового середовища, як: кіберпростір, незаконний обіг наркотиків та зброї, домашнє насильство тощо. Водночас респонденти відмічають певне зростання злочинності у порівнянні з початком «гарячої фази війни». Знизився рівень кримінальних злочинів, тоді як виріс відсоток «шахрайства». Разом із тим поліцейські звертають увагу, що певний відсоток злочинності, дають блокпости, які знаходяться на території громади. За цієї умови опитані констатують добрий взаємозв'язок з мешканцями громади. Хоча на запитання щодо сумісних безпекових проєктів, які проводились в громаді, відповідають не точно. Коли їм запропонували із переліку безпекових проєктів обрати ті, в яких брали участь саме вони, то респонденти з певністю відмітили їх. Надалі нам стало зрозуміло, що переважна більшість дільничних офіцерів поліції не проходила відповідні тренінги.

Респонденти також відмічали, що взаємодія поліції з громадою позитивно впливає на результативність роботи правоохоронців, зосередженню на превентивних заходах (зменшена кількість роботи, повязаної із реагуванням на вчиненні правопорушення і розслідування скоєних злочинів).

Співпраця поліцейських та мешканців громади підвищила обізнаність останніх про роботу правоохоронців, межі їх компетенції та сприяла

формуванню позитивного іміджу. Опитані також вказують на ряд негативних явищ присутніх при виконанні безпекових проєктів: низький рівень фінансового забезпечення (забезпечення житловими приміщеннями сімей правоохоронців), ненормований робочий час, недосконаліть законодавства («Повернути КПЗ та збільшити час на затримання особи з 3 до 48 год. Збільшити кількість статей КУпАП, за якими поліція приймає рішення та здійснює розгляд справи» [8]), незахищеність працівників поліції при виконанні своїх службових обов'язків, недостатню підтримку з боку місцевих рад.

З огляду на викладене встановлено, що орієнтирами розбудови безпекового середовища в громаді сьогодні та у післявоєнний час є:

– внесення відповідних змін до законів України, зокрема й тих, які забезпечують соціальний захист населення;
– окремо звернути увагу на інтеграцію військових до мирного життя;
– системно проводити безпекові тренінги з працівниками поліції.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 р. №; 907-р. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text.

2. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. № 1363-р. *Законодавство України:* офіц. портал. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 р. «Про стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. *Законодавство України*: офіц. портал. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text.

4. Про рішення національної Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. *Президент України Володимир Зеленський*: офіц. Інтернет-представництво. URL : https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037.

5. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

6. Безпекове середовище. *Бриф. МВС України*. URL : https://www.taktika.agency/all-cases/bezpekove-seredovishche.

7. Добробог Л. М. Методи багатовимірної статистики в аналізі матеріалів судової практики. Ст. 111-1 КК України. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму в період воєнного стану: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 09 серпня 2024 р.). Одеса : ОДУВС, 2024. С.136-139.

8. Кулініч О. О., Добробог Л. М., Гаркуша А. Г., Чепік-Трегубенко О. С., Цигульський С. М. Розбудова безпекового середовища в громаді на засадах партнерства та співпраці: метод. реком. Дніпро : ДДУВС, 2024. 103 с.

Олена КОВАЛЕНКО,
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права
імені професора О. І. Процевського
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор

ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ

Відносини з реалізації права на працю виступають переважною частиною життя пересічного українця. У більшому ступені ці відносини регламентуються нормами трудового законодавства, яке весь період існування незалежної України перебуває у стані перманентного реформування. Однак і досі нового фундаментального кодифікованого акту, який би здійснював регулювання трудових відносин і замінив чинний КЗпП України, не прийнято.

Тим не менш чинний КЗпП України – базовий нормативно-правовий акт регламентації відносин з найманої праці, українські законодавці намагаються вдосконалювати для того, щоб не відставати від європейських і міжнародних стандартів праці. І зокрема, щоб відповідати тим зобов'язанням України, що містяться в Угоді між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку (далі – Угода) [1], які вона на себе взяла, щоб повноцінно інтегруватися в єдиний європейський простір цивілізованих держав.

Звичайно, магістральним зобов'язанням України виступає подальша мета, визначена Угодою наступним чином: «посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод» [1]. Тобто мова йде про кроки нашої держави у правовому напрямі.

Угода, як двостороннє зобов'язання України та ЄС, визначила метою посилити «діалог та співробітництво щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації» [1, с. 419]. Таким чином, забезпечення недискримінації є однією з пріоритетних складових цього напряму.

На сьогодні Україною зроблено немало на цьому шляху. Зокрема, прийнято спеціальний Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [2], а також внесено відповідні новели в чинний КЗпП України. На одній з них – такій, як застосування дистанційної роботи

як правового засобу захисту від дискримінації, і хотілося зосередити свою увагу.

Даний вектор дійсно є новим у боротьбі з дискримінацією у трудових відносинах, який з'явився у КЗпП України у 2021 р. у ст. 60-2. Законодавець визначив: «Працівник може вимагати від роботодавця тимчасове, строком до двох місяців, переведення на дистанційну роботу, якщо на робочому місці стосовно нього були вчинені дії, що містять ознаки дискримінації. При цьому роботодавець може відмовити працівнику в такому переведенні, якщо виконання дистанційної роботи не можливе, зважаючи на трудову функцію працівника, а також якщо працівник не навів фактів, які підтверджують, що дискримінація, сексуальне домагання чи інші форми насильства мали місце» [3].

У даному випадку законодавець не тільки називає нову, незвичну для традиційного трудового права, підставу запровадження дистанційної роботи, але й окреслює механізм запровадження цього засобу. Так, так, саме окреслює – тому що насправді механізм такого переведення не виписаний.

Більше того, варто наголосити, що у разі зміни звичайного формату роботи на дистанційну, мабуть, вперше, за всі часи існування трудового права, ми маємо справу з такою мінливою правовою категорією, яка у разі запровадження за ініціативою роботодавця виступає зміною істотних умов праці, а у разі запровадження за ініціативою працівника – переведенням.

Мова ось про що. Ч.11 ст. 60-2 КЗпП України зазначає, що «На час загрози поширення епідемії, пандемії, необхідності самоізоляції працівника у випадках, встановлених законодавством, та/або у разі виникнення загрози збройної агресії, надзвичайної ситуації техногенного, природного чи іншого характеру дистанційна робота може запроваджуватися наказом (розпорядженням) роботодавця без обов'язкового укладення трудового договору про дистанційну роботу в письмовій формі. З таким наказом (розпорядженням) працівник ознайомлюється протягом двох днів з дня його прийняття, але до запровадження дистанційної роботи. У такому разі норми частини третьої статті 32 цього Кодексу не застосовуються» [3].

Отже, стає зрозумілим, що законодавець відніс запровадження дистанційної роботи до зміни істотних умов праці і визначив єдину особливість таких змін на період форс-мажорних обставин: незастосування строку попередження у 2 місяці.

А от у випадку із запровадженням за вимогою працівника, який хоче скористатися дистанційним форматом роботи як засобом захисту від дискримінації, бачимо, що законодавець застосовує термін переведення і не акцентує уваги на строках попередження [3]. І на цей випадок профспілка працівників державних установ м. Києва відмічає: «У такому разі, при наявності добровільних заяв працівників, не діє вимога про двомісячний строк щодо попередження про зміни істотних умов праці. Тож роботодавець

буде вправі одразу на підставі отриманих заяв від працівників видати наказ на переведення їх на дистанційну роботу» [4].

Дане положення є очевидним наслідком логічного аналізу норми ч.10 ст. 60-2, адже у випадку підтвердження дискримінаційних дій щодо працівника, очевидно, що чекати 2 місяці, щоб застосувати замість роботи у межах підприємства чи установи роботодавця дистанційну роботу буде зовсім недоречним і сама правова конструкція через 2 місяці втратить свій статус засобу захисту від дискримінації. Однак, на мою думку, саме закон має містити вичерпний припис щодо всіх елементів механізму запровадження даної конструкції.

Так само ст. 60-2 КЗпП України не містить і припису щодо форми трудового договору у цьому випадку. Знов-таки, очевидно, що це не форс-мажорні обставини, до яких не можна підготуватися і укласти, а точніше, переукласти трудовий договір в письмовій формі, який більш детально та повно має можливості впорядкувати трудові відносини ніж трудовий договір в усній формі. Однак з іншого боку – чи доцільно це робити на строк до 2 місяців, оскільки саме на стільки застосовується дистанційна робота як правовий засіб захисту від дискримінації, також є практичним питанням.

Таким чином, варто констатувати, що, безперечно. варто визнати схвальною новелу КЗпП України про застосування дистанційної роботи як засобу захисту від дискримінації працівника. Однак вона лише окреслює пунктиром, якщо так можна сказати, елементи механізму запровадження цієї конструкції, чого явно недостатньо для повноцінного дієвого та ефективного захисту працівників від дискримінації. А тому, видається, нагальною справою законодавця у майбутньому є визначення детального порядку застосування даної правової конструкції.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода, Міжнародний документ від 27.06.2014 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text**.**

3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page5#Text.

4. Надомна та дистанційна робота. Що варто знати? Профспілка працівників державних установ м. Києва. 12.04.2021. https://profspilka.com.ua/news/nadomna-ta-dystantsijna-robota-shho-varto-znaty/.

Каріна КАЛЮГА,
заступник завідувача
кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Класичного приватного університету,
доктор юридичних наук, професор

МЕТОДИ ЗБОРУ ДОКАЗІВ У ЗОНАХ АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ: ВИКЛИКИ, ІННОВАЦІЇ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У зонах активних бойових дій збір доказів є важливим елементом документування злочинів, забезпечення правосуддя та захисту прав людини. Особливості таких зон накладають значні обмеження на методи роботи слідчих та криміналістів, водночас вимагаючи впровадження інноваційних підходів. Метою нашого дослідження є аналіз методів збору доказів у зонах конфлікту, включаючи технічні, організаційні та правові аспекти, а також оцінка перспектив їхнього вдосконалення.

Зони активних бойових дій характеризуються нестабільною безпековою ситуацією, відсутністю доступу до інфраструктури, високим рівнем ризику для життя учасників кримінального провадження. Робота у зонах активних бойових дій пов'язана з численними ризиками для життя. Мінування територій створює постійний ризик вибухів, що перешкоджає доступу до місця події та може спричинити додаткові жертви серед учасників кримінального провадження. Постійні обстріли ускладнюють роботу, вимагаючи використання спеціальних засобів захисту та евакуаційних протоколів. Руйнування інфраструктури (доріг, мостів та комунікацій тощо) обмежує логістичні можливості та ускладнює транспортування зібраних доказів або переміщення спеціалістів. Бойові дії нерідко призводять до фізичного руйнування об'єктів, які могли б бути важливими джерелами доказів (території, будівлі, споруди, обладнання, транспортні засоби, інші місця – носії джерел доказової інформації (слідів) кримінальних правопорушень). Перешкоджання доступу до місця події через окупацію або встановлення заборонених зон може унеможливити своєчасний збір даних. Природні чинники, такі як дощ, вітри чи вплив сонячного світла, можуть знищити або суттєво змінити докази, що шкодить їх достовірності або придатності до використання в кримінальному провадженні та судовому процесі. У зонах конфлікту часто не вистачає необхідного обладнання, такого як сучасні криміналістичні інструменти, засоби захисту або спецтранспорт, що обмежує можливість ефективного збору та аналізу доказів. Окрім того, недостатня підготовка персоналу до роботи у надзвичайно небезпечних умовах знижує якість проведених розслідувань. Логістичні труднощі, пов'язані з транспортуванням експертів та обладнання, ускладнюють

організацію слідчо-оперативної роботи. Також захист потерпілих і свідків є критичним аспектом у зонах бойових дій, де вони можуть підлягати переслідуванню або насильству. Дотримання норм міжнародного гуманітарного права вимагає від правоохоронців високого рівня правової обізнаності, щоб уникати порушень. Робота із вразливими групами населення, такими як діти, літні люди, інваліди, постраждалі особи, потребує особливої етичної делікатності. Також виникають труднощі у співпраці з різними юрисдикціями та забезпеченні об'єктивності слідства. Подолання цих викликів вимагає комплексного підходу, який включає міжнародну співпрацю, використання сучасних технологій та впровадження стандартів, що забезпечують безпеку і ефективність роботи [1; 8].

Низкою основних методів збору доказів є такі сучасні технології, як дрони, геолокаційні дані, цифрові бази даних, штучний інтелект. Зокрема, дрони стають незамінним інструментом у зоні бойових дій завдяки їх здатності виконувати аерофотозйомку місця правопорушення з висоти, що дозволяє отримувати точну та деталізовану інформацію про розташування об'єктів і масштаби руйнувань. Оснащення тепловізорами дає змогу виявляти заховані об'єкти (зброю чи вибухові пристрої тощо) навіть уночі або в умовах обмеженої видимості. Окрім того, дрони дозволяють безпечно оцінювати зони вибухів або проводити огляд руїн, мінімізуючи ризик для слідчо-оперативних груп. Збір геолокаційних даних є важливим для відстеження розташування військових формувань, виявлення свідків чи підозрюваних (за допомогою аналізу даних із мобільних телефонів, GPS-трекерів або супутникових сигналів). Також технології геолокації дозволяють простежувати маршрути пересування військової техніки, що сприяє встановленню напрямків атак або виявленню військових баз, важливих для розслідування правопорушень, пов'язаних із війною.

Цифрові бази даних використовуються для систематизації інформації про постраждалих, свідків, або інших учасників подій. Зокрема, до таких баз заносяться дані про осіб, які зникли безвісти, або тих, хто був виявлений у зоні конфлікту. Інтеграція цих баз із міжнародними ресурсами дозволяє оперативно перевіряти ідентичність підозрюваних, встановлювати можливі зв'язки з іншими правопорушеннями та співпрацювати з міжнародними правоохоронними органами. Штучний інтелект дозволяє автоматизувати процеси обробки великих обсягів фото- та відеоматеріалів, отриманих із камер спостереження, дронів або мобільних пристроїв. Використання AI (українською ШІ) для аналізу супутникових знімків дозволяє швидко виявляти об'єкти або сліди правопорушень, які важко розпізнати неозброєним оком. Ця технологія також допомагає прогнозувати розвиток ситуацій на основі аналізу зібраних даних, що є корисним для оперативного планування слідчих дій.

Взагалі криміналістичний аналіз у зонах бойових дій включає застосування різноманітних експертиз для встановлення обставин кримінальних

правопорушень. Так, балістична експертиза дозволяє визначити тип та модель зброї, з якої здійснювалися постріли, що сприяє встановленню осіб, які її використовували. Аналіз ДНК є ключовим у ідентифікації потерпілих, виявленні їхнього зв'язку з місцем події, а також для ідентифікації підозрюваних за біологічними слідами. Хімічні експертизи забезпечують встановлення складу вибухових речовин чи інших матеріалів, які могли використовуватися під час вчинення правопорушення, що допомагає реконструювати механізм подій (змоделювати злочинну подію) та визначити джерела постачання [10].

Щодо правових аспектів збору доказів у зонах активних бойових дій, то вони базуються на нормах як міжнародного права, зокрема на Римському статуті Міжнародного кримінального суду, який регулює питання документування та розслідування воєнних злочинів, включаючи збереження доказів і встановлення винних осіб; водночас Женевські конвенції визначають обов'язки держав та сторін конфлікту щодо забезпечення захисту мирного населення, свідків і постраждалих, що є важливим для запобігання повторній віктимізації та порушенням основоположних прав людини, так і вітчизняного [3-7; 9].

Національні законодавства регламентують координацію слідчих дій між національними правоохоронними органами, судовими інституціями та міжнародними організаціями, що працюють над розслідуванням кримінальних правопорушень під час дії воєнного стану та воєнних злочинів.

Важливим аспектом також є необхідність дотримання етичних норм під час збору доказів, зокрема забезпечення прав свідків і постраждалих, уникнення маніпуляцій із доказовою базою та проведення розслідувань у суворій відповідності до принципів справедливості й прозорості [2].

Виклики та перспективи роботи в зонах бойових дій включають низку критично важливих аспектів. Збереження доказів вимагає створення мобільних лабораторій, які забезпечують оперативне документування місця події та попередню обробку доказової бази в складних умовах. Не менш важливим є навчання персоналу: слідчих та експертів необхідно готувати до роботи в умовах фізичної небезпеки та обмежених ресурсів. Перспективи також пов'язані з міжнародною співпрацею, що дозволяє використовувати передові технології, обмінюватися досвідом і даними для досягнення високої ефективності розслідувань та забезпечення справедливості на глобальному рівні.

Замість висновку зазначимо, що збір доказів у зонах активних бойових дій вимагає високого рівня професіоналізму, технологічного оснащення та міжнародної співпраці. Інтеграція сучасних технологій, таких як дрони, геолокаційні дані, цифрові бази даних і штучний інтелект, забезпечує ефективність процесу, проте потребує дотримання етичних і правових норм. Подальші дослідження та інвестиції в цю сферу є дуже важливими для забезпечення правосуддя та відновлення справедливості.

Список використаних джерел:

1. Human Rights Day 2024. «Our rights, our future, right now», a call to empower individuals and communities to build a better future. *United Nations.* URL : https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage.
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. №1207-VII. *Рада. Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Рада. Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text.
4. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 30. *Рада. Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. №4651-VI. *Рада. Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
6. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: Наказ МВС України від 06.07.2017 р. № 570. *Рада. Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text.
7. Женевські конвенції. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія.* URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Женевські_конвенції.
8. Рекомендації Міжнародного кримінального суду щодо збору доказів. *ICC Guide*. URL : https://www.icc-cpi.int/
9. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://www.icc-cpi.int/
10. Шепітько В. Ю., Авдєєва Г. К., Коновалова В. О. та ін. Інноваційні методи, засоби та технології в криміналістиці та судовій експертизі: наук.-практ. посібник: електрон. наук. вид. Харків : Право, 2023. 116 с.

Андрій КУЧУК,
професор кафедри права
та публічного управління
Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка,
доктор юридичних наук, професор

ЕКСТРАОРДИНАРНІ УМОВИ ЯК IMPERIUM INTERREGNUM: НЕОБХІДНІСТЬ ОСМИСЛЕННЯ

До початку XX століття проблематика екстраординарних умов залишалася здебільшого поза увагою теоретико-правової думки через декілька причин. По-перше, це пояснюється обмеженістю розуміння правової системи як такої, що має слугувати лише стабільним умовам суспільного життя. По-друге, екстраординарні обставини, такі як війни, революції або епідемії, розглядалися переважно як питання політики чи безпеки, а не права.

Зміни почали відбуватися у XX столітті, коли розвиток концепції людських прав і впровадження правових стандартів обмеження влади змусили науковців і практиків переосмислити механізми правового регулювання надзвичайних станів. Особливо це стало очевидним у період глобальної пандемії, коли органи влади багатьох держав світу запровадили карантинні обмеження, які прямо впливали на реалізацію основоположних людських прав, таких як свобода пересування, свобода зібрань і навіть право на приватність.

Дані індексу демократії, зокрема зміна статусу Франції з держави повної демократії на неповну демократію [1], є яскравим прикладом того, як екстраординарні умови можуть змінювати характер політичного та правового режиму. Такий зсув сигналізує про складнощі, пов'язані з балансуванням між захистом публічного інтересу та дотриманням демократичних стандартів.

Це явище викликає глибокі теоретико-правові дискусії, адже виникає потреба у формуванні доктрини, яка забезпечила б належне регулювання екстраординарних умов без руйнації фундаментальних принципів права. Особливий інтерес викликає питання, як зберегти демократичні інститути в умовах, коли влада отримує надзвичайні повноваження. У цьому контексті важливо враховувати не лише приклади зниження рівня демократії у Франції, але й ситуацію в інших країнах, де запровадження надзвичайних заходів супроводжується зміною звичайного режиму функціонування влади.

У цьому аспекті не можу не згадати нашу державу, в якій уже майже три роки поспіль триває воєнний стан. Його тривалість висвітлює низку викликів, пов'язаних із правовим регулюванням екстраординарних умов, а також впливом таких умов на демократичний устрій та реалізацію людських прав.

Безумовно очевидним є той факт, що запровадження воєнного стану було необхідним заходом для забезпечення обороноздатності країни, реагування на загрози суверенітету та територіальній цілісності. Це рішення дозволило мобілізувати всі ресурси держави, зокрема економічні, адміністративні та людські, для ефективної протидії збройній агресії.

З іншого боку, тривала дія воєнного стану створює суттєві виклики для демократичних інститутів і прав людини. Згідно з Конституцією України під час воєнного стану можливе обмеження деяких прав і свобод, наприклад, права на мирні зібрання, свободи слова чи недоторканність житла [2]. Однак такі обмеження мають бути пропорційними загрозам і застосовуватися лише в обсязі, необхідному для досягнення поставлених цілей.

Проте тривалість воєнного стану ставить перед науковою та правовою спільнотою питання: як уникнути перетворення тимчасових заходів на сталий елемент управління? Адже постійне перебування в режимі надзвичайних умов може призводити до ризику звикання суспільства до обмеження прав і свобод, підриву довіри до демократичних інститутів, а також концентрації влади в руках виконавчої гілки.

Зазначу для прикладу окремі аспекти конституційно-правового регулювання деяких людських прав. Так, у ст. 34 Конституції йдеться про право на свободу вираження поглядів. При цьому інтереси національної безпеки є легітимною метою для обмеження цього права. Однак в цьому ж контексті згадаю і ст. 15 Конституції, у якій вказується на заборону цензури. До того ж ця заборона структурно викладена у розділі І (до норм якого застосовується жорсткий порядок внесення змін) та не містить ніяких винятків.

Додам, що досвід України вказує на необхідність адаптації правової системи до викликів екстраординарних умов. Це включає розробку чітких механізмів контролю за діями влади в умовах воєнного стану, ефективного судового захисту та забезпечення прав осіб, чиї свободи були обмежені. Особливого значення набуває забезпечення прозорості та звітності дій держави, щоб уникнути зловживань або надмірного обмеження прав.

Україна має унікальний досвід поєднання воєнного стану з продовженням функціонування демократичних інститутів. Цей досвід може стати цінним внеском у світову теоретико-правову думку про правове регулювання екстраординарних умов, а також у розробку міжнародних стандартів для держав, які опинилися в подібних ситуаціях.

Отже, сучасне теоретико-правове осмислення екстраординарних умов вимагає поглибленого аналізу не лише правового регулювання цих умов, але й їх наслідків для демократичних цінностей, людських прав та верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Democracy Index 2021. URL : https://www.eiu.com/n/democracy-index-2021-less-than-half-the-world-lives-in-a-democracy/

2. Конституція України від 28.06.1996 р. Від*омості Верховної Ради України.* 1996. № 30.

Ольга КУЛІНІЧ,
завідувач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ ГРОМАД У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

У нинішніх умовах воєнного стану в Україні питання вдосконалення законодавства про місцеве самоврядування набуває критичної актуальності. Місцеве самоврядування відіграє ключову роль у забезпеченні життєдіяльності громад, особливо під час криз, таких як війна. Воєнний стан в Україні виявив

значні проблеми в організації та координації дій органів місцевого самоврядування. Кризові ситуації, такі як війни, стихійні лиха та економічні кризи, ставлять перед громадами низку викликів, що потребують негайної і ефективної реакції. Місцеве самоврядування, як зазначалося, відіграє основну роль у забезпеченні стійкості громад, однак ефективність його функціонування залежить від наявних законодавчих механізмів. Удосконалення законодавства з метою підвищення спроможності органів місцевого самоврядування оперативно та гнучко реагувати на виклики є необхідною умовою для зміцнення стійкості громад.

Основні виклики включають:

– недостатню нормативну базу для здійснення оперативного управління в умовах надзвичайних ситуацій;

– відсутність чіткої взаємодії між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями;

– недостатнє фінансування та відсутність резервів для швидкого реагування на кризові виклики.

Аналізуючи нормативну базу, зокрема, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який лише частково враховує потреби громад під час надзвичайних і воєнних станів, можемо зазначити, що він має певні прогалини – недосконаліть системи розподілу повноважень. В умовах воєнного стану повноваження місцевих рад часто дублюються або суперечать діям військових адміністрацій; відсутність механізмів кризового управління. Законодавство не передбачає спеціальних інструментів для оперативного прийняття рішень у надзвичайних умовах, таких як евакуація населення, розподіл гуманітарної допомоги або залучення добровільних формувань; низька фінансова автономія громад. Недостатність власних бюджетів обмежує можливості громад забезпечувати базові потреби під час кризи [1].

Процес децентралізації, що полягав у передачі значних повноважень і ресурсів від центральної влади до місцевих громад, став основою для розвитку самостійних територіальних одиниць із ширшими можливостями управління. Це дало змогу органам місцевого самоврядування діяти оперативно та гнучко у відповідь на нові виклики, які виникли після початку повномасштабної війни.

Стійкість тилових територій у перші місяці конфлікту значною мірою була забезпечена досягненнями децентралізації попередніх років і створенням сильних самоврядних громад. Цей процес передбачав надання місцевим органам влади більших повноважень, ресурсів і відповідальності, що дозволило ефективно реагувати на кризові ситуації. Завдяки розширеним фінансовим можливостям і управлінській автономії громади змогли швидко мобілізувати ресурси для вирішення невідкладних проблем у сферах безпеки, соціального захисту та підтримки критично важливої інфраструктури [2].

Аналіз показує, що місцеве самоврядування в Україні продемонструвало стійкість під час війни, підтримуючи ефективне управління у співпраці з

державою. Так, у Дніпропетровській області, незважаючи на виклики воєнного часу, за перший квартал 2022 року місцеві бюджети отримали 9915 млн грн податкових надходжень, що на 13,4 % більше, ніж за аналогічний період попереднього року. Це сприяло відновленню соціально-економічної активності та стійкості тилу [3].

Вплив воєнних дій на місцеве самоврядування значно варіюється залежно від географічного розташування громад. Можна виокремити три основні категорії територіальних одиниць: громади в зоні активних бойових дій, прифронтові громади та громади в тилу. У зонах активних бойових дій функції місцевого самоврядування перейшли до військових адміністрацій. Водночас у громадах, що знаходяться далеко від фронту, повноваження органів місцевого самоврядування були розширені [4]. Сільські, селищні та міські голови у громадах, де не відбуваються бойові дії та не створено військову адміністрацію, отримали додаткові можливості для швидкого вирішення актуальних питань життєзабезпечення громад.

Постійний сильний державний контроль та вплив на здійснення повноважень і виконання функцій органами місцевого самоврядування свідчать про те, що зусилля, зроблені урядом щодо перегляду, внесення поправок та ініціювання змін до законодавства про місцеве самоврядування та суміжне законодавство протягом останніх років, все ж призвели до важливих змін у нормативно-правовій базі, що регулює адміністративні відносини між державною владою та місцевим самоврядуванням. Проте для їх взаємовідносин залишається характерним потужний вплив центральної влади на процес прийняття рішень органами місцевого самоврядування [5, с. 214].

Незважаючи на позитивну динаміку в процесі побудови ефективного місцевого самоврядування, варто відзначити, що існуючі нормативно-правові акти, що регулюють діяльність органів місцевого самоврядування, не завжди передбачають достатню автономію для швидкого прийняття рішень у надзвичайних ситуаціях. Крім того, законодавство не завжди враховує необхідність співпраці між різними рівнями влади та із залученням громадянського суспільства. Серед основних проблем можна виділити наступні:

– недостатня гнучкість процедур – бюрократичні процеси ускладнюють прийняття рішень в умовах кризи;

– відсутність чітких механізмів фінансування – фінансова підтримка з державного бюджету не завжди надходить вчасно, що уповільнює реагування;

– недосконаліть комунікаційних систем – відсутність чіткої системи інформування та координації між органами влади і громадськістю.

Для підвищення стійкості громад в умовах кризових ситуацій необхідні такі зміни у законодавстві:

– Забезпечення гнучкості управлінських рішень – передбачення можливості спрощених процедур для прийняття рішень в екстрених випадках.

– Підтримка фінансової автономії – розробка механізмів забезпечення резервних фондів на місцевому рівні для швидкого фінансування заходів з подолання кризових ситуацій.

– Зміцнення міжсекторальної співпраці – запровадження правових механізмів для тіснішої співпраці між органами місцевого самоврядування, державними установами та громадськими організаціями.

– Розвиток цифрових платформ – створення сучасних комунікаційних інструментів для оперативного обміну інформацією.

Отже, воєнний стан в Україні виявив необхідність вдосконалення законодавства про місцеве самоврядування для підвищення стійкості громад у кризових ситуаціях. Пропоновані зміни сприятимуть адаптації місцевих органів до викликів, пов'язаних із війною, та забезпечать ефективніше реагування на надзвичайні ситуації. Водночас реалізація цих пропозицій потребує активної співпраці між органами державної влади, місцевими громадами та громадянським суспільством.

Список використаних джерел:

1. Новакова О. Розвиток місцевого самоврядування як чинник стійкості українського суспільства в умовах російської військової агресії. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*. 2023. № 34. С. 5-11.

2. Барабаш Ю. Г. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації та викликів сучасності. Харків : Право, 2022, 312 с.

3. Шульга М. А. Правове регулювання діяльності військових адміністрацій: проблеми та перспективи. К. : Юрінком Інтер, 2023. 285 с.

4. Ярошенко А. С. Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. № 68. С. 211-215.

5. Єрмоленко В. В. Стійкість громад в умовах надзвичайних ситуацій: український та міжнародний досвід. Львів : Світ, 2021. 260 с.

Yevhen LEHEZA,
professor at the Department
of public and private law
University of Customs and Finance,
Doctor of Science in law, Professor

THE PLACE OF PUBLIC SERVICES IN THE SUBJECT OF ADMINISTRATIVE LAW IN MODERN CONDITIONS

The change from a «state-centric» ideology to a «people-centric» one, the recognition of the priority of serving the state to the person (public service activity) are, of course, as noted by S. Stetsenko, positive achievements of Ukrainian society [1].

In the works of Ukrainian lawyers, when using the category of «services», the main emphasis is placed on legal aspects, in particular on the administrative

procedure for their provision. This can be explained by the fact that the first scientists who formed the theory of services in Ukraine were, first of all, representatives of the science of administrative law (V. Averyanov, I. Golosnichenko, S. Kivalov, I. Koliushko, V. Kuybida, A. Selivanov, V. Tymoshchuk and others).

V. Garashchuk argues that the fact that the main opponents of this theory are also representatives of legal science, who question the very possibility of using the category of «services» in relation to the activities of state authorities and local self-government bodies [2, pp. 109-114], has led to particularly lively discussions on this issue in jurisprudence.

Thus, G. Pisarenko and O. Bukhanevych note that the modern doctrine of administrative law, which is being formed in Ukraine, provides for a certain shift in emphasis, a new understanding of «publicity», due to a return to basic humanitarian values, to the recognition and consolidation of the inalienable natural rights of man and citizen [3, pp. 22-23; 4, p. 25]. This provision is also enshrined in the Constitution of Ukraine, which proclaimed the need to transition from the ideology of state dominance and state interests over individual interests that prevailed in the past to the ideology of the state serving the person, guaranteeing, ensuring and protecting the fundamental rights and freedoms of man and citizen by the state [3, pp. 22-23; 4, p. 25].

T. Kolomoyets and S. Stetsenko attribute social relations that arise within the framework of the provision of administrative services to the subject of administrative law and consider such activities to be a component of the method of regulating this branch of law [5, pp. 23-24; 6, pp. 11-13; 7, pp. 19-26].

T. Kolomoyets notes that it is more appropriate to use the term «public services» rather than «administrative services». In her opinion, public services are services provided to individuals and legal entities by state bodies in relation to the exercise of rights, freedoms and legitimate interests in the public sphere [6, p. 179].

Public services are activities of public administration bodies carried out at the expense of public funds. This definition is essentially very close to the definition of the category of «public service» in European law, but presented from the point of view of the subject of their provision and the source of financing.

Public services by the source of financing for the provision of this type of service, that is, the type of budget, include administrative services, which in turn are divided into state and municipal services.

State services are services provided by state authorities (primarily executive) and state enterprises, institutions and organizations. State services also include services provided by non-state organizations in the exercise of delegated powers, etc. In this case, the first place for determining the nature of the service is not the direct subject of its provision, but the subject that is responsible for it, and the source of financing for the provision of this type of service is the state budget. Municipal (municipal) services are services provided by local government bodies, municipal enterprises, institutions and organizations. The source of financing for

the provision of municipal services is the local budget. O. Bukhanevich notes that, unlike the concept of «administrative services», the term «public services» has a broader meaning [4, p. 59]. O. Bukhanevich explains that, first of all, public services can be provided by state and non-state structures, but the main thing that unites them is the interest of society in their provision, social significance [4, p. 60; 7, p. 12].

O. Bukhanevich argues that the concept of «public services» essentially covers the spheres of social relations that are regulated by both civil and administrative law [4, p. 60]. In these spheres, there is a differentiation of legal regulation, which is determined by two main factors: the subject of service provision and the content of legal relations that arise in this case [4, p. 60]. Public services are based on public interest, which is understood as the interest of the social community determined by the state and secured by law, the satisfaction of which serves as a condition and guarantee of its existence and development [5, p. 55]. In the most general form, public interest means the interest of the human community - the population, the people, etc. [6]. What exactly the state authorities define as public interest depends on the level of legal culture and legal awareness of the subjects of lawmaking. And what the authorities see as the common good may actually diverge from the interests of a significant part of the population.

But in any case, the requirements that are imposed on public administration objects must ensure the general welfare of the people of Ukraine and cannot express the private interest of public administration subjects. It is in the last thesis that the essential difference between private and public interests lies.

Public interest is nothing more than a certain set of private interests [7]. Accordingly, it does not matter how many people a public administration subject protects – the main thing is that it acts in accordance with the principle of legality and does not defend private personal (third parties related to it) and corporate interests. Thus, it is the public interest that underlies the provision of public services. The modern understanding of administrative law allows us to confidently assert that public services are part of the subject of administrative law.

References:

1. Стеценко С. Г. Адміністративне право України/ К. : Атіка, 2007. 624 с.

2. Гаращук В. М. Управлінські послуги – новий інститут чи нова помилка? *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 3. С. 109-114.

3. Писаренко Г. М. Адміністративні послуги в Україні: організаційно-правові аспекти: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Одеса : ОНЮА, 2006. 195 с.

4. Буханевич О. М. Теоретико-правові та праксеологічні засади надання адміністративних послуг в Україні: дис. … докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2016. 455 с.

5. Легеза Є. О. Теорія публічних послуг: адміністративно-правова складова: монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 452 с.

6. Leheza, Ye., Pisotska, K., Dubenko, O., Dakhno, O., & Sotskyi, A. (2022). The essence of the principles of ukrainian law in modern jurisprudence. *Revista jurídica portucalense*, 342-363.

7. Sinkevych, O., YurovskaV., Komissarova, N., Tkachenko, O., & Leheza, Ye. (2024). Subjects of public authority in matters of combating terrorism: legal regulation, administrative and criminal aspect. *Ius Humani. Law Journal*, *13*(1), 1-14.

Руслана МАКСАКОВА,
в.о. завідувача кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

НАПРЯМИ ПОВОЄННОГО РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Перебування України протягом останніх 10-ти років в різних надзвичайних правових режимах (з кінця 2013 року – масові акції протесту немирного характеру, а в 2014 – неконституційні референдуми щодо незалежності окремих територій України – де-факто в умовах надзвичайного стану, з січня 2018 – законодавчо проголошеного особливого режиму на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, а в листопаді 2018 – введеного воєнного стану в частині областей України, з 2020 року – в умовах пандемії covid-19, що де-факто став надзвичайним режимом не лише для України, але й всього світу, а з 2022 року – де-юре проголошеної дії правового режиму воєнного стану на всій території України) відкрили безліч питань правового регулювання суспільних відносин в цих умовах. Одним із актуальних стало питання конституційно-правового статусу Президента України (далі – ПУ) в умовах дії надзвичайних правових режимів. Бо за умов воєнного стану (як одного з видів надзвичайних режимів) саме Президенту відводиться першочергова роль у гарантуванні державного суверенітету і територіальної цілісності України, він є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України та здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави. А за умов будь-яких надзвичайних правових режимів Президент є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Практика реалізації конституційно-правового статусу ПУ в надзвичайних умовах поставило перед нами ряд питань, які вимагають перегляду статусу ПУ на предмет унормування його діяльності в умовах дії надзвичайних правових режимів. Серед напрямів такого реформування слід виділити три основних:

1) порядок обрання або заміщення глави держави в умовах дії надзвичайних правових режимів;

2) порядок припинення повноважень в умовах дії надзвичайних правових режимів;

3) обсяг повноважень ПУ в умовах дії надзвичайних правових режимів.

Говорячи про обрання, заміщення та припинення повноважень глави держави слід все ж таки визначитись щодо законодавчо встановленої заборони проведення виборів в умовах воєнного стану. Бо за відсутності прямої конституційної заборони щодо проведення президентських виборів в умовах воєнного стану існування законодавчої заборони має сумнівний (такий, що не відповідає нормам Конституції Україні (далі – КУ)) зміст, на відміну від парламентських виборів, проведення яких під час воєнного стану конституційно заборонено, що випливає зі змісту положень ч. 4 ст. 83 КУ. До того ж відсутність Постанови Верховної Ради України (далі–ВРУ) про призначення чергових президентських виборів та, як наслідок, їх непроведення у визначений КУ строк порушує конституційно визначений порядок формування органів державної влади (в даному випадку – глави держави) – періодичність, що має істотне значення для функціонування демократичної держави, гарантування її республіканських засад [1, с. 27]. Якщо ж ми приймаємо за перевагу норми законодавчого регулювання і визначаємось щодо неможливості проведення виборів Президента в умовах воєнного стану і продовження повноважень чинного Президента до того моменту, поки не буде припинено воєнний стан і в результаті виборів буде обрано наступного главу держави – то ми маємо замислитись над питанням: хто буде заміщувати Президента в разі, якщо воєнний стан ще не закінчиться, але за певних обставин (заява про відставку, стан здоров'я, смерть) повноваження чинного глави держави припиняться. Положеннями ст. 112 КУ передбачено можливість покладення обов'язків Президента на Голову ВРУ лише в разі дострокового припинення повноважень ПУ, та наведена нами ситуація не має відношення до цих положень, бо конституційно визначений п'ятирічний строк повноважень Президента вже закінчився, і в цьому випадку дострокове припинення повноважень вже не застосовується. Якщо ж припустити, що з метою політичної доцільності та складної ситуації в державі буде допущено виняток і призначено Голову парламенту замість Президента, повноваження якого закінчились не достроково, а з перевищенням конституційно встановленого строку перебування на посаді, то положеннями вже згадуваної ст. 112 КУ передбачено, що він не може здійснювати повноваження Президента щодо внесення до ВРУ подання про призначення Міністра оборони та Міністра закордонних справ. А в умовах воєнного стану це повноваження для в.о. ПУ є надважливим. Тоді що, знову доведеться робити виняток за принципом політичної доцільності всупереч нормам чинної Конституції? Напевно, все ж таки слід констатувати, що застосування інституту тимчасового заміщення ПУ Головою ВРУ можливе лише за умов

мирного часу, коли ми чітко розуміємо строк, протягом якого відбудуться вибори і буде обрано нового главу держави. В умовах надзвичайного режиму в разі, якщо ми дотримуємося принципу заборони виборів, виконувач обов'язки Президента призначається на невідомий проміжок часу, тому що спрогнозувати розвиток подій в період пандемії, стихійного лиха, або воєнних дій неможливо. А для Голови ВРУ виконувати обов'язки глави держави тривалий, невизначений час – занадто складна задача, бо він має одночасно поєднувати головування парламентом, управління всією державою і керівництво Збройними Силами України. До речі, таке об'єднання порушує існування системи «стримувань і противаг» в державі. Отже, в такому разі виникає необхідність розробки нового механізму заміщення ПУ в разі припинення його повноважень в умовах надзвичайних режимів, в тому числі під час воєнного стану. Можливо, це може бути інститут Віцепрезидента, на зразок існування подібного в США, але з обґрунтованим і узгодженим до реалій нашого конституційного ладу і державного устрою порядком обрання або призначення та статусом.

Стосовно третього напряму реформування конституційно-правового статусу Президента України, а саме: обсягу його повноважень в умовах дії надзвичайних правових режимів, то слід звернути увагу на наступне: під час воєнного стану багато питань виникло щодо реалізації повноважень глави держави. Так, традиційним за весь час існування Конституції України був підхід щодо визначення цього статусу *виключно* нормами Конституції. Про це, зокрема, свідчить положення ч. 1 п. 31 ст. 106 Конституції, яким визначено, що Президент України здійснює « ...повноваження, визначені Конституцією України» – і крапка!!! Тобто текст Конституції містить *вичерпний* перелік повноважень глави держави. Відповідна позиція відображається й в актах Конституційного Суду України (зокрема у його Рішеннях від 10 квітня 2003 року № 7-рп/2003; 25 грудня 2003 року № 22-рп/2003; 7 квітня 2004 року № 9-рп/2004; 16 травня 2007 року № 1-рп/2007; 7 липня 2009 року № 17-рп/2009; 15 вересня 2009 року № 21-рп/2009).

Водночас практика застосування Конституції та реалізації повноважень глави держави *в умовах воєнного стану свідчить про розширення президентських повноважень нормами поточного законодавства.* Так, зокрема, положеннями п. 1 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що в умовах воєнного стану ПУ діє виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією та *законами України.* Відповідно до положень п. 2. ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» ПУ наділяється повноваженням приймати рішення про утворення військових адміністрацій за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування. Та в переліку конституційних повноважень ПУ такі повноваження відсутні. Це ж стосується і повноваження ПУ призначати голів (начальників) військових адміністрацій

На виконання Закону «Про правовий режим воєнного стану» Указом ПУ 24 лютого 2022 року № 68/2022 утворено 25 військових адміністрації, що відповідає положенням ч. 4 ст. 106 КУ, нормами якої передбачено, що ПУ на основі та на виконання Конституції і *законів Україні видає укази, які є обов'язковими до виконання на території України.* Але виходячи з формули виключного визначення *обсягу повноважень* ПУ нормами КУ виникає питання щодо необхідності внесення до переліку зазначених в ст. 106 КУ повноважень Президента в такому формулюванні: Президент «за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування приймає рішення про утворення військових адміністрацій на територіях, на яких введено воєнний стан», або відійти від закладеної в Конституції формули щодо виключного переліку повноважень Президента в нормах Основного Закону та доповнити ч. 1 ст. 106 Конституції пунктом 32, яким встановити, що під час дії правового режиму воєнного стану повноваження Президента України можуть також визначатися Законом України «Про правовий режим воєнного стану», але тоді цей Закон повинен мати спеціальний захист: прийняття нового або внесення змін до чинного має відбуватись не на підставі простої конституційної більшості, а двома третинами голосів від конституційного складу ВРУ.

Також потребує вирішення питання щодо повноваження Президента приймати рішення про утворення військово-цивільних адміністрацій, яким глава держави наділяється також не на підставі норм Конституції, а на підставі п. 1 ст. 3 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації».

Окрім того, враховуючи отриманий нами досвід фактичного перебування країни в умовах надзвичайного стану наприкінці 2013-початку 2014 року, потім де-факто триваючих умов воєнного стану у зв'язку з окупацією АРК, частини Донецької та Луганської областей, а в 2020 році появою Covid-19, що додав також режим перебування населення в незвичних (надзвичайних) умовах, – виникає питання щодо необхідності повернення до питання розробки окремого розділу Конституції України «Про надзвичайні стани, воєнний стан та стан війни». Або просто до розділу «Надзвичайні стани», бо в багатьох країнах воєнний стан або прирівнюється до надзвичайного, або є однією з форм надзвичайного стану.

Можемо констатувати, що інститут президентства в Україні перебуває сьогодні в особливому стані, що не має чітких сценаріїв, адже їх важко передбачити. Саме тому поєднання функцій Президента зі статусом Верховного Головнокомандувача ЗСУ ускладнює процес управління державою.

Питання функціонування інституту президентства в умовах воєнного стану потребують глибшого наукового обґрунтування, оскільки дані проблеми відрізняються своєю актуальністю в часі і не мають достатньої емпіричної бази. Перед науковцями сьогодні постає новий виклик – підготувати якісний та неупереджений аналіз існуючого на сьогодні досвіду порядку реалізації конституційно-правового статусу глави держави в умовах дії надзвичайних правових режимів в Україні та запропонувати ефективні, легітимні та законодавчо узгоджені пропозиції щодо вирішення окреслених проблемних питань.

Список використаних джерел:

1. Максакова Р. М. Підстави припинення повноважень Президента України: нотатки до конституційних змін. Тиждень науки – 2024: матер. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 15-19 квітня 2024 р.). Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2024. С. 26-28. URL : https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2024/conf/4.1/TN_YF_2024.pdf.

Лілія МЕЖЕВСЬКА,
заступник директора
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: КЛЮЧОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Повномасштабна війна в Україні внесла суттєві корективи у всі сфери життя, зокрема й у земельні відносини. Розуміння особливостей регулювання земельних питань в умовах воєнного стану є критично важливим для громадян, бізнесу та державних органів.

Основні зміни у земельному законодавстві

З метою адаптації земельного законодавства до нових реалій та забезпечення стабільності в аграрному секторі було прийнято низку нормативних актів. Серед ключових змін можна виділити наступні:

– *Продовження договорів оренди.* Договори оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, строк яких закінчився під час воєнного стану, автоматично продовжуються на один рік без додаткових угод.

– *Звільнення від відповідальності.* Землевласники та землекористувачі звільняються від відповідальності за невикористання земельних ділянок за цільовим призначенням у період дії воєнного стану.

– *Оренда державних та комунальних земель.* Спрощено процедуру передачі в оренду земельних ділянок державної та комунальної власності для ведення сільськогосподарського виробництва. Зокрема, зменшено розмір орендної плати та скорочено терміни укладання договорів.

– *Обмеження прав орендарів.* З метою забезпечення стабільності в аграрному секторі на орендарів накладаються певні обмеження, зокрема, заборона на відчуження права оренди, зміну цільового призначення земельної ділянки тощо.

Чому ці зміни важливі?

– *Стабільність аграрного сектору.* Забезпечення безперебійної роботи аграрних підприємств є критично важливим для продовольчої безпеки країни.

– *Підтримка сільськогосподарських виробників.* Спрощення процедур оренди та звільнення від відповідальності за невикористання земельних ділянок допомагають сільгоспвиробникам зосередитися на веденні господарства.

– *Адаптація до нових умов.* Зміни в земельному законодавстві дозволяють адаптуватися до нових економічних умов, що склалися внаслідок війни.

Які виклики залишаються?

Незважаючи на позитивні зміни, в земельних відносинах залишається ряд проблем, зокрема:

– *Невизначеність щодо майбутнього.* Складно прогнозувати, як розвиватимуться земельні відносини після завершення війни.

– *Ризики для інвесторів.* Інвестори в аграрний сектор стикаються з додатковими ризиками, пов'язаними з нестабільністю та воєнними діями.

– *Потреба у подальших реформах.* Для забезпечення ефективного функціонування земельного ринку необхідні подальші реформи.

Війна в Україні завдала значних збитків аграрному сектору, який є одним з найважливіших для економіки країни. Нижче наведено детальний аналіз наслідків, які нанесла війна українському сільському господарству.

Безпосередні наслідки:

– *Знищення інфраструктури.* Російські війська завдали значних пошкоджень сільськогосподарській техніці, складам, зрошувальним системам та іншим об'єктам інфраструктури. Це призвело до значного ускладнення виробничих процесів.

– *Мінування земель.* Значні площі сільськогосподарських угідь були заміновані, що унеможливлює їх використання для вирощування сільськогосподарських культур.

– *Логістичні проблеми.* Руйнування доріг, мостів та портів ускладнило доставку сільськогосподарської продукції на внутрішній та зовнішній ринки.

– *Дефіцит робочої сили.* Мобілізація чоловіків, а також вимушена міграція населення призвели до гострого дефіциту робочої сили в сільському господарстві.

– *Зростання цін на ресурси.* Значне зростання цін на паливо, добрива, пестициди та інші ресурси, необхідні для ведення сільського господарства, ускладнило роботу аграріїв.

Непрямі наслідки:

– *Зменшення посівних площ.* Війна призвела до значного скорочення посівних площ, особливо в районах активних бойових дій.

– *Зменшення виробництва сільськогосподарської продукції.* Скорочення посівних площ, знищення інфраструктури та дефіцит ресурсів призвели до значного скорочення виробництва сільськогосподарської продукції.

– *Зростання цін на продовольство.* Зменшення виробництва сільськогосподарської продукції та логістичні проблеми призвели до зростання цін на продовольство як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

– *Погіршення продовольчої безпеки.* Зменшення виробництва сільськогосподарської продукції та зростання цін на продовольство погіршили продовольчу безпеку як в Україні, так і в інших країнах, які залежать від українського експорту.

Довгострокові наслідки:

– *Зміна структури сільського господарства.* Війна може призвести до зміни структури сільського господарства, оскільки аграрії будуть змушені адаптуватися до нових умов.

– *Зміни в експортних ринках.* Війна може призвести до зміни експортних ринків для української сільськогосподарської продукції.

– *Інвестиції в сільське господарство.* Війна може відлякати інвесторів від вкладення коштів у українське сільське господарство.

Отже, війна в Україні завдала значних збитків аграрному сектору. Відновлення його буде тривалим і складним процесом, який потребуватиме значних інвестицій та міжнародної підтримки.

Воєнний стан суттєво вплинув на земельні відносини в Україні. Прийняті зміни спрямовані на забезпечення стабільності в аграрному секторі та підтримку сільськогосподарських виробників. Однак для повноцінного відновлення земельного ринку необхідні подальші зусилля з боку держави та всіх учасників ринку.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. (із змін. та доп.) № 2768-III. *Офіційний вісник України.* 2001. № 46. С. 2038.
2. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. *Офіційний вісник України.* 2003. № 23. С. 1014.
3. Межевська Л. В., Карпенко Р. В. Земельне право: навч.-метод. посібник для студ. денної та заоч. форм навч. Дніпро : ДДУВС, 2022. 52 с.

Наталія ОБУШЕНКО,
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВО ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ РЕГУЛЯТОР СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Якщо розглядати суспільство через призму економічної та соціальної сутності, то стає зрозумілим, що соціум вимагає організованості і впорядкування діяльності суб'єктів, які задіяні в сфері виробництва, управління, в розподілі, обміні та споживанні матеріальних благ, а також трудових і шлюбно-сімейних відносин. Природа такої організованості і впорядкування позначена тим, що загальним правилам підпорядковується весь спектр суспільних відносин, і це досягається завдяки певним інструментам та засобам, таким як норми моралі, права, звичаї, релігія. І коли ми беремо до уваги первісне суспільство, де головними регуляторами міжособистісних відносин виступали звичаї, які тісно поєднані з релігійними правилами та моральними принципами, то з розділенням соціуму на касти, стани і класи, норми моралі, релігії і звичаї не були спроможні утворити умови в сфері виробництва, обміну та розподілу товарів загальнообов'язковими для всіх, тому що вже не існувало цілісності інтересів членів спільноти і примирення протилежних інтересів за допомогою звичаїв різних груп суспільства ставало вкрай неможливим. Внаслідок цього економічне підґрунтя раннього землевласницького класового суспільства потребувало спеціальної форми регулювання, з імперативними нормами, які встановлюються або санкціоновані державою, тобто специфічним апаратом управління і підпорядкування.

Якраз в цьому періоді й формується право, завдяки якому управлінські політичні, виробничі, трудові, сімейні та інші види відносин здобувають форми правовідносин, які також відповідають інтересам різним групам суспільства [1, с. 123]. Право є основою, суттю функціонування соціуму, воно відіграє визначальну роль у житті кожного. Тому що надає особливий ритм розвитку і гармонійного поєднання держави і суспільства, тобто злагодженого співіснування людей.

Взагалі утворення права, як і держави, спричинено потребами суспільства, як-от: потрібністю запровадження стабільності та стійкого, єдиного порядку відносин нової єдності людей, тобто народу, що проживає на певних територіях, потрібністю підтримки, захисту цілісного порядку в умовах розділення суспільства на соціальні верстви, майновий і соціальний

стан яких підкреслено став різним. А це спричиняло непримиренну суперечність і зіткнення, потрібністю стримування ворожого військового антагонізму народів, які відчували потребу розвитку постійного обміну, сусідських взаємовідносин та захисту мирними шляхами своїх інтересів.

Підкреслюючи виняткову роль права у житті людства, можемо стверджувати, що існування суспільства, тобто соціуму розумних істот неможливе без права. Немислимо уявити собі таку громаду людей, в якій ніхто по відношенню один до одного не визнавав би жодних прав – ані права на існування, ані права на майнові блага. Такий соціум не міг би становити людське суспільство. Люди можуть утворювати суспільство тільки в тому випадку, якщо за його членами будуть визнані хоча певні права, з тією умовою, що іншими членами спільноти ці права визнаються. Зокрема, без утвердження конкретної форми права та відповідних правил суспільством заволодіє хаос, безладдя, і повна відсутність щодо визначеності взаємних прав та обов'язків.

Тож можемо зазначити, що цінність права в цілому проявляється в регулюванні і впорядкуванні суспільних відносин.

Отже, сформувавшись протягом певного історичного періоду розвитку людства, право виявляється одним з особливо універсальних, ґрунтовних і ефективних регуляторів суспільних відносин, оскільки воно поширює свій фундаментальний вплив на всі важливі сфери суспільного життя, у тому числі і на трудові правовідносини.

Право – це складне та багатоаспектне явище, яке віддзеркалює розуміння та поняття суспільством таких цінностей, як рівність, справедливість, свобода тощо, з ключовим призначенням, яке визначається ознакою високої урегульованості суспільних відносин, характерною для правової держави.

Сутність права, його природа і цілісність пронизана принципом правової рівності в загальнозмістовному контексті, тобто внутрішня рівноцінність зовні різних формулювань: право як формальна рівність, право як загальна та важлива форма свободи соціуму у суспільних відносинах і право як загальна справедливість, оскільки формальна рівність дозволяє свободу і справедливість та навпаки, що загалом складає єдину сутність права [2, с. 5]. Тож право можна розглядати, як систему норм, яка відповідає принципу формальної рівності і яка встановлена державою з відповідним забезпеченням захисту.

У юридичному значенні право – це система загальнообов'язкових норм, оформлених в офіційних джерелах, як єдина нормативна система, як загальнообов'язкова підстава для визначення соціально значущої поведінки, тобто правомірно-дозволеної та юридично недозволеною учасникам соціального процесу і, крім того, рекомендованої поведінки державою.

Значення права не тільки в його нормативності, а ще й в тому, що воно охоплює ті його складові частини, в яких нормативно реалізується. На підставі цього соціально-правова дія має бути визнана складовою частиною

права, без якої неможливо зрозуміти його специфіку, соціальне призначення і взагалі саму цінність. Загальне поняття права сформульовано тим, що право як в нормі, так і в дії нерозривно поєднано і не існує одне без іншого. Соціальна цінність права виражається не тільки через закріплення у певних джерелах, а в його реалізації, інакше воно перестане існувати для суспільства.

Сформульовані в законах та інших нормативно-правових актах норми права стають реальними, коли вони втілюються в життя у свідомо-вольовій діяльності людей. Без виконання правових розпоряджень у житті норми права мертві, інакше кажучи, вони втрачають своє соціальне значення [3, с. 163].

Таким чином, утворення ефективного та стабільного механізму реалізації права є одними з фундаментальних функцій і обов'язків держави. Механізм реалізації права – це складне явище, і складається з особливих структурних елементів з найважливішим місцем для норм права, тому що його функціонування перш за все спрямоване на матеріалізацію положень норм права у життя. Тобто цінність приписів, які закріплені в нормах права, набувають реального змісту тільки шляхом втілення їх у суспільні відносини.

Правореалізація оживляє право і робить його вкрай необхідним, цінним і актуальним для суспільства, внаслідок чого норми права стають соціально вагомими і реально здійснюють своє функціональне призначення.

Список використаних джерел:

1. Степакова Н. М. Норми трудового права як основа механізму реалізації права. *Науковий вісник ДДУВС*. 2012. № 4 (68). С. 121-126.

2. Ostrovsky, S., Turlakova, N., Obushenko, N., Skorobogatova, A., & Borysocheva, N. (2023). Legal regulation of access to justice during wartime in cases related to the protection of the rights, freedoms and interests of military personnel and conscripts. *Syariah: jurnal hukum dan pemikiran*, 2(23), 1-13.

3. Віхров О. П. Актуальні питання захисту прав людини в контексті правозастосування. *Бюлетень Міністерства юстиції України: загальнодержавне наук.* 2012. № 10 (132). С. 99-101.

Віра РИНДЮК,
професор кафедри
теоретичної юриспруденції
Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана,
доктор юридичних наук, професор

КОНКРЕТИЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ФУНКЦІЯ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Однієї із функцій нормотворчої діяльності органів публічної влади є конкретизація законодавства. М. Горбань, досліджуючи загальнотеоретичні аспекти правоконкретизації, пише, що поняття «конкретизація» тлумачиться

як уточнення чого-небудь та є процесом сходження від абстрактного до конкретного, що дає можливість більш точно охарактеризувати об'єкт, врахувати структурні та функціональні зв'язки його компонентів. Нормативна конкретизація здійснюється органами законодавчої та виконавчої гілок влади, офіційно уповноважених на прийняття законів та підзаконних нормативно-правових актів. Специфіка такої правотворчої діяльності, як конкретизація, полягає в тому, що генералізуюча, тобто максимально широка з усіх позицій, норма неодноразово трансформується стосовно тих чи інших об'єктів, суб'єктів та ситуацій на такому ж або нижчому за ієрархією законі чи підзаконному акті. Зазначеним автором запропонована дефініція правоконкретизації як юридично значущої діяльності компетентного суб'єкта, спрямованої на відображення точності та повноти змісту норм права, досягнення їх максимальної правової визначеності для створення необхідних передумов їх реалізації [1, с. 23-26].

Водночас у юридичній науці відсутнє єдине розуміння змісту конкретизації законодавства, чітке визначення її співвідношення з іншими видами юридичної діяльності. Наприклад, С. Чабур зазначає, що деталізація правових норм найчастіше проявляється у відомчому нормотворенні, завданням якого є конкретизація правових приписів закону відносно наявної реальної ситуації у певній сфері суспільних відносин. У цьому випадку результатом нормотворчого правотворення є нові правові підзаконні норми, які регулюють дані суспільні правовідносини [2, с. 139]. Однак конкретизація як функція правотворчості проявляється не тільки у відомчому нормотворенні, але й в законодавчому процесі, коли конституційні приписи конкретизуються (деталізуються) в законодавчих актах. А використання терміну «нові правові підзаконні норми» в контексті конкретизації вимагає уточнення змісту діяльності з конкретизації саме в контексті юридичних норм. Або, наприклад, Ю. Андрущакевич, аналізуючи існуючі в юридичній літературі точки зору щодо співвідношення конкретизації і тлумачення правових норм, виокремлює шість різних підходів до цієї проблеми. Хоча серед цих підходів є повністю протилежні, які взаємовиключають один одного. Наприклад, в одному випадку, тлумачення ототожнюється з конкретизацією юридичних норм, а відповідно до іншого – ці поняття розглядаються як самостійні та тісно пов'язані між собою [3, с. 9-10]. Така дискусія, на мою думку, має виходити з уточнення поняття юридичної норми та форми її зовнішнього виразу в законодавстві, а також чіткого визначення співвідношення таких видів діяльності щодо юридичної норми як «уточнення» та «з'ясування» її змісту.

Зміст конкретизації законодавства як функції нормотворчої діяльності залежить, в першу чергу, від розуміння самого поняття «законодавство». Законодавство є способом зовнішнього виразу юридичних норм у формі нормативно-правових актів (їх правових приписів) на загальному найвищому (конституційному) рівні та вищому (законодавчому) рівні (Конституція та

законодавчі акти) та особливому нижчому підзаконному рівні (підзаконні нормативно-правові акти). Зміст законодавства становить система юридичних норм, втілених у Конституції, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах, а форму законодавства складає ієрархічна сукупність нормативно-правових актів, в яких нормативний зміст виражається текстуально у вигляді положень (приписів) цих актів згідно з правилами правотворчої техніки [4, с. 5].

Отже, у процесі правотворчої діяльності з конкретизації законодавства, юридична норма, яка у загальному вигляді на найвищому та вищому рівнях виражена в нормативно-правових актах, що мають найвищу та вищу юридичну силу, тобто в Конституції України та законах України, на особливому нижчому рівні конкретизується (деталізується) в підзаконних нормативно-правових актах. Зокрема, відповідно до п. 1. ч. 1 ст. 92 Конституції України права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина визначаються виключно законами України. Відповідно до п. 22. ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно–правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Таким чином, диспозиція та санкція юридичної норми, тобто права та обов'язки суб'єктів правовідносин, а також юридична відповідальність, на загальному рівні завжди мають міститися в Конституції України та законах України. На особливому нижчому рівні підзаконних нормативно-правових актів визначають особливості та порядок реалізації прав та свобод, виконання обов'язків, застосування юридичної відповідальності.

Слід підкреслити, що юридична норма (її гіпотеза, диспозиція та санкція) виражається в текстах нормативно-правових актів через певну множину взаємопов'язаних нормативно-правових приписів як мінімально мовно та логічно завершених цілісних конструкцій. Одна й та сама юридична норма має знайти свій зовнішній вираз в нормативно-правових актах на різних рівнях, тобто на рівнях загального (в нормативно-правових актах, що мають вищу юридичну силу, тобто в Конституції та законах) та особливого (конкретизується (деталізується) в нормативно-правових актах, що мають нижчу юридичну силу ніж Конституція та закони, тобто це сфера підзаконних нормативно-правових актів). При цьому нормативно-правові приписи, в яких знайшла свій зовнішній вираз одна й та сама юридична норма, вищого рівня будуть більш абстрактними, а нормативно-правові приписи нижчого рівня більш конкретними, деталізованими.

Таким чином, юридична норма начебто «розгортається» в нормативно-правових актах різної юридичної сили в процесі правотворчої діяльності з конкретизації законодавства. Саме в цьому контексті слід розуміти поняття «підзаконні норми», яке згадувалося вище. Загальна юридична норма, яка зовнішньо виражена в приписах Конституції чи законів, конкретизується через особливі норми, які зовнішньо виражені в приписах підзаконних

нормативно-правових актах. Водночас М. Савчин підкреслює, що питання конкретизації Конституції в поточному законодавстві полягає в дотриманні принципу вірності Конституції. Згідно з горизонтальним ефектом Конституції, під час її конкретизації закони мають наповнювати конкретним змістом конституційні цінності і принципи та інтерпретуватися виключно в їх контексті. Конституція закладає стандарт розуміння фундаментальних принципів і цінностей, які становлять цілісну систему гарантій недопущення свавільного втручання держави у сферу приватної автономії особи. Тому поточне законодавство не може мати довільного змісту, а може розвивати положення Конституції саме у контексті цих цілей, основою чого є повага до людської гідності [5, с. 62-64].

Для прикладу візьмемо конституційне положення, викладене в ст. 53 Основного Закону: «Кожен має право на освіту». На рівні Конституції України ця юридична норма викладена в найбільш загальному, абстрактному вигляді. Серцевиною, стрижнем юридичної норми є її диспозиція, яка закріплює *права та обов'язки суб'єктів*. Відповідно до вимог правотворчої техніки при формулюванні диспозиції юридичної норми слід дотримуватися принципу права: «праву одного суб'єкта завжди відповідає юридичний обов'язок іншого суб'єкта». Виходячи з цього, при виробленні закону необхідно слідкувати за тим, щоб не створювалося ситуацій, коли встановлюються права, але не покладається юридичний обов'язок задоволення цих прав. Отже, в нашому випадку, диспозицією цієї норми у найбільш загальному, абстрактному вигляді є *право* кожного на *освіту* та *обов'язок* всіх інших суб'єктів права *не перешкоджати, сприяти, гарантувати тощо реалізації права кожного на освіту*. Гіпотезою цієї юридичної норма у найбільш загальному, абстрактному вигляді є те, що *кожний* має право на освіту. Гіпотезою цієї норми є й інші конституційні положення, що стосуються прав і свобод людини взагалі, і права на освіту, зокрема, наприклад, щодо рівності, невідчужуваності та непорушності прав (ст. 21, 22 Конституції України) та ін. На наступному, *законодавчому рівні,* ця конституційна загальна норма конкретизується (деталізується) через цілий ряд нормативно-правових приписів законодавчих актів, зокрема, в законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., а також в міжнародних договорах, ратифікованих Верховною Радою України.

Н*а загальному рівні* відбувається подальша конкретизація нормативно-правових приписів законодавчих актів щодо права на освіту в підзаконних нормативно-правових актах, а саме указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, наказах міністерств. Відповідно на *місцевому (локальному) рівні* нормативно-правові приписи щодо права на освіту, закріплені в нормативно-правових актах вищої юридичної сили можуть

конкретизуватися (деталізуватися) в розпорядженнях голів і наказах керівників структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, які пройшли державну реєстрацію у відповідних органах юстиції та рішеннях нормативного характеру сільських, селищних, міських, районних та обласних рад. А на рівні підприємств, установ, організацій *(корпоративному рівні)* законодавство про освіту конкретизується (деталізується) в корпоративних нормативно-правових актах (наприклад, Положення *про організацію освітнього процесу* в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана (затверджено протоколом Вченої ради КНЕУ імені Вадима Гетьмана від 30.05.2024р. № 10)).

Отже, змістом конкретизації законодавства як функції нормотворчої діяльності є «розгортання» юридичної норми, яка на загальному найвищому конституційному рівні та вищому законодавчому рівні виражена в Конституції України та законах України, а на особливому нижчому рівні деталізується в підзаконних нормативно-правових актах. При цьому правові приписи Конституції та законів мають більш загальний та абстрактний характер, а підзаконні нормативно-правові акти приймаються на основі, в межах та на виконання Конституції та законів України і конкретизують правове регулювання відповідних суспільних відносин в їх межах.

Список використаних джерел:

1. Горбань М. Ю. Правоконкретизація: загальнотеоретичні аспекти. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4 (52). С. 22-29.

2. Чабур С. В. Функціонування механізму правотворчості: дис. … канд. юр. наук: спеціальність 12.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 235 с.

3. Андрущакевич Ю. В. Призначення та особливості конкретизації в процесі тлумачення норм права. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право*. 2011. № 16. С. 9-12.

4. Риндюк В. І. Упорядкування законодавства України (теоретико-методологічний та техніко-юридичний аспекти): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. К., 2021. 46 с. URL : https://idpnan.org/ryndyuk-v-i-2024-08-18-220214.

5. Савчин М. Верховенство Конституції та її конкретизація в законодавстві. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 59-65.

Дмитро СЕЛІХОВ,
професор кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

В умовах сучасних викликів внутрішньо переміщені особи (ВПО) опинилися серед найбільш вразливих категорій населення України. Вимушене переміщення внаслідок збройної агресії російської федерації, економічна нестабільність та наслідки пандемії COVID-19 поставили їх перед численними соціальними та правовими проблемами. Основною з них є інтеграція в нові громади та забезпечення основоположних прав і свобод, гарантованих державою [1, с. 34-39].

Соціальний захист ВПО є ключовою складовою державної політики, спрямованої на задоволення їхніх базових потреб і створення умов для адаптації до нових реалій. Конституція України, яка гарантує право на соціальний захист для всіх громадян, включаючи ВПО, закладає правову основу для розробки спеціальних механізмів підтримки [2]. Водночас ця конституційна норма потребує ефективної імплементації через відповідні закони та адміністративні заходи.

Однак нинішні обставини виявили значні прогалини в існуючій системі соціального захисту. Масова внутрішня міграція через воєнні дії, фінансова криза та перевантаженість системи охорони здоров'я створюють додаткові виклики. Ці фактори вимагають негайного перегляду та вдосконалення правових і організаційних підходів для забезпечення ефективної підтримки ВПО.

Дослідження соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є критично важливим у сучасних умовах, оскільки ця проблема виходить за межі суто гуманітарного аспекту. Забезпечення ефективної підтримки ВПО сприяє соціальній стабільності, економічному розвитку та укріпленню національної безпеки. Надання відповідної допомоги ВПО зменшує ризики соціального напруження, стимулює інтеграцію громадян у нові громади та створює умови для їхнього повноцінного життя. У цьому контексті роль конституційного права є ключовою, адже воно формує базис для впровадження дієвих механізмів соціального захисту.

Правова база, що забезпечує соціальний захист ВПО в Україні, ґрунтується на комплексі конституційних норм, законодавчих актів та

підзаконних документів. Конституція України є головним джерелом гарантій у цій сфері. Стаття 46 Конституції забезпечує право громадян на соціальний захист у випадках втрати працездатності, безробіття, втрати годувальника, а також у старості або за інших обставин, передбачених законом [2]. Це положення є основою для формування відповідних законодавчих та адміністративних заходів, спрямованих на підтримку ВПО.

Крім того, Стаття 25 Конституції України гарантує, що громадяни не можуть бути примусово вигнані за межі країни чи видані іншій державі [2]. Це положення має принципове значення для ВПО, оскільки забезпечує їхнє право залишатися на території України та отримувати необхідний захист.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є спеціальним нормативним актом, який визначає правовий статус ВПО, механізми забезпечення їхніх прав і свобод, а також обов'язки державних органів у цьому напрямі [3]. Він встановлює чіткі гарантії, спрямовані на підтримку життєдіяльності ВПО, а також зобов'язує державу створювати умови для їхньої інтеграції в суспільство.

Таким чином, конституційне право та відповідна законодавча база забезпечують фундамент для підтримки внутрішньо переміщених осіб, однак подальше вдосконалення механізмів реалізації цих норм залишається нагальною потребою.

Основні положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначають правовий статус ВПО та процедуру його отримання, встановлюють гарантії соціального захисту, включаючи забезпечення житлом, медичними послугами, освітою та працевлаштуванням, регламентують порядок надання соціальної допомоги і компенсацій, а також забезпечують доступ до державних та муніципальних послуг. Окрім цього закону, соціальний захист ВПО регулюється іншими законодавчими актами, що охоплюють різні аспекти соціальної політики, охорони здоров'я, освіти та працевлаштування. Зокрема, Закон України «Про соціальні послуги» визначає порядок надання соціальних послуг, включаючи допомогу ВПО, Закон України «Про охорону здоров'я» регулює надання медичних послуг, а Закон України «Про зайнятість населення» передбачає заходи для підтримки працевлаштування ВПО. Підзаконні акти, ухвалені Кабінетом Міністрів України та іншими органами виконавчої влади, деталізують процедури й механізми реалізації соціального захисту, наприклад, порядок надання адресної допомоги для покриття витрат на проживання, включаючи оплату житла, процедури надання гуманітарної допомоги, а також заходи щодо інтеграції ВПО в місцеві громади, такі як програми соціальної адаптації та професійної перепідготовки [6, с. 151-155]. Значну роль у забезпеченні соціального захисту ВПО відіграють місцеві органи влади, які здійснюють надання соціальних послуг на місцевому рівні, організовують заходи для інтеграції ВПО в нові громади та співпрацюють із громадськими організаціями для ефективнішої реалізації державної політики.

Громадські організації відіграють важливу роль у підтримці внутрішньо переміщених осіб, надаючи їм широкий спектр послуг, таких як юридична допомога, психологічна підтримка та гуманітарна допомога. Завдяки тісній співпраці з державними органами ці організації сприяють ефективнішій реалізації соціальних програм і забезпечують більшу доступність послуг для ВПО. Однак попри існування комплексної правової бази, реалізація соціального захисту ВПО стикається з низкою проблем. Серед них – недофінансування соціальних програм, бюрократичні перепони, недостатня координація між органами влади та обмежений доступ до інформації, яка дозволила б ВПО краще реалізовувати свої права.

Для вирішення цих проблем необхідно вжити низку заходів, спрямованих на вдосконалення правового регулювання та практичної реалізації механізмів підтримки. Передусім слід підвищити рівень фінансування програм соціального захисту ВПО, забезпечивши їх сталість та доступність. Важливо також спростити процедури отримання допомоги та послуг, зробивши їх менш обтяжливими для громадян. Підвищення координації між державними органами та громадськими організаціями дозволить ефективніше реалізовувати програми підтримки. Крім того, необхідно проводити інформаційні кампанії, які підвищать обізнаність ВПО про їхні права та можливості.

Таким чином, правові основи соціального захисту ВПО в Україні охоплюють широкий спектр конституційних норм, законів і підзаконних актів, які забезпечують їх права та підтримку. Проте сучасні виклики, зокрема економічна нестабільність і соціальні проблеми, обумовлюють необхідність подальшого вдосконалення цих механізмів для забезпечення дієвого та комплексного соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Збройна агресія російської федерації стала головною причиною масового переміщення населення в межах України, що значно ускладнило реалізацію соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [5, с. 189-195]. Руйнування житлового фонду, інфраструктури та закладів соціальної сфери змусило тисячі громадян залишити свої домівки, створивши значний тиск на державну систему підтримки. Основними викликами стали нестача житла, фінансові труднощі та необхідність надання психологічної підтримки. Обмежений доступ ВПО до житлового фонду перешкоджає їхній інтеграції в нові громади, а збільшення витрат на соціальну підтримку спричиняє фінансовий тиск на бюджет. Крім того, багато переселенців потребують психологічної допомоги через пережиті втрати та травми.

Економічна нестабільність в Україні ще більше посилює ці проблеми [5, с. 189-195]. Високий рівень інфляції знижує реальну вартість соціальної допомоги, що ускладнює задоволення базових потреб ВПО. Водночас безробіття залишається високим, зменшуючи фінансову незалежність переселенців і створюючи додаткові перешкоди для їхньої інтеграції. Обмежені ресурси державного бюджету призводять до недофінансування соціальних програм, що послаблює систему підтримки.

Пандемія COVID-19 також внесла суттєві корективи, створивши нові виклики для забезпечення соціального захисту ВПО [4, с. 68-73]. Перевантаженість системи охорони здоров'я ускладнила доступ до медичних послуг, а карантинні обмеження посилили соціальну ізоляцію переселенців. Пандемія також спричинила зростання безробіття, що ще більше ускладнило економічну ситуацію серед ВПО.

Таким чином, сучасні виклики вимагають перегляду підходів до забезпечення соціального захисту ВПО, зокрема шляхом посилення фінансування, підвищення доступності житла, забезпечення працевлаштування та інтеграції переселенців у нові громади [4, с. 68-73].

Державні органи влади, зокрема Міністерство соціальної політики України, відповідають за розробку та впровадження програм соціального захисту ВПО. Місцеві органи влади реалізують ці програми на місцевому рівні, забезпечуючи доступ ВПО до житла, медичних послуг, освіти та інших соціальних послуг.

Конституційний Суд України відіграє ключову роль у тлумаченні та забезпеченні дотримання конституційних норм, які регулюють соціальний захист внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Його рішення стають важливим інструментом захисту прав ВПО, гарантують відповідність законодавчих і адміністративних актів основним конституційним положенням та сприяють утвердженню соціальної справедливості.

Громадські організації також вносять вагомий вклад у реалізацію конституційних гарантій. Вони надають юридичну допомогу, психологічну підтримку, гуманітарну допомогу, а також активно сприяють інтеграції ВПО у нові громади. Їх діяльність є важливим доповненням до зусиль державних органів, підвищуючи ефективність соціальної підтримки.

Соціальний захист ВПО є одним із ключових завдань держави в умовах сучасних викликів, таких як збройний конфлікт, економічна нестабільність і наслідки пандемії COVID-19. Конституційні норми, законодавча база та діяльність державних і громадських організацій формують правову основу для забезпечення прав та підтримки ВПО. Однак ефективна реалізація цих гарантій потребує адаптації до нових умов, викликаних сучасними кризами.

Для покращення системи соціального захисту ВПО необхідно вжити таких заходів:

– збільшення фінансування програм соціального захисту та забезпечення їх стабільності;

– спрощування процедур доступу до допомоги та послуг, щоб зробити їх більш доступними для ВПО;

– посилення координації між державними органами та громадськими організаціями для підвищення ефективності реалізації соціальних програм;

– інформаційні кампанії, які сприятимуть підвищенню обізнаності ВПО про їхні права та можливості отримання допомоги;

– розробка спеціалізованих програм, що враховують унікальні потреби ВПО і відповідають сучасним викликам.

Ефективне забезпечення соціального захисту ВПО є не лише гуманітарним завданням, а й важливим фактором національної безпеки та соціальної стабільності. Удосконалення правових механізмів і практичних підходів до реалізації конституційних гарантій сприятиме покращенню умов життя ВПО, їх інтеграції в громади та загальному зміцненню державної системи соціального захисту.

Список використаних джерел:

1. Наливайко Л., Орєшкова А. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 34–39.
2. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII: станом на 30.12.2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text.
4. Бочек О. Внутрішньо переміщені особи: особливості визначення в законодавстві України. *Наука і правоохорона*. 2016. № 1. С. 68-73.
5. Бакай В. Особливості впливу міграційної політики на розвиток продуктивних сил суспільства за умов війни. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 4. С. 189-195.
6. Наливайко І. Роль держави у забезпеченні соціальних стандартів та гарантій: теоретико-правові аспекти та світовий досвід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 2 (123). С. 151-155.

Олена СОЛДАТЕНКО,
професор кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВРУЧЕННЯ ОСОБІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ В РАЗІ НЕВСТАНОВЛЕННЯ ЇЇ МІСЦЯ ЗНАХОДЖЕННЯ

Повідомлення про підозру є важливим і багатогранним інститутом кримінального процесуального права, закріпленим у статтях 276-279 КПК України, що визначають порядок притягнення особи до кримінальної відповідальності на етапі досудового розслідування [1].

Деякі науковці вважають, що повідомлення про підозру є водночас процесуальним рішенням і процесуальним актом, який ухвалюється на основі доказів щодо вчинення особою кримінального правопорушення слідчим за погодженням із прокурором або іншим уповноваженим суб’єктом [2, с. 117].

Крім того, у доктрині кримінального процесу повідомлення про підозру пов'язують із виникненням кримінальних процесуальних відносин між особою, щодо якої було складено письмове повідомлення про підозру, та слідчим, прокурором [3, с. 583].

Коли особа отримує статус підозрюваного, вона набуває прав і обов'язків, визначених КПК України. Водночас вона стає суб'єктом права на захист. Цей момент є стартовим для досудового розслідування, оскільки з цього моменту починається відлік строків розслідування згідно зі ст. 219 КПК України. Без цього статусу досудове розслідування могло б тривати невизначено довго [4, с.185].

Порядок повідомлення про підозру, відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, відсилає до статей 276–279 КПК України, які входять до глави 22 «Повідомлення про підозру». Сам процес вручення повідомлення про підозру врегульовано ст. 278 КПК України, згідно з якою письмове повідомлення вручається в день його складання слідчим або прокурором. Якщо таке вручення неможливе, воно здійснюється за процедурою, передбаченою КПК України для вручення повідомлень [1].

Зазначені способи повідомлення про підозру не є взаємозамінними, оскільки другий спосіб використовується лише тоді, коли перший неможливий. Основна складність, яка виникає при спробі вручення повідомлення, полягає в необхідності організувати зустріч із відповідною особою. Для цього необхідно або викликати її до органу досудового розслідування, або прибути за місцем її перебування [5].

У випадку, коли особа, якій необхідно вручити повідомлення про підозру, тимчасово відсутня за місцем проживання, повідомлення може бути передане дорослому члену сім'ї або іншій особі, яка проживає з підозрюваним, житлово-експлуатаційній організації або адміністрації за місцем її роботи (ч. 2 ст. 135 КПК України). Ця норма, яка на перший погляд здається рішенням для вручення повідомлення відсутній особі, має певні труднощі на практиці. Наприклад, люди, присутні за місцем проживання підозрюваного, можуть відмовитися надавати інформацію про свої особисті дані або характер відносин із підозрюваним. До того ж, ці особи не обов'язково повинні бути членами сім'ї підозрюваного, а у випадках фактичного шлюбу без офіційної реєстрації довести такі відносини буває складно [6].

Можуть виникати складнощі і з врученням повідомлення про підозру адміністрації за місцем роботи. По-перше, не кожна особа має постійне місце роботи. По-друге, навіть якщо слідчий і прокурор знають місце роботи підозрюваного, можуть виникати суперечки щодо правильного порядку вручення. Також постає питання, з якого моменту вважається, що повідомлення вручено: з моменту відправлення його листом чи після отримання листа членами сім'ї, житлово-експлуатаційною організацією або адміністрацією на роботі? Якщо вручення вважається завершеним з моменту отримання, то що робити, коли адресат відмовляється прийняти лист від поштового працівника? [7].

Вручення процесуальних документів через веб-сайт Офісу Генпрокурора та газету «Урядовий кур'єр» не є новелою, зумовленою воєнним станом. Однак після повномасштабного вторгнення цей спосіб вручення процесуальних документів став особливо актуальним [8, с. 38], проте має певні проблемні питання.

Процедури «in absentia» передбачають певний відступ від загальних норм кримінального процесу, зокрема щодо вручення повідомлення про підозру відсутній особі. Тому стороні обвинувачення, залежно від обставин кожної справи, необхідно вживати заходів для інформування особи про необхідність з'явитися до слідчих органів та вручити їй повідомлення про підозру. Ці дії мають бути належним чином задокументовані, щоб у разі потреби можна було підтвердити їх своєчасність та повноту в суді [9, с. 223].

Отже, підсумовувавши вищесказане, можна зробити висновок про те, що незважаючи на позитивний досвід реалізації норм КПК України, окремі питання щодо процесуального порядку повідомлення особи про підозру залишаються не до кінця вирішеними і потребують доопрацювання законодавчих норм з урахуванням як наукових напрацювань, так і практичних потреб. Також на законодавчому рівні слід однозначно визначити особливості повідомлення особі про підозру у разі невстановлення місця її знаходження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
2. Рогатюк І. В. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2015. № 3. С. 117.
3. Ківалов С. В., Міщенко С. М., Захарченко В. Ю. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар. Харків : Одісей, 2013. 1104 с.
4. Татаров О. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 179-186.
5. Хабло О. Набуття статусу підозрюваного у разі неможливості безпосереднього вручення письмового повідомлення про підозру. *Law of Ukraine/Pravo Ukraini*. 2021. № 9.
6. Литвиненко О. Г., Груздь О. І. Окремі питання повідомлення про підозру. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. №. 2. С. 37-42.
7. Комісарчук Ю. А., Литвин Е. П. Проблемні питання щодо повідомлення особі про підозру. *Modern science: innovations and prospects:* the 15 th International scientific and practical conference (November 13-15, 2022). Stockholm, Sweden : SSPG Publish, 2022. С. 546.
8. Гутник А. Строки публікації повісток, повідомлень на вебсайті ОГП та в газеті «Урядовий кур'єр». *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку:* матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 травня 2024 р.). К. : НАВС, 2024. С. 38-41.
9. Калька І. З. Підстави та порядок набуття процесуального статусу підозрюваного у кримінальному процесі України. *Нове українське право*. 2021. № 3. С. 221-227.

Мирослав ТРЕЩОВ,
професор кафедри адміністративно-правових
дисциплін та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор наук з державного управління, доцент

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Для забезпечення потреб Сил оборони України у 2024 році передбачено значне збільшення фінансування порівняно з показниками 2022 та 2023 років. Загальний обсяг видатків державного бюджету на безпеку та оборону становить приблизно 1,7 трлн грн, включаючи розширення виробництва військової техніки, закупівлю сучасних систем озброєння та підтримку медичної інфраструктури, а також грошове забезпечення військовослужбовців. Але незважаючи на такі значні обсяги фінансування, вкрай необхідним є покриття додаткових потреб в сумі близько 500 млрд грн. Ці кошти потрібні для закупівлі зброї, дронів, медичних засобів і розвитку власного військового виробництва.

На думку міжнародних партнерів, зокрема експертів Міжнародного валютного фонду, перспективи мобілізації зазначених коштів лежать в площині зниження питомої ваги тіньової економіки та якісного підвищення рівня ефективності мобілізації доходів до державного бюджету на основі існуючої податкової бази.

Проте уряд та український політикум сконцентрував зусилля на посиленні оподаткування легального бізнесу, як найшвидшого шляху збільшення доходів державного бюджету. Верховною Радою України підтримано законопроєкт «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану», який, на думку розробників, надасть змогу залучити додаткові 21,2 млрд грн податків, а 2025 року – 141,1 млрд грн [2].

Зокрема, передбачено залучити кошти до державного бюджету коштом:

– підвищення ставки військового збору для фізичних осіб з 1,5 % до 5 %, за винятком грошового забезпечення військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Головного управління розвідки Міністерства оборони, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Управління державної охорони, Державної служби спеціального зв’язку та Державної спеціальної служби транспорту;

– стягнення з платників єдиного податку 1, 2 та 4 груп військового збору за ставкою 10 % від мінімальної заробітної плати, а з платників єдиного податку 3 групи – на рівні 1 % від доходів;

– збільшення ставки податку на прибуток для фінансових компаній до 25 %, а для банківських установ – до 50 %;

– запровадження для підприємств, які займаються роздрібною торгівлею пальним, обов'язку сплачувати щомісячні авансові платежі з податку на прибуток та податку на доходи фізичних осіб за кожну заправну станцію [2].

Крім цього, законопроєктом передбачено зміну періодичності подання звітності з податку на доходи фізичних осіб з квартальної на щомісячну.

Незважаючи на об'єктивну необхідність у мобілізації додаткових ресурсів до державного бюджету, деякі положення вищевказаного законопроєкту не відповідають Конституції України, суперечать чинним законодавчим актам та не враховують правову позицію Конституційного Суду України.

Зокрема, експерти Головного юридичного управління Верховної Ради за результатами експертизи зазначили, що ретроспективне підвищення ставки військового збору з 1,5 % до 5 % [1], яке заплановано з 1 жовтня, суперечить статті 58 Конституції України, яка визначає, що закони не можуть мати зворотної дії.

Також зазначається, що запровадження авансових внесків з податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток підприємств та військового збору без урахування переплат порушує принцип рівності платників податків, а деякі положення законопроєкту не відповідають вимогам Конституції України щодо юридичної визначеності та передбачуваності законодавства. Крім того, критикується підвищення ставки військового збору для фізичних осіб, що провокує нівелювання результатів довготривалої політики стимулювання легалізації доходів і надання конкурентних переваг суб'єктам, які провадять свою діяльність в тіньовому секторі економіки [1].

На нашу думку, мобілізація додаткових податкових надходжень до державного бюджету лежить в полі боротьби з тіньовою економікою та стимулювання зростання питомої ваги і розвитку легального бізнесу. Державна стратегія боротьби з ухиленням суб'єктів господарювання та фізичних осіб від оподаткування має бути комплексною та охоплювати усі сектори економіки-лідери за тінізацією.

Зокрема, ключовими напрямами державної стратегії мають стати:

– стимулювання бізнес-середовища до легалізації діяльності, зокрема запровадження програми податкової амністії для суб'єктів господарювання, які добровільно легалізують свою діяльність;

– реформа трудового законодавства, і перш за все спрощення процедури оформлення трудових відносин та посилення відповідальності роботодавців за найм працівників без офіційного оформлення, а також введення адміністративної відповідальності для таких працівників;

– реформа Державної податкової служби України, а саме: впровадження системи аналізу великих даних для виявлення аномалій у податковій звітності, посилення боротьби з ухиленням від оподаткування та розробку програми навчання персоналу сучасним методам виявлення податкових порушень, забезпечення прозорості і запобігання маніпуляціям із податковими накладними, автоматизація процесу верифікації податкового кредиту та створення системи оцінки ризиків для виявлення потенційних «скруток»;

– модернізація системи митного контролю, включаючи впровадження автоматизованих систем сканування вантажів, створення єдиної електронної бази даних для відстеження руху товарів через кордон, а також співпрацю з митними службами інших країн для обміну інформацією про підозрілі вантажі, що дозволить значно зменшити обсяги контрабанди та випадки заниження митної вартості товарів;

– посилення контролю за експортними операціями, особливо в аграрному секторі, зокрема створення єдиної електронної системи моніторингу експортних операцій, впровадження обов'язкової сертифікації походження товарів та криміналізація відповідальності за надання недостовірної інформації.

Враховуючи, що від третини (за оцінками Міністерства економіки України) до половини економіки України (за оцінками МВФ) знаходиться в тіні, навіть часткова реалізація вищезазначених заходів створить передумови для мобілізації до державного бюджету значно більших обсягів додаткових ресурсів порівняно із податковими новаціями. Це сприятиме формуванню транспарентного і більш конкурентноспроможного бізнес-середовища, що є критично важливим для зростання шансів на вступ до ЄС і досягнення цілей сталого економічного розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Зауваження до проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану. *Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України.* 2024. URL : https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2560145.

2. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: проект Закону України від 30.08.2024 р. № 411416-д. URL : https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44809.

Олексій ЮЩИК,
головний науковий співробітник
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор

НОРМИ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК

Юридична свідомість, у полоні якої майже три століття перебуває теоретико-правова думка, однозначно пов'язує поняття правової норми з метафізичним та ідеалістичним розумінням права, розглядаючи замість реальних, діючих правових норм лише нормативні формули у складі не *дійсного* права, а усього тільки його *позитивного* виразу в зовнішньому законодавстві. Для теоретиків змістом права є той, що встановлений нормативними актами держави, в яких втілено державну волю. Усе решта (здійснення правових норм, правосвідомість, правопорядок тощо) утворює разом з визначеним ними «правом» (а насправді, позитивним правом, або «об'єктивним» правом) деяку «правову надбудову».

Це небагато дає для розуміння дійсного змісту права, оскільки вловити зміст державної волі можливо лише через державне волевиявлення, яке виражається в державних актах – законах, вироках, інших владних діях тощо. Однак у такому разі слід вказати ту межу, за якою закінчується *правотворча* воля й розпочинається *правозастосовна* воля держави. А крім того, пояснити, як бути з волею тих, хто є основним «виробником» і «споживачем» права, з волею недержавних суб'єктів правового спілкування? Ці питання дослідники залишають без ясної відповіді.

З точки зору діалектичної теорії права у самих актах спілкування суб'єктів в процесі регулярного відтворення вказаних актів виникає певна врегульованість і порядок, тобто виникає їх *правило*. З таких правил складається деякий соціальний порядок, очищений від випадковості та сваволі у спілкуванні суб'єктів. З часом суб'єкти усвідомлюють правило як *необхідне*, стає звичаєм і традицією, *правовою нормою*, що діє в межах усталеного правового порядку спілкування і зрештою санкціонується суспільством або його панівною частиною, в особі публічної влади, в якості *позитивного* закону.

Отже, не позитивний закон створює правову норму (як вважає догматична юриспруденція), а навпаки, правова норма із правил спілкування, що виникають спонтанно (як матерія права), формується у правила, які сприймаються суб'єктами спілкування в якості природного *закону* їхньої поведінки, санкціонується владним авторитетом як позитивний закон. Тож право розглядається нами не як набір сформульованих у нормативних

актах *правових установлень держави*, які ще не отримали свого здійснення; навпаки, право від самого початку фігурує як певним чином *спонтанно* врегульований правилами порядок відносин спілкування, як такі правила, що – як матерія права – отримують публічно-владне визнання шляхом санкціонування їх як *норм* права та системи позитивних законів.

Не враховуючи цю *двоєдину* природу правотворчого процесу, теорія права має справу не з *дійсними* правовими нормами, а лише з владними нормативними приписами, не з *реальним* правом, а з ідеальними формулами його у зовнішньому позитивному законодавстві.

Догматична юриспруденція, залишаючись на позиціях старого юридичного світогляду позаминулого століття, визнаючи «правотворчість» і «правореалізацію» двома самостійними моментами «правової надбудови», змушена використовувати абстрактну конструкцію так званого «механізму дії права», призначену встановити хоча б зовнішній поверховий зв'язок між цими двома моментами для подолання розривання на частини єдиної цілісної правової системи.

Якщо у правових нормах бачити лише *внутрішні* задатки, чисті *можливості*, а їхнє зовнішнє здійснення не є тотожним з їхнім внутрішнім, вони, за словами Гегеля, виступають як суб'єктивне, позбавлене істини буття і мислення, і «норми права» так само беззмістовні й порожні, як їхня зовнішня «реалізація».

У такому разі поняття «правовий порядок» виводиться за межі поняття права, хоча він і розглядається як «правовий». Виявляється, що право існує само собою, а правопорядок розглядають як продукт регулятивної дії права на фактичні суспільні відносини. З точки зору діалектичної теорії права і того розуміння правових норм, про яке сказано вище, правопорядок являє собою суперечливу єдність ідеального й реального правопорядку, яке містять правові норми. Тож виявляється реальна *діалектика права* в його розгортанні в правових нормах, як *процесі необхідності*, до *дійсності* права. У цьому процесі *знімається протиріччя* в правовій нормі між *повинним*, *належним* (ідеальним правопорядком, визначеним у нормативних актах позитивного права, або «об'єктивним правом», як називає їх традиційно догматична юриспруденція) та *сущим* (реальним, фактичним правопорядком, утвореним актами здійснення права).

Внаслідок такого зняття шляхом реалізації правових норм в правових актах суб'єктів спілкування покладається й утворюється *дійсний правопорядок*.

Таке зняття внутрішнього протиріччя правової норми відбувається завдяки особливому способу правової діяльності, яким є техніка нормоустановлення та нормореалізації, або, вживаючи більш звичний термін, *юридична техніка*.

Остання являє собою спосіб правової діяльності, яким владний суб'єкт досягає перетворення правового закону в дійсний закон правового спілкування та утвердження в суспільстві справді необхідного правопорядку.

Як такий спосіб, юридична техніка призначена знімати протиріччя в правовій нормі між повинним і сущим, приводячи *реальний* правопорядок у відповідність з визначеним нормами права *ідеальним* правопорядком й утверджуючи таким чином у суспільстві дійсно необхідний правопорядок.

А оскільки повинне й суще в різних суспільствах виявляються різними, то на практиці юридична техніка змінюється від одного суспільства до іншого і навіть різниться в межах одного суспільства в різні історичні періоди. З цього випливає, що владний суб'єкт не має від самого початку якогось раз назавжди даного готового способу правової діяльності, і йому належить визначити для себе цей спосіб. А для цього потрібно скласти поняття, по-перше, про існуючий у даний момент правовий порядок, по-друге, поняття про необхідний правопорядок і, по-третє, про такий необхідний спосіб правової діяльності, який забезпечить утвердження в суспільстві дійсно необхідного правопорядку. По суті, потрібне *пізнання* права в його *ідеї*, в якій не лише відображений об'єкт, а й виражено способи практичної реалізації знання про нього, та в яку владний суб'єкт вкладає свою ціль, спрямовану на зміну існуючого правопорядку, реалізуючи певну управлінську, точніше правову ідею.

Таким чином, усвідомлення функціонального зв'язку норм права і юридичної техніки стає *необхідною умовою* формування й удосконалення того «механізму правового регулювання», про який багато говорять теоретики права і який усе ще залишається для практики у вигляді абстрактних уявлень.

Олександр БОНДАР,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабним військовим вторгненням російської федерації з 24 лютого 2022 року створило нові виклики для всіх аспектів життя суспільства. Особливо це стосується сфери трудових відносин, де виникла необхідність негайного реагування на зміни в умовах праці, зайнятості та гарантій для працівників. Трудові права є основоположними у системі прав людини, тому їх захист набуває особливої актуальності в умовах війни. Водночас потреба у забезпеченні

функціонування підприємств у складних умовах вимагала відповідних правових рішень.

Дослідження правового регулювання трудових відносин у період воєнного стану є важливим для оцінки ефективності чинних норм, їх адаптації до нових умов та виявлення прогалин, які потребують вдосконалення. Необхідність розробки рекомендацій щодо поліпшення трудового законодавства також виникла через те, що багато положень були прийняті у терміновому порядку, що спричинило деякі недоліки та юридичні колізії.

Метою даної доповіді є аналіз змін у трудовому законодавстві, які були прийняті під час воєнного стану, зокрема тих, що стосуються захисту прав працівників та забезпечення стабільності роботодавців. Головна увага приділяється виявленню основних недоліків цих змін та наданню рекомендацій щодо їх усунення для подальшого вдосконалення правового регулювання визначеного кола трудових відносин.

Зміни в трудовому законодавстві в умовах воєнного стану. З початком воєнного стану були внесені значні зміни до Кодексу законів про працю України та інших нормативних актів, що регулюють трудові відносини. Основні зміни стосуються таких аспектів:

– *Трудові договори.* Дозволяється укладати строкові договори для заміщення працівників, які тимчасово не можуть виконувати свої обов'язки через евакуацію, хворобу або інші причини (трудовий договір з нефіксованим робочим часом).

– *Випробувальний термін.* Уведено випробувальний термін для всіх без винятку працівників, включаючи такі категорії, як вагітні жінки, неповнолітні, особи з інвалідністю.

– *Умови праці.* Роботодавцям надано право переводити працівників на інші посади або робочі місця без їх згоди, якщо це необхідно для пом'якшення наслідків воєнних дій. Це нововведення спрямоване на забезпечення гнучкості у використанні робочої сили.

– *Робочий час.* Для підприємств критичної інфраструктури робочий тиждень може бути збільшений до 60 годин. У той же час для деяких працівників тривалість робочого часу може бути зменшена до 40 годин на тиждень.

– *Відпустки.* Щорічна оплачувана відпустка може бути скорочена до 24 днів. Працівники також можуть взяти необмежену неоплачувану відпустку [1, 2].

Ці зміни спрямовані на підтримку економіки в умовах війни та забезпечення гнучкості трудових відносин, однак вони мають певні недоліки, які потребують додаткового аналізу.

Основні проблеми та недоліки в регулюванні трудових відносин. Хоча зміни у трудовому законодавстві покликані забезпечити стабільність трудових відносин, деякі положення мають недоліки, що ускладнюють їх реалізацію на практиці:

– *Оплата праці.* Однією з основних проблем є відсутність чітких механізмів щодо своєчасної виплати заробітної плати у випадках, коли діяльність підприємства призупинена через бойові дії.

– *Призупинення дії трудових договорів.* Закон дозволяє призупиняти трудові договори під час війни, але немає чіткого регулювання щодо обов'язків сторін у таких випадках. Відсутність комунікації між працівниками та роботодавцями може призводити до правових колізій.

– *Відпустки та їх використання.* Хоча закон передбачає право працівників на неоплачувану відпустку, існують ризики, що роботодавці можуть зловживати цим положенням для зменшення витрат на заробітну плату.

Рекомендації щодо вдосконалення трудового законодавства. Для поліпшення правового регулювання трудових відносин під час воєнного стану необхідно:

– *Встановити чіткі механізми для виплати заробітної плати* після відновлення роботи підприємства. Це допоможе уникнути невизначеності та захистить права працівників на оплату праці.

– *Уточнити правила призупинення трудових договорів,* забезпечивши можливість працівникам шукати тимчасову роботу без втрати робочого місця на основному місці роботи.

– *Розробити чіткі гарантії захисту прав працівників* під час перебування у відпустці, зокрема, запобігти примусовому відправленню у неоплачувану відпустку.

Крім того, необхідно забезпечити захист прав працівників, які через воєнні дії не мають можливості підтримувати зв'язок з роботодавцем. Це дозволить уникнути неправомірного звільнення та втрати місця роботи [3].

Отже, воєнний стан створив нові виклики для правового регулювання трудових відносин. Внесені зміни спрямовані на адаптацію трудових норм до надзвичайних умов, однак, незважаючи на їх позитивний вплив, вони не позбавлені певних недоліків. Серед основних проблем можна виділити відсутність чітких правил щодо виплати заробітної плати, призупинення дії трудових договорів та захисту прав працівників на відпустку.

Для подолання цих проблем необхідно продовжувати вдосконалення законодавства з урахуванням нових реалій та викликів, що постали перед Україною у період війни. Чітке та справедливе регулювання трудових відносин стане основою для забезпечення стабільності та правової захищеності працівників та роботодавців у кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

2. Кодекс законів про працю України: Кодекс від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

3. Бондар О. С. Особливості правового регулювання праці в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 182-185.

Вікторія ГАМАЮНОВА,
голова громадської організації
«Правова скеля», адвокат

ЗАКОНОДАВЧІ КОЛІЗІЇ В ПРАВОВИХ НОРМАХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН

Понад десять років тому, в лютому 2014 року, розпочалася збройна агресія росії проти України. російська федерація, зокрема, порушуючи норми та принципи міжнародного права, анексувала Автономну Республіку Крим, окупувала окремі райони Донецької та Луганської областей. 24 лютого 2022 року російська федерація здійснила загарбницьке вторгнення на територію нашої суверенної і незалежної держави. Територія України зазнала нищівних ударів, що призвело до значних втрат серед військового та цивільного населення. Разом з цим, у зв'язку зі збройною агресією російської федерації та захопленням наших захисників у полон доля багатьох українців і дотепер залишається невідомою.

Досить важливим для людей, які втратили зв'язок з рідними, які стали на захист нашої країни та потрапили в полон до ворога, є наявність чіткого визначення (встановлення) їх правового статусу та захисту з боку держави.

Натомість незважаючи на те, що ще до повномасштабного вторгнення рашистських агресорів з 2014 року наші військові потрапляли в полон до ворога, а їх рідні отримували і отримують відповідні сповіщення із зазначенням статусу «полоненого», питання єдиного законодавчого визначення «військовослужбовців, захоплених в полон» та соціально захисту членів їх сімей не вирішене.

Відповідно до статті 21 Конституції України усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Згідно з частиною першою статті 24 Основного Закону України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1]. Рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина. *Водночас, виходячи з аналізу норм чинного законодавства України, вбачається неоднозначний та дискримінаційний підхід до соціального захисту військовослужбовців (військовополонених), які*

потрапили в полон, та членів їх сімей.

По-перше, в чинному законодавстві наявне визначення правового статусу «військовополоненого», натомість у більшості законів зустрічається статус «військовослужбовців, які потрапили в полон».

Правовий статус військовополоненого визначено Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 року (далі – Конвенція), яку було ратифіковано Указом ПВР УРСР від 03.07.1954 року, а для України Конвенція набула чинності 03.01.1955 року. В українському законодавстві визначення поняття військовополонених надано в пункті 8 глави 2 розділу ІІ Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 (далі – Інструкція) [2], нормами якої визначено перелік осіб, які в разі потрапляння в полон до супротивника вважаються *військовополоненими*. А вже, наприклад, в Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Порядку виплати грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців, захоплених у полон, або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 884, використовується статус військовополоненого як «військовослужбовцями, захопленими в полон».

По-друге, законодавством України передбачена низка соціальних гарантій для сімей військовослужбовців без згадки військовополонених та членів їх родин.

Відповідно до частини 6 статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» за *військовослужбовцями, захопленими в полон,* або заручниками, а також інтернованими в нейтральних державах або *безвісно відсутніми,* зберігаються виплати в розмірі посадового окладу за останнім місцем служби, окладу за військовим званням, надбавки за вислугу років, інших щомісячних додаткових видів грошового забезпечення постійного характеру та інші види грошового забезпечення з урахуванням зміни вислуги років та норм грошового забезпечення. Сім'ям зазначених військовослужбовців щомісячно виплачується грошове забезпечення, в тому числі додаткові та інші види грошового забезпечення, у порядку та в розмірах, що встановлюються Кабінетом Міністрів України [3].

Звертаю увагу, що вищезазначені законодавчі норми чітко вирізняють статуси «військовослужбовця, захопленого в полон», а також, зокрема, «безвісно відсутнього військовослужбовця» (в розумінні «пропали безвісти під час проходження військової служби»). Водночас законодавчими нормами повноцінно не врегульоване питання соціального захисту родин військовополонених. Окрім того, за приписами частини 3 статті 12 Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» у позачерговому порядку в разі потреби поліпшення житлових умов надаються

житлові приміщення сім'ям військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби, за місцем їх перебування на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

Також частина 3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачає і санаторно-курортне лікування та відпочинок у санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах і на туристських базах Міністерства оборони України, інших, утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів з пільговою оплатою вартості путівок у розмірах та порядку, встановлених Кабінетом Міністрів України членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби. До таких членів сімей належать: батьки, дружина (чоловік), неповнолітні діти, а також діти – особи з інвалідністю з дитинства (незалежно від їх віку).

Відповідно до частини 12 статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військовослужбовці звільняються з військової служби через сімейні обставини або з інших поважних причин на таких підставах під час дії воєнного стану, якщо їхні близькі родичі (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати або рідний (повнорідний) брат чи сестра) загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі у антитерористичній операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, а також під час забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України під час дії воєнного стану [4].

Згідно зі статтею 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачено перелік осіб, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період [5]. Таким чином, наприклад, якщо у військовослужбовця чи військовозобов'язаного близький родич потрапив у полон під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, а також під час забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України під час дії воєнного стану, то це у розумінні чинного законодавства не є підставою для звільнення з військової служби чи відстрочки від військової служби.

Окрім того, не згадується статус військовополонених (військовослужбовців, які потрапили в полон) і у Порядку видачі посвідчень членів сімей військовослужбовців, які загинули (померли) чи пропали безвісти під час проходження військової служби, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28 травня 1993 р. № 379. При цьому іншого нормативного акта, яким би було врегульоване питання видачі посвідчень членам сімей військовослужбовців, які потрапили в полон (військовополонених), в чинному законодавстві немає. Таким чином, може вбачатися дискримінаційний

та нерівнозначний підхід до соціального захисту членів родин військовослужбовців, які потрапили в полон (військовополонених), а отже фактичне порушення їх конституційних гарантій.

По-третє, дотепер залишилось неврегульоване питання щодо можливості військовослужбовцям, звільненим з полону, яким надано відпустку відповідно до пункту 23 статті 10-1 «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», продовжити цю відпустку після одужання на кількість невикористаних днів, якщо вони під час перебування в ній захворіли. Цим же положенням передбачено, що військовослужбовцям після їх звільнення з полону за їх бажанням надається додаткова відпустка із збереженням грошового забезпечення тривалістю 90 календарних днів без поділу на частини (крім військовослужбовців, які висловили бажання звільнитися з військової служби після звільнення з полону).

Відповідно до пункту 5 статті 10-1 цього Закону військовослужбовцям, які захворіли під час щорічної основної або щорічної додаткової відпустки, зазначена відпустка продовжується після одужання на кількість невикористаних днів цієї відпустки. В той же час не врегульовано питання щодо можливості військовослужбовцям, звільненим з полону, яким надано відпустку відповідно до пункту 23 статті 10-1 згадуваного Закону, продовжити цю відпустку після одужання на кількість невикористаних днів.

Дана законодавча прогалина ставить у нерівне становище військовослужбовців, звільнених з полону, з іншими військовослужбовцями, зокрема у реалізації права на відпочинок.

Підсумовуючи зазначене, можна дійти висновку, що колізії в правових нормах соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх родин призводить до неоднозначного та дискримінаційного підходу до соціального захисту військовослужбовців, які потрапили в полон (військовополонених), та членів їх сімей.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text/

3. Порядок виплати грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 884. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884-2016-%D0%BF#Text.

4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII.

5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text.

Тетяна ЖУРАВЛЬОВА,
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
адвокат, кандидат юридичних наук,

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОФОРМЛЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ У СУДОВИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

В умовах сьогодення значна частина судових спорів цивільної, адміністративної та господарської юрисдикції розглядається за правилами спрощеного провадження, у тому числі і без виклику сторін. Тому юридичний документ за таких умов відіграє чи не найважливіше значення для сторін процесу, оскільки спір вирішується судом фактично на підставі поданих сторонами документів.

Специфіка судового провадження виправдовує доцільність класифікувати юридичні документи сторін на ті, що безпосередньо створюються для і в ході судового провадження (заяви по суті та заяви з процесуальних питань) та ті, які подаються сторонами в обґрунтування своїх позицій (письмові докази). Вимоги до оформлення перших детально не регламентовані правовими нормами, шо обумовлено їх правовою природою. Так, юридичний документ – це унікальний результат інтелектуальної, творчої роботи юриста, тому визначення чітких вимог було б невиправданим формалізмом, що перешкоджало б ефективному захисту прав та інтересів сторони судового процесу.

Саме тому процесуальні кодекси зосереджуються на мінімально необхідних відомостях, які мають бути вказані сторонами для визначення суті правового спору (підстав та предмету позову, заперечень щодо них) та відомостях для його правильного вирішення, натомість не містять вимог до таких елементів документа як зовнішнє оформлення, його структура, текст, стиль тощо.

Тим не менш, використання інструментів юридичної техніки хоча і здійснюється на розсуд автора документа, проте має певні межі. Незважаючи на відсутність їх нормативного закріплення вони є обов’язкові до врахування.

Зокрема, судовою практикою вже сформовано ряд правових висновків щодо необхідності дотримання офіційно-ділового стилю в судових документах. Наслідком його недотримання може бути кваліфікація таких дій учасника процесу як зловживання процесуальними правами чи неповага до суду, а отже і повернення документа його автору без розгляду.

Мова йде про заборону вживати нецензурну лексику, образливі та лайливі слова чи символи, зокрема для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їх представникам і

суду. Суди неодноразово у своїх позиціях наголошували, що документ, який містить образливі висловлювання щодо судді, або іншого учасника процесу, не відповідає правилам офіційно-ділового стилю, по суті виходить за межі нормальної, коректної та легітимної критики, що неприпустимо при оформленні юридичних документів у судових провадженнях. Подібні дії суди розцінюють як такі, що направлені не на здійснення правосуддя, а на досягнення інших нелегітимних цілей (зокрема, образа, дискредитація, висміювання або приниження учасників судового процесу, їхніх представників, суду, виявлення до них і до їхніх дій власних негативних емоцій). За таких обставин, особа виходить за межі дійсного змісту відповідного процесуального права, тобто зловживає ним.

Надання оцінки тексту документа відноситься до дискреційних повноважень суду і вирішується на його розсуд через призму засад судочинства.

Іншим дискусійним питанням залишається необхідність застосування ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» при складанні таких юридичних документів як заяви по суті. Процесуальні кодекси мають вищу юридичну силу, вони не містять бланкетних норм до вказаного підзаконного акту. Проте враховуючи, що положення стандарту стосуються зовнішнього оформлення документа, а не його змісту, то уніфікований підхід в цьому випадку сприятиме кращому сприйняттю інформації, яку містить документ, що, своєю чергою, виправдовує доцільність його застосування при складанні вказаних юридичних документів.

Законодавець не визначає і жодних вимог до структури юридичного судового документа, зокрема заяв по суті. Однак, за аналогією вимог до структури судового рішення, що має містити вступну, описову та резолютивну частини, логічно виваженим було б застосування трикомпонентної класичної структури документа і при складанні заяв по суті – з вступною, описовою та прохальною частинами.

Отже, остаточна композиція юридичних документів судових проваджень формується автором під впливом його унікального стилю, що залежить від багатьох факторів, таких як досвід, компетентність, володіння обставинами справи, спеціалізація, обізнаність щодо сформованої усталеної судової практики за подібними спірними правовідносинами тощо.

Підготовка юридичних документів в судових провадженнях не обмежується дотриманням мінімальних вимог, встановлених процесуальними кодексами до змісту та форми заяв по суті, натомість вимагає від його автора високого рівня володіння юридичною технікою та здійснення комплексу дій, що передує його складанню, такий як: аналіз справи, судової практики, правильне застосування законів логіки, аргументації, нормативних вимог до оформлення документів тощо. Саме такий підхід буде гарантувати автору юридичного документа у судових провадженнях досягнення його цілі –

ефективного та належного захисту порушених прав особи, в інтересах якої він складається.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду по справі № 274/4944/20 від 29.06.2022 р. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/105167749?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду по справі № 9901/23/21 від 07.04.2021 р. URL : http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=96669462&red=1000035b62e0484e7c85962af6383c174223c9&d=5.

Роман КАРПЕНКО,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВОЇ УСТАНОВИ, ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Фінансова установа є важливим елементом сучасної економіки, що відіграє ключову роль у фінансуванні різних проєктів, управлінні ризиками та забезпеченні фінансової стабільності. В Україні фінансові установи регулюються законодавством та здійснюють діяльність у відповідності до нормативно-правових актів. У цій доповіді розглянемо поняття фінансової установи, основні етапи її створення та специфіку діяльності.

Фінансова установа визначається як юридична особа, основною діяльністю якої є надання фінансових послуг, зокрема, кредитування, депозитарна діяльність, управління активами, страхування та інші операції, що сприяють розвитку економіки. Згідно з українським законодавством до фінансових установ належать банки, кредитні спілки, страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні компанії та інші організації, що займаються фінансовою діяльністю.

Фінансові установи можуть мати різну форму власності: державну, комунальну або приватну. Вони виконують важливі функції у фінансовій системі, такі як мобілізація заощаджень населення, забезпечення доступу до кредитів, управління ризиками та забезпечення стабільності фінансового ринку.

Створення фінансової установи передбачає проходження кількох ключових етапів, які включають:

– Визначення форми власності та типу установи. Перш ніж створити фінансову установу, необхідно визначити її організаційно-правову форму (банк, страхова компанія, інвестиційна компанія тощо) та форму власності (державна, приватна або змішана).

– Розробка статуту та інших документів. Основним документом, що регулює діяльність фінансової установи, є статут. У статуті зазначаються основні напрями діяльності, органи управління, правила ведення бухгалтерського обліку, а також порядок розподілу прибутку.

– Отримання ліцензії. Для здійснення фінансової діяльності фінансові установи повинні отримати відповідну ліцензію. Процедура отримання ліцензії залежить від типу установи та регулюється законодавством. Наприклад, банки отримують ліцензії від Національного банку України, тоді як страхові компанії ліцензуються Міністерством фінансів.

– Формування статутного капіталу. Для створення фінансової установи необхідно сформувати статутний капітал, який є обов'язковим для ведення діяльності. Розмір статутного капіталу залежить від типу фінансової установи та визначається законодавством.

– Реєстрація в державних органах. Останнім етапом створення фінансової установи є її реєстрація в державних органах, що підтверджує її юридичний статус. Реєстрація може включати також отримання свідоцтв та сертифікатів, які підтверджують право на ведення фінансової діяльності.

– Діяльність фінансових установ має ряд специфічних особливостей, які визначаються їхньою роллю в економіці:

– Регулювання та нагляд. Фінансові установи підлягають жорсткому регулюванню та нагляду з боку державних органів. В Україні Національний банк та інші регулятори контролюють діяльність банків, страхових компаній та інших фінансових установ, забезпечуючи стабільність фінансової системи.

– Високий рівень ризику. Діяльність фінансових установ пов'язана з певними ризиками, такими як кредитний ризик, ринковий ризик, ліквідний ризик та інші. Для мінімізації цих ризиків фінансові установи використовують різноманітні інструменти та методи, зокрема, диверсифікацію портфелів активів та проведення стрес-тестування.

– Взаємодія з клієнтами. Фінансові установи активно взаємодіють з клієнтами, надаючи їм широкий спектр фінансових послуг. Це може включати кредитування, управління активами, страхування, консультації та інші послуги, що відповідають потребам клієнтів.

– Інновації та технології. Сучасні фінансові установи активно впроваджують інновації та нові технології у свою діяльність, зокрема, цифровізацію послуг, електронний банкінг, фінансові технології (FinTech) та блокчейн. Це дозволяє їм знижувати витрати, підвищувати ефективність і забезпечувати зручність для клієнтів.

– Соціальна відповідальність. Фінансові установи також відіграють важливу роль у соціальному розвитку. Вони можуть сприяти фінансуванню соціальних проєктів, підтримці місцевих ініціатив та забезпеченню доступу до фінансових послуг для населення, що сприяє розвитку економіки в цілому.

Фінансові установи є ключовими елементами економічної системи, які забезпечують фінансування, управління ризиками та стабільність фінансових ринків. Створення фінансової установи передбачає проходження ряду етапів, включаючи визначення форми власності, отримання ліцензії та реєстрацію. Особливості діяльності фінансових установ визначаються їхньою роллю в економіці, високим рівнем регулювання та нагляду, ризиками, інноваціями та соціальною відповідальністю. Розуміння цих аспектів є важливим для ефективного функціонування фінансових установ та забезпечення стабільності фінансової системи.

Список використаних джерел:

1. Гриньова Г. М. Фінансові установи: навч. посібник. К. : КНЕУ, 2020.
2. Задоя О. В. Основи фінансових установ: підручник. Львів : Львівська політехніка, 2019.
3. Коваль Т. І. Фінансові послуги: теорія і практика: навч. посібник. Харків : ХНУ, 2021.

Дмитро МАЙСТРО,
депутат Запорізької обласної ради
VII та VIII скликання,
голова постійної депутатської комісії
Запорізької обласної ради з питань
місцевого самоврядування та
адміністративно-територіального
устрою, адвокат

СТАТУС ДЕПУТАТА ОБЛАСНОЇ РАДИ, ПОВНОВАЖЕННЯ ЯКОЇ ПЕРЕДАНІ ВІДПОВІДНІЙ ОБЛАСНІЙ ВІЙСЬКОВІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ

Відповідно до положень ч. 4 ст. 140 Конституції України обласні ради, як органи місцевого самоврядування, представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст [1]. До складу обласної ради входять депутати, статус яких визначається Законами України «Про статус депутатів місцевих рад» та «Про місцеве самоврядування в Україні» [2-3]. Відповідно до положень ст. 7 Конституції України місцеве самоврядування в Україні не лише визнається, а й гарантується. Разом із цим повномасштабне вторгнення рф в Україну внесло свої корективи у діяльність органів місцевого самоврядування та, відповідно, депутатів місцевих рад. Особливо

гостро питання торкнулося прифронтових областей, частина з яких сьогодні перебуває під окупацією. Наголошуємо на тому, що само собою проголошення воєнного стану не означає автоматичне припинення повноважень місцевих рад та, відповідно, депутатів цих рад. У більшості випадків органи місцевого самоврядування продовжують виконувати свої повноваження, координуючи діяльність із відповідними військовими адміністраціями. Суттєва проблема виникла із місцевими радами так званих «прифронтових областей», які у зв'язку з окупацією частини населених пунктів області та складною безпековою ситуацією не збиралися на сесії, що призводило до проблем в частині функціонування комунальних закладів, вирішення кадрових питань та виконання інших функцій місцевого самоврядування. На жаль, така проблема торкнулася Запорізької обласної ради. Так, «Запорізька обласна рада з початку повномасштабної агресії самоусунулася від здійснення своїх повноважень та не розглянула жодного питання життєдіяльності області. У 2023 році голова облради підписала 5 розпоряджень про скликання позачергової сесії. П'ять разів жодна з них не відбулася через відсутність кворуму» [4].

21 березня поточного року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про здійснення Запорізькою обласною військовою адміністрацією, начальником Запорізької обласної військової адміністрації повноважень, передбачених частиною третьою статті 10 та частиною третьою статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5]. Варто констатувати, що цей випадок став першим в історії нашої незалежності. Прийняття цієї Постанови актуалізувало питання правового статусу депутатів Запорізької обласної ради у період здійснення Запорізькою обласною військовою адміністрацією, начальником Запорізької обласної військової адміністрації повноважень, передбачених частиною третьою статті 10 та частиною третьою статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Мусимо констатувати, що Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» не містить положень, які б встановлювали специфіку виконання повноважень при випадках передання повноважень військовим адміністраціям. Цілком поділяємо позицію науковців, які акцентують увагу на тому, що Законом України «Про статус депутатів місцевих рад» проведений чіткий поділ повноважень на ті, що реалізуються депутатом місцевої ради у виборчому окрузі («Розділ ІІ депутат місцевої ради – представник інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу», «Глава 1 Діяльність депутата місцевої ради у виборчому окрузі») та ті, які реалізуються у відповідній раді («Розділ ІІІ Депутат місцевої ради – повноважний член ради», «Глава 1 Повноваження депутата місцевої ради у раді») [6, с. 144]. Окрім цього, слід виходити із того, що перелік підстав дострокового припинення повноважень депутата не містить такої підстави, як припинення повноважень на період здійснення обласною військовою адміністрацією, начальником обласної військової адміністрації повноважень,

передбачених частиною третьою статті 10 та частиною третьою статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Окрім цього, зосереджуємо увагу на роз'ясненні Національного агентства з питань запобігання корупції згідно з яким депутати місцевих рад, замість яких функціонують військові адміністрації, «подають щорічну декларацію (продовжується діяльність), якщо їх повноваження не припинено в порядку, визначеному Конституцією України, Законом України «Про статус депутатів місцевих рад». НАЗК зазначає, що «у разі утворення військової адміністрації населених пунктів, обласної чи районної військової адміністрації депутати місцевих рад продовжують перебувати у статусі депутата міської ради і продовжують бути суб'єктами декларування, хоч і не здійснюють відповідних повноважень» [7].

Цілком поділяємо позицію Д. М. Луца, на думку якого депутати Запорізької обласної ради припинили повноваження саме у межах діяльності депутата в раді [8]. Доволі цікавою є позиція А. Швеця, на думку якого «Найбільшу питому вагу в діяльності депутата місцевої ради займає комунікація з виборцями, колегами-депутатами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями. Отже, переважним методологічним підходом у діяльності депутата місцевої ради є комунікативний підхід, в основі якого знаходиться людська взаємодія, заснована на досягненні взаєморозуміння і згоди, що є наслідком комунікативної діяльності» [9, с. 68]. Разом із тим мусимо констатувати, що ефективне виконання повноважень депутата обласної ради в окрузі значною мірою пов'язане з реалізацією ним повноважень в раді. Зокрема, акцентуємо увагу на праві депутата направляти депутатські звернення та запити, що, зазвичай, є дієвим інструментом для вирішення проблем громадян. Зауважуємо на тому, що законодавство не обмежує депутата місцевої ради у можливості направляти депутатські звернення у період здійснення обласною військовою адміністрацією, начальником обласної військової адміністрації повноважень, передбачених частиною третьою статті 10 та частиною третьою статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Натомість депутат втрачає право на реалізацію положень ст. 22 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад», відповідно до якої ним може вноситися депутатський запит.

Суттєві складнощі виникають і при виконанні доручень виборців, адже виконання таких доручень, зазвичай, потребує необхідності здійснення повноважень саме в раді, які, як ми зазначали вище, депутатами Запорізької обласної ради нині не реалізовуються.

Підсумовуючи викладене, можемо стверджувати, що, виходячи із положень діючого законодавства, на період здійснення Запорізькою обласною військовою адміністрацією, начальником Запорізької обласної військової адміністрації повноважень, передбачених частиною третьою статті 10 та частиною третьою статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного

стану» за депутатами Запорізької обласної ради зберігається статус депутатів. Водночас станом на сьогодні відсутня конкретизація специфіки виконання повноважень депутатами Запорізької обласної ради у період військового стану, що призводить до ускладнення при проведенні депутатської діяльності. Особливо гостро питання стосується реалізації повноважень в окрузі, оскільки специфіка здійснення відповідних форм депутатської діяльності здебільшого пов'язана із реалізацією повноважень в раді. З метою вирішення цієї проблеми нами пропонується доповнити Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» положеннями, які б урегулювали специфіку виконання повноважень у період здійснення відповідними військовими адміністраціями та їх начальниками повноважень, передбачених частиною третьою статті 10 та частиною третьою статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Список використаних джерел:

1. Конституція (Основний Закон) України: Конституція від 20.04.1978 р. № 888-IX. *База даних «Законодавство України»*. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/888-09.

2. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. № 93-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Повноваження Запорізької облради передані Запорізькій обласній військовій адміністрації. *Запорізька обласна державна адміністрація*. URL : https://www.zoda.gov.ua/news/68707/povnovazhennya-zaporizkoji-oblradi-peredani-zaporizkiy-oblasniy-viyskoviy-administratsiji.html.

5. Про здійснення Запорізькою обласною військовою адміністрацією, начальником Запорізької обласної військової адміністрації повноважень, передбачених частиною третьою статті 10 та частиною третьою статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»: Постанова Верховної Ради України від 21.03.2024 р. № 3625-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

6. Луц Д. М., Куляк Р. Ю. Правовий статус депутатів місцевих рад в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 142-145.

7. Чи є декларантами депутати місцевих рад, замість яких функціонують військові адміністрації? *Офіційний вебсайт Національного агентства з питань запобігання корупції*. URL : https://wiki.nazk.gov.ua/category/deklaruvannya/ii-sub-yekty-deklaruvannya/#post6194.

8. Луц Д. М. Правовий статус депутатів Запорізької обласної ради в умовах воєнного стану. *Гуманітарні стандарти правових систем у сучасному світі: виклики, рішення, тенденції»*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 16 травня 2024 р.). С. 163-167.

9. Швець А. І. Основні організаційно-правові форми діяльності депутатів місцевих рад: дис… канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса : Одеська юридична академія, 2021. 220 с.

Анна МУНЬКО,
доцент кафедри менеджменту,
публічного управління та адміністрування
Дніпровського державного
аграрно-економічного університету,
кандидат наук з державного управління

МОЖЛИВІСТЬ ОГОЛОШЕННЯ ДЕФОЛТУ ОРГАНУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРАВОВА ДИСКУСІЯ

Питання щодо можливості оголошення дефолту органу місцевого самоврядування викликає багато дискусій в українському науковому, правовому та практичному полі. Насамперед, чинне законодавство чітко не регламентує таку ситуацію, тому потребують детального перехресного аналізу положення Конституції України, актів спеціального законодавства у сфері місцевого самоврядування, бюджетного та боргового права.

Конституція України [3] гарантує місцевому самоврядуванню право на самостійне вирішення питань місцевого значення в межах закону (стаття 140). Водночас органи місцевого самоврядування є частиною публічної влади, їх діяльність має здійснюватися у межах та в порядку, визначеному законами України. Це включає й обов'язок дотримання фінансової дисципліни. Оголошення дефолту як форми визнання неспроможності виконання зобов'язань не передбачено Конституцією або іншими законами, оскільки це суперечить принципу фінансової відповідальності місцевих органів влади.

Водночас оголошення дефолту передбачає неспроможність виконання зобов'язань, переважно фінансових, і може трактуватися як порушення принципу фінансової відповідальності органів місцевого самоврядування. Це особливо актуально з огляду на те, що боргові зобов'язання місцевих рад часто виникають у рамках державної політики децентралізації та з використанням механізмів фінансового забезпечення, встановлених державою.

Особливою є правова природа боргів органів місцевого самоврядування. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5] передбачено, що місцеві ради можуть виступати суб'єктами боргових зобов'язань, залучаючи кошти для розвитку інфраструктури чи виконання соціально-економічних програм. У цьому контексті цілком логічно порушити питання щодо визнання дефолту та визнання органу місцевого самоврядування банкротом у класичному розумінні цього терміну згідно із Кодексом України з процедур банкрутства [2] через неспроможність обслуговувати такі борги.

Фактично орган місцевого самоврядування не є повністю незалежною фінансовою одиницею. Його бюджетна спроможність залежить як від власних надходжень, так і від субвенцій та дотацій з державного бюджету. Відповідно, неспроможність виконувати боргові зобов'язання може бути

пов'язана не лише з проблемами місцевого значення, а й із загальною економічною ситуацією в країні чи змінами у державній політиці.

Важливо підкреслити, що положення Кодексу з процедур банкрутства, який визначає механізми відновлення платоспроможності боржників і регулює процедури банкрутства для юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців [2], не поширюються на органи місцевого самоврядування.

Згідно зі статтею 1 Кодексу суб'єктами банкрутства можуть бути лише ті юридичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність або відповідають спеціальним критеріям [2]. Органи місцевого самоврядування не є суб'єктами підприємницької діяльності, а їхні боргові зобов'язання не можуть розглядатися в межах процедур, передбачених Кодексом. Таким чином, юридичний механізм оголошення банкрутства для місцевих рад чи інших самоврядних органів в Україні відсутній.

Органи місцевого самоврядування мають право на залучення зовнішнього фінансування, зокрема через випуск місцевих облігацій або укладення кредитних договорів, що передбачено Бюджетним кодексом України [1]. Водночас у разі порушення боргових зобов'язань наслідки обмежуються фінансовими санкціями, реструктуризацією боргу або іншими заходами, передбаченими цивільно-правовими договорами.

Законодавство України не передбачає, що боргова неспроможність органів місцевого самоврядування може бути формалізована як дефолт у класичному розумінні цього терміну, що є поширеним у міжнародній практиці [4, с. 173-174]. Реструктуризація боргів, наприклад, може здійснюватися через переговори з кредиторами, але це не є формою банкрутства чи офіційного дефолту.

Також в умовах фінансової неспроможності місцевої влади держава зберігає механізми контролю та підтримки. Бюджетний кодекс України надає право Кабінету Міністрів України запроваджувати тимчасові заходи для стабілізації фінансової ситуації, зокрема надання додаткових дотацій чи субвенцій; перерозподіл бюджетних трансфертів між державним і місцевими бюджетами; вилучення частини повноважень органів місцевого самоврядування у сфері фінансів для централізованого управління кризовими процесами. Державне втручання у таких випадках виконує функцію захисту від дестабілізації, яка могла б спричинити загрозу для фінансової системи країни в цілому.

У міжнародній практиці оголошення дефолту органами місцевого самоврядування (наприклад, у США, де муніципалітети можуть оголосити банкрутство за спеціальними процедурами) є інструментом фінансового перезавантаження [4, с. 175]. В Україні, однак, відсутність законодавчо врегульованої процедури дефолту залишає такі випадки у сфері адміністративно-правового врегулювання або судових спорів з кредиторами.

Підсумовуючи, зазначимо, що оголошення дефолту органом місцевого самоврядування є юридично неможливим згідно з чинним законодавством України. Кодекс України з процедур банкрутства не охоплює органи

місцевого самоврядування, а спеціальні процедури для їхньої фінансової неспроможності не визначені.

У наявному нормативно-правовому полі у разі фінансових труднощів органи місцевого самоврядування повинні шукати шляхи реструктуризації боргів або залучати державну підтримку. Тобто несплата боргів у такому випадку є підставою для реструктуризації, але не для визнання його банкрутом.

Тож концепція дефолту як форми визнання фінансової неспроможності на місцевому рівні залишається для України теоретичною категорією, що потребує подальшого законодавчого врегулювання.

Тому наголошуємо на необхідності ширшого осмислення ролі місцевого самоврядування у фінансовій системі держави та вдосконалення законодавства у сфері фінансової автономії місцевого самоврядування, адаптуючи позитивний міжнародний досвід врегулювання боргових криз, які поєднують інтереси держави, місцевих громад і кредиторів.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text.

2. Кодекс України з процедур банкрутства: Кодекс України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://cutt.ly/3fQqGJG.

4. Мунько А. Ю. Процедура дефолту органу місцевого самоврядування: досвід для України. *Ефективність державного управління.* 2020. № 1. С. 173-183.

5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.

Лілія МЕЖЕВСЬКА,
заступник директора
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна в Україні внесла суттєві зміни в усі сфери життя, зокрема, в організацію трудових відносин. Спеціальне законодавство, прийняте для регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану, покликане забезпечити баланс між потребами економіки та захистом прав працівників.

Особливий правовий режим, запроваджений в цей період, спрямований на забезпечення оборони країни та захист населення. Тому трудове законодавство

також зазнає певних трансформацій. Ключовими особливостями організації трудових відносин у воєнний час є наступні можливості:

Гнучкість у формах трудових договорів:

– можливість укладання як письмових, так і усних договорів;
– допускаються строкові договори для швидкого залучення працівників.

Збільшення тривалості робочого часу:

– для працівників критичної інфраструктури нормальна тривалість робочого часу може бути збільшена до 60 годин на тиждень.

Обмеження нічних робіт:

– заборона залучення до нічних робіт без згоди вагітних жінок, жінок з дітьми до 1 року, осіб з інвалідністю.

Зміни у відпустках:

– можливість скорочення або відкликання з відпустки у зв'язку з виробничою необхідністю;
– обмеження деяких видів відпусток.

Звільнення працівників:

– допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця за певних обставин, навіть у період його тимчасової непрацездатності або відпустки;

Оплата праці:

– гарантується виплата заробітної плати не рідше двох разів на місяць;
– мінімальна заробітна плата встановлюється законодавством.

Охорона праці:

– роботодавець зобов'язаний забезпечити безпечні умови праці.

Інспектування праці:

– підвищена увага державних органів до дотримання трудового законодавства.

Права працівників у воєнний час:

- Отримання своєчасної та повної заробітної плати.
- Відпочинок та безпечні умови праці.
- Соціальний захист.
- Захист від дискримінації.
- Можливість звернення до суду для захисту своїх прав.

Обов'язки роботодавців у воєнний час:

- Створити безпечні умови праці.
- Виплачувати заробітну плату в повному обсязі та у встановлені терміни.
- Дотримуватися вимог трудового законодавства.
- Інформувати працівників про зміни в умовах праці.

Отже, організація трудових відносин в період воєнного стану має свої особливості, які обумовлені необхідністю забезпечення обороноздатності країни та стабільної роботи економіки. Розуміння цих особливостей

допоможе як роботодавцям, так і працівникам відстоювати свої права та виконувати свої обов'язки.

Гнучкість умов праці. Роботодавець має право переводити працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (за винятком переведення в зону активних бойових дій), якщо така робота не протипоказана за станом здоров'я. Це може бути необхідно для ліквідації наслідків бойових дій або інших надзвичайних ситуацій.

Зміни умов оплати праці. Заробітна плата працівника при переведенні на іншу роботу не може бути нижчою за середню заробітну плату на попередній роботі.

Тимчасові трудові договори. Допускається укладання строкових трудових договорів з новими працівниками, навіть для заміщення тимчасово відсутніх.

Дистанційна та надомна робота. Широко застосовуються такі форми організації праці, що дозволяють працівникам виконувати свої обов'язки, не перебуваючи безпосередньо на робочому місці.

Призупинення трудових договорів. У випадках, коли внаслідок воєнних дій неможливо надати роботу, допускається тимчасове призупинення дії трудового договору.

Зміни у процедурі звільнення. Є певні обмеження на звільнення працівників з ініціативи роботодавця, особливо у період їхньої тимчасової непрацездатності або відпустки.

Гарантії для вагітних жінок та матерів. Збережено всі гарантії, передбачені законодавством для вагітних жінок та жінок, які мають дітей.

*Захист прав працівників***.** Незважаючи на особливості воєнного часу, права працівників на оплату праці, відпустки та інші соціальні гарантії залишаються захищеними.

Що потрібно знати працівникам?

– Слідкувати за змінами в законодавстві. Трудове законодавство може змінюватися, тому важливо бути в курсі останніх нововведень.

– Зберігати всі документи. Це допоможе захистити свої права у разі виникнення спорів з роботодавцем.

– Знати свої права. Кожен працівник має право на гідні умови праці, своєчасну виплату заробітної плати та інші гарантії, передбачені законодавством.

– Звертатися за допомогою. У разі порушення своїх прав працівник може звернутися за консультацією до юриста або профспілки.

Що потрібно знати роботодавцям?

– Дотримуватися законодавства. Роботодавець повинен суворо дотримуватися вимог трудового законодавства, особливо в умовах воєнного стану.

– Забезпечувати безпечні умови праці**.** Роботодавець зобов'язаний створити безпечні умови праці для своїх працівників.

– Вести належну документацію**.** Вся документація, пов'язана з трудовими відносинами, повинна бути оформлена належним чином.

Важливо розуміти, що трудові відносини в умовах воєнного стану є динамічними й можуть змінюватися залежно від ситуації. Тому як працівники, так і роботодавці повинні бути готові до адаптації до нових умов.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю: Закон України від 26.07.1996 р. № 322-08. *Відомості Верховної Ради України 1971 року.* Додаток до № 50. ст. 375. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text08#Text

2. Обушенко Н. М., Межевська Л. В. Якісний та ефективний вплив міжнародно-правових актів на формування трудового законодавства в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 4 (119). С. 151-156.

3. Обушенко Н. М., Межевська Л. В. Підзаконні нормативно-правові акти у системі трудового законодавства. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 2(20). С. 488-498.

Володимир КИЯН,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Валерія СЕМАКОВА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ВРЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОГО КОНФЛІКТУ (СПОРУ) В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасне трудове законодавство відзначається високою динамічністю та значною кількістю нормативно-правових актів, які адаптуються до нинішніх реалій України. Це вимагає постійного вдосконалення органів, що займаються розглядом індивідуальних трудових спорів. Воєнні дії та пов'язані з ними непередбачувані зміни в правовому полі створюють труднощі під час неоднакового застосування судами норм трудового законодавства, що може спричиняти неоднозначне тлумачення правових норм.

Зростання кількості розбіжностей між сторонами трудового договору спонукало законодавців шукати баланс, спрямований на зменшення навантаження на судову систему. Для цього були вдосконалені окремі механізми врегулювання трудових розбіжностей (спорів), а також для

захисту порушених, оспорюваних або невизнаних прав учасників трудових відносин.

У листопаді 2021 року до Кодексу законів про працю України [1] (далі – КЗпП) була внесена стаття 222^{-1}, яка передбачає можливість вирішення трудових конфліктів за допомогою позасудової процедури медіації.

Термін «медіація» відповідно до ст. 1 Закону від 16.11.2021 р. «Про медіацію» розглядається як позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2].

Сторони трудового договору можуть звернутися до медіатора для укладення угоди про проведення медіації та врегулювання спору. Такий підхід може замінити прямі переговори між працівником і роботодавцем, уникаючи передачі справи на розгляд уповноважених органів. Процедура здійснюється на добровільній основі. У разі невиконання або неналежного виконання угоди за результатами медіації сторони мають право передати спір на розгляд комісії з трудових спорів (далі – КТС) або до суду.

Попри розвиток медіації досудове врегулювання за допомогою КТС залишається одним із найпоширеніших методів вирішення індивідуальних трудових спорів. Цей спосіб передбачає розгляд розбіжностей на рівні підприємства, установи або організації без звернення до суду.

Відповідно до статті 224 КЗпП КТС є обов'язковим первинним органом, що розглядає трудові спори, які виникають у межах компетенції роботодавця [1].

Однак може виникнути хибне уявлення, що працівник зобов'язаний спочатку звернутися до КТС, а лише у разі незадоволення її рішенням подавати позов до суду. Відповідно до п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» з урахуванням конституційної норми, згідно з якою правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 124 Конституції), суди підвідомчі всі справи, що стосуються захисту прав і свобод громадян. Суд не має права відмовити у прийнятті позову або скарги лише на підставі того, що спір може бути розглянутий у передбаченому законом досудовому порядку [3].

Таким чином, працівник має право одразу звернутися до суду, оминаючи звернення до КТС, і це не може бути підставою для відмови у прийнятті позову або відкритті провадження.

Варто враховувати сучасні реалії, в яких перебуває Україна в умовах воєнної агресії. Відповідно до Закону України «Про організацію трудових відносин в період воєнного стану» [4] та статей 43 і 44 Конституції України запроваджено обмеження конституційних прав і свобод громадян. В умовах

особливого правового режиму КТС не може бути створена чи функціонувати для розгляду спорів і захисту інтересів працівників.

У правовій державі право на судовий захист залишається одним із основоположних прав людини.

Сьогодні порушені трудові права можуть розглядатися у рамках наказного або позовного провадження, вибір якого залежить від характеру справи. Наказне провадження застосовується у випадках, коли вимога стосується стягнення незначних грошових сум, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. Наприклад, згідно з п. 1 ст. 161 Цивільного процесуального кодексу України судовий наказ може бути виданий для стягнення нарахованої, але не виплаченої заробітної плати та середнього заробітку за затримку розрахунку [5].

Водночас більшість трудових спорів вирішується через позовне провадження, оскільки наявність спору переважає у трудових правовідносинах.

Важливо зазначити зміни у строках звернення до суду щодо трудових спорів, закріплені у ст. 233 КЗпП України. Загальний строк звернення залишився незмінним, але уточнено строки для вимог про виплату всіх сум, які належать працівникові при звільненні. Тепер цей строк становить три місяці з моменту отримання письмового повідомлення про нараховані та виплачені суми (стаття 116).

Таким чином, механізми позасудового, досудового та судового вирішення трудових спорів в Україні досі не отримали чіткої інституційної структури. Для підвищення ефективності законодавства необхідне систематичне його вдосконалення з урахуванням змін у правовій базі та сучасних тенденцій національної правової доктрини.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1195.
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#top.
3. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України 01.11.1996 р. № 9. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text.
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.0.12004 р. № 1618-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?find=1&text=%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B5#w1_2.

Олег ЛЕВІН,
завідувач кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

ВЕЛИЧ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ КНЯЖОЇ ДОБИ У ВІЙСЬКОВОМУ ВИМІРІ. СТАНОВЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Українська середньовічна держава існувала з другої половини IX століття до середини XIII століття. Київська Русь вперше була згадана у франкській хроніці «Бертинські аннали» у 839 році. У даній хроніці мова йшла про угоду між Візантією та Руською державою, що вважається документальним підтвердженням існування Київської Русі. Візантійський імператор Теофіл, який «надіслав також… деяких людей, які стверджують, що вони, тобто народ їх, називається Рос (Rhos); король (rex) їх, якого звуть каганом (chacanus), направив їх до нього (Теофіла), як вони запевняли заради дружби» [1].

Київська Русь – могутня середньовічна держава, що існувала з IX до XIII століття нашої ери. Історія про те, коли утворилась Київська Русь, охоплює драматичні події, пов'язані з державним переворотом та захопленням влади на цій території династією Рюриковичів.

Виникнення Київської Русі традиційно пов'язують з формуванням у середині IX ст. Київського князівства князями Аскольдом та Діром та з об'єднанням князем Олегом північних та південних східнослов'янських земель.

Хоча Аскольд і Дір не займалися, на мою думку, формуванням держави, а виконували тільки охоронні функції громади Києва та ходили грабувати Константинопіль.

Поширення влади київських князів на нові території, формування системи адміністрації, судочинства і збирання данини розгорнулися у часи князювання Ігоря (912-945 рр), Ольги (945-964 рр.) та Святослава (964-972 рр).

Київська Русь охоплювала землі фінських, слов'янських, тюркських та балтських етносів. Генетичним підґрунтям Київської Русі були південноруські літописні племена (деревляни, поляни, волиняни, хорвати, уличі, тиверці), що залишили археологічні пам'ятки лука-райковецької культури VIII-IX століть. Хоча племен було багато, але зародження держави починається з полян, які жили біля Дніпра і, крім землеробства, займалися активно торгівлею. Цьому сприяв водний шлях «із варяг у греки».

Першим історичним князем Києва був Олег Віщий (882 – 912 рр.). Він вбив Аскольда та зайняв Київ у 882 році та назвав місто «матір'ю городів руських». Під владою князя Олега об'єдналося чимало племен Східної

Європи: поляни, сіверяни, деревляни, уличі й тиверці, а також радимичі, кривичі, ільменські словени. Це був початок майбутньої Київської імперії.

Наступником Олега став Ігор (912-945 рр) – син Рюрика, який двічі ходив на Каспійське море, на Закавказзя. І доходив аж до міста Баку, а це більш ніж 2700 кілометрів. Ці походи справили велике враження на Сході, але не дали нічого Україні, тому що вони були грабіжницькими. Спроби Ігоря оволодіти берегом Чорного моря й заснувати оселі на Дніпровому лимані призвели до війни з Візантією. У 944 р. укладено з греками новий договір, не такий корисний, як Олегів. Ігор зрікся володінь у гирлі Дніпра й на березі Чорного моря. Договір 944 р. важливий тим, що в ньому згадуються християни, які були в дружині князя.

Після смерті Ігоря до влади прийшла його дружина Ольга (945 – 964 рр). Вона перша з князів охрестилася у 957 р. Вже християнкою Ольга їздила до Царгорода (Константинопіль), мабуть, у справах дипломатичних та торговельних. Вона взяла з собою великий почет, в якому був священник. Цісар Костянтин Багрянородний описав перебування її в Царгороді. У 959 р. Ольга вислала посольство до цісаря Оттона І , а в 962 р. до Києва прийшло посольство від Оттона з єпископом Адальбертом на чолі. Так Ольга уклала дипломатичні стосунки з двома найбільшими державами Європи. Крім цього, треба відмітити, що за період її правління на території її держави не було війн.

Наступним князем став син Ігоря і Ольги – Святослав Хоробрий (964 – 972 рр.). Усе своє правління він воював, щоб забезпечити державі ринки й політичну перевагу на Сході Європи.У 964 – 966 рр. він підкорив в'ятичів та фінські племена між Волгою й Окою, ходив на волзьких булгар та буртасів, що сиділи на південь від них на Волзі, завдав тяжкого удару Хозарському каганатові, зруйнував та спалив хозарські міста Ітіль, Саркел та Семендер. Проте ослаблення Хозарського каганату мало неґативні для України наслідки: відтоді на південні степи вільно посунули різні кочові народи з Азії. Успішно воював Святослав із ясами (осетини) та косогами (черкеси) й поширив межі Київської держави до Кавказьких гір. Але у 972 році біля о. Хортиця був підступно вбитий печенігами. А їх хан Куря наказав зробити з черепа князя келих, та пив з нього вино, думаючи, що з вином в нього увійде відвага та сміливість Святослава.

Ярополк (972 – 980 рр.) був християнином. Він мав близькі стосунки із Заходом. В 973 р. посли Ярополка були на соймі в Кведлінбурзі, а 979 р. до Києва приїздили посли від папи. Ярополк прагнув об'єднати всю державу під своєю владою: він почав боротьбу з Олегом, переміг його і приєднав Деревлянську землю до Києва. Після того він підкорив Новгород, але Володимир із найнятими варягами пішов на Київ; під Роднею Ярополк зазнав поразки і був убитий. Володимир став єдиновладним князем. Із цього починається нова історія Київської держави, пов'язана із введенням християнства князем Володимиром Великим.

Отже, період становлення Київської Русі завершився смертю Ярополка. Цей період став дуже важливим етапом для майбутнього Української держави. Проводилось об'єднання українських та неукраїнських племен Східної Європи у велику державу під владою варязьких князів із столицею в Києві. У 988 році Володимир охрестив свою державу. Цій державі надається назва «Русь».

Таким чином ми бачимо, що Київська Русь існувала ще набагато раніше, чим з'явилася Московія. Історія довела, що «байки» росії нібито вони старші за українців, зазнала краху. Історію треба вивчати дуже ретельно і давати відсіч кожному, хто її спотворює.

Список використаних джерел:

1. Кубійович В., Кузеля З. Енциклопедія українознавства. Київ, 1994-1995.
2. Залізняк Л. Княжа Русь як давньоукраїнська держава. *Український тиждень*. 2013.
3. Бойко І. Київська держава. *Голос України*. 2019.
4. Плохій С. Російсько-українська війна. Повернення історії. К. : КСД, 2023.
5. Київська Русь – перша українська держава. URL : http://patent.net.ua/intellectus/symbolism_and_hehardry/interesting/facts/46/ua.html.

Світлана НІКОЛАЙЧУК,
суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах сучасних викликів, пов'язаних із воєнними діями, питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набуває особливої важливості. Україна з 2014 року зіткнулася з серйозними проблемами у сфері забезпечення прав ВПО, що були поглиблені під час повномасштабного російського вторгнення у 2022 році. Правовий режим воєнного стану створює особливі умови, які вимагають адаптації законодавчих і правозахисних механізмів для забезпечення належного захисту ВПО.

Внутрішньо переміщені особи стикаються з численними проблемами, такими як відсутність належного житла, обмежений доступ до медичних і соціальних послуг, а також труднощі у працевлаштуванні. Одним із ключових аспектів є забезпечення права на отримання соціальних виплат, зокрема пенсій, які часто стають об'єктом спорів між громадянами та державними установами.

Метою даного дослідження є аналіз захисту прав внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні та оцінка ефективності державних заходів щодо забезпечення соціальних гарантій і прав цієї категорії громадян.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свободи внутрішньо переміщених осіб» громадяни, переміщені з тимчасово окупованих територій, мають право на отримання матеріальної допомоги, страхових компенсацій та соціальних послуг за програмою загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також на інші, передбачені законом, соціальні гарантії [1].

Як випливає з нормативно-правових актів, держава прагне забезпечити всебічну підтримку внутрішньо переміщеним особам та створити сприятливі умови для їхнього життя. У період воєнного стану особливого значення набуває фінансова допомога від держави, тому вживаються активні заходи для відновлення всіх соціальних виплат для цієї категорії населення.

За даними сайта Міністерства соціальної політики України, у 2024 році кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні складає 4,9 млн осіб. З них 3,6 млн – особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни. З них – 2,5 млн, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території) [2].

Але в той же час, за словами колишнього віцепрем'єр-міністра із питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України І. Верещук, станом на травень 2024 року статус внутрішньо переміщених осіб мають 4,6 мільйона людей, водночас виплати отримують лише 1,5 мільйона українців [3]. Тобто кількість осіб із зазначеним статусом протягом 2024 року зменшувалась, а осіб, які отримують допомогу від держави в рази менше, від тих, хто має статус внутрішньо переміщених.

Ці дані свідчать про значний розрив між кількістю людей, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, та тими, хто фактично отримує соціальні виплати. Така ситуація вказує на можливі проблеми з механізмами доступу до соціальної допомоги та обмеженість ресурсів, які держава виділяє на підтримку ВПО. У державній політиці можна простежити кілька важливих тенденцій. По-перше, існує недостатня фінансова підтримка: співвідношення між кількістю осіб зі статусом ВПО та тими, хто отримує виплати, вказує на обмеження у фінансових можливостях держави або неефективність розподілу коштів. По-друге, адміністративні бар'єри, такі як складні процедури реєстрації та бюрократичні вимоги, можуть обмежувати доступ до допомоги. Політика підтримки орієнтована лише на певні категорії ВПО, про що свідчить вибірковість у розподілі ресурсів. Також державі доводиться оптимізувати витрати через бюджетні труднощі, що призводить до обмеженого охоплення програм допомоги. Загалом цей дисбаланс вказує на

потребу в реформах у сфері соціальної підтримки ВПО, щоб забезпечити ефективніше використання ресурсів і підвищити доступність допомоги для всіх, хто має на неї право.

На думку судді Касаційного адміністративного суду Верховного Суду С. Стеценка, соціальні права не є абсолютними, оскільки згідно з практикою Європейського суду з прав людини можуть залежати від економічної ситуації в державі. Він зазначив, що в певних випадках ЄСПЛ визнає обґрунтованість скорочення соціальних виплат, якщо це викликано фінансовими потребами держави. При цьому важливо дотримуватись принципів пропорційності та недискримінації при ухваленні таких рішень [4].

На нашу думку, дана теза є досить контроверсійною, зокрема, з огляду на статтю 22 Конституції, яка наголошує, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Своєю чергою соціальні права є невід'ємною частиною системи конституційних прав, які, як випливає зі змісту статті, не можуть бути звужені.

Варто зазначити, що з моменту початку збройного конфлікту у 2014 році Верховний Суд України неодноразово розглядав питання щодо соціального захисту ВПО. Зокрема, судові рішення стосувалися виплат пенсій особам, які залишилися на тимчасово окупованих територіях або не змогли отримати статус ВПО через бюрократичні перепони. У травні 2018 року Верховний Суд ухвалив важливе рішення, в якому підкреслив, що статус ВПО не змінює конституційних прав особи і не створює обмежень у доступі до соціальних виплат [5].

Українська судова практика часто спирається на прецеденти Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), що забезпечує додатковий правовий захист ВПО. Застосування так званих «Намібійських винятків» дозволяє визнавати акти, видані окупаційною владою, в обмеженому контексті, без легітимізації цієї влади, але з метою захисту прав громадян.

Законодавство України передбачає низку заходів для захисту прав ВПО. Зокрема, ухвалюються зміни до законів, що передбачають спеціальні програми підтримки, а також регулюють порядок реєстрації та забезпечення житлом. Проте виклики, пов'язані з виконанням цих законів під час воєнного стану, зумовлюють необхідність постійного вдосконалення правозахисних механізмів.

В умовах правового режиму воєнного стану в Україні захист прав внутрішньо переміщених осіб набуває особливого значення. Проведене дослідження свідчить, що держава, зважаючи на виклики, зумовлені війною, здійснює значні зусилля для забезпечення соціальних гарантій та підтримки цієї вразливої категорії населення. Проте існують проблеми, пов'язані з обмеженим доступом до ресурсів, складнощами у реалізації права на соціальні виплати, а також адміністративними бар'єрами.

Одним із ключових висновків є те, що хоча Конституція України та міжнародні норми забороняють звуження існуючих прав, держава змушена балансувати між забезпеченням прав ВПО та фінансовими потребами, що викликано складною економічною ситуацією. Важливо, щоб будь-які обмеження мали обґрунтований і тимчасовий характер та супроводжувалися заходами, які захищають базові соціальні права. Дотримання принципів пропорційності та недискримінації має стати основою державної політики у сфері соціального захисту ВПО під час війни.

Таким чином, для ефективного захисту прав внутрішньо переміщених осіб необхідно вдосконалювати механізми доступу до соціальних виплат і допомоги, спрощувати адміністративні процедури, а також забезпечувати достатній рівень фінансування соціальних програм. Держава повинна продовжувати адаптувати свою політику відповідно до змін у ситуації та потребах ВПО, зберігаючи при цьому основні конституційні та міжнародні стандарти захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text.
2. Внутрішньо переміщені особи. URL : https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html.
3. В Україні зараз 4,6 мільйона переселенців. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3874328-v-ukraini-zaraz-46-miljona-pereselenciv-veresuk.html.
4. Якщо влада не боїться свого народу, то вона створює адміністративні суди, які допомагають людям її контролювати. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1639267.
5. Соціальні права в Україні під час війни: Звіт про оцінку потреб. URL : https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408.

Цагік ОГАНІСЯН,
старший науковий співробітник
Навчально-наукової лабораторії
дослідження проблем забезпечення
прав осіб, які постраждали від війни
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Міжнародні стандарти захисту права на доступ до правосуддя для осіб з інвалідністю ґрунтуються на ключових принципах рівності, недискримінації та інклюзії. Одним із фундаментальних документів, який

закріплює ці стандарти, є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006), яка ратифікована Україною. Згідно зі статтею 13 Конвенції держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати доступ осіб з інвалідністю до правосуддя нарівні з іншими, зокрема через адаптацію процесуальних норм, фізичну доступність судів та підготовку суддів і працівників судових органів для роботи з особами з інвалідністю [1].

Додатково важливі рекомендації закріплені в Міжнародних принципах та керівних вказівках щодо доступу до правосуддя для осіб з інвалідністю (2020), схвалених ООН. Цей документ підкреслює важливість фізичної, інформаційної та процедурної доступності правосуддя. Зокрема, рекомендується впровадження спеціальних комунікаційних технологій, адаптація судової документації та забезпечення сурдоперекладу для осіб із порушеннями слуху. Крім того, наголошується на обов'язку держав забезпечити доступ до правової допомоги та інших підтримуючих послуг для осіб з інвалідністю [2].

Ще одним важливим документом є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950). Її стаття 6 гарантує кожному право на справедливий судовий розгляд, включаючи забезпечення рівності сторін у процесі. Це положення має важливе значення для осіб з інвалідністю, оскільки вони часто стикаються з дискримінаційними бар'єрами у доступі до правосуддя [3].

Особливу увагу також слід звернути на Декларацію ООН про права інвалідів (1975), яка стала одним із перших міжнародних актів, що акцентував на необхідності забезпечення рівного доступу осіб з інвалідністю до всіх сфер життя, включаючи правосуддя. У ній зазначено, що держава має створювати умови для ефективної участі осіб з інвалідністю у суспільному житті, що включає адаптацію судової інфраструктури [4].

У рамках Європейського Союзу важливим документом є Хартія основоположних прав Європейського Союзу (2000), яка в статті 47 гарантує право кожної людини на ефективний засіб правового захисту та справедливий судовий розгляд. Хартія підкреслює необхідність забезпечення особливих потреб вразливих категорій населення, включаючи осіб з інвалідністю, у доступі до правосуддя [5].

Таким чином, міжнародні стандарти захисту права на доступ до правосуддя для осіб з інвалідністю охоплюють широкий спектр питань – від фізичної доступності судів до інформаційної підтримки та адаптації судових процедур. Вони є основою для розробки національних політик, спрямованих на усунення бар'єрів для осіб з інвалідністю в судовій системі.

Україна, ратифікувавши основні міжнародні документи, зокрема Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, взяла на себе зобов'язання забезпечити рівний доступ до правосуддя для осіб з інвалідністю. Однак в умовах воєнного стану реалізація цих стандартів стикається зі значними викликами, що пов'язані як із загальними труднощами функціонування судової системи, так і з особливостями забезпечення прав осіб з інвалідністю.

Однією з ключових проблем є фізична недоступність судових установ. Багато судових будівель пошкоджено або зруйновано через бойові дії, що значно ускладнює їх доступність для осіб з обмеженими можливостями. Крім того, через транспортні обмеження та небезпеку переміщення навіть функціонуючі суди залишаються важкодоступними. За даними Міністерства юстиції України, у багатьох регіонах країни функціонують мобільні судові установи, які мають компенсувати ці обмеження, однак їх кількість та доступність залишаються недостатніми [6].

Ще одним значним викликом є забезпечення інформаційної доступності. Відсутність адаптованих матеріалів, таких як документи у форматі шрифту Брайля чи сурдопереклад під час судових засідань, значно обмежує можливості осіб з інвалідністю брати участь у процесі. Ця проблема суперечить зобов'язанням, передбаченим Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю, яка вимагає забезпечення комунікаційної підтримки та відповідних технологій (стаття 13) [7].

Воєнний стан також посилює проблеми із забезпеченням правової допомоги. Багато адвокатів залишили регіони активних бойових дій або були мобілізовані, що обмежує доступ до правової допомоги для вразливих категорій населення, включаючи осіб з інвалідністю. Хоча Закон України «Про безоплатну правову допомогу» гарантує можливість отримання юридичних послуг, у реальних умовах війни реалізація цього права стає проблематичною через обмежені ресурси системи безоплатної правової допомоги [8].

Водночас цифровізація судової системи частково сприяє реалізації міжнародних стандартів. Зокрема, підсистема «Електронний суд» дає можливість брати участь у процесах дистанційно. Однак не всі особи з інвалідністю можуть скористатися цими послугами через відсутність технічних засобів чи нестабільність інтернет-зв'язку в регіонах активних бойових дій.

Україна також активно співпрацює з міжнародними організаціями для вдосконалення реалізації стандартів. Зокрема, за підтримки Програми розвитку ООН (UNDP) впроваджуються проєкти, спрямовані на адаптацію судової інфраструктури до потреб осіб з інвалідністю. Важливим є й використання рекомендацій «Міжнародних принципів та керівних вказівок щодо доступу до правосуддя для осіб з інвалідністю» для розробки національних політик [10].

Реалізація міжнародних стандартів захисту права на доступ до правосуддя для осіб з інвалідністю в Україні в умовах воєнного стану стикається з численними викликами, серед яких фізична та інформаційна недоступність судів, проблеми з правовою допомогою та психологічні труднощі. Для забезпечення ефективної реалізації цих прав необхідно вдосконалювати законодавство, посилювати цифровізацію судової системи, адаптувати інфраструктуру та залучати громадські організації до моніторингу

виконання міжнародних зобов'язань. Впровадження комплексного підходу сприятиме створенню інклюзивної судової системи, яка відповідатиме міжнародним стандартам навіть у складних умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
2. Міжнародні принципи та керівні вказівки щодо доступу до правосуддя для осіб з інвалідністю. 2020. URL : https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/10/Access-to-Justice-EN.pdf.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Декларація ООН про права інвалідів. URL : https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-disabled-persons.
5. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.
6. Інформація Міністерства юстиції України про мобільні суди. URL : https://minjust.gov.ua/
7. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
8. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI . URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text.
9. Міжнародні принципи та керівні вказівки щодо доступу до правосуддя для осіб з інвалідністю. URL : https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/10/Access-to-Justice-EN.pdf.

Ганна САМІЛО,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ВИД ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Правова нормотворча діяльність є важливою складовою юридичної діяльності, яка включає процес створення, змінення та скасування правових норм, що регулюють суспільні відносини. Це діяльність, що здійснюється органами державної влади, а також іншими суб'єктами, на яких покладено відповідні повноваження для формування та розвитку правових норм. Нормотворчість – це основа, яка забезпечує функціонування правової системи держави та її здатність ефективно реагувати на зміни в суспільному житті. У правовій науці правова нормотворча діяльність є одним із основних механізмів, через який реалізуються принципи правопорядку, справедливості та законності.

Основними суб'єктами правової нормотворчості є органи державної влади, передусім парламент, уряд, місцеві органи влади, а також інші уповноважені установи та особи. Однак процес нормотворення не є виключно правовою діяльністю, оскільки він часто потребує міжгалузевих підходів і співпраці з іншими сферами суспільного життя, такими як економіка, політика, соціальні відносини. Створення нових правових норм або внесення змін до існуючих норм є відображенням потреб суспільства, яке постійно розвивається, змінюється та стикається з новими викликами.

Правова нормотворча діяльність полягає в процесі прийняття, формулювання, внесення змін та скасування юридичних норм. Це невід'ємний етап функціонування правової системи кожної держави. Правова норма визначає права і обов'язки осіб, її реалізація забезпечує правопорядок та гармонію в суспільстві. Створення правових норм здійснюється відповідно до встановленої процедури, яка включає етапи підготовки, обговорення, прийняття і публікації правових актів. Особливість правової нормотворчості полягає в тому, що вона не є статичною, а динамічною діяльністю, яка змінюється в залежності від соціальних, економічних та політичних умов.

Процес нормотворення зазвичай починається з виявлення потреби у новій правовій нормі або зміні існуючої, що може бути викликане різними факторами: зміною політичної ситуації, появою нових соціальних проблем, необхідністю адаптації до міжнародних стандартів або розвитку нових технологій. Далі слідує етап розробки правового акта, що включає визначення змісту майбутньої норми, її обґрунтування, можливі варіанти реалізації. На цьому етапі важливу роль відіграють юридичні експерти, які дають оцінку правовому змісту проєкту та його відповідності Конституції та чинному законодавству.

У процесі правової нормотворчості створюються різноманітні види правових норм, кожен з яких має свою специфіку та функціональність. Одним з основних видів є нормативно-правові акти, які можуть бути законодавчими або підзаконними. Законодавчі акти є основними нормативними документами, що визначають основні права, свободи та обов'язки громадян і органів державної влади. Підзаконні акти, своєю чергою, детальніше регулюють конкретні питання на основі та відповідно до законодавчих актів.

Зокрема, нормативно-правові акти можуть бути законодавчими актами, указами, постановами урядів, розпорядженнями та інструкціями органів виконавчої влади, а також рішеннями судів у випадках, передбачених законодавством. Важливість кожного з цих актів полягає в тому, що вони забезпечують юридичну чіткість та однозначність у застосуванні норм, що регулюють відносини між громадянами та державою. Дотримання чіткої ієрархії правових актів у процесі їх прийняття є необхідною умовою для забезпечення правопорядку та стабільності правової системи.

Процедура правової нормотворчої діяльності є багатогранним процесом, що включає в себе ряд етапів, на кожному з яких можуть брати участь різні державні органи, експертні групи та інші суб'єкти. Ключовими етапами нормотворчої діяльності є ініціювання необхідності створення або зміни правової норми, розробка проєкту нормативного акта, обговорення цього проєкту, його схвалення та підписання відповідним органом влади, а також офіційне оприлюднення.

Ініціатором створення нового нормативного акта може бути будь-який орган державної влади або посадова особа, яка має на це відповідні повноваження. Також процес може бути ініційований громадянським суспільством, науковими колами, органами місцевого самоврядування або іншими зацікавленими сторонами. Ключовою частиною є розробка проєкту, що включає збір необхідної інформації, аналіз правових та соціальних наслідків запропонованих змін, а також консультації з іншими органами влади, експертами і суспільними організаціями.

Парламент і уряд відіграють центральну роль у правовій нормотворчій діяльності. Парламент як основний орган законодавчої влади має право ініціювати та приймати закони, які регулюють ключові сфери суспільного життя. Законопроєкти, які проходять через парламентські комітети та пленарні засідання, мають бути ухвалені більшістю голосів депутатів для того, щоб набрати чинності. Зазначені закони після їх прийняття підлягають підписанню президентом або іншим уповноваженим органом влади.

Уряд, у свою чергу, відповідає за розробку підзаконних актів, які детально розкривають положення законів і забезпечують їх виконання в реальних умовах. Це можуть бути постанови уряду, розпорядження, інструкції та інші нормативні акти. Уряду також належить важлива роль у здійсненні адміністративної нормотворчості, яка стосується поточної діяльності в межах правової системи.

Міжнародна правова норма є важливою частиною правової нормотворчої діяльності, особливо в умовах глобалізації. Міжнародні угоди, договори та конвенції мають прямий вплив на національні правові системи, оскільки вони зобов'язують держави приймати відповідні внутрішньодержавні акти для виконання міжнародних зобов'язань. Це сприяє інтеграції держав у світову спільноту та забезпечує узгодженість національних правових норм з міжнародними стандартами, особливо у сфері прав людини, екології, безпеки тощо.

Процес інтеграції міжнародних норм у національне законодавство може здійснюватися через ратифікацію міжнародних договорів, підготовку внутрішньодержавних законів або за допомогою інших механізмів, передбачених національним законодавством. Тому взаємодія міжнародного і національного права є важливим аспектом правової нормотворчості.

Правова нормотворчість впливає на всі аспекти суспільного життя. Вона сприяє формуванню правового порядку, забезпеченню прав і свобод громадян, стабільності економічних та соціальних відносин. Нормотворчі

процеси також створюють правові умови для розвитку нових інститутів, таких як інтернет-право, охорона інтелектуальної власності, правові механізми боротьби з екологічними проблемами та багато інших.

Зміни в законодавстві можуть мати різний вплив на економіку, політику та соціальне життя. Тому кожний акт нормотворчості потребує ретельного аналізу його можливих наслідків, включаючи їх соціальний та економічний вплив. Важливим є також забезпечення прозорості та участі громадськості в процесах нормотворення для досягнення найкращих результатів.

Правова нормотворча діяльність є важливим елементом правової системи будь-якої держави, що забезпечує стабільність правопорядку та ефективність функціонування суспільства в цілому. Вона визначає процес створення, змінення та скасування правових норм, які регулюють відносини між державою та громадянами, а також взаємодію між державними органами і різними соціальними інститутами. Правова нормотворчість полягає не тільки в прийнятті законів, а й у створенні підзаконних актів, що розвивають і детально регулюють норми, закріплені в законодавстві.

Процес правової нормотворчості має кілька етапів, кожен з яких передбачає участь різних суб'єктів. Початковий етап створення правових норм часто ініціюється різними органами державної влади, депутатами парламенту, а також іншими суб'єктами, уповноваженими на розробку законодавчих ініціатив. Далі відбувається обговорення проєкту, що дозволяє врахувати думки різних сторін, зокрема громадськості та експертних груп. Після цього проєкт проходить через процедуру голосування в парламенті і підписується президентом, що завершує процес прийняття закону.

Важливою складовою правової нормотворчої діяльності є забезпечення узгодженості нових норм з чинним законодавством, а також їх відповідність Конституції. Крім того, в умовах глобалізації значно зростає роль міжнародних договорів та угод, які мають прямий вплив на національне законодавство, що також потребує правової інтеграції та гармонізації норм, сприяючи розвитку єдиних стандартів у глобальному правовому просторі.

Правова нормотворчість також тісно пов'язана з іншими галузями права, що зумовлює її інтеграційний характер. Наприклад, правотворчість у сфері економіки, екології або інформаційних технологій потребує взаємодії з іншими напрямами діяльності держави, такими як наукові розробки, технологічні інновації, міжнародні угоди тощо. Процес створення та реалізації правових норм є результатом постійної взаємодії між різними політичними інститутами, а також між державою та громадянським суспільством.

Таким чином, правова нормотворча діяльність є складним та багатоетапним процесом, що забезпечує юридичну стабільність, регулює важливі сфери суспільного життя і впливає на розвиток правової культури та політичних інститутів. Вона є основою правопорядку, гарантує права і свободи громадян і водночас покликана адаптувати правову систему до нових викликів і потреб сучасного суспільства.

Ігор СЕРДЮК,
доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КОРЕКТНІСТЬ ПРИПИСУ п. 2 ч. 2 ст. 19 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРАВОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ» З ПОГЛЯДУ ТЕОРІЇ ДЖЕРЕЛ ПРАВА

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету оцінити коректність припису п. 2 ч. 2 ст. 19 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX [3] з погляду теорії джерел права. Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

1. Діалектичного методологічного підходу, пізнавальний потенціал якого складають принципи взаємозв'язку та розвитку явищ державно-правової дійсності, а також закони і категорії діалектики. У межах цієї наукової розвідки приписи ч. 2 ст. 19 Закону України «Про правотворчу діяльність» досліджувались автором у системному взаємозв'язку між собою, а також загальновизнаними положеннями теорії джерел права.
2. Герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволяють розкрити зміст закріплених у п. 2 ч. 2 ст. 19 Закону України «Про правотворчу діяльність» правових приписів.
3. Формально-логічних методів аналізу та синтезу, за допомогою яких було виокремлено суттєві ознаки понять нормативно-правовий акт та міжнародний договір, а також сформульовано узагальнюючі висновки.
4. Порівняльного методу, що уможливив з'ясування відмінностей між вищезгаданими джерелами об'єктивного права.

У методологічному плані важливе значення також мають ті теоретичні положення, що розкривають зміст понять нормативно-правовий акт та міжнародний договір. Останній, як відомо, є різновидом такого джерела об'єктивного права, як нормативно-правовий договір (або договір із нормативним змістом) [5, с. 203].

Під категорією нормативно-правовий акт розуміють офіційний документ, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності в установленому законодавством України порядку, що містить норми (норму) права, здійснює регулятивний та/або охоронний вплив на суспільні відносини і розрахований на неодноразову реалізацію вміщених у ньому правових норм [4, с. 108].

Аналіз вищенаведеної дефініції дозволяє виокремити такі суттєві ознаки категорії, що складає предмет дослідження:

1) являє собою офіційний юридичний документ, тобто носій правової інформації;

2) приймається (видається) уповноваженим суб'єктом правотворчої діяльності;

3) приймається в установленому законодавством України порядку, що з необхідністю передбачає здійснення суб'єктом правотворчої діяльності сукупності послідовних дій – актів правотворчості, спрямованих на досягнення проміжних цілей, і як наслідок – кінцевої мети правотворчого процесу. На думку вчених, цей процес складається з таких стадій:

- правотворчої ініціативи;
- підготовки та схвалення проєкту нормативно-правового акта;
- прийняття нормативно-правового акта;
- засвідчення його офіційного тексту;
- реєстраційно-інформаційної стадії [5, с. 197-199];

4) як правило, об'єктивується в правовій дійсності як письмовий документ, тобто має письмову форму вираження. Однак для окремих нормативно-правових актів (за винятком законів України та постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, що випливає зі змісту ч. 2 ст. 47 Закону України «Про правотворчу діяльність» [3]) допускається електронна форма їх об'єктивації в зовнішньому світі;

5) його зміст складають норми права, тобто формально визначені правила поведінки загального характеру, що здійснюють регулятивний та/або охоронний вплив на суспільні відносини, реалізація яких гарантована можливістю застосування державного примусу; а також нетипові правові розпорядження, яким у механізмі правового регулювання суспільних відносин відводиться допоміжна роль;

6) він розрахований на неодноразову реалізацію вміщених у ньому правових норм [4, с. 107].

Міжнародний договір являє собою угоду між державами та/або іншими суб'єктами міжнародного права, що регулює їх взаємні або багатосторонні міжнародні відносини, встановлюючи для її учасників відповідні права та обов'язки згідно з основними принципами міжнародного права. Міжнародний договір є головним джерелом сучасного міжнародного права і визначається правом міжнародних договорів [2, с. 239].

Аналіз визначення поняття «міжнародний договір» свідчить про притаманність йому таких суттєвих ознак:

1) являє собою угоду між державами та/або іншими суб'єктами міжнародного права, тобто має договірну природу;

2) регулює двосторонні або багатосторонні міжнародні відносини, учасниками яких є держави, міжнародні організації;

3) його зміст складають норми міжнародного права, які встановлюють для учасників міжнародних відносин відповідні права та обов'язки згідно з основними принципами міжнародного права;

4) визнається основним джерелом міжнародного права, а також важливою складовою національного законодавства (частиною національного законодавства України, що випливає зі змісту ч. 1 ст. 9 Конституції України [1].

У плані характеристики суттєвих ознак досліджуваного поняття важливе значення також мають і ті теоретичні положення, що відображають процедуру укладення міжнародних договорів. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року та Віденська конвенція про право міжнародних договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 року визначають три стадії укладення міжнародного договору. Перша стадія – ухвалення тексту. Це відбувається за згодою усіх, хто брав участь у його складанні, а для багатостороннього договору – більшістю у дві третини учасників конференції. Друга стадія – встановлення автентичності, яке здійснюється шляхом підписання, підписання *акту референдуму* або парафування тексту договору чи заключного акта конференції, в якому міститься цей текст. Третя стадія – згода на обов'язковість договору, яку може бути виражено підписанням, ратифікацією, прийняттям, затвердженням або приєднанням залежно від порядку, передбаченого у самому договорі [2, с. 240].

Аналіз вищенаведених теоретичних положень, які розкривають юридичну природу досліджуваних явищ, свідчить про наявність суттєвих відмінностей між ними, що виявляються в такому:

– нормативно-правові акти створюються суб'єктами правотворчої діяльності, визначеними ч. 2 ст. 4 Закону України «Про правотворчу діяльність» (тобто, є волевиявленням цих суб'єктів), а міжнародні договори – суб'єктами міжнародного права і виражають їх спільну волю, тобто мають договірну природу;

– процес створення нормативно-правових актів регламентований нормами національного законодавства України і складається з п'яти стадій. Натомість процес створення міжнародних договорів регламентований нормами міжнародного права, а також окремими конституційно-правовими нормами і складається з трьох стадій;

– нормативно-правові акти можуть слугувати лише джерелами галузей національного права, в той час як міжнародні договори – основним джерелом міжнародного права, а також джерелами галузей національного права, звісно ж, за умови їх ратифікації парламентом;

– нормативно-правові акти, як правило, поширюють свою дію на територію держави та суб'єктів права, що знаходяться під юрисдикцією держави. Міжнародні договори, на відміну від них, поширюють свою дію не лише на суб'єктів міжнародного права, але й тих суб'єктів, які знаходяться під юрисдикцією держави.

Зважаючи на вищевикладені теоретичні положення, що мають методологічне значення для досягнення мети дослідження, оцінимо коректність правового припису, закріпленого п. 2 ч. 2 ст. 19 Закону України «Про правотворчу діяльність». Цей припис передбачає, що з урахуванням вимог ч. 1 цієї статті в Україні встановлюється така ієрархія нормативно-правових актів, за якою чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, займають другий щабель після Конституції України. Згадані договори укладаються відповідно до Конституції України та мають на території України вищу юридичну силу, ніж нормативно-правові акти, зазначені у пп. 3-13 цієї частини, і є обов'язковими до виконання на території України [3, с. 240].

Ми не ставимо під сумнів визначену суб'єктом законотворчості юридичну силу міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Водночас некоректним, навіть помилковим, уважаємо віднесення таких договорів до нормативно-правових актів. Незрозуміло, якою логікою керувався суб'єкт законотворчості, але факт ратифікації міжнародного договору законом не робить із нього іншого джерела об'єктивного права, себто нормативно-правового акта. Міжнародний договір у результаті його ратифікації хоча й стає частиною національного законодавства України, однак не втрачає при цьому притаманних лише йому, як основному джерелу міжнародного права, рис.

Отже, вищевикладене свідчить про допущену суб'єктом законотворчості юридичну помилку, що виявилась у логічно хибному включенні до визначеної ієрархічної послідовності нормативно-правових актів відмінного від них джерела права, яке має договірну природу. З метою усунення цієї неточності суб'єкту законотворчості необхідно внести відповідні зміни до ч. 2 ст. 19 Закону України «Про правотворчу діяльність».

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL : ttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Мережко О. Договір міжнародний. *Юридична енциклопедія.* 1999. № 2. С. 239-240.

3. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text.

4. Сердюк І. А. Відповідність законодавчих дефініцій терміно-понять «норма права» та «нормативно-правовий акт» положенням сучасних теорій норм права, правових актів і потребам юридичної практики. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2024. № 2. С. 105-110.

5. Тіщенкова С. О. Правоутворення та форми права. *Теорія держави та права*: підручник (3-є вид. перероб. і доп.). Дніпро : ДДУВС, Ліра ЛТД, 2017. С. 192-218.

Марина СМОЛЯРОВА,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ В УКРАЇНІ

Реформа правничої освіти є важливим кроком до вдосконалення системи підготовки юристів в Україні. Участь у підготовці концепції законопроєкту про реформування правничої освіти Офісу Президента, Комітету Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій, уряду, правників та експертів свідчить про міжвідомчу співпрацю, спрямовану на створення якісної та сучасної правничої освіти. Основними цілями реформи є підвищення рівня професійної підготовки юристів, адаптація освітніх програм до європейських стандартів, а також забезпечення практичної спрямованості навчання.

Прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 року стало важливим кроком у проведенні реформи системи підготовки юристів [1]. Згідно з документом, з наступного року набір студентів за спеціальністю «право» відбуватиметься виключно на рівнях бакалаврату, магістратури та аспірантури. Ця постанова не стосується студентів, які вступили до коледжів на правничу спеціальність у 2024 році чи раніше, що забезпечує дотримання їхніх прав та умов навчання. Такий підхід відповідає стандартам Європейського Союзу, де підготовка юристів традиційно починається з рівня бакалавра. Це рішення також сприятиме підвищенню якості правничої освіти, оскільки дозволяє концентрувати ресурси на більш поглибленій підготовці студентів за вищими рівнями освіти, забезпечуючи їхню відповідність сучасним євроінтеграційним вимогам.

Скасування фахової передвищої освіти за спеціальністю «право» обумовлене важливими причинами. В Україні приблизно 300 закладів готують правників, що значно більше, ніж потрібно для задоволення попиту на ринку праці. Третина з них – це коледжі, які здебільшого забезпечують базову підготовку, не адаптовану до сучасних професійних стандартів. Зменшення кількості закладів дозволить зосередити ресурси на підвищенні якості освіти в університетах, які мають сильніші викладацькі й матеріально-технічні бази. Освітні програми в коледжах нерідко не відповідають стандартам, необхідним для виконання складних правових функцій. Це підтверджується нижчими результатами студентів, які вступили до університетів після закінчення коледжів, у порівнянні з тими, хто вступив на

бакалаврат одразу після школи. Така різниця у підготовці свідчить про недоліки в якості навчання на рівні коледжів.

Випускники коледжів здебільшого обмежені у виборі професійних позицій, таких як помічник юриста або діловод. Це не лише знижує їхні кар'єрні перспективи, але й створює дисбаланс у загальній якості юридичної освіти. Як наслідок, такі проблеми негативно впливають на репутацію правничої професії в цілому. В Україні спостерігається перенасичення ринку праці юристами, що зумовлює значні труднощі у працевлаштуванні для випускників коледжів через низький рівень їхньої конкурентоспроможності. Скорочення кількості підготовлених правників стане кроком до зменшення дисбалансу між попитом і пропозицією на ринку праці. Структурна оптимізація системи освіти дозволить спрямувати ресурси коледжів на інші актуальні напрями, де необхідна середня спеціальна освіта, зокрема у сферах технічних чи соціальних професій. Це сприятиме ефективнішому використанню освітніх ресурсів і задоволенню реальних потреб суспільства. Крім того, скасування фахової передвищої освіти за спеціальністю «право» позитивно вплине на престиж професії. Обмеження доступу до юридичної освіти через спрощені програми та підвищення вимог до відбору студентів сприятимуть формуванню висококваліфікованого кадрового складу юристів, які відповідатимуть сучасним викликам і міжнародним стандартам.

Таким чином, відмова від підготовки правників у коледжах спрямована на вирішення низки важливих питань, зокрема: підвищення якості правничої освіти; зменшення перенасичення ринку праці юристами; адаптація до міжнародних стандартів; посилення престижу правничої професії. Ці зміни забезпечать найвищу підготовку фахівців, відповідність ринку праці та потребам суспільства.

Отже, постанова Кабінету Міністрів України щодо скасування підготовки юристів у коледжах є лише одним із кроків, але дуже важливим, у масштабному процесі змін, спрямованих на підвищення якості правничої освіти. Впровадження сучасних стандартів правничої освіти є не лише внутрішньою потребою України, але й важливим кроком до інтеграції у правовий простір Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 р. № 1021. *Офіційний вісник України.* 2024. № 83. Ст. 4938.

Олександр ТАЛДИКІН,
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО (ТЕРИТОРІАЛЬНОГО) УСТРОЮ: ІМПЕРІЯ

Спосіб поділу території держави на складові частини, а також характер владних взаємовідносин між ними та державою в цілому визначається як форма державного територіального устрою. У свою чергу, розкриваючи цю складову форми держави, прийнято поділяти її різновиди на сучасні (реально існуючі) та історичні, ті, що досліджуються вже в ретроспективі. До історичних форм державного (територіального) устрою традиційно відносять імперію. *Імперія* – це складна форма устрою держави, що передбачає об'єднання інших країн та народів внаслідок завоювань або колонізації. Вона складається з головної держави (метрополії) та провінцій або колоній [1, с. 85].

Сам термін «імперія» має латинське походження – від imperium – влада. Його зміст змінювався відповідно до того чи іншого конкретного історичного періоду, але й сьогодні не отримав одностайної інтерпретації.

Імперію часто розуміють: як історичний тип держави; як монархію, на чолі якої стоїть імператор; як повноту одноосібної автократичної влади; як державу, що має колонії; як могутню фінансову промислову монополію. Таке розмаїття в інтерпретації обумовлено застосуванням терміна «імперія» не тільки в аспекті теорії держави і права, а також в історичному, політологічному, культурологічному, географічному, економічному релігійному сенсі, що у свою чергу актуалізує дослідження означеної проблематики та вказує на необхідність визначення класифікації імперій.

Безумовно, що підставами класифікації імперій будуть різні критерії, які характеризують їх відповідно до належності до другої складової форми держави, а також інші, пов'язані з особливостями їх утворення, організації та функціонування.

Існування імперій в минулому як історичних форм державного (територіального) устрою дає можливість поділити їх *відповідно до існування в конкретно-історичному періоді на:* імперії Давнього часу, імперії Середніх віків, імперії Нового часу та імперії Новітнього часу.

Стівен Хау, досліджуючи імперії одним з основних факторів розподілу, подає географічний. Він поділяє імперії на суші та морські [2]. Отже, по відношенню до простору існували:

– *Телуракратичні імперії – в межах сухопутних кордонів* (сухопутні), або континентальні (англ. empire by land);

– *Таласократичні імперії, що мали заморські володіння,* морські (англ. empire by sea).

Просторовий критерій кваліфікації імперій пов'язаний також з розбіжністю *шляхів їх утворення:* телурократії, в яких влада, яка спиралася на панування на суші, утворювалася *шляхом завоювання*, військової експансії та приєднання сусідніх територій (Імперія Франків, Російська імперія, Австро-Угорська імперія).

У свою чергу таласократії, в яких влада, що спиралася на панування на морях, як правило, виникали *шляхом колонізації* заморських територій, що перетворюються у колоніальні володіння з різним правовим статусом (Британська імперія, Французька імперія) [3, с. 25].

І. Савченко з огляду на системні ознаки поділяє імперії на *класичні традиційні* (Римська, Китайська); *класичні нетрадиційні* (колоніальні імперії); *некласичні* (Радянський Союз) [4, с. 25]. Останню вона визначає, як *квазіімперію*, що дає підстави розглядати її у контексті співвідношення з квазідержавою [5, с. 25].

Розвиваючи ідею існування *сучасних імперій*, Запорожченко Р. зазначає, що вони є продуктом глобалізаційних процесів і виникають як реакція на кризи в державах, а їх особливістю є те, що вони здатні проникати в середовище національних держав без використання hardpower («жорстка сила»), а за допомогою культурно-інформаційних і економічних ресурсів – softpower («м'яка сила») [6, с. 39].

Необхідність в легітимації імперських механізмів державної влади шляхом сакралізації та проголошення в більшості імперій державної релігії дають підстави враховувати релігійний критерій в класифікації. Так, стосовно до релігії можна виокремити: *теократичні імперії* (Арабський Халіфат), *клерикальні імперії* (Британська імперія)*, атеїстичні імперії* (СРСР).

Цілком актуальним, на наш погляд, є розгляд імперій як форм державного територіального устрою у співвідношенні з формою державного правління. Асоціювання імперій з монархічною формою правління як домінуючою є цілком доречним, але не абсолютним. І тут мова йде не тільки про *квазіімперські* утворення або *сучасні імперії*, а про існування історичних республіканських форм. Так, Третя республіка Франції, конституційні закони якої не визначали загальних принципів державного ладу, залишалась по суті колоніальною імперією. Веймарська республіка Німеччини була імперією без імператора, що, своєю чергою, закріплено в її конституції від 11 серпня 1919 р. [7].

Отже, специфічна політико-територіальна структура, що характеризує внутрішній поділ імперій на складові частини та характер владних взаємовідносин між ними та метрополією в цілому, а також варіативність способів формування вищих органів державної влади (форми державного правління), дає підстави до вищеозначених підходів в кваліфікації цієї історичної форми державного територіального устрою.

Список використаних джерел:

1. Ведєрніков Ю. А. Теорія держави і права: підручник (3-є вид. перероб. і доп.). Дніпропетровськ : ДДУВС, Ліра ЛТД, 2016. 480 с.
2. Howe, S. (2002). Empire: A Very Short Introduction. New York : Oxford University Press, 140 p.
3. Талдикін О. В. Теорія влади. Структурно-логічні схеми і таблиці: навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2020. 164 с.
4. Савченко І. В. Силабус навчальної дисципліни «Імперії та їх органи влади: системи, методи, практики державного управління в Україні XVIII – XX ст.» Запоріжжя : ЗНУ, 2024. URL : https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/1134050/mod_resource/content/2/%D0%A1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D1%83%D1%81%20%20%D0%86%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D1%97_merged.pdf/
5. Талдикін О. В. Поняття та класифікація квазідержав. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2017. № 1. С. 110-116.
6. Запорожченко Р. О. Держава vs імперія: влада та її реалізація в контексті глобалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології.* 2017. № 31. С. 33-40.
7. Конституція Німецької імперії (Веймарська Конституція) від 11.08.1919 р. URL : https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919(08)11.reich.php.

Ірина ТИЩЕНКОВА,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЛІСНЯК,
здобувач вищої освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Переміщення внутрішніх осіб, або внутрішньо переміщених осіб (ВПО), стало однією з найбільш нагальних тем у сучасному суспільстві, особливо в контексті воєнних конфліктів, природних катастроф та соціально-економічних криз. Це явище не лише стосується правових і соціальних аспектів, але й впливає на культурні, економічні та психологічні фактори життя суспільства.

Внутрішнє переміщення осіб зазвичай викликане різними факторами. У країнах, що переживають конфлікти, такі як війна або політичні репресії, люди змушені залишати свої домівки у пошуках безпеки. У результаті

природних катастроф, таких як повені, землетруси чи інші екстремальні явища, люди також можуть втратити свої житла та засоби до існування. Соціально-економічні проблеми, такі як бідність і безробіття, також можуть спонукати людей залишати рідні місця у пошуках кращих умов життя.

Переміщення внутрішніх осіб супроводжується численними викликами. По-перше, це питання правового статусу. ВПО часто стикаються з труднощами в отриманні документів, медичних послуг та соціальних виплат. По-друге, соціальна адаптація є критично важливою, адже люди, які покинули свої домівки, можуть відчувати себе відчуженими в новому середовищі. Вони можуть стикатися з дискримінацією або соціальною ізоляцією.

Крім того, економічні труднощі є ще однією серйозною перешкодою. ВПО часто не мають можливості знайти роботу через відсутність місцевих знань або досвіду, що обмежує їх фінансову незалежність. Психологічні наслідки, такі як стрес, тривога та депресія, також відіграють важливу роль у житті переміщених осіб.

Незважаючи на численні виклики, переміщення внутрішніх осіб може мати й позитивні аспекти. Це може стати можливістю для розвитку нових навичок, створення нових мереж та знайомств, що можуть допомогти у подальшій інтеграції. ВПО часто приносять із собою нові ідеї, таланти та підприємницький дух, що може позитивно вплинути на місцеву економіку.

Крім того, громади, які приймають ВПО, можуть зміцнити свою соціальну структуру через об’єднання зусиль для підтримки нових мешканців. Це може сприяти розвитку більш інклюзивних та толерантних суспільств.

Держава та громадські організації відіграють ключову роль у забезпеченні підтримки внутрішньо переміщених осіб. Необхідно впроваджувати програми, що сприяють їхньому соціальному та економічному включенню, забезпечуючи доступ до житла, медичних послуг і роботи. Правова підтримка також є важливою для захисту прав ВПО та полегшення їхньої інтеграції.

Переміщення внутрішніх осіб – це складний соціальний процес, що потребує уваги та зусиль з боку держави, суспільства та міжнародних організацій. Хоча це явище супроводжується численними викликами, воно також відкриває нові можливості для розвитку і зміцнення суспільств. Створення умов для підтримки ВПО може сприяти не лише їхньому добробуту, але й розвитку більш стабільного та процвітаючого суспільства в цілому [1; 3].

Станом на 22 жовтня 2024 року в Україні офіційно зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб. Серед них 59,9 % – це жінки (2 782 325), 40,1 % – чоловіки (1 864 410 осіб). Крім того, серед внутрішніх переселенців близько 906 тисяч дітей [4].

Зареєстровані в статусі внутрішньо переміщених осіб громадяни України, які досягли пенсійного віку або мають інвалідність, включаючи дітей, відповідно до українського законодавства мають право на отримання соціальних послуг. Держава гарантує також внутрішньо переміщеним

особам, які втратили роботу, право на реєстрацію як безробітних та отримання допомоги по безробіттю, навіть у разі відсутності документів, що підтверджують звільнення. ВПО мають можливість продовжувати освіту в будь-якому регіоні України за рахунок різних джерел фінансування, включаючи державний бюджет.

Діти внутрішньо переміщених осіб, а також діти, які постраждали внаслідок війни чи збройних конфліктів, мають право на безкоштовне харчування в навчальних закладах усіх типів, згідно з законодавством України. Що стосується виборчих прав, всі внутрішньо переміщені особи, які досягли встановленого Конституцією України вікового цензу, мають право голосувати на місцевих виборах, референдумах, а також на виборах народних депутатів і президента України.

Згідно зі статтею 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» такі особи мають право на: возз'єднання родин, отримання достовірної інформації про загрози для життя та здоров'я, безкоштовне тимчасове проживання, оплату комунальних послуг у місцях компактного поселення, отримання гуманітарної допомоги, медичну підтримку, лікарські засоби, сприяння у поверненні на попереднє місце проживання та безкоштовний проїзд для добровільного повернення [1].

Разом із правами на внутрішньо переміщених осіб покладаються й обов'язки. Кожна особа, незалежно від статусу, повинна дотримуватися Конституції та законів України, а ВПО зобов'язані повідомляти про зміну місця проживання структурним підрозділам з питань соціального захисту протягом 10 днів. Якщо особа вирішить повернутися на місце постійного проживання, вона повинна повідомити відповідні органи не пізніше ніж за три дні до виїзду. У разі подання завідомо неправдивої інформації для отримання статусу ВПО, така особа зобов'язана відшкодувати витрати, понесені за рахунок бюджету. Внутрішньо переміщені особи в Україні мають ті ж права, що й громадяни, і не підлягають дискримінації через свій статус.

Таким чином, переміщення внутрішніх осіб (ВПО) є актуальною проблемою, яка потребує уваги в умовах воєнних конфліктів, природних катастроф та соціально-економічних криз.

Для полегшення інтеграції ВПО необхідні державні та громадські програми, які забезпечують доступ до житла, медичних послуг та працевлаштування. В Україні, згідно із законодавством, ВПО мають ряд прав, включаючи право на соціальні послуги, безкоштовну освіту та участь у виборах.

Водночас ВПО повинні дотримуватися законодавства та повідомляти про зміну місця проживання. Забезпечення прав ВПО є важливим для їхньої адаптації та благополуччя, а також для стабільності суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 1. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text.
2. Методичні матеріали щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та цивільного населення, які постраждали від військової агресії РФ проти України 12 розділів. URL : https://sssua.org/Library/book/metodicni_rekomendacii.pdf.
3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України. *Відомості Верховної Ради*, 2014, № 26. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text.
4. Скільки в Україні переселенців і де найбільше ВПО: статистика за областями. РБК-Україна. URL : https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilshe-172 9603384.html.

Лілія ФОКША,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПУБЛІЧНІ ГАРАНТІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Необхідність післявоєнної відбудови держави, стабілізації економіки, підвищення інвестиційної привабливості України вимагає впровадження дієвих механізмів підтримки суб'єктів господарювання. Відповідно до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1] державна допомога суб'єктам господарювання становить собою підтримку у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності. У ст. 4 вищезазначеного Закону зазначені форми такої допомоги, серед яких є надання гарантій.

Державна (місцева) або публічна гарантія – це зобов'язання держави в особі уряду (органів місцевого самоврядування) повністю чи частково виконати платежі на користь кредитора у випадку невиконання позичальником зобов'язань щодо повернення коштів.

У суспільних відносинах з надання публічних гарантій беруть участь:

1) кредитор (бенефіціар);
2) позичальник (принципал);
3) гарант.

Гарантами у правовідносинах публічних гарантій можуть виступати:

– держава Україна;
– Автономна Республіка Крим;
– спільнота територіальних громад області;
– міська, селищна, сільська територіальна громада.

Правове регулювання відносин щодо надання державних (місцевих) гарантій здійснюється як фінансово-правовими, так і приватно-правовими нормами, але при цьому спостерігається пріоритет фінансово-правового регулювання, що зумовлено публічно-правовою природою суспільних відносин.

Загальні положення щодо державних і місцевих гарантій закріплені в ст. 17 Бюджетного кодексу України. У вищезазначеній статті зазначено, що державні (місцеві) гарантії надаються на умовах платності, строковості, а також забезпечення виконання зобов'язань у спосіб, передбачений законом [2].

Виділяють наступні стадії надання публічних гарантій:

– надання державних гарантій;
– виконання зобов'язань за державною гарантією;
– пред'явлення регресних вимог гарантом до принципала.

При цьому перша стадія є обов'язкова, а дві інші виникають лише за умов, коли принципал не виконав умов договору кредиту (позики), під які було надано державні гарантії [3].

Згідно з ч. 3 ст. 17 Бюджетного кодексу України обов'язковою умовою надання державної (місцевої) гарантії, крім державних гарантій на портфельній основі, є укладання договору між Борговим агентством України (відповідним місцевим фінансовим органом) та суб'єктом господарювання про погашення заборгованості суб'єкта господарювання перед державою (Автономною Республікою Крим, обласною радою, міською, селищною чи сільською територіальною громадою) за виконання гарантійних зобов'язань. Істотними умовами такого договору мають бути зобов'язання суб'єкта господарювання:

– внести плату за надання державної (місцевої) гарантії;
– надати майнове або інше забезпечення виконання зобов'язань за гарантією;
– відшкодувати витрати державного (місцевого) бюджету, пов'язані з виконанням гарантійних зобов'язань;
– сплатити пеню за прострочення відшкодування зазначених витрат;
– надати гаранту права ініціювання дебетового переказу коштів з поточних/депозитних рахунків суб'єкта господарювання на користь гаранта [2].

Можна виділити наступні ознаки публічної гарантії:

– виникає на підставі рішення про надання гарантії або міжнародних договорів, при цьому умови надання гарантій визначаються гарантом в односторонньому порядку;

– зобов'язаною стороною гарантійного зобов'язання виступає безпосередньо відповідне публічно-правове утворення (держава, АРК, спільнота територіальних громад області (в особі обласної ради) та територіальна громада міста, селища, села, які діють в особі відповідно Верховної Ради АРК, обласної ради чи місцевої ради;

– сприяє спрямуванню інвестицій у пріоритетні та стратегічні сфери й об'єкти економіки України;

– є способом забезпечення виконання зобов'язань принципала, якими виступають виключно резиденти, суб'єкти комунального сектору економіки;

– за рахунок надання гарантії формується умовний державний (місцевий) борг;

– виконання зобов'язань за публічною гарантією передбачається у витратній частині відповідного бюджету, проте відповідальність гарант несе лише у випадку неплатоспроможності принципала, за умов належного виконання принципалом своїх боргових зобов'язань перед бенефіціаром гарант фактично звільняється від прийнятого раніше боргового зобов'язання;

– гарант (який виступає як кредитор (регредієнт)) має право на регресні вимоги до принципала (вимагати відшкодування збитків, що виникли в результаті виплати ним сум при виконанні обов'язку замість боржника (регресата));

– зобов'язання виникають щодо кредитора, який може бути як внутрішній, так і зовнішній.

Науковці визначають дві важливі переваги надання публічних гарантій:

1) держава отримує можливості надавати підтримку підприємствам без використання бюджетних коштів;

2) для підприємств необхідність у повернення іноземних кредитів, залучених під гарантії Уряду України, стає стимулом до максимально ефективного використання позикових коштів [4, с. 98].

Отже, публічні гарантії є важливим механізмом підтримки суб'єктів господарювання, що сприяє забезпеченню стабільності та розвитку бізнесу, особливо в умовах економічної нестабільності та кризових ситуацій. Завдяки наданню публічних гарантій держава та органи місцевого самоврядування можуть знижувати фінансові ризики, що виникають у підприємств, стимулюючи їх до залучення кредитних ресурсів і реалізації інвестиційних проєктів. Це, зі свого боку, позитивно вплине на економічну ситуацію в країні, створюючи сприятливі умови для розвитку підприємництва, зростання робочих місць і покращення соціально-економічної ситуації. Однак важливо, щоб система публічних гарантій була прозорою та ефективною, забезпечуючи належний контроль за їх використанням та мінімізацією можливих зловживань.

Список використаних джерел:

1. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 р. № 1555-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text.

2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL : https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2456-17.

3. Рядінська В. О., Нефьодов С. В. Фінансово-правове регулювання надання державних (місцевих) гарантій в Україні: монографія. Київ, 2019. 182 с.
4. Хомутенко В. П., Немченко В. В., Луценко І. С. Фінанси зовнішньоекономічної діяльності: навч. посібник. К. : ЦУЛ, 2009. 474 с.
5. Буряк І. В. Фінансово-правове регулювання місцевих гарантій: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2019. 236 с.

Катерина ШАПОВАЛОВА,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ, адвокат,
доктор філософії у галузі права

МЕДІАЦІЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Основна частина всіх цивільних спорів припадає на розгляд суду, але реалії сьогодення в умовах воєнного стану значно посилили роль альтернативних способів вирішення спорів, адже зараз суди працюють з певними особливостями, адаптуючись до умов, що склались. Так, деякі з них змінили місцезнаходження або взагалі припинили свою роботу, змінилась територіальна підсудність справ, що значно ускладнює процес розгляду справ та прийняття рішень. У зв'язку з цим в умовах воєнного часу є як ніколи актуальними альтернативні способи вирішення спорів, серед яких вагоме місце займає найбільш поширена у міжнародному правовому полі процедура, – медіація, яка все більше набирає популярності й в Україні.

У національному законодавстві визначення медіації міститься в п. 4 ст. 1 Закону України «Про медіацію», де зазначено, що це – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Ч. 1 ст. 3 цього закону визначає, що його дія поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [1].

Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 197 Цивільного процесуального кодексу України у підготовчому засіданні суд з'ясовує, чи бажають сторони провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, а відповідно до п. 5 ч. 5 цієї статті суд може оголосити перерву у підготовчому засіданні у разі, якщо

сторони домовилися провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації [2]. Водночас, відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про медіацію» медіація не проводиться у конфліктах (спорах), що впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації [1].

І. Басова звертає увагу на те, що до 2021 року Україна залишалася майже єдиною країною у Європі, де процедура медіації не застосовувалася. Вважає безспірною перевагою медіації те, що до неї можна звернутися у будь-який час, тобто як до звернення до суду (як державної установи), третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, так і безпосередньо під час судового розгляду та розгляду вказаними інстанціями [3].

Я. Бляхарський, О. Філюк, А. Лазарева стверджують, що однією з основних переваг медіаційного процесу є його конфіденційність: вся інформація, яку медіатор отримує під час переговорів від обох сторін або від кожної з них окремо, залишається конфіденційною і не підлягає розголошенню. Всі учасники процесу медіації беруть участь у ньому добровільно і можуть приймати рішення про вихід з процесу на будь-якому його етапі. Таке право також має й сам медіатор [4].

Міжнародна практика свідчить про те, що медіація є більш ефективною, ніж судовий розгляд або арбітраж, особливо у сфері інтелектуальної власності. О. Орлюк зазначила, що досвід Всесвітньої організації інтелектуальної власності демонструє, що близько 70 % спорів успішно вирішуються через медіацію. Якщо раніше вона була популярною переважно в патентних спорах, то зараз половина спорів стосується авторського права, і ця кількість зростає [5].

На сьогодні актуальними для вирішення шляхом медіації є спори про поділ майна подружжя у ситуації, коли майно зруйноване або залишилося на тимчасово окупованій території, перетин кордону після 24 лютого дитиною одним із батьків без згоди на це іншого та у випадку розлучення батьків встановлення контакту із такою дитиною, сплата аліментів, визначення місця проживання дитини, спори щодо невиконання зобов’язань за договором оренди нерухомості тощо [6].

Слід зауважити, що все ж існують випадки, коли за допомогою медіатора не вдається отримати позитивний результат вирішення спору, який задовольнятиме обидві сторони шляхом домовленостей між ними, а, отже, провадження у справі поновлюється, і вже суд виносить відповідне рішення. Яскравим прикладом є справа № 730/492/22, в якій суд виніс Ухвалу від 27.10.2022 р., якою задовольнив клопотання сторін про зупинення провадження у справі у зв’язку з проведенням медіації і зупинив провадження у справі на час проведення медіації, але не більше, як дев’яносто днів з дня постановлення даної ухвали [7]. Проте сторони так і не змогли домовитись, а тому суд Ухвалою від 30.01.2023 р. поновив провадження у справі [8], а вже 01.03.2023 р. вирішив справу по суті та виніс відповідне рішення [9].

Н. Скарга звертає увагу на проблему, яка потребує вирішення задля поширення процедури медіації в цивільних спорах, зазначаючи, що Касаційний цивільний суд Верховного Суду України розглядає справи переважно в письмовому провадженні й питання застосування медіаційних процедур виникають лише в одній категорії спорів – щодо визначення місця проживання дитини. При цьому медіацію пропонують учасникам спорів служби у справах дітей (хоча й таких справ небагато), і не було жодної справи, де б застосування цього інституту ініціювала одна зі сторін. Так, вона зауважує, що касаційний суд не має механізму для того, щоб запропонувати учасникам справи медіаційну процедуру, а суди першої інстанції нею активно не користуються, тому в деяких категоріях спорів треба запроваджувати обов'язкову досудову медіацію. Особливо у спорах, що стосуються дітей. Ця процедура може бути застосована і до всіх сімейних спорів (розірвання шлюбу, поділ спільного майна тощо), трудових спорів, деяких спорів, які виникають із договірних правовідносин [10].

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про медіацію» об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації, ведуть реєстри медіаторів з дотриманням вимог закону щодо збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу. Реєстри медіаторів розміщуються у відкритому доступі в мережі Інтернет [1]. Таким чином, в Україні не існує єдиного реєстру медіаторів. Натомість в мережі Інтернет розміщено реєстри різних організацій (наприклад, Український центр медіації, Центр медіації та посередництва IP офісу, Українська академія медіації та ін.), при яких створюються відповідні реєстри, де можна обрати медіатора. Але проблемою є те, що медіатори, як правило, знаходяться у великих містах України, що ускладнює доступність застосування процедури медіації. До того ж під час повномасштабного вторгнення частина медіаторів знаходиться на окупованих територіях, припинила свою діяльність, наприклад, виїхавши за кордон.

Р. Родзинський вважає, що майбутнє медіації визначають кілька ключових тенденцій, однією з яких є інтеграція технологій. З розвитком цифрових платформ і віддаленої роботи віртуальна медіація стає дедалі популярнішою [11]. Це може сприяти збільшенню кількості медіаторів, які матимуть можливість працювати з будь-якого місця свого перебування, а відповідно підвищиться рівень доступності медіації.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про медіацію» медіатор має право на відшкодування витрат, здійснених для підготовки до медіації та її проведення, а також на оплату послуг за здійснення заходів з підготовки до медіації та/або її проведення у розмірі та формі, передбачених договором про проведення медіації, правилами проведення медіації або законодавством [1], що є ще одним стримуючим фактором для більш активного використання цієї процедури, адже далеко не всі можуть собі це дозволити. Особливо гостро дана проблема постає перед особами, які через війну втратили все

своє майно, роботу, можливість достатнього забезпечення рівня свого життя, були вимушені виїхати з тимчасово окупованих територій або під час примусової евакуації. В умовах воєнного стану досить актуальним буде закріплення у вищевказаному Законі норми, яка б регулювала безоплатність процедури медіації для таких осіб в обов'язковому порядку, фінансуючи цю діяльність з державного бюджету.

Отже, медіація є дієвим інструментом врегулювання цивільних спорів, що виникають сьогодні, та запобігання їх виникненню у майбутньому. В умовах воєнного стану застосування медіаційної процедури набуває важливого значення, адже має свої переваги: економія часу дає можливість впливати на результат, забезпечує конфіденційність процедури, дає гарантію виконання рішення одночасно із збереженням або відновленням взаємин між сторонами спору (у випадку успішної медіації). Низку проблем, які виникають на практиці, таких як досить обмежена кількість медіаторів, недостатня обізнаність щодо цієї процедури, вартість таких послуг, можна вирішити шляхом внесення відповідних змін до законодавства та проведення правопросвітницької роботи щодо ознайомлення громадян із можливістю вирішення спорів за допомогою проведення медіації. Медіація знижує навантаження на судову систему, сприяючи розв'язанню конфліктів мирним шляхом, допомагаючи учасникам конфліктів досягати зважених рішень, які враховують інтереси всіх сторін, та зберегти їхні відносини.

Список використаних джерел:

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

3. Басова І. Медіація в умовах воєнного стану. Нау*кові праці МАУП. Серія: Юридичні науки.* 2024. № 2 (70). С. 5-9. URL : https://journals.maup.com.ua/index.php/law/issue/view/327.

4. Бляхарський Я., Філюк О., Лазарева А. Медіація як ефективний засіб вирішення спорів: досвід розвинених країн. *Академічні візії.* 2024. № 35. URL : https://academy-vision.org/index.php/av/issue/view/31.

5. Орлюк О. Правосуддя майбутнього: альтернативне вирішення спорів. Зб. матер. круг. столу. 2024. URL : https://pravo.ua/pravosuddia-maibutnoho-alternatyvne-vyrishennia-sporiv-ochyma-ekspertiv/

6. Короленко В. М. Медіація під час судового провадження в контексті своєчасності розгляду і вирішення цивільних справ. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 530-534 URL : http://www.lsej.org.ua/2_2024/133.pdf.

7. Ухвала від 27.10.2022 р. по справі № 730/492/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.*

8. Ухвала від 30.01.2023 р. по справі № 730/492/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.*

9. Рішення від 01.03.2023 р. по справі № 730/492/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.*

10. Скарга Н. Про медіацію, доступ до правосуддя в умовах воєнного стану та практику впровадження електронного суду. Юридичний вісник України. 2024.

11. Родзинський Р. Медіація й арбітраж у корпоративних спорах: нові підходи та тенденції. *Юридична Газета.* 2024. № 7 (785). URL : https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/mediaciya-y-arbitrazh-u-korporativnih-sporah-novi-pidhodi-ta-tendenciyi.html.

Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО,
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПРАВНИКІВ

«У сучасному високотехнологічному світі роль представників багатьох професій, зокрема правників, змінюється. Можливості штучного інтелекту, використання баз даних та різноманітних інструментів діджиталізації замінюють багато технічних процесів у щоденній юридичній діяльності: створення зразків документів, швидке знаходження необхідної законодавчої бази, судової практики, міжнародно-правових документів та ін.», – з цим твердженням науковців слід цілком погодитися [1, с. 96]. Водночас важливо наголосити, що незважаючи на інтенсивний інформаційно-технологічний світовий розвиток, здатність аргументовано та послідовно вести діалог для будь-якої особи залишається важливим навиком, оскільки забезпечує можливість якісно комунікувати та взаємодіяти з різними людьми, групами людей, організаціями. Для правника ця компетенція є ключовою, що пов'язано зі специфікою професії. У зв'язку з цим дослідження питання правової аргументації в освітньому процесі має як теоретичне, так і прикладне значення для правової системи України.

Проблематику юридичної аргументації вивчали такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Р. Алексі, Е. Блер, Т. Гов'є, Р. Джонсон, Т. Дудаш, В. Ключкович, В. Кістяник, Ю. Кривицький, Ж. Павленко, П. Рабінович, С. Томас, С. Тулмін, О. Щербина, О. Юркевич та інші. Ті чи інші аспекти ролі правової аргументації в освітньому процесі досліджували: М. Козюбра «Теорія юридичної аргументації: становлення, стан та перспективи у вітчизняній юриспруденції» (2012) [2], Ю. Матвєєва «Дебати та юридична аргументація: значення в освітньому процесі майбутніх правників» (2023) [1, с. 96], Т. Дудаш «Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика» (2024) [3] та інші. Однак в сучасних умовах ця проблематика потребує нових векторів вирішення, враховуючи світові тенденції та виклики.

Правовий дискурс, як комунікативну діяльність, спрямовано на регулювання соціальних відносин через стійку систему правових норм, який набуває різних форм, проявляється на всіх стадіях правового регулювання і реалізується у рамках дискурсивного співтовариства інституціонального типу, що виконує діяльність у сфері права [4]. Т. Дудаш наголошує, що «практична юриспруденція нерозривно пов'язана з процесом аргументування та його результатом – аргументацією й аргументованістю правових актів.

При цьому аргументація й аргументування набувають у праві особливих рис. Здійснюючи правотворчість, потрібно аргументувати необхідність ухвалення певного нормативно-правового акта, через відповідну процедуру відбувається обговорення його змісту з наведенням відповідних аргументів pro і contra» [3, с. 15]. Сучасний правник повинен вміти вести переговори, дискусії, спори з метою знайти необхідний варіант вирішення тієї чи іншої юридичної ситуації. Справедливо відзначити, що подібні навички були необхідні й для правників в будь-який попередній історичний період. Тож як багато століть тому, так і сьогодні навчання студентів в юридичних закладах освіти вмінню аргументації залишається актуальним завданням.

У теорії аргументації як складному міждисциплінарному знанні, що своїм корінням сягає періоду античності, існує велика кількість концепцій, у рамках кожної з яких можна виділити ряд певних підходів. Різноманітність цих підходів пов'язана як з об'єктом аргументації, так і з методами, які використовуються для дослідження об'єкта. Наприклад, логіків цікавлять умови, за яких з тих чи інших засновків люди роблять ті чи інші висновки, психологів – якою мірою переконливі висловлювання впливають на ставлення людей до якої-небудь проблеми, фахівців із дискурсного аналізу цікавить те, як люди висловлюють свою думку у процесі комунікації [5, с. 56].

На думку О. Чорнобай, В. Брездень, «аргументація за своєю природою є складним явищем, яке вимагає не тільки ґрунтовних знань, але також навичок та вміння оперувати інформацією, аналізувати її, швидко реагувати на умови, що склались. У процесі аргументації мовець реалізує свою комунікативну, лінгвістичну та мовну компетенцію, яка базується на його світогляді, системі цінностей, емоційному стані, соціальному статусі та соціальній ролі, яку йому потрібно виконувати в житті та в межах самого дискурсу» [6, с. 184]. Розробник теорії юридичного дискурсу та юридичної аргументації Р. Алексі наголошує, що «дискурсивно-теоретичне обґрунтування прав людини має два завдання: на першому рівні потрібно обґрунтувати правила практичного дискурсу для того, щоб на другому рівні за їх допомогою обґрунтувати права людини» [7, с. 73; 8]. Всі ці компетенції майбутній правник отримує у процесі навчання у закладі вищої освіти. Вагому роль під час освітнього процесу має підготовка здобувачів-правників у межах діяльності юридичних клінік, що нині функціонують на базі кожного закладу вищої освіти.

Правова аргументація не є простим додатком розроблених філософами аргументативних технік до окремих прикладних питань права. Однією з основних концепцій правової аргументації є логічна концепція, у рамках якої пропонується функціональний підхід, що продиктований необхідністю юридичної прагматизації логіко-теоретичного матеріалу, при якому пропонується логіко-структурний тип аналізу юридичної аргументації [9, с. 5].

Таким чином, незважаючи на активний процес діджиталізації та інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій в юридичну сферу,

вміння аргументовано та послідовно вести будь-яку дискусію для правника виступає ключовою компетенцією. Вміння комунікувати формуються з початку життя кожної людини, проте мають суттєво посилюватися та вдосконалюватися під час навчання, зокрема, у закладі вищої освіти. Важливе значення під час освітнього процесу має підготовка здобувачів-правників у межах діяльності юридичних клінік, що нині функціонують на базі кожного закладу вищої освіти. Перспективним напрямом дослідження проблематики правової аргументації в освітньому процесі є пізнання особливостей юридичного дискурсу та юридичної аргументації у звичайних умовах професійної діяльності та в особливий період.

Список використаних джерел:

1. Матвєєва Ю. І. Дебати та юридична аргументація: значення в освітньому процесі майбутніх правників. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2023. № 1(1). С. 95-102.

2. Козюбра М. І. Теорія юридичної аргументації: становлення, стан та перспективи у вітчизняній юриспруденції. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2012. № 129. С. 3-11.

3. Дудаш Т. Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика: монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2024. 744 с.

4. Wronkowska, S., & Ziembiński, Z. (2001). Zarys teorii prawa. Poznań : Ars boni et aequi, 257 p. URL : https://docplayer.pl/8408681-Slawomira-wronkowska-zygmuntziembinski-zarys-teorii-prawa-sone85-vp-pl.html.

5. Павленко Ж. О., Кликов О. І. Об'єкт аргументації у правовому контексті: основні концепції й підходи. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2023. № 2. С. 56-67.

6. Чорнобай О., Брездень В. Види аргументації в судовому процесі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2021. № 8. С. 183-188.

7. Алексі Р. Теорія дискурсу та права людини. *Філософія права і загальна теорія права.* 2013. № 1. С. 73-75.

8. Chepik-Trehubenko, O. (2022). Innovative methods of training lawyers: theoretical and legal aspects. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Special Issue № 1*, 330-336.

9. Юркевич О. М., Титов В. Д., Куцепал С. В. та ін. Юридична аргументація. Логічні дослідження: монографія (2-ге вид., перероб. та доп.). Харків : Право, 2015. 336 с.

Олексій ЮЩИК,
старший науковий співробітник
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук

ДО ПОНЯТТЯ НОСІЇВ (ВМІСТИЛИЩ) ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Законом України «Про інформацію» (ст. 10) правова інформація визначена як один із видів інформації за критерієм *змісту* інформації. При цьому визначення самого поняття «правова інформація» у ст. 17 Закону не

можна визнати коректним, оскільки «будь-які відомості про право» охоплюються так само поняттями про інші види інформації, наприклад, поняттями наукової, навчальної, довідкової та іншої інформації про право [1].

Разом з тим частина друга ст. 17 Закону «Про інформацію» містить термін «джерела правової інформації», до яких віднесено Конституцію України, інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, «а також ненормативні правові акти, повідомлення медіа, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань».

Отже, законодавець до «джерел» правової інформації відносить:

1) *правові акти* – законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти і ненормативні правові акти;

2) *міжнародні правові акти та норми* – міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права;

3) різні види «інформації з правових питань».

Тобто джерелами правової інформації фігурують як правові акти, так і джерела *неправового* характеру, що можуть бути джерелами будь-якого виду інформації, а не тільки правової інформації.

На мій погляд, у визначенні джерел правової інформації має місце певна непослідовність законодавця – через відсутність належного уявлення про *поняття* правової інформації, а також *зміст* останньої і *форму* реалізації, разом з відсутністю задовільного поняття правових актів.

У зв'язку з цим варто відзначити, що поняття «правовий акт» як у теорії права, так і в юридичній практиці України досі не отримало однозначного розуміння. Про це свідчить той факт, що дане поняття по-різному трактується навіть у рішеннях Конституційного Суду України, на що вказує В. Головченко, який проаналізував рішення органу конституційної юрисдикції та зробив висновок, що поняття «нормативний акт» і «нормативно-правовий акт» мають однаковий зміст, означають один вид правового (юридичного) акта. «Законодавство України, – вказує він, – не містить визначення термінів «акт», «правовий акт», «юридичний акт», «нормативний акт», «індивідуальний акт» і критеріїв їх розмежування за ознаками нормативності» [2].

З публікацій у вітчизняній науковій літературі останнього часу звертає на себе увагу критична стаття про поняття і класифікацію правових актів [3].

Виходячи з поняття норми права, слід визнати, що *нормативними* є усі *правові* акти, в яких норми встановлюються та реалізуються, в тому числі акти правомірної поведінки суб'єктів права (позитивні правові акти), на відміну від *індивідуальних* актів, що не є правовими, в тому числі на відміну від актів порушення норм права (негативно-правові акти).

Отже, змістом правової інформації є відомості про діючу норму права, що їх містять нормативні управлінські рішення, якими встановлюється відповідна норма (законодавчі акти), конкретизується та запроваджується в

суспільні відносини (підзаконні акти) чи якими реалізується норма в правомірній поведінці суб'єктів правовідносин (правомірні акти нормореалізації) або в актах застосування норми до тих відносин, що її порушують (акти застосування норми).

Правові акти є нормативними управлінськими рішеннями, що виступають як загальний спосіб функціонування правової інформації; вони є *способом організації* нормативного *змісту* правової інформації, є необхідною формою, в якій зміст правової інформації циркулює у правовій системі залежно від стадії нормативного процесу (стадій встановлення чи реалізації правової норми, її застосування тощо).

Даною обставиною обумовлено існування різних видів правових актів, у зв'язку з чим у теорії права пов'язана проблема «джерел права».

В енциклопедичній юридичній літературі джерелом права називають «спосіб зовнішнього вияву правових норм, що засвідчує їх загальнообов'язковість». Так, П. Рабінович розрізняє наступні види джерел права:

- правовий звичай, правовий прецедент;
- нормативно-правовий договір;
- нормативно-правовий акт.

Останній є основним джерелом права у сучасній державі. Нормативно-правові акти України поділяються на закони та підзаконні акти. Вищу юридичну силу серед законів України має Конституція, якій мають відповідати усі інші закони та нормативно-правові акти [4].

Трактування поняття «джерело права» як способу *зовнішнього вияву* правових норм, з моєї точки зору, не можна визнати таким, що відповідає усталеному звичному значенню слова «джерело». У словниковій літературі словом «джерело» позначають те, що дає початок чомусь, звідки постає, на чому ґрунтується щось. Як синоніми до нього використовують такі слова як «основа», «початок», «осередок», «зародок», «начало» [5]. Однак право не починається із зовнішнього вияву правових норм. Для позначення останнього більше підходить слово «носій» або «виразник» (той, хто виражає чиї-небудь інтереси, думки, бажання тощо) [6].

Інший варіант позначення правових актів як носіїв або виразників норм права – слово «форма», що трактується, як зовнішній вигляд предмета, зумовлений його обрисами, або слово «штамп» як форма для виготовлення чого-небудь [7]. Проте останнє слово має різні значення (наприклад, штамп у паспорті, літературний штамп як дещо спрощене тощо). Так само у різних значеннях використовується слово «форма» щодо права.

Осмислення джерел права «як категорії юридичної науки та одного з елементів правової системи і механізму правового регулювання», за словами Н. Пархоменко, є однією з актуальних проблем теорії права, що пов'язана з такими поняттями як «правова форма», «форма права», «правова система», «система права». Система джерел права «має свій понятєво-категоріальний апарат та згідно із класифікацією розгортається у такий ряд: нормативно-

правовий акт, нормативно-правовий договір, правовий прецедент, правовий звичай, правова доктрина, загальні принципи права. Крім того, зміст теорії джерел права становлять знання, отримані в результаті дослідження теоретико-методологічних засад джерел права, аналізу джерел права у контексті концепцій праворозуміння та з'ясування функцій джерел права» [8].

Якщо джерелами права є різні способи *зовнішнього вияву* правових норм (саме так уявляють їх найчастіше), то для позначення вказаних способів більше підходить слово «форма», яка звернена назовні, «зовнішня» форма, на відміну від «внутрішньої» форми, тобто зверненої на організацію змісту. Але категорія «форма права» є парною до категорії «зміст права», трактування яких, як слушно зазначає Н. Пархоменко, залежить від розуміння тим або іншим автором права як такого.

Разом з тим, незважаючи на суттєві відмінності у підходах до розуміння права, теоретики права єдині в одному: практично всі вони не пов'язують визначення поняття «джерел права» (нормативно-правових актів різного виду) з такою категорією як «правова інформація».

Стосовно поняття «джерела правової інформації», яке використовується у Законі України «Про інформацію», варто відзначити, що вказане поняття по-різному визначають в юридичній літературі. Як видно із вищенаведених при огляді наукової літератури визначень різними авторами поняття правової інформації, одні з них взагалі не розрізняють правову інформацію як таку та її джерела. Так, С. Саржан ненормативною правовою інформацією називає *документи* ненормативного характеру [9]. Деякі автори як «вмістилища» правової інформації визначають *норми права*, а «джерелами» правової інформації – нормативні правові акти.

У такому випадку фактично не проводяться відмінності між поняттям «джерело права» та поняттям «джерело правової інформації». На мій погляд, якщо з поняттям «джерело правової інформації» автори пов'язують різні види правових актів, маючи на увазі, що останні *містять у собі* інформацію правового характеру, то більш адекватним для них могло б бути визначення правових актів як «вмістилищ» або *носія* правової інформації, ніж її «джерела». Крім того, у юридичній літературі чітко не визначаються поняття «зміст правової інформації» та «форма правової інформації»; тому є таким непевним і визначення поняття «джерело правової інформації».

Форматизована у правових актах «застигла» правова інформація стає їх вмістом (умістом), а самі правові акти виступають як вмістилища, або краще – носії правової інформації. Водночас обмежувати їх тільки чинними правовими актами, з моєї точки зору, помилково: носіями правової інформації є й такі, що уже втратили чинність, оскільки їх дія поширюється на правовідносини, що виникли при їх дії.

Варто також зазначити, що правові акти взагалі виступають як *ідеальні* носії, на відміну від *матеріальних* носіїв правової інформації, тобто тих речей, які забезпечують об'єктивне існування та чуттєве сприйняття інформації.

На мою думку, проблему так званих «джерел» правової інформації у теорії права не можна вважати вирішеною, вона потребує нових наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 48. С. 650.
2. Головченко В. Як розрізнити правові акти за ознаками їх нормативності? URL : https://zib.com.ua/ua/81856-yak_rozrizniti_pravovi_akti_za_oznakami_ih_normativnosti.html.
3. Теплюк М. О., Ющик О. І. Поняття та класифікація правових актів: критичний вимір. *Вісник НАПрН України*. 2024. № 2(31). С. 34-45.
4. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. К. : Українська енциклопедія, 1999. Т. 2: Д–Й. С. 171-172.
5. Бурячок А. А., Гнатюк Г. М., Головащук С. І. та ін. Словник синонімів української мови: в 2 т. К. : Наук. думка, 1999-2000. Т. 1. С. 408.
6. Бурячок А. А., Гнатюк Г. М., Головащук С. І. та ін. Словник синонімів української мови: в 2 т. К. : Наук. думка, 1999-2000. Т. 1. С. 200.
7. Бурячок А. А., Гнатюк Г. М., Головащук С. І. та ін. Словник синонімів української мови: в 2 т. К. : Наук. думка, 2001. Т. 2. С. 827.
8. Теорія держави і права: навч. посібник. К. : ВЦ «Академія», 2013. С. 188-189.
9. Саржан С. Л. Правова інформація як властивість юридичних фактів. *Правова інформатика.* 2013. № 4(40). С. 35-40.

Ірина БЕСЕДІНА,
старший викладач кафедри права
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕДУРИ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Проблематика оцінки доказів займає центральне місце в кримінальному провадженні, оскільки від цього залежить встановлення їх допустимості та ухвалення справедливого рішення. Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу підкреслюють необхідність удосконалення методів та процедур оцінки доказів. Особливу увагу слід звертати на дотримання принципу законності під час оцінки доказів. Використання науково-технічних засобів і експертних досліджень значно підвищує якість доказів, але водночас викликає нові питання щодо їх достовірності та допустимості. Окремо слід розглядати проблеми забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження під час оцінки доказів. Вивчення цих питань має важливе значення для підвищення ефективності кримінального судочинства та зміцнення довіри суспільства до системи правосуддя.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України визначає аспекти дослідження змісту положень ст. 94 КПК України, які стосуються правового регулювання оцінки доказів. Відповідно до закону, оцінка доказів полягає в наступному: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, керуючись законом і своїм внутрішнім переконанням, яке базується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, оцінюють кожен доказ з точки зору належності, допустимості та достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору їх достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. <…> Жоден доказ не має заздалегідь встановленої сили» [1].

Внутрішнє переконання слідчого або прокурора при оцінці доказів складається з п'яти основних елементів:

а) правосвідомість;

б) професійні знання;

в) моральне обґрунтування;

г) внутрішня воля;

д) впевненість у правильності зроблених висновків.

Формування цього переконання також залежить від моменту, з якого слідчий або прокурор починають брати участь у кримінальному провадженні, з'являючись на певному етапі досудового розслідування [2, с. 206-210].

Рішення слідчого вважається законним за умови дотримання наступних вимог:

а) слідчий має законодавче право приймати таке рішення;

б) прийняття цього рішення передбачене законом;

в) рішення прийняте за наявності законних підстав і з дотриманням необхідних умов;

г) рішення достатньо обґрунтоване і мотивоване;

д) документ, складений на основі прийнятого рішення, містить всі необхідні законні реквізити.

Вимога обґрунтованості як елемент правових властивостей процесуальних рішень слідчого та прокурора є характерною для більшості рішень незалежно від їхньої тематики. До таких елементів належать:

1) обставини, щодо яких приймається рішення, встановлені з достатньою повнотою;

2) враховано достатню кількість процесуальних джерел доказів щодо зазначених обставин;

3) докази, на яких базується рішення, відповідають вимогам допустимості, належності, достовірності та достатності;

4) висновки в мотивувальній та резолютивній частинах рішення враховують наведені докази [3, с. 181-185].

Існує два аспекти взаємозв'язку доказів. Процесуальний аспект – полягає в оцінці декількох доказів з точки зору дотримання логічного, послідовного взаємозв'язку таких властивостей доказів, як належність,

допустимість, достовірність і достатність. Матеріальний аспект – полягає у послідовному взаємозв'язку отриманих фактів (доказів) щодо об'єктивної дійсності, які встановлюють визначені законом обставини, що підлягають доказуванню і мають значення для досудового розслідування [4, с. 309-312].

Слідчий, прокурор оцінює свої дії та рішення від власного імені, керуючись особистими уявленнями про справедливість, обов'язок, коректність, доцільність тощо. З огляду на вищезазначене ми вважаємо, що головний недолік внутрішнього переконання – це вплив суб'єктивних факторів на прийняття рішень у кримінальному провадженні. Беручи до уваги те, що внутрішнє переконання відноситься до категорії, що відображає суб'єктивне ставлення до об'єктивної реальності, ми вважаємо, що особиста думка і особиста впевненість однієї особи щодо достовірності та достатності доказів, що підтверджують або спростовують винність того чи іншого підозрюваного (обвинуваченого), не можуть бути мірилом об'єктивності. Слід брати до уваги таке явище, як професійна деформація, коли з роками у значної частини працівників правоохоронних органів виробляється певний стійкий обвинувальний стереотип до оцінки доказової інформації. Це призводить до того, що більшість підозрюваних, обвинувачених розглядається такими працівниками як особи апріорі винні у вчиненні кримінальних правопорушень [5].

Отже, оцінка доказів є ключовим елементом кримінального процесу, від якого залежить справедливість судового рішення. Сучасні виклики вимагають постійного вдосконалення методології та практики оцінки доказів, зокрема з урахуванням науково-технічного прогресу. Забезпечення об'єктивності, всебічності та неупередженості в оцінці доказів є необхідною умовою для дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження. Вивчення та вирішення актуальних питань оцінки доказів сприятиме підвищенню ефективності кримінального судочинства та зміцненню довіри суспільства до системи правосуддя. Таким чином, належна увага до цих питань є запорукою справедливості та законності в кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/#Text.

2. Шульгін С. О. Поняття процесуального рішення слідчого, прокурора на стадії досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 7. С. 206-210.

3. Мирошниченко Т. М. Окремі аспекти правового регулювання оцінки доказів у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2014. № 29 (2). С. 181-185.

4. Торбас О. Роль слідчого судді в процесі оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 309-312.

5. Каліновська А. Оцінка доказів у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Кримінальний процес*. 2019. URL : http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/11/56.pdf.

Kristina DEREVIANKO,
lecturer at the Department
of Administrative Law and Procedure,
Dnipro State University of Internal Affairs,
senior leutenant of the police

UNDERSTANDING THE METHODOLOGICAL MISSION OF THE PHILOSOPHY OF LAW THROUGH THE PRISM OF ANALYZING ADMINISTRATIVE OFFENSES RELATED TO CORRUPTION

Human, as the most evolutionally advanced individual, endowed with awareness, control and self-organization, is prone to reflection, which distinguishes him from other living beings on the planet. Such cognitive skills of self-analysis have undoubtedly become the genesis for the emergence of such a field as philosophy of law. No lawmaking process is possible without studying the essence of law, its place in the world, the life of each individual, and relations in society and the state. As in every other field, the philosophy of law has its own valuable mission, which significantly distinguishes it from others. The methodological mission of the philosophy of law is based on the ways and means of cognizing law in its structure, internal relations and trends in the development of individual legal phenomena in their integrity and totality:

In the variety of philosophical trends, we can distinguish those that have had the greatest impact on the understanding of each individual provision of law and law in general: positivism, pragmatism, religious philosophy and existentialism. And to understand these principles, it is easier to consider them on the example of administrative offenses in the field of corruption. The philosophy of law is mandatory for a special subject of these offenses to study, as it can serve as a moral guide for law enforcement officers to make the right decisions when laws may have multiple meanings or be insufficiently clear.

First, we have to consider the direction of positivism, which was founded by Auguste Conte. Positivism favors empiricism, a method of cognition in practice, and points out the instability and fallibility of theoretical material. An example is Article 172-8 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, which sets forth liability for unlawful disclosure or other use by a person in his or her own interests or in the interests of another individual or legal entity of information about a whistleblower, his or her close associates, or information that may identify the whistleblower [1]. If we consider theoretically that information about a whistleblower may not be intended to harm the person who received it, we can conclude that there is nothing demoralizing about such actions if they do not entail any consequences. However, empirical evidence has repeatedly shown that such information is most often used against the person of the whistleblower, so the creation of this legal provision was necessary, since in the performance of their duties, police officers must first and foremost be guided by the principle of respect for human rights and freedoms, as human life, health and inviolability are the highest value [2].

The next direction of philosophy is certainly is legal pragmatism, which was founded by William James and is based on the idea that the unity of the world lies in its materiality, and any actions caused by circumstances can always be questioned, because matter is superior to consciousness. For example, one of the methods of pragmatic research is to question a statement in order to establish the truth. Article 172-7 provides for the liability of a person in cases established by law if he or she has a conflict of interest at the place of service. This rule of law was created in compliance with the principle of pragmatism, as it immediately calls into question the use of a real conflict of interest for one's own selfish purposes, which is not known for certain, but exists and immediately excludes the interest of the parties.

We also cannot ignore religious philosophy, a strong link in philosophical knowledge, as part of the legal worldview. Religion has firmly rooted legal doctrines in society, since the religious development of the state and the existence of God's laws Tas one of the significant impetus for the establishment of legislation as such. Christian philosophy is permeated with the idea of «sinfulness» of being and responsibility for certain sins before God, which can be compared to disposition and sanction, and the ideas underlying the scriptures can be compared to many existing articles of current legal acts and are distinguished only by their modernity and adaptation to the progress of society [3].

Recalling the famous psychologist and philosopher Friedrich Nietsche, one cannot but consider such a trend as existentialism, which is one of the fundamental ones in the philosophy of law: Existentialism emphasizes that a person should be responsible for his or her actions, when the one acts freely, has free will and the means to exercise it. For this reason, the vast majority of administrative offenses related to corruption emphasize guilt, which is bared on direct intent and is defined by the example of Article 172 of the Code of Administrative Offenses, with the words «knowingly» «without good honorable reason», which emphasizes not an accident and coincidence, but the choice of the person to commit the offence.

Knowledge of the philosophy of law helps all participants in the law-making and law enforcement process to emphasize humanism and human-centeredness, even if the law has been violated, which promotes respect for human rights and freedoms even in the most difficult situations. A special tool such as the philosophy of law allows law enforcement officers to recognize their role and the importance of their service in ensuring stability and security, to understand the feelings of others and to develop a sense of responsibility based not only on the law but also on morality.

References:

1. Code of Ukraine on Administrative Offences: Law of Ukraine of 07.12.1984 No. 5073-X. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/sbow/30732-10.

2. On the National Police: Law of Ukraine of 02.07.2013 No. 580-VI. URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

3. Balynska, O. M, & Yashchenko, V. A. (2018). Methodological principles of legal pragmatism. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs, 2,* 20-30.

Дар'я ЛАВРЕНКО,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАСОБИ, ПРИЙОМИ, ПРАВИЛА ЯК ЕЛЕМЕНТИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Юридична техніка є важливим інструментом правотворчості та правозастосування, що забезпечує формулювання, систематизацію і реалізацію правових норм у доступній та зрозумілій формі. У межах юридичної техніки використовуються засоби, прийоми та правила, які слугують гарантією якості правових документів.

Відповідно до чинного законодавства України юридична техніка, що використовується в юридичній діяльності взагалі та при текстуальному закріпленні норм права й індивідуальних рішень зокрема, досить різнорідна. Юридична техніка вимагає професійних навичок викладу правових матеріалів. Правові норми мають бути узгоджені з іншими правовими нормами без повторень і прогалин і викладені точно, чітко, зрозуміло та грамотно державною мовою. Здійснення цієї норми права вимагає навичок і досягається наполегливою працею, досвідом і практичною компетентністю. Володіння правовими навичками є невід'ємною частиною професіоналізму та професійної правової культури [1]. Юридична техніка – це система прийомів, засобів і правил, які забезпечують правильне створення, тлумачення, систематизацію, застосування й реалізацію правових норм. У контексті української правової науки вона розглядається як важливий елемент правової культури й інструмент для підвищення ефективності правотворчої і правозастосовної діяльності.

Виходячи з різних аспектів, нормативні підходи мають специфічні структури, які дозволяють виділити нормативно-правові акти як елементи системи законодавства, тобто самостійні правові документи, що містять правові норми. Юридична техніка в законодавстві полягає в тому, як розпоряджатися статтями нормативно-правового акта, як максимально повно висловити думку законодавців (інших суб'єктів права) у статтях нормативно-правового акта, а також найбільш відповідну структуру, у тому числі як підібрати терміни, як оформити зміни, доповнення, повне або часткове скасування, узгодження нормативно-правових актів тощо. Це забезпечує юридичну досконалість нормативних документів.

Прийоми часто носять інтелектуальний характер і включають варіанти професійного мислення, аналізу та обробки інформації та концептуальний апарат. Засоби є предметно-технічні елементи юридичної технології, тобто механізми технічного пошуку, обробки, зберігання та передачі інформації,

комунікації та правового контролю, правові принципи, спекуляція, фікція тощо [2].

Юридичні та технічні прийоми не мають матеріальних ознак. Це усталені методи вчинення та вчинення правових актів. Прийоми юридичної техніки – це дія, яка призводить до формування юридичних документів. Кожен метод юридичної техніки має свої принципи та вимоги правил, яких слід дотримуватися під час виконання певних операцій. Законодавці чи правозастосовувач використовують їх, щоб визначити, як доступні їм технічні засоби можна більш точно використовувати в різних випадках. До технічних методів належать різноманітні способи, прийоми та операції, що використовуються для викладення чи документування змісту правових норм.

Тепер акцентуємо увагу на тому, що собою являють засоби, прийоми та правила юридичної техніки. Засоби юридичної техніки – це матеріальні або інтелектуальні інструменти, які використовуються для створення і вдосконалення юридичних текстів. Основні засоби включають:

– юридичну термінологію – точність і однозначність юридичних термінів є ключовою вимогою;

– мовні конструкції – структура речень повинна сприяти ясності та уникненню неоднозначного тлумачення;

– правову символіку – герби, печатки, прапори як інструменти ідентифікації правових суб'єктів і дій [3].

Прийоми юридичної техніки відображають спосіб застосування засобів для досягнення конкретних результатів. Наведемо найпоширенішу класифікацію прийомів:

– кодифікація – систематизація законодавства у вигляді кодифікованих актів [4];

– інкорпорація – збирання правових актів без зміни їх змісту;

– консолідація – об'єднання кількох нормативних актів у єдиний документ.

Правила юридичної техніки встановлюють стандарти підготовки правових документів. Вони поділяються на:

– загальні правила – вимоги до логічності, ясності, послідовності тексту;

– спеціальні правила – стосуються особливостей підготовки певних категорій актів, наприклад, кримінального чи адміністративного законодавства.

Щодо загальних правил юридичної техніки виокремлюють такі варіанти:

– максимально повне, адекватне вираження логіки і волі суб'єкта нормотворення;

– раціональну організацію і системну послідовність викладу правових приписів (загального або індивідуального характеру), що закріплюються в юридичному документі;

– недопущення пробільності і суперечливості в нормативних актах і в усій системі законодавства;

– лаконічність викладу правових приписів при необхідній глибині і всебічності відображення їх змісту;

– ясність і доступність юридичної мови, точність і визначеність використовуваної термінології;

– зведення до мінімуму дублювання правових приписів за одним і тим же питанням з метою кращої видимості правового інформаційного масиву, полегшення його практичного використання;

– дотримання технологічного процесу оприлюднення (доведення до відома) і вступу в силу законів та інших нормативних актів.

Природно, перелік загальних правил, що є доктринальним, а не нормативним, є відкритим і може бути доповнений [5]. Перший вид засобів правової техніки є нематеріальною формою побудови права, в якій інтелектуальний, довільний і юридичний зміст права включено в правову форму. Головними тут є:

– юридичні побудови і конструкції, тобто ті первинні типові схеми, з яких починається юридико-технічне будівництво права;

– галузева типізація, що виражається в досягненні відповідності усталеним стереотипам конкретних сфер правового регулювання та правовідносин;

– юридична термінологія, покликана виразити в словесному вигляді нормативні побудови, юридичні конструкції і галузеву типізацію;

– правові аксіоми, презумпції і фікції, які використовуються для забезпечення формальної визначеності права [6].

Зміст основної частини юридичного документа має бути узгодженим у всіх частинах і розташованим у логічній послідовності. Структурна чистота документа залежить від типу та інформації, яку він містить. Юридичні документи повинні бути зосереджені на одній темі і не повинні містити тематично розрізненої чи логічно непов'язаної інформації.

Отже, юридична техніка є складовою правової культури, яка відіграє ключову роль у забезпеченні якості правотворчої та правозастосовної діяльності. Її елементи – засоби, прийоми та правила – створюють цілісну систему, що дозволяє ефективно формулювати, систематизувати та застосовувати норми права.

1. *Значення засобів юридичної техніки.* Використання чіткої юридичної термінології, уніфікованих мовних конструкцій і символів сприяє забезпеченню правової визначеності та унеможливлює неоднозначне тлумачення норм права. Це особливо важливо в контексті реформування правової системи України, де спостерігається необхідність удосконалення законодавства для відповідності європейським стандартам.

2. *Вплив прийомів юридичної техніки на систематизацію права.* Прийоми, такі як кодифікація, інкорпорація і консолідація, сприяють впорядкуванню нормативного матеріалу, що зменшує правову плутанину. Застосування таких прийомів є особливо актуальним для подолання проблем дублювання, прогалин і колізій у чинному законодавстві України.

3. *Важливість правил юридичної техніки.* Дотримання загальних і спеціальних правил при підготовці правових документів гарантує їх

логічність, структурованість і зрозумілість. Це позитивно впливає не лише на якість законодавчих актів, а й на рівень правової обізнаності громадян.

4. *Юридична техніка як інструмент модернізації правової системи.* У контексті євроінтеграції України юридична техніка виступає інструментом гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу. Високий рівень юридичної техніки забезпечує зрозумілість і доступність норм права для широкого кола суб'єктів, включно з іноземними інвесторами, що сприяє розвитку правового та економічного середовища.

Таким чином, юридична техніка виконує не лише прикладну, але й стратегічну функцію. Її вдосконалення є передумовою підвищення правової культури, зміцнення демократичних інститутів і забезпечення верховенства права в Україні. Системний підхід до використання засобів, прийомів і правил юридичної техніки дозволяє не тільки вирішувати поточні юридичні завдання, а й закладати фундамент для довгострокового розвитку правової системи.

Список використаних джерел:

1. Лавренко Д. О. Значення юридичної конструкції як засобу юридичної техніки. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 3. С. 56-60.
2. Шемшученко Ю. С. Основи систематизації законодавства в Україні. К. : ІДП ім. В. М. Корецького, 2017.
3. Оніщенко Н. М. Правила юридичної техніки у правотворчості. Харків, 2016.
4. Скрипнюк О. В. Юридична техніка як елемент правової культури. К. : Право України, 2020.
5. Наливайко Л. Р. Практикум із публічного права: практика тлумачення і застосування: навч. посібник (3-є вид.). Дніпро : ДДУВС, 2024. 260 с.
6. Наливайко Л. Р. Практикум із нормотворчої діяльності: навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2023. 246 с.

Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ У РЕГУЛЮВАННІ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Репродуктивні права є невід'ємною складовою прав людини, що забезпечують можливість вільного прийняття рішень у питаннях планування сім'ї, народження дітей та доступу до послуг, що сприяють збереженню репродуктивного здоров'я. Вони охоплюють широкий спектр питань: від права на доступ до контрацепції та безпечних абортів до забезпечення послуг допоміжних репродуктивних технологій. Проте сучасне суспільство стикається з численними етичними викликами в регулюванні цих прав, обумовленими культурними, релігійними, економічними та технологічними факторами [1].

Одним із ключових викликів є баланс між індивідуальними правами та суспільними інтересами. Наприклад, у багатьох країнах світу питання легалізації чи заборони абортів залишається гострою темою для дискусій. Спроби обмежити доступ до абортів часто мотивуються необхідністю «захисту життя», але ці заходи можуть ставити під загрозу життя та здоров'я жінок, змушуючи їх шукати небезпечні альтернативи. У той же час надмірно ліберальна політика може викликати супротив з боку релігійних та консервативних груп, що вважають аборти неприпустимими з моральних міркувань [2].

Економічна нерівність також значною мірою впливає на доступність репродуктивних послуг. У країнах із низьким рівнем доходу жінки часто не мають доступу до якісної медичної допомоги через високі витрати або відсутність медичних установ. Наприклад, згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у багатьох регіонах Африки та Південної Азії відсутність доступу до сучасної контрацепції призводить до високих показників небажаних вагітностей та материнської смертності [3].

Розвиток допоміжних репродуктивних технологій, таких як екстракорпоральне запліднення, сурогатне материнство та генетична модифікація ембріонів, створює нові етичні дилеми. Наприклад, сурогатне материнство може бути єдиною можливістю для деяких пар мати дітей, але водночас викликає занепокоєння щодо можливої комерціалізації репродуктивних функцій жінок [4]. У деяких випадках жінки з економічно незахищених верств населення можуть бути змушені ставати сурогатними матерями з фінансових причин, що ставить під сумнів добровільність такого вибору.

Особливе місце в обговоренні займають етичні питання, пов'язані з генетичною модифікацією ембріонів. З одного боку, ці технології можуть запобігти передаванню спадкових захворювань, а з іншого – виникає ризик «створення» дітей, де перевага надається певним фізичним або інтелектуальним характеристикам [5]. Такі втручання ставлять під загрозу рівність і недискримінацію, адже можуть закріпити соціальну нерівність на генетичному рівні.

Релігійні та культурні аспекти значною мірою впливають на регулювання репродуктивних прав. Зокрема, у країнах, де релігія має значний вплив на суспільне життя, закони можуть забороняти певні види контрацепції або допоміжні репродуктивні технології, вважаючи їх неприйнятними з моральної точки зору [6]. У таких суспільствах жінки можуть стикатися з подвійним тиском: з боку законодавства, що обмежує їх права, та з боку суспільних норм, що диктують традиційну роль жінки як матері.

Для подолання цих викликів необхідно розробляти інтегровані підходи, що враховують як національні особливості, так і міжнародні стандарти. Важливу роль у цьому процесі відіграє освітня діяльність, спрямована на підвищення обізнаності громадян про репродуктивні права та їх значення. Особливо актуальним є залучення до обговорення молоді, що формуватиме майбутню політику у цій сфері. Крім того, міжнародні організації, такі

як Всесвітня організація охорони здоров'я та Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA), можуть стати платформою для обміну досвідом та розробки універсальних рекомендацій, спрямованих на забезпечення рівного доступу до послуг репродуктивного здоров'я [7].

Підсумовуючи, зазначимо, що репродуктивні права є одним із ключових аспектів забезпечення рівності та дотримання прав людини, проте їх реалізація супроводжується складними етичними викликами. Баланс між індивідуальними правами та інтересами суспільства, нерівномірний доступ до репродуктивних послуг, проблеми, пов'язані з новітніми технологіями, а також вплив релігійних і культурних традицій є факторами, що формують сучасний дискурс у цій сфері. Для досягнення справедливості у сфері репродуктивних прав необхідні скоординовані дії національних урядів, міжнародних організацій та громадянського суспільства. Законодавство має ґрунтуватися на принципах поваги до автономії, рівності та права на здоров'я, водночас враховуючи особливості культурного та релігійного середовища. Крім того, слід приділяти особливу увагу освітнім програмам, що сприяють підвищенню обізнаності населення про важливість репродуктивних прав. Сучасний світ, що стрімко змінюється, потребує інклюзивного підходу до формування політики, що враховуватиме як інтереси окремих осіб, так і суспільства в цілому. Таким чином, вирішення етичних викликів у сфері регулювання репродуктивних прав є складним, але досяжним завданням, що потребує спільних зусиль усіх зацікавлених сторін. Тільки так можна забезпечити гідні умови для реалізації прав кожної людини, сприяти соціальній справедливості та збереженню гуманістичних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Адамсон П. Етичні дилеми у сфері репродуктивних прав: глобальні перспективи. Лондон : Рутледж, 2021. 240 с.
2. Macklin, R. (2020). Reproductive Technologies and Ethical Challenges. *Journal of Bioethics, 3(34),* 45-57.
3. World Health Organization. Consolidated guideline on sexual and reproductive health and rights of women living with HIV. Geneva : World Health Organization, 2019. URL : https://www.who.int/publications/i/item/9789241550550.
4. UNFPA. My Body is My Own: Claiming the Right to Autonomy and Self-Determination. *State of World Population Report, 2021.* URL : https://wcaro.unfpa.org/en/publications/my-body-my-own-claiming-right-autonomy-and-self-determination.
5. UNFPA. Bodily Autonomy: Busting 7 Myths That Undermine Individual Rights and Freedoms. URL : https://www.unfpa.org/news/bodily-autonomy-busting-7-myths-undermine-individual-rights-and-freedoms.
6. World Health Organization. Joint UN statement calling for sexual and reproductive health and rights for all. Geneva : World Health Organization, 2024. URL : https://www.who.int/news/item/11-07-2024-joint-un-statement-calling-for-sexual-and-reproductive-health-and-rights-for-all.
7. World Health Organization. Standing up for sexual and reproductive health and human rights. Geneva : World Health Organization, 2020. URL : https://www.who.int/japan/news/detail-global/19-11-2020-who-stands-up-the-right-to-health.

Валентина ЧЕРНОБУК,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Для України питання прав людини зараз є першорядним. Визнання прагнення посісти значну роль у світовому та європейському співтоваристві з перших кроків становлення незалежної країни означає, що українське законодавство має відповідати міжнародним стандартам, зокрема європейським правам людини, у географічному вимірі. Тому при вивченні даної теми важливо орієнтуватися на загальновизнані стандарти прав людини, які притаманні як міжнародному, так і внутрішньому праву. Вони демонструють історично досягнутий рівень демократії та гуманізму в міжнародній та внутрішній сферах. Це надає останнім особливі юридичні властивості – ні міжнародні договори, ні національні закони не можуть применшувати права людини.

Права і свободи людини і громадянина є невід'ємною частиною будь-якого демократичного суспільства. Вони визначаються як основні гарантії, які забезпечуються законом та повинні бути захищені державою. Права людини охоплюють широкий спектр аспектів, включаючи право на життя, свободу виразу, релігії, асоціацій та багато інших [3].

Захист цих прав і свобод здійснюється через різноманітні механізми. По-перше, законодавство створює правові рамки, які гарантують права громадян та накладають обов'язки на державу. Судова система виступає як інструмент для розв'язання конфліктів та вирішення справ за порушення прав. Наглядові органи, такі як омбудсмани та комісії з прав людини, мають на меті відстеження дотримання прав і вживання заходів у разі їх порушення. Крім того, активна роль цивільного суспільства, громадських організацій та активістів також відіграє важливу роль у захисті прав людини, вони можуть нагадувати державі про її зобов'язання перед громадянами. Усі ці механізми спільно сприяють створенню справедливого та захищеного середовища, де права та свободи кожної людини поважаються і захищаються.

Права людини є однією з найбільш часто використовуваних правових концепцій сучасності, незважаючи на те, що вона активно обговорюється серед науковців. Бажання розібратися в поняттях прав людини легко пояснити соціально-економічними зрушеннями в Україні та глобальними процесами, які з цього випливають. До них відноситься ризик глобалізації [2, с. 3].

Конституція України акцентує увагу на понятті конституційного захисту прав і свобод людини і громадянина. Це загальновідомо, адже права і свободи людини і громадянина стали найбільш визнаною соціальною цінністю нашої епохи. Сьогодні визнання та реалізація прав і свобод людини і громадянина стало єдиним визначальним фактором демократичності держави. Крім того, Конституція України виділяє права і свободи людини як окремі суб'єкти. У зв'язку з цим важливо визнати, що свобода людини є значущим поняттям у системі прав та обов'язків людини.

Конституційно-правовий механізм захисту прав людини в умовах воєнного стану є комплексом нормативно-правових та організаційних заходів, які спрямовані на забезпечення основоположних прав і свобод громадян навіть у критичних умовах, що виникають внаслідок воєнної агресії або інших загроз національній безпеці. Даний механізм базується на конституційних засадах, згідно з якими держава несе обов'язок забезпечувати права своїх громадян, хоча й допускає певні обмеження цих прав у надзвичайних обставинах. Це забезпечення в першу чергу базується на відповідності таких обмежень принципам правової держави, тимчасовому характеру їх дії та пропорційності застосованих заходів із реальними загрозами.

Конституція України містить базові положення щодо правового режиму воєнного стану, встановлюючи рамки для можливих обмежень прав і свобод, які можуть застосовуватись лише у чітко визначених межах та за наявності вагомих підстав. Законодавче регулювання передбачає, що права і свободи, такі як право на життя, заборона катувань, право на захист та інші ключові права людини, не підлягають обмеженню навіть за умов воєнного стану. Водночас певні права можуть бути тимчасово обмежені, якщо це необхідно для забезпечення громадської безпеки, охорони порядку, захисту прав інших осіб або захисту інтересів національної безпеки [1].

Держава, запроваджуючи воєнний стан, бере на себе зобов'язання дотримуватися міжнародних стандартів прав людини, закріплених, зокрема, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Європейській конвенції з прав людини. Це підкріплюється національним законодавством, яке передбачає гарантії захисту основних прав навіть у надзвичайних ситуаціях.

В умовах воєнного стану захист прав людини набуває особливої значущості, адже забезпечення безпеки держави та громадян вимагає оперативного реагування з боку державних інституцій, а також можливості обмеження окремих прав і свобод. Конституційно-правовий механізм, спрямований на захист прав людини в таких умовах, має базуватися на принципах законності, тимчасовості, пропорційності та недискримінації. Застосування цього механізму вимагає чіткого правового регулювання, яке передбачає як обмеження окремих прав, так і їхні гарантії навіть у надзвичайних умовах.

Ключовим аспектом є збереження державою основоположних прав людини, які не можуть бути обмежені навіть за надзвичайних обставин. Законодавче регулювання передбачає, що всі обмеження мають відповідати міжнародним стандартам прав людини, що запобігає можливим зловживанням владою та гарантує захист прав громадян. Таким чином, конституційно-правовий механізм захисту прав людини в умовах воєнного стану забезпечує баланс між потребами національної безпеки та дотриманням правових стандартів, що сприяє підтриманню правової та демократичної основи держави.

Список використаних джерел:

1. Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін. Адміністративне право України (загальна частина): навч. посібник (2-е вид., доп.). Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.
2. Скрипнюк О. Права та свободи людини в конституційній системі України. *Публічне право*. 2012. № 1. С. 6-13.
3. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник (2-ге вид., перероб. і доп.). К. : Юрінком Інтер, 2008. 685 с.

Анатолій ШИЯН,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ПРАВ ОСОБИ, СТОСОВНО ЯКОЇ НАДІЙШЛО ПРОХАННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ПРО СПІВРОБІТНИЦТВО

3 травня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон № 2236-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» [1]. Цим Законом внесені зміни та доповнення до ст.ст. 183, 208 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а також його доповнено новим розділом IX-2, який отримав назву «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» (ст.ст. 617-636) [2].

Загалом метою цих змін та доповнень є поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) на громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, які на момент вчинення злочину, що підпадає під юрисдикцію цього суду, були підпорядковані та/або діяли з метою здійснення збройної агресії росії проти України.

Співробітництво з МКС може здійснюватися шляхом вжиття необхідних заходів на прохання цієї установи, зокрема про надання допомоги, про тимчасовий арешт, про арешт і передачу особи, а також інші прохання, які можуть направлятися згідно з Римським статутом МКС (ухвалений на дипломатичній конференції 17 липня 1998 року в Римі) [3].

Аналіз положень щодо дій цього правосудного інституту на території України вказує на те, що прохання МКС про співробітництво насамперед стосується підозрюваних або обвинувачених осіб. Однак в окремих випадках вони можуть бути дотичними до свідків, потерпілих та експертів. Всі згадані особи наділяються відповідними правами, якими вони можуть скористатися під час виконання прохання МКС.

Ці права можна умовно поділити на загальні та спеціальні.

Загальними правами є ті, що передбачені такими нормами КПК України:

- для підозрюваного та обвинуваченого – ст. 42;
- для потерпілого – ст. 56;
- для свідка – ст. 66;
- для експерта – ст. 69.

Окрім прав, визначених згаданими статтями, при виконанні прохання МКС ці особи можуть використовувати права, передбачені іншими приписами КПК України.

Спеціальні права насамперед визначаються положеннями Римського статуту МКС, які тією чи іншою мірою зараз імплементовані в новітні правові норми розділу IX-2 КПК України («Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом»). Вони передбачені для:

1) свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого;

2) особи, стосовно якої є підстави вважати, що вона вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію МКС;

3) особи, стосовно якої надійшло прохання МКС про тимчасовий арешт або про арешт і передачу.

Так, *якщо виконується прохання МКС про допит як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого,* то перед початком виконання прохання цим особам повідомляється, що вони:

1) мають право не свідчити проти себе або не визнавати свою вину;

2) якщо допит проводиться мовою, яку така особа не розуміє повною мірою і якою не спілкується, то вона має право безоплатно користуватися допомогою перекладача та ознайомлюватися з документами, якщо це необхідно для виконання прохання МКС, у перекладі на мову, якою вона вільно володіє.

У разі *необхідності допиту особи, стосовно якої є підстави вважати, що вона вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію МКС,* то до початку допиту їй також повідомляють про право:

1) знати про те, що є підстави вважати, що нею було вчинено злочин, який підпадає під юрисдикцію МКС;

2) відмовитися від давання показань або пояснень і що це не буде враховуватися при визначенні винуватості або невинуватості;

3) отримувати правничу допомогу від обраного нею або призначеного захисника, а в разі відсутності коштів для оплати – отримувати її безоплатно;

4) якщо особа не відмовилася від свого права на захисника бути допитаною у його присутності.

Особа, стосовно якої надійшло прохання МКС про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, також має право:

1) ознайомитися з проханням МКС про арешт і передачу або одержати його копію;

2) якнайшвидше та докладно отримати інформацію рідною або іншою мовою, якою вона володіє, про характер, підстави та зміст кримінальних правопорушень, у вчиненні яких вона підозрюється;

3) захищатися самостійно або користуватися правничою допомогою захисника, а якщо вона не має захисника – бути повідомленою про це право і мати призначеного захисника безоплатно у разі відсутності коштів для оплати його послуг;

4) вільно і без обмежень у часі спілкуватися із захисником в умовах конфіденційності;

5) брати участь (як самостійно, так і з участю захисника) у розгляді судом питань, пов'язаних з проханням МКС про її тимчасовий арешт або про арешт і передачу;

6) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо прохання МКС про тимчасовий арешт або про арешт і передачу;

7) безоплатно користуватися допомогою перекладача та отримувати документи рідною або іншою мовою, якою вона володіє, або з перекладом на таку мову;

8) подавати клопотання про тимчасове звільнення з-під варти до передачі до МКС;

9) звертатися із проханням про передачу до МКС у спрощеному порядку.

Тож слід зазначити, що вищевикладені спеціальні права вказаних осіб беруть свої витоки із положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, які тією чи іншою мірою зараз імплементовані в чинне кримінальне процесуальне законодавство України. Основне їхнє призначення полягає у деталізації та конкретизації загальних прав, враховуючи специфіку діяльності МКС.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9-13. ст. 88.

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D1%83%D0%B4%D1%83.

Андрій АДАДУРОВ,
аспірант кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ СУБ'ЄКТАМИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРИ ПРИЙНЯТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТІВ

Закон України № 1402-VIII «Про судоустрій і статус судів», який прийнятий 02.06.2016 року, містить універсальну та фундаментальну норму права, яку суб'єкти владних повноважень, на мою думку, повинні керуватися при прийняті нормативно-правових актів, індивідуальних актів (рішень), а також при прийняті адміністративних актів.

Мова йде про ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус судів», у якій зазначено, що: «*Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права»* [1].

Проте, на превеликий жаль, суб'єкти владних повноважень в Україні не дотримуються вимог ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус судів» при прийняті нормативно-правових актів, індивідуальних актів (рішень), а також при прийняті адміністративних актів. Зазначені дії призводять до значного навантаження на адміністративні суди. У зв'язку з чим держава Україна вимушена нести надмірний тягар, який полягає у сплаті судового збору за подання апеляційних та касаційних скарг та несенням витрат, пов'язаних з розглядом справ у адміністративних судах.

9 лютого 2024 року Голова Верховного Суду Станіслав Кравченко під час засідання Пленуму ВС, на якому обговорювалися результати діяльності судової влади в минулому році, а також були окреслені пріоритети на 2024 рік, зазначив, що окружні адміністративні суди у 2023 році розглянули майже 590 тисяч справ [2].

Вважаю, що якби суб'єкти владних повноважень при прийняті правових актів, індивідуальних актів (рішень), а також при прийняті адміністративних актів керувалися ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус судів» та вивчали судову практику щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, то, як мінімум на третину, було б менше навантаження на окружні адміністративні суди [1].

Більше того позивачі, які звертаються за захистом своїх порушених прав до окружних адміністративних судів, не витрачали б час на судові позови при оскарженні рішень чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Це б зекономило час заявників та зберегло їхні кошти, які витрачаються на

правничу допомогу, яка потім лягає на державний орган, рішення, дії чи бездіяльність якого оскаржується.

Принцип «належного урядування», як правило, не повинен перешкоджати державним органам виправляти випадкові помилки, навіть ті, причиною яких є їхня власна недбалість (у справі «Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland), n. 73). Будь-яка інша позиція була б рівнозначною, inter alia, санкціонуванню неналежного розподілу обмежених державних ресурсів, що само собою суперечило б загальним інтересам (див. там само). Державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків (рішення у справі «Лелас проти Хорватії» (Lelas v. Croatia), п. 74). Ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються (див., серед інших джерел, mutatis mutandis, рішення у справі «Пінкова та Пінк проти Чеської Республіки» (Pincova and Pine v. the Czech Republic), n. 58, а також рішення у справі «Ґаші проти Хорватії» (Gashi v. Croatia), заява № 32457/05, п. 40, від 13 грудня 2007 року, та у справі «Трґо проти Хорватії» (Trgo v. Croatia), заява № 35298/04, п. 67, від 11 червня 2009 року) [3].

Отже, Європейський суд з прав людини покладає на державу обов'язок не виносити завідомо неправомірні рішення та сумлінно дотримуватися власних процедур.

Норма ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус судів» була створена для того, щоб державні органи використовували практику Верховного Суду, при прийняті рішень застосовуючи відповідну норму права, правильне застосування якої визначив Верховний Суд. Проте, на жаль, державні органи з незрозумілих причин повністю ігнорують вищезазначену норму права, яка їм дає можливість винести законне та обґрунтоване рішення. У зв'язку з чим це приводить до винесення незаконних та противоправних рішень, які згодом скасовуються адміністративними судами.

У п. 44-45 постанови Верховний Суд у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду викладена наступна правова позиція: *«З урахуванням вищевикладеного колегія суддів у справі №236/3193/16-а погодилася із рішенням суду апеляційної інстанції, яким позов було задоволено частково та зобов'язано Управління Пенсійного фонду України перевести позивача на пенсію у зв'язку з втратою годувальника на підставі статті 37 Закону № 3723-XI.*

45. Відповідно до ч. 5 ст. 13 Закону № 1402 висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Отже, Пенсійний Фонд та його органи у практичній роботі повинні застосовувати законодавство з урахуванням висновків Верховного Суду»[4].

Отже, навіть Верховний Суд звертав увагу на використання Пенсійним фондом України у практичній діяльності законодавство з урахуванням висновків Верховного Суду. Проте на сьогодні державні органи як не враховували, так і не враховують у свої діяльності при застосуванні законодавства України висновку Верховного Суду. Зазначені дії призводять до надмірного навантаження на адміністративні суди та залучення з державного бюджету додаткових коштів, які пов'язані з розглядом судових справ та сплаті витрат на правничу допомогу.

Вищезазначене призводить до порушення розумних строків розгляду справ судами. У статті 129 Конституції України визначено, що розумні строки розгляду справ судом відносяться до основних засад судочинства в Україні [5].

Європейський суд з прав людини неодноразово висловлював правову позицію щодо дотримання національними судами розумних строків розгляду справ, а саме: *«Що стосується Суду першої інстанції, Європейський суд зазначає, що затримка провадження сталася не з вини заявника та його представників. Хоча в його зауваженнях жодна сторона не змогла пояснити, що Національне бюро розслідувань не змогло провести запитану експертизу та як це сприяло затримці процесу, очевидно, що уряд, незалежно від його ролі, несе відповідальність за зволікання провадження на цій стадії (триває майже два роки). Страсбурзький суд повторює, що навіть коли цивільне провадження здійснюється відповідно до принципу вільного врегулювання сторін, що передбачає відповідальність сторін за ведення процесу, держава є обов'язком організації судової системи таким чином, щоб була дотримана вимога щодо розгляду справи протягом розумного строку (див. Ерфар - Авеф проти Греції , № 31150/09 , § 58, 27 березня 2014 р., з іншими посиланнями); Див. Gisela Müller , № 69584/01 , 6 жовтня 2005 р. У випадках, коли необхідна співпраця та/або залучення експертів, національні суди відповідають за те, щоб тривалість провадження не була надмірною (див. Johanna Fröhlich, § 42 inter alia; див. також Stojanov v. колишня Югославська Республіка Македонія, № 34215/02 , § 60, 31 травня 2007 р., та Зіая проти Польщі . (Рішення) [Комітет], № 45751/10 , § 44, 16 травня 2019 р.)* [6].

Для того, щоб у майбутньому Україні уникнути прийняття завідомо незаконних нормативно-правових актів, індивідуальних актів (рішень), а також адміністративних актів, державним органам треба приділяти велику увагу у практичній діяльності, використовуючи законодавство України, чому їх прямо зобов'язує ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус судів». Інакше нашій державі не впоратися з проблемою надмірного навантаження на адміністративні суди, витрачання зайвих коштів з бюджету та численних скарг до Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус судів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19.
2. Вражаючими є як кількість справ, які надійшли до судів у 2023 році, так і кількість розглянутих справ в умовах війни та нестачі кадрів – Голова ВС С. Кравченко. *Верховний суд.* URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1554727.
3. Постанова КАС ВС від 12.09.2024 – № 160/5065/22. *Інформаційно-правова система «Прецедент».* URL : https://precedent.ua/121605993.
4. Постанова СП КАС ВС від 21.12.2021 – № 440/7341/20. *Інформаційно-правова система «Прецедент».* URL : https://precedent.ua/102170920.
5. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.
6. Шраде проти Грузії (Шраде проти Грузії). HUDOC – European Court of Human Rights. URL : https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B»fulltext»:[«45751/10»],»sort»:[«kpdate%20 Descending»],»itemid»:[«001-223157»]%7D.

Артем БАХТІН,
аспірант кафедри публічного управління та землеустрою Класичного приватного університету
Науковий керівник:

Олена ТЯГУШЕВА,
проректор з науково-педагогічної роботи та допрофесійної підготовки Класичного приватного університету, кандидат наук з державного управління, доцент

МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ АВТОРИТАРНИМ ТЕНДЕНЦІЯМ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Зростання авторитарних тенденцій є одним із ключових викликів для сучасних демократій. Основними ознаками цих тенденцій є зниження довіри до демократичних інституцій, посилення виконавчої влади за рахунок законодавчої та судової, контроль над медіа, обмеження громадянських свобод та прав опозиції. Усе це підриває основи демократичного управління, сприяє ерозії політичного плюралізму та утвердженню «ілліберальних демократій» – режимів, які формально зберігають демократичні процедури, але фактично контролюються однією партією чи лідером.

Основними причинами зростання авторитаризму є: політична поляризація, економічна нерівність, зовнішні впливи, цифрові технології. Надмірний поділ суспільства за ідеологічними чи соціальними ознаками, що

призводить до зростання популізму та підтримки авторитарних лідерів. Розширення розриву між багатими і бідними підживлює невдоволення, яке часто використовують авторитарні політики. Поширення авторитарних моделей управління з боку країн, таких як Китай та росія, які активно експортують свою ідеологію через медіа, фінансову допомогу та дипломатію. Використання технологій для контролю за населенням, поширення дезінформації та обмеження свободи слова [6, с. 23].

Наслідками для демократичного розвитку є послаблення інститутів (авторитарні уряди поступово змінюють незалежні інститути на контрольовані), ерозія громадянських прав (зменшення доступу до вільної інформації, обмеження протестів і переслідування опозиційних діячів) та деградація міжнародних норм (авторитаризм у одній країні може сприяти поширенню таких практик на міжнародній арені, підірвавши глобальні демократичні інститути) [5, с. 13-24].

Способами протидії будуть: підтримка громадянського суспільства, посилення участі громадян у прийнятті рішень; міжнародна підтримка демократій, збільшення фінансування демократичних програм і обмін досвідом між країнами та розвиток медіаграмотності – протидія дезінформації та маніпуляціям через цифрові медіа [3, с. 28-29].

Політична модернізація в трансформаційних суспільствах, зокрема в Україні, характеризується складністю переходу від традиційних до демократичних форм правління. Україна стикається із завданням побудови суверенної політичної системи після тривалого періоду зовнішнього впливу (радянське минуле) та збройних конфліктів на сході країни. Це вимагає створення нових інституцій і оновлення суспільної довіри до держави. Орієнтація на вступ до Європейського Союзу впливає на політичну модернізацію через необхідність відповідати європейським стандартам управління, демократії, верховенства права та прав людини. Один із ключових аспектів модернізації – передача повноважень від центральної влади до місцевих громад, що підвищує ефективність управління та залучає громадян до прийняття рішень. У сучасній Україні громадянське суспільство відіграє ключову роль у просуванні реформ, моніторингу влади та протидії авторитарним тенденціям. Подолання корупції є одним із пріоритетів політичної модернізації, оскільки високий рівень корупції підриває довіру до влади та гальмує реформаторські зусилля. Політична модернізація також включає боротьбу з дезінформацією, особливо в умовах гібридної війни, яка впливає на політичну стабільність і суспільну згуртованість. Модернізація політики передбачає включення питань гендерної рівності, захисту прав меншин і створення інклюзивних механізмів участі всіх верств населення.

Україна, як трансформаційне суспільство, намагається знайти баланс між потребою в стабільності та необхідністю реформ, що часто створює соціальну напругу, але водночас сприяє формуванню нової політичної культури [2].

Тому наша мета: визначити механізми, які запобігають авторитаризму під час політичних реформ.

Якщо проаналізувати кейси із різних країн, то авторитарні тенденції в умовах політичної модернізації, це: концентрація влади, обмеження свобод, придушення опозиції; особливості прояву авторитаризму в країнах, що модернізуються; недосконаліть інститутів, політична нестабільність, зовнішні впливи; корупція, низький рівень політичної культури; втрата довіри до інституцій та зниження політичної участі громадян.

Механізми запобігання авторитарним тенденціям:

– реформування політичних інститутів для забезпечення розподілу влади;

– посилення ролі парламенту, незалежність судової системи;

– інституційні стримування та противаги.

Електоральні механізми:

– прозорість виборчого процесу;

– гарантії рівного доступу до виборів для всіх політичних суб’єктів;

– впровадження цифрових технологій для уникнення фальсифікацій.

Соціальні механізми:

– розвиток громадянського суспільства;

– активізація громадянської участі у політичному житті;

– політична освіта та просвітницькі кампанії.

Міжнародні механізми:

– роль міжнародних організацій (Рада Європи, ОБСЄ, ООН) у моніторингу;

– технічна та фінансова підтримка демократичних реформ та використання санкцій як інструменту протидії авторитаризму [1].

Щодо міжнародного досвіду і уроків для України, то успішні кейси запобігання авторитаризму, це: Польща: роль громадянського суспільства та Грузія: антикорупційні реформи. Невдачі та помилки: Білорусь: наслідки централізації влади та Туреччина: посилення авторитарних практик через контроль ЗМІ.

Аналіз застосовності міжнародного досвіду для України повинен відбуватися з врахуванням національних особливостей та використанням міжнародної підтримки [4].

Тож рекомендаціями для України можуть бути: пріоритети реформ (прозорість і підзвітність влади, зміцнення правових інституцій); роль громадянського суспільства (підтримка ініціатив на місцевому рівні та створення платформ для діалогу між владою та громадянами) та низка інноваційних підходів – діджиталізація політичних процесів та використання соціальних медіа для підвищення підзвітності тощо.

Таким чином, ми визначили основні ризики авторитарних тенденцій у процесі модернізації та запропонували механізми, які можуть мінімізувати ці ризики.

Практичне значення: ці рекомендації можуть бути використані для формування стратегії політичних реформ в Україні.

Перспективи подальших досліджень: дослідження впливу цифрових технологій на політичну модернізацію та розвиток міжнародного співробітництва для підтримки демократії.

Список використаних джерел:

1. Democracy in Crisis, Authoritarianism on the Rise: A Conversation with Larry Diamond. *Oxford Political Review.* URL : https://oxfordpoliticalreview.com/2019/07/24/democracy-in-crisis-authoritarianism-on-the-rise-a-conversation-with-larry-diamond/

2. Diamond, L. (2017). Defending Liberal Democracy from the Slide Toward Authoritarianism. *Keynote Speech to the European Democracy Conference – Bratislava*. *Stanford University.* URL : https://diamond-democracy.stanford.edu/speaking/speeches/defending-liberal-democracy-slide-toward-authoritarianism

3. Рафальський О. О., Майборода О. М. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни: монографія. К. : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с.

4. Основні висновки Доповіді 2023 р. щодо України. *Представництво Європейського Союзу в Україні.* URL : https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/основні-висновки-доповіді-2023-р-щодо-україни_uk?s=232=232

5. Паламарчук М. О. Виклики модернізації в Україні: політичні аспекти: монографія. К. : НІСД, 2014. 152 с.

6. Панов М. І., Герасіна Л. М., Данильян О. Г. та ін. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: монографія. Харків : Право, 2008. 320 с.

Олександр БУГАЙ,
аспірант кафедри
фінансів та банківської справи
Класичного приватного університету
Науковий керівник:
Олена ТРОХИМЕЦЬ,
професор кафедри національної
економіки, маркетингу та міжнародних
економічних відносин
Класичного приватного університету,
доктор економічних наук, професор

РОЗВИТОК МОБІЛЬНОГО БАНКІНГУ: ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ У ПОСТВОЄННІЙ УКРАЇНІ

Цифровізація фінансового сектору є ключовим чинником модернізації економіки та забезпечення фінансової стабільності в умовах глобальних викликів. Мобільний банкінг як один із основних напрямів цифровізації фінансових послуг сприяє розширенню доступу до банківських продуктів,

підвищенню зручності користування та розвитку безготівкової економіки. У поствоєнній Україні розвиток мобільного банкінгу набуває стратегічного значення, оскільки може стати інструментом для економічного відновлення та забезпечення фінансової інклюзії.

Після війни Україна зіткнеться з необхідністю швидкого відновлення економіки, інтеграції населення у фінансову систему та залучення іноземних інвестицій. Мобільний банкінг здатний забезпечити доступ до фінансових послуг навіть у віддалених регіонах, що зазнали руйнувань, та стати ефективним інструментом для оптимізації фінансових процесів [2].

Метою нашого дослідження буде аналіз перспектив розвитку мобільного банкінгу в Україні у поствоєнний період, визначення основних викликів та можливостей, а також запропонувати шляхи інтеграції мобільних фінансових технологій у національну економіку.

Щодо стану розвитку мобільного банкінгу в Україні можна сказати, що в останнє десятиліття українські банки активно впроваджували цифрові сервіси, такі як мобільний банкінг (провідні гравці, зокрема, ПриватБанк, monobank, Ощадбанк, створили мобільні додатки з широким функціоналом: оплата рахунків, перекази між рахунками, оформлення кредитів та управління депозитами). Мобільний банкінг став невід'ємною частиною фінансової поведінки українців, особливо під час війни, коли доступ до фізичних відділень банків був обмежений. Збройний конфлікт значно підштовхнув використання мобільних фінансових послуг. В умовах евакуації, релокації та обмеженої фізичної інфраструктури мобільний банкінг забезпечив громадянам доступ до фінансових ресурсів. За даними НБУ, кількість активних користувачів мобільного банкінгу зросла на 30 % за період 2022-2024 років [5].

Досвід таких країн, як Польща, Грузія, та Естонія, демонструє, що мобільний банкінг стає ефективним інструментом для відновлення економіки після кризи. Наприклад:

– Естонія впровадила мобільні фінансові сервіси, які забезпечили 95 % населення доступ до банківських послуг;

– Польща після економічних реформ активно розвивала цифрову інфраструктуру банківського сектору, зосередившись на мобільних додатках [4].

Взагалі, успішний розвиток мобільного банкінгу включає: партнерство банків із технологічними компаніями; впровадження регуляторних «пісочниць» для тестування інновацій та створення освітніх програм для підвищення фінансової грамотності [1].

Мобільний банкінг може допомогти відновити доступ до фінансових послуг у регіонах, де зруйнована фізична банківська інфраструктура. Інтеграція цифрових технологій дозволить створити мережу доступних і надійних сервісів. Через мобільні додатки банки зможуть залучати раніше виключені категорії населення (сільське населення, переселенців) до фінансової системи. Інтеграція таких технологій, як QR-коди, NFC та мобільні гаманці, дозволить створити швидкі та безпечні платіжні рішення. Поширення мобільного банкінгу збільшує ризики кіберзлочинності.

Для захисту користувачів необхідно буде впроваджувати інструменти багатофакторної автентифікації, шифрування даних та регулярного моніторингу. Мобільний банкінг потребує обізнаних користувачів. Низький рівень фінансової грамотності в Україні може стати бар'єром для ефективного використання нових технологій. Відсутність стабільного доступу до інтернету у віддалених регіонах може стати стримуючим фактором для використання мобільного банкінгу [3].

Рекомендації для розвитку мобільного банкінгу в Україні, враховуючи всі сучасні глобальні тенденції, досвід інших країн і особливості економічного відновлення після війни, будуть наступними:

– інтеграція мобільного банкінгу у стратегію економічного відновлення України (включення цифрових фінансових послуг до планів економічного розвитку та надання державної підтримки для розширення мобільних банківських послуг у регіонах з низькою фінансовою інклюзією);

– розробка державних програм для підвищення фінансової грамотності населення (проведення кампаній, які демонструють безпечність та переваги використання мобільного банкінгу, інтеграція курсів з фінансової грамотності у шкільну та вищу освіту та підтримка навчальних платформ і тренінгів для малозабезпечених та вразливих груп населення);

– співпраця банків із технологічними компаніями для впровадження інноваційних рішень (розробка партнерських програм для інтеграції штучного інтелекту, чат-ботів і блокчейн-технологій у мобільні додатки та створення інструментів для персоналізації фінансових послуг відповідно до потреб клієнтів);

– забезпечення кібербезпеки мобільних банківських платформ (впровадження багаторівневого захисту для мобільних додатків, включаючи біометричну аутентифікацію та шифрування даних та підготовка користувачів щодо розпізнавання шахрайства та захисту особистих даних);

– розвиток цифрової інфраструктури в регіонах, постраждалих від війни (відновлення мережевого покриття і розширення доступу до швидкісного інтернету, забезпечення доступу до мобільних пристроїв і навчальних матеріалів для використання банківських додатків та надання державних і приватних грантів для створення фінансових стартапів у відновлюваних регіонах) [6].

Ці рекомендації створюють основу для побудови ефективної та інклюзивної системи мобільного банкінгу, яка підтримуватиме економічне відновлення та розвиток України.

Мобільний банкінг є стратегічним інструментом для відновлення та розвитку фінансової системи України в поствоєнний період. Інтеграція мобільних технологій у банківський сектор сприятиме фінансовій інклюзії, забезпечить доступ до фінансових послуг та стимулюватиме економічне зростання. Успішний розвиток мобільного банкінгу потребує активної співпраці держави, банків та технологічних компаній, а також подолання викликів у сфері кібербезпеки, освіти та інфраструктури тощо.

Список використаних джерел:

1. Digital Economy Report 2024: Aligning Digitalization with Sustainable Development. *UNCTAD*. URL : https://unctad.org.
2. Алексєєнко І. І., Геріч Д. В. Вплив цифровізації на управління конкурентоспроможністю банків України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. URL : file:///C:/Users/Acer/Desktop/4832-Текст%20статті-4748-1-10-20241121.pdf.
3. Майбутнє України повинно бути зеленим, інклюзивним і орієнтованим на технології. *Світовий економічний форум.* URL : https://www.weforum.org.
4. Розвиток цифрової економіки України. *Міністерство цифрової трансформації України.* URL : https://thedigital.gov.ua.
5. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. *Національний банк України.* URL : https://bank.gov.ua.
6. Україна: цифрові технології та інновації для відновлення економіки. *Світовий банк.* URL : https://www.worldbank.org.

В'ячеслав ГАНГАН,
аспірант
Приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»
Науковий керівник:
Любов ОМЕЛЬЧУК,
доцент кафедри права
Приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЯТОРА НА РИНОК КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Актуальність дослідження тематики впливу контролюючих антимонопольних органів на ринку віртуальних активів пов'язане перш за все із стрімким розвитком ринку криптосектору в економіках світу та Європейського Союзу.

Відповідно до звіту аналітичного підрозділу Binance Research у 2024 році загальна капіталізація ринку криптовалют зросла на 37,3 %, досягнувши орієнтовно 2,27 трильйона доларів США капіталізації [2, с.4].

На тлі зростання інвестиційного попиту на криптовалюти та збільшення у зв'язку з цим оборотного капіталу цілої індустрії, криптоекономіка розширила свій вплив на традиційні інвестиційні фонди, продукти транснаціональних компаній та стратегії їх інвестування, що у підсумку створило окрему галузь регульованої економіки.

Так, у зв'язку зі схваленням Комісією з цінних паперів і бірж США запуску спотових біржових фондів ETF на основі Bitcoin, у крипторинок було залучено до 12 мільярдів доларів США чистих надходжень [5].

Поряд із цим у Європейському Союзі законодавчі органи для удосконалення регуляторної політики на рівні союзу прийняли правила регулювання криптовалюти (Markets in Crypto-Asetss Regulation – MiCa), в тому числі для очищення цієї сфери від недобросовісних учасників та розвитку здорового конкурентного середовища.

Відповідно до пункту 2 преамбули Регламенту (ЄС) 2023/1114 Європейського парламенту та Ради від 31 травня 2023 року про ринки криптоактивів та внесення внесення змін до регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 та Директив 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937), Європейський парламент наголосив на тому, що залучення капіталу та посилюючи конкуренцію, пропозиції криптоактивів можуть дозволити інноваційний та інклюзивний спосіб фінансування, в тому числі для малих та середніх підприємств (МСП). При використанні як платіжного засобу криптоактиви можуть представляти можливості з точки зору дешевших, швидших та ефективніших платежів, зокрема на транскордонній основі, шляхом обмеження кількості посередників.

В цьому контексті Союз та його держави-члени для підтримки конкурентної спроможності ринку криптовалют повинні уникати накладання непотрібного та непропорційного регуляторного навантаження на використання технологій (п.6 Регламенту) [6].

З огляду на це Європейський парламент у правилах регулювання криптоактивів (MiCa) не присвячував окремому регулюванню антимонопольні положення по відношенню до криптовалюти.

Натомість транснаціональні антимонопольні розслідування можуть проводитись в Європейському Союзі у рамках існуючи угоди Про функціонування Євросоюзу (TFEU) у відповідності до вимог положень статей 101 та 102 [1].

В Україні, як випливає із частини 2 статі 2 Закону № 2210-III положення Закону України «Про захист економічної конкуренції», застосовується до відносин, які впливають чи можуть вплинути на економічну конкуренцію на території України [3].

У зв'язку з цим розслідування порушення вимог антимонопольного законодавства здійснюється виключно в межах національної юрисдикції, у той час як діяльність компаній, що надають послуги у сфері крипто валют, зазвичай є транснаціональними та фізично не перебувають на території України.

У цьому сенсі законодавча неврегульованість та неможливість проведення регуляторного антимонопольного контролю криптоіндустрії поза межами України призводить до погіршення конкурентного економічного середовища у фінансових послугах.

Разом з цим слід звернути увагу, що із появою криптовалютних компаній як одного із ланцюгів нового сектору цифрової економіки, у конкурентному середовищі виникають нові форми прояву порушень вимог антимонопольного законодавства як в Україні, так і в Європейському Союзі.

Так, до таких ознак порушення вимог антимонопольного законодавства у криптосекторі можливо віднести:

1) монополізацію комісійних ставок крипто біржами;

2) узгодженість дій криптобірж про обмеження або бойкотування випуску нових токенів або інших віртуальних активів, створених на базі більш просунутих технологій;

3) узгодженість дій криптобірж по замороженню токенів або одночасне їх виведення у великій кількості з бірж для створення умов штучної волотильності на ринку та різкого зниження цін;

4) недобросовісна практика компаній з випуску токену (типу Scam), який не має під собою жодного реального технологічного проєкту, а випущений з метою введення в оману споживача для миттєвого продажу на основі недобросовісної реклами, яка містить неправдиву інформацію про продукт, тощо.

Факт розповсюдження неякісного продукту криптокомпаній в Україні на сьогодні негативно впливає на ринок внутрішнього споживання послуг, однак через специфіку віртуального розповсюдження, розслідування подібних антимонопольних порушень з технічної точки ускладнюється неможливістю встановлення місця знаходження компаній та її юрисдикційної приналежності, оскільки операції з криптовалютами за допомогою криптогаманців зазвичай є децентралізованим та не містять географічного орієнтиру.

При цьому IP-адреса криптокомпаній-порушників за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення можуть не відображати дійсну країну походження, а для відстеження операцій у блокчейн-платформах необхідні спеціальні аналітичні знання та технології, які можуть надавати лише міжнародні компанії, такі як Chainalysis, Elliptic або TRM Labs.

У випадку ідентифікації учасників ринку, які ведуть недобросовісну комерційну практику на території країн Європейського Союзу та України, Антимонопольний комітет України у співпраці з Європейською комісією з питань конкуренції (DG COMP) з метою дотримання умов добросовісної конкуренції можуть здійснювати обмін даними про виявлені порушення, однак спільні розслідування на території ЄС фахівці Антимонопольного комітету України проводити права не мають.

На фоні співпраці з ЄС Україна протягом останніх років активно бере участь в проєктах щодо гармонізації, адаптації конкурентного законодавства України на відповідність конкурентного права ЄС, таких, наприклад, як «Узгодження правил і практик конкуренції та державної допомоги із законодавством ЄС» (COMPASA) [5].

У рамках проєкту «Twinning» був розроблений проєкт Закону № 5431 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення діяльності Антимонопольного комітету України» [7].

Та незважаючи на участь України у вказаних ініціативах, регулятивний вплив на ринок криптовалют у світі та ЄС, що впливає на інтереси економіки України, залишається під великим питанням, зокрема на рівні проведення спільних з ЄС розслідувань порушень вимог антимонопольного законодавства.

Підсумовуючи викладене, слід прийти до висновків, що стан співпраці України та країн Європейського Союзу в рамках інтеграційних процесів конкурентного законодавства обмежується виключно виконанням Україною зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію України та ЄС (ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014) в межах процедури адаптації та гармонізації національного законодавства на відповідність праву ЄС.

Реальної можливості на підставі міжнародних актів, які б надавали право впливати на дії незареєстрованих офіційно в Україні компаній, пов'язаних з криптовалютними операціями через систему адміністративних санкцій, у Антимонопольного комітету України майже не існує.

Здебільшого використовуючи традиційні інструменти впливу, зокрема, ініціювання перед судом справи про блокування шкідливих акаунтів соціальних мереж, сайтів, каналів із scam пропагандою шкідливих віртуальних активів, не має ефективного результату, адже згадані засоби розповсюдження інформації можуть швидко змінюватись або оновлюватись під іншими іменами та брендами.

Для вирішення цієї проблеми необхідно при впровадженні на законодавчому рівні регулятивних вимог ринку віртуальних активів в Україні одночасно вирішувати питання про удосконалення антимонопольного законодавства в контексті розширення інструментарію розслідувань за межами України за співучастю міжнародного співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Договір про функціонування Європейського Союзу, консолідована версія 30.03.2010 р. *Верховна Рада України. Офіційний вебсайт.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

2. Загальна капіталізація ринку криптовалют зросла на 37,3 %, досягнувши орієнтовно 2,27 трильйона доларів США капіталізації, Binance Reserch. *Half-Year Report* 2024. URL : https://drive.google.com/file/d/1vsCuyIq7dOpkk7ENOvoWvMshiNtTVPIN/view.

3. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III, (ч. 2 ст. 2). *Верховна Рада України. Офіційний вебсайт.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text.

4. Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського парламенту та Ради від 31.05.2023 р. про ринки криптоактивів та внесення змін до регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 та Директив 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937), (пункт 2 преамбули). *Офіційний вебсайт Європейського Союзу.* URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023R1114.

5. Розпочав роботу новий проект Європейського Союзу щодо регулювання конкуренції та державної допомоги в Україні (COMPASA). 08.09.2023 р. *Антимонопольний комітет України. Офіційний вебсайт.* URL : https://amcu.gov.ua/news/rozpochav-robotu-novij-proekt-yevropejskogo-soyuzu-shchodo-regulyuvannya-konkurenciyi-ta-derzhavnoyi-dopomogi-v-ukrayini?utm_source=chatgpt.com.

6. Комісія з цінних паперів і бірж США схвалила запуск спотових біржових фондів ETF на основі Bitcoin. *Economist*. 2024. URL : https://economist.com.ua/binance research/?utm_source=chatgpt.com.

7. «Ми готові почати практичне втілення реформи конкурентного законодавства»: підбито підсумки трирічного Проекту ЄС Twinning. 2023. *Антимонопольний комітет України. Офіційний вебсайт.* URL : https://amcu.gov.ua/news/mi-gotovi-pochati-praktichne-vtilennya-reformi-konkurentnogo-zakonodavstva-pidbito-pidsumki-tririchnogo-proektu-yes-twinning?utm_source=chatgpt.com.

Станіслав ГАРКУША,
аспірант кафедри
фінансів та банківської справи
Класичного приватного університету
Науковий керівник:
Марина БУРГМАН,
доцент кафедри економічної теорії,
національної та міжнародної економіки
Класичного приватного університету,
кандидат економічних наук

СОЦІАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Повоєнне відновлення України вимагає значних соціальних інвестицій у людський капітал як основи стійкого економічного зростання. Післявоєнний період характеризується комплексом викликів: міграційними процесами, втратою кваліфікованих кадрів, психологічними наслідками війни та потребою в адаптації до нових умов глобальної економіки. А тому мета нашої роботи полягає у дослідженні ролі соціальних інвестицій у формуванні та розвитку людського капіталу в умовах післявоєнного відновлення України.

Соціальні інвестиції включають широкий спектр заходів, спрямованих на покращення якості життя громадян, зокрема, через: розвиток освіти (забезпечення доступу до якісної освіти, підвищення рівня кваліфікації та навчання протягом життя. Це включає інвестиції в модернізацію навчальних закладів, розвиток дистанційної освіти та створення програм перекваліфікації); систему охорони здоров'я (покращення доступу до медичних послуг, підтримка профілактичної медицини, розширення можливостей реабілітації та підвищення рівня медичних послуг); професійну підготовку (запровадження програм навчання для підвищення кваліфікації кадрів, створення нових робочих місць, а також сприяння самозайнятості через грантові програми та підтримку малого бізнесу); соціальний захист (впровадження програм підтримки вразливих верств населення, таких як переселенці, ветерани, люди

з інвалідністю, а також допомога сім'ям, які постраждали від наслідків війни). Соціальні інвестиції сприяють підвищенню продуктивності праці, покращенню соціальної стабільності та створенню умов для довгострокового економічного зростання. У післявоєнний період ці дії стають особливо важливими для відновлення економіки та формування стійкого суспільства [5].

Концепція людського капіталу виникла як ключовий напрям економічної теорії у другій половині XX століття завдяки роботам Т. Шульца та Г. Беккера. Вони розглядали людський капітал як один із найважливіших ресурсів для економічного зростання.

Теодор Шульц (Theodore W. Schultz), лауреат Нобелівської премії з економіки (1979 р.), заклав основи теорії людського капіталу у своїх роботах. Він довів, що інвестиції в освіту, професійне навчання, охорону здоров'я та міграцію працівників мають значний вплив на економічну продуктивність. У своїй роботі «Investment in Human Capital» (1961 р.) Шульц стверджував, що економічний розвиток залежить від якісного розвитку людських ресурсів, зокрема через збільшення продуктивності.

Освіта та професійні навички формують основу економічного прогресу. Інвестиції в людський капітал порівняні за значенням з інвестиціями в фізичний капітал. Ефективне використання людського капіталу є важливим у розв'язанні проблем бідності [7].

Гері Беккер (Gary S. Becker), також лауреат Нобелівської премії з економіки (1992 р.), розширив концепцію людського капіталу у своїх роботах, таких як «Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis» (1964 р.). Беккер проаналізував як освіта, здоров'я, досвід і навички впливають на економічну поведінку людей і продуктивність.

Основні ідеї Беккера. Людський капітал – це набір знань, навичок і здібностей, що впливають на здатність працівника створювати економічну цінність. Інвестиції в людський капітал відбуваються через освіту, професійне навчання та охорону здоров'я. Економічна теорія людського капіталу пояснює відмінності в доходах між людьми через рівень їхньої кваліфікації.

Значення концепції – економічний розвиток. Обидва автори підкреслювали, що розвиток людського капіталу є ключовим драйвером економічного зростання; інвестиції у знання, сучасні економіки все більше спираються на знання та інновації, що підтверджує важливість концепції; соціальні аспекти. Поліпшення людського капіталу сприяє соціальній стабільності, зменшенню нерівності та підвищенню якості життя [1].

Взагалі, соціальні інвестиції є критичним елементом післявоєнної реконструкції, адже вони спрямовані на відновлення людського капіталу та створення умов для економічного розвитку. Інвестиції в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку й соціальний захист дозволяють підвищити продуктивність праці, інтегрувати країну у глобальні ринки та створювати інноваційні рішення [3].

Що саме, прогнозовано, ми будемо спостерігати у післявоєнний період:

– масову еміграцію (багато кваліфікованих працівників залишають країну через економічні чи безпекові ризики);

– реінтеграцію мігрантів (повернення мігрантів вимагає впровадження спеціальних програм, які передбачають навчання, працевлаштування та соціальну адаптацію);

– потребу в психологічній реабілітації (посттравматичний стрес серед військових, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих родин вимагає інвестицій у ментальне здоров'я, а підтримка волонтерських ініціатив, реабілітаційних центрів і спеціалізованих програм психічного відновлення є пріоритетною);

– розрив у доступі до освіти (руйнування навчальної інфраструктури та відтік педагогів ускладнюють доступ до якісної освіти та цифрові технології, зокрема онлайн-платформи, стають засобом подолання освітніх прогалин, забезпечуючи рівний доступ до знань незалежно від місця проживання) тощо.

Стратегіями соціальних інвестицій будуть модернізація освітньої інфраструктури (відновлення шкіл і університетів, інтеграція цифрових рішень у навчальний процес) та перекваліфікація дорослого населення (запровадження курсів для отримання нових професій, орієнтованих на сучасний ринок праці). Розвиток первинної медичної допомоги як основи для доступу до якісних послуг. Створення установ для фізичного та психологічного відновлення. Партнерства з організаціями для впровадження новітніх медичних технологій. Надання пільг та грантів для малого і середнього бізнесу, що сприяє економічній активності. Створення спеціалізованих ініціатив для працевлаштування учасників бойових дій та ВПО. Міжнародні донори, такі як Світовий банк, ЮНІСЕФ та ЄС, надають фінансування та експертну допомогу для соціальних проєктів. Співпраця із закордонними університетами сприяє розробці інноваційних навчальних програм [2; 4; 6].

Післявоєнні соціальні інвестиції можуть стати основою для формування економіки знань і створення інклюзивного суспільства з рівними можливостями доступу до ресурсів. Розвиток цифрових платформ забезпечить прозорість у використанні коштів та ефективність у реалізації соціальних проєктів.

Цей комплексний підхід дозволить не лише відновити країну, але й забезпечити її сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

Тож можна констатувати, що соціальні інвестиції у людський капітал є ключовим напрямом післявоєнної реконструкції України. Вони сприяють не лише економічному відновленню, але й соціальній стабільності, покращенню добробуту громадян та формуванню інноваційної економіки.

Список використаних джерел:

1. Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago : University of Chicago Press.
2. ВООЗ та Європейська обсерваторія презентували дослідження щодо фінансування та організації реабілітаційних послуг. *Міністерство охорони здоров'я України.* URL : https://moz.gov.ua/uk/vooz-ta-yevropejska-observatoriya-prezentuvali-doslidzhennya-shodo-finansu-vannya-ta-organizaciyi-reabilitacijnih-poslug.
3. Індекс людського розвитку. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія.* URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_людського_розвитку.
4. Кандиба С., Шараєнко О. Закордонний досвід розвитку людського капіталу як основи сталого економічного розвитку. *Економіка та суспільство.* 2021. № 26. URL : https://www.researchgate.net/publication/351931264_ZAKORDONNIJ_DOSVID_ROZVITKU_LUDSKOGO_KAPITALU_AK_OSNOVI_STALOGO_EKONOMICNOGO_ROZVITKU.
5. Маслов А. О. Використання ідей нагромадження інформації та знань в неокласичних теоріях людського капіталу. *Ефективна економіка.* 2012. № 8. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1597.
6. Фонд відновлення України. Ініціативи щодо реабілітації постраждалих. *Recovery Fund of Ukraine Reports*, 2023. URL : https://www.recoveryua.com/
7. Шульц Т. Інвестиції в людський капітал: аналіз теоретичних основ. *Investment in Human Capital.* 1961. № 1.

Вадим ЖЕЛЯЗКОВ,
аспірант кафедри
публічного управління та землеустрою
Класичного приватного університету

Науковий керівник:
Павло ПОКАТАЄВ,
перший проректор
Класичного приватного університету,
доктор наук з державного управління,
доктор юридичних наук, професор

ПРО УПРАВЛІННЯ КРИЗАМИ ТА НАДЗВИЧАЙНИМИ СИТУАЦІЯМИ

В умовах глобалізації та зростання кількості кризових ситуацій ефективне управління кризами є важливим інструментом для держав і організацій. У нашій роботі ми розглядаємо основні принципи, методи та інноваційні підходи до управління кризами, аналізуємо роль кризового менеджменту в забезпеченні національної та регіональної безпеки, а також визначаємо сучасні виклики, пов'язані з управлінням надзвичайними ситуаціями. Управління кризами та надзвичайними ситуаціями стало важливою сферою державного управління, особливо в умовах швидких соціально-економічних

змін, конфліктів і кліматичних катастроф. Це дослідження спрямоване на визначення ролі кризового менеджменту, аналіз його ключових функцій і опис сучасних підходів до кризових ситуацій, зокрема в умовах глобалізації, підвищених ризиків і невизначеності.

Кризи можуть бути політичними, економічними, соціальними, екологічними, техногенними тощо. Основні категорії надзвичайних ситуацій включають природні катастрофи, техногенні аварії, біологічні та екологічні загрози. Суттєвою характеристикою кризових ситуацій є їх високий рівень ризику, невизначеність і потреба в оперативних рішеннях [2, с. 56].

Ефективне управління кризами базується на принципах планування, відповідальності, координації та комунікації. Основні етапи управління включають прогнозування, підготовку, реагування та відновлення. Важливо, щоб кожен етап був адаптований до особливостей певного типу кризи, враховуючи її масштаби та можливі наслідки.

Моделі кризового управління варіюються в різних країнах і організаціях. Наприклад, США використовують модель «інцидентного командного центру» (ICS), яка спрямована на координацію зусиль державних і приватних організацій. Європейські країни застосовують більш гнучкий підхід, орієнтуючись на взаємодію між рівнями управління [1, с. 32]. Використання цифрових технологій, таких як штучний інтелект, великих даних, моделювання і прогнозування, дозволяє ефективніше реагувати на кризи та координувати дії підрозділів. Технології інтернету речей (IoT) також значно покращують систему моніторингу та попередження. Соціальні мережі стали важливим інструментом комунікації в кризових ситуаціях, оскільки вони дозволяють швидко інформувати населення і збирати зворотній зв’язок. Проте важливою залишається боротьба з дезінформацією, яка може дестабілізувати ситуацію та знизити довіру громадян. Симуляційні моделі та тренування дозволяють відпрацьовувати реагування на надзвичайні ситуації, адаптуючи дії до різних сценаріїв розвитку подій. Цей підхід сприяє підвищенню готовності відповідальних органів та населення до потенційних кризових ситуацій. Національна система управління кризами в Україні включає центральні органи виконавчої влади, місцеві адміністрації, державну службу надзвичайних ситуацій (ДСНС) та інші структури. Розвиток національної системи спрямований на покращення координації, оперативності та відповідальності під час криз [3, с. 45-52].

Однією з основних проблем є недостатнє фінансування, слабка підготовка кадрів, недосконаліть законодавчої бази та обмеженість ресурсів. Крім того, відсутність сучасної техніки та технологій ускладнює ефективне реагування на надзвичайні ситуації. Проте Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як НАТО, ЄС, ООН у сфері управління кризами, що сприяє модернізації підходів та методів. Поглиблення інтеграції з ЄС відкриває можливості для запозичення інноваційних практик у сфері кризового управління.

Взагалі, ефективне управління кризами є ключовим фактором у забезпеченні національної безпеки та стабільності. Впровадження сучасних технологій та адаптація до нових викликів є пріоритетними напрямами розвитку кризового менеджменту в Україні. Роль державних органів у цьому процесі має супроводжуватись відповідним фінансуванням, законодавчою підтримкою та залученням міжнародного досвіду. Подальший розвиток управлінських моделей і кризового планування є необхідним для протистояння новим загрозам [4, с. 17].

Таким чином, ми провели аналіз сучасного управління кризами та надзвичайними ситуаціями та пропонуємо практичні рекомендації щодо вдосконалення національної системи управління. Це розвиток цифрової інфраструктури для моніторингу та попередження кризових ситуацій, що є важливим кроком у підвищенні національної стійкості й захищеності, оскільки дозволяє оперативно збирати, обробляти та використовувати дані для ефективного управління кризами. Завдяки сучасним технологіям – від мереж сенсорів і супутникового моніторингу до штучного інтелекту для аналізу великих даних – можливо прогнозувати ймовірні загрози, оцінювати їх масштаб і приймати стратегічні рішення в режимі реального часу. Впровадження таких рішень особливо актуальне для України, де на тлі глобальних викликів виникає потреба в побудові надійної та швидкої системи реагування, що здатна мінімізувати ризики й попереджувати критичні ситуації.

Це підвищення кваліфікації кадрів у сфері кризового управління, що є критичним елементом для забезпечення ефективного реагування на надзвичайні ситуації та попередження криз. Постійна професійна підготовка дозволяє фахівцям освоювати сучасні методи моніторингу, аналізу та управління ризиками, а також удосконалювати навички швидкого прийняття рішень. Спеціалізовані тренінги, симуляції кризових сценаріїв і навчальні програми з використання цифрових інструментів для кризового моніторингу допомагають підвищити здатність фахівців реагувати на різноманітні загрози– від природних катастроф до техногенних аварій. Зокрема, зростає значення навчання із застосуванням аналітичних платформ, прогнозування ризиків і роботи з великими обсягами даних для оцінки ймовірних сценаріїв розвитку кризових подій [6, с. 128].

Активне впровадження симуляційних навчань для відпрацювання дій у різних сценаріях є важливим інструментом у підготовці фахівців кризового управління. Такі навчання дозволяють учасникам моделювати дії в умовах природних катастроф, техногенних аварій або соціальних криз, підвищуючи їхню готовність до реальних подій. Використовуючи сучасні симуляційні технології, команди мають змогу відпрацьовувати навички взаємодії, швидкого прийняття рішень і управління ресурсами в умовах обмеженого часу та невизначеності. Це також сприяє вдосконаленню командної роботи та адаптивності, оскільки спеціалісти знайомляться з різними типами загроз і вчаться ефективно взаємодіяти з іншими підрозділами й установами для мінімізації можливих втрат і шкоди [7, с. 98-105].

Забезпечення постійного зв'язку з громадськістю та боротьба з дезінформацією є ключовими елементами успішного кризового управління, адже вони допомагають зберегти довіру та знизити панічні настрої серед населення. Оперативне інформування громадськості про поточну ситуацію, офіційні заходи та рекомендовані дії з боку державних органів дозволяє уникнути спекуляцій і неправдивих чуток, які можуть дестабілізувати ситуацію. Використання соціальних мереж, офіційних сайтів і прямих трансляцій дає змогу надати достовірну інформацію у зручний і швидкий спосіб. Крім того, важливою є активна боротьба з дезінформацією шляхом швидкої перевірки та спростування фейкових новин, що дозволяє запобігти поширенню неправдивої інформації й підтримати соціальну згуртованість у кризових умовах [8, с. 22].

А розширення міжнародної співпраці з метою обміну досвідом та впровадження європейських стандартів є важливим кроком для зміцнення національної системи кризового управління та підвищення її ефективності. Співпраця з міжнародними партнерами та участь у спільних програмах дозволяє залучати передові методи реагування, використовувати сучасні технології моніторингу й оцінки ризиків, а також отримувати доступ до ресурсів і навчальних програм. Зокрема, адаптація європейських стандартів управління надзвичайними ситуаціями сприяє впровадженню найкращих практик, підвищенню професійних навичок українських фахівців і досягненню взаємної готовності до спільних дій у рамках міжнародних кризових ситуацій. Відкритий обмін інформацією та досвідом з європейськими країнами дозволяє значно підвищити національну безпеку, удосконалюючи управлінські механізми та розширюючи можливості для ефективного реагування тощо [5, с. 114].

Список використаних джерел:

1. Бойко І. Міжнародні стандарти кризового менеджменту та їх впровадження в Україні. Харків : Вид-во «Світ науки», 2020. 250 с.
2. Гречко О. Управління кризами в умовах глобалізації: теоретичний та практичний аспекти. К. : Вид-во «Науковий світ», 2020. 300 с.
3. Коваленко О. Аналіз кризового управління в Україні: сучасний стан та перспективи. *Вісник національної академії державного управління.* 2021. № 3. С. 45-52.
4. Мартиненко А. Інноваційні технології в управлінні кризами: досвід та перспективи. К. : Вид-во «Інститут інновацій», 2022. 190 с.
5. Петрова Н. Методи управління кризовими ситуаціями: міжнародний досвід. Львів : Вид-во «Львівська політехніка», 2022. 220 с.
6. Ткаченко Р. Державне управління: принципи, механізми та інновації. Одеса : ОНУ, 2021. 250 с.
7. Чумак В. Інноваційні підходи до управління кризами: досвід України та світу. *Економіка та управління.* 2021. № 4. С. 98-105.
8. Яковенко Л. Комунікація в умовах криз: соціальні медіа як інструмент реагування. Дніпро : Вид-во ДНУ, 2023. 180 с.

Даніїл ЗІНЧЕНКО,
ад'юнкт
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
старший лейтенант поліції
Науковий керівник:
Олександр МУЗИЧУК,
проректор
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
полковник поліції

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ В ШКОЛАХ: РОЛЬ СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Проблема безпеки в освітніх закладах є однією з ключових у забезпеченні гармонійного розвитку підростаючого покоління. Школа повинна бути простором, де учні та працівники можуть перебувати у безпечному середовищі, не наражаючись на ризики фізичних чи психологічних загроз. В умовах зростання соціальних викликів і нових загроз особливе значення набуває адміністративна відповідальність за дотримання правил безпеки в школах. Одним із важливих інструментів реалізації цієї мети є впровадження нових ініціатив, таких як Служба освітньої безпеки Національної поліції України. Ця служба покликана сприяти створенню безпечного середовища в освітніх закладах та контролювати дотримання стандартів безпеки.

Адміністративна відповідальність за порушення правил безпеки в освітніх закладах є важливим механізмом забезпечення належного функціонування навчального процесу в умовах мінімізації ризиків для життя та здоров'я учнів і працівників. Вона охоплює систему правових заходів, спрямованих на запобігання потенційно небезпечним ситуаціям, їх вчасне виявлення та усунення наслідків. Така відповідальність покладається на посадових осіб, учасників освітнього процесу та інші суб'єкти, які мають прямий або опосередкований вплив на забезпечення безпечних умов у навчальних закладах. Важливе нормативне підґрунтя у цій сфері створюють Кодекс України про адміністративні правопорушення та Закон України «Про освіту». Зокрема, у законодавстві визначаються основні вимоги до пожежної безпеки, дотримання санітарних норм, попередження випадків булінгу та інших загроз. Додатково це регулюється підзаконними актами, які

конкретизують обов'язки адміністрації шкіл щодо забезпечення безпечних умов для усіх учасників освітнього процесу [1, с. 401]. Серйозним викликом у цій сфері є низький рівень усвідомлення відповідальності серед окремих посадових осіб та недосконаліть правозастосовної практики. Часто порушення фіксуються вже після настання негативних наслідків, коли заходи адміністративного впливу спрямовуються на ліквідацію наслідків, а не на попередження проблеми. До цього додаються недоліки у системі підготовки персоналу освітніх закладів, який не завжди володіє необхідними знаннями та навичками для забезпечення належних стандартів безпеки.

На нашу думку, адміністративна відповідальність у сфері безпеки шкіл не лише виступає інструментом реагування на порушення, але й відіграє ключову роль у формуванні культури дотримання правил. Для підвищення її ефективності важливим є поєднання законодавчих ініціатив, правозастосовної діяльності та навчально-просвітницької роботи серед усіх учасників освітнього процесу.

Служба освітньої безпеки Національної поліції України є новаторським проєктом, спрямованим на створення системного підходу до забезпечення безпеки в освітніх закладах. Основна мета діяльності цієї служби полягає у формуванні безпечного середовища, яке захищає учнів і працівників шкіл від потенційних загроз та сприяє ефективному функціонуванню навчального процесу. Відмінною рисою цього проєкту є поєднання правоохоронної та освітньої складових, що дозволяє підходити до вирішення проблеми комплексно [2, с. 115]. Працівники служби не лише здійснюють контроль за дотриманням правил безпеки у школах, але й проводять профілактичні заходи, спрямовані на попередження небезпечних ситуацій. Важливим елементом їхньої роботи є просвітницька діяльність, яка охоплює учнів, батьків і педагогічний колектив. Тренінги, лекції та інтерактивні заходи сприяють підвищенню рівня обізнаності щодо основ безпеки, ризиків та способів їх уникнення. Це дозволяє формувати в учасників освітнього процесу свідоме ставлення до власної безпеки та дотримання встановлених норм. Ключовим напрямом роботи служби є моніторинг потенційно небезпечних ситуацій та оперативне реагування на них. Завдяки сучасним технічним засобам, таким як камери відеоспостереження, електронні пропускні системи та інструменти для соціально-психологічного аналізу, служба забезпечує своєчасне виявлення ризиків. Крім того, використання аналітичних даних дозволяє прогнозувати можливі загрози та розробляти ефективні стратегії їх запобігання. Важливою частиною діяльності служби є співпраця з адміністрацією шкіл у створенні планів безпеки. Ці плани включають алгоритми дій у разі надзвичайних ситуацій, евакуаційні маршрути, заходи для попередження булінгу та інші аспекти, що стосуються фізичної та психологічної безпеки учасників освітнього процесу. Такий підхід сприяє побудові системи превентивних заходів, яка мінімізує ймовірність виникнення небезпечних ситуацій. Служба освітньої безпеки

також відіграє значну роль у правозастосуванні [3. с. 161]. У випадках виявлення порушень правил безпеки співробітники служби ініціюють адміністративні провадження та залучають відповідальних осіб до відповідальності. Однак її діяльність не обмежується лише каральними заходами, адже значний акцент робиться на виховному аспекті, спрямованому на попередження повторення порушень у майбутньому.

Ми вважаємо, що завдяки інноваційному підходу до забезпечення безпеки та інтеграції правоохоронних і освітніх зусиль, Служба освітньої безпеки у змозі стати ефективним інструментом у боротьбі з небезпеками в школах. Її діяльність спрямована на забезпечення не лише фізичної захищеності, а й створення комфортного та психологічно безпечного середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що адміністративна відповідальність за порушення правил безпеки в школах є важливим інструментом забезпечення безпеки освітнього процесу. Проте її ефективність значною мірою залежить від запобігання порушенням та своєчасного реагування на них. У цьому контексті Служба освітньої безпеки Національної поліції виступає як інноваційний і необхідний механізм, що сприяє створенню системного підходу до вирішення проблем безпеки в школах. Завдяки інтеграції превентивних, освітніх і контролюючих функцій служба має потенціал значно підвищити рівень безпеки в освітніх закладах України. Водночас для досягнення цієї мети необхідно забезпечити належну підготовку співробітників, технічне оснащення шкіл і вдосконалення нормативно-правової бази. Реалізація таких заходів сприятиме гармонійному розвитку дітей у безпечному середовищі, що є основою успішного майбутнього нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Валєєв Р. Г. Роль поліції у забезпеченні безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти:* матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.). Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 400-403.

2. Погорілець О. Реалізація адміністративно-правового статусу підрозділів Національної поліції України щодо гарантування безпеки в освітньому середовищі. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2024. № 2 (62). С. 114-120.

3. Проценко І. О. Роль поліцейських підрозділів «Служба освітньої безпеки» у створенні безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу. *Проблеми сучасної поліцеїстики. МВС України.* Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 161-162.

Davyd KAHRAMANIAN,
postgraduate student at
the Department of Civil, Labor
and Government Law,
Oles Honchar Dnipro National University

LEGAL REGULATION OF ELECTRONIC PROCEDURES IN UKRAINE

According to the Law of Ukraine «On Administrative Services» [1], the provision of administrative services to the population in electronic form was to begin on January 1, 2014 through the «DIYA» portal. Currently, the portal is actively developing and certain electronic procedures in the field of providing various services are being implemented. Some services are provided in electronic form by state authorities and local self-government bodies through their own web pages.

According to the results of a study by the National Center for Electronic Governance, in Ukraine, half (46 %) of central executive authorities and a quarter (25 %) of regional state administrations have web pages for providing online services. Of the institutions that have such pages, only 19 % of central executive authorities and 30 % of regional state administrations provide services in electronic form [2]. At the same time, the quality of such services remains low. The level of readiness for certain electronic procedures in the provision of various services by local governments is also low. According to the results of public monitoring of the implementation of e-government technologies in the activities of local governments in Ukraine, today not all websites of local governments have information on the list and description of administrative services provided by city authorities (such information is absent on 6% of local government websites). Most local government websites (70 %) provide the opportunity to download application forms necessary to receive an administrative service, however, it is possible to receive administrative services in electronic form only on 11 % of local government websites. Similarly, citizens are extremely rarely able to track the status of processing an application for an administrative service (9 % of local government websites [3]).

According to the results of the UN e-Government Development Study, the online services index in Ukraine in 2023 is 0.3677, which is lower than the world average (0.4119). At the same time, this indicator has decreased over the past two years (the online services index in Ukraine in 2021 is 0.4248 [4]), which indicates serious problems in the development of certain electronic procedures in the provision of various services. One of the main obstacles to the implementation of certain electronic procedures in the provision of various services in Ukraine is the low level of development of electronic document management in state authorities and local self-government bodies. For example, despite the presence of automated

document management systems in executive authorities (in 100 % of central executive authorities and 80 % of regional state administrations), only a third of employees use them (34 % of employees of central executive authorities and 36 % of regional state administrations [5]).

Insufficient attention is also paid to training employees of local government bodies to work in the electronic document management system, and to improving their skills in e-governance (such work is carried out only in 38 % of city councils [4]).

To date, the process of integrating information systems of executive bodies has not been completed, a system of electronic interaction of state electronic information resources has not been created, as well as a system of electronic interaction between state authorities and local self-government bodies, which significantly slows down the development of the implementation of certain electronic procedures in the field of providing various services in the state [6].

Thus, the factors that complicate the full implementation of electronic document management, including the implementation of certain electronic procedures in the field of providing various services in state authorities and local self-government bodies, include:

– the absence of unified nationwide standards for the functioning of electronic document management systems, unified requirements for software, which complicates the process of implementing internal electronic document management systems of state authorities and local self-government bodies, as well as the integration of these systems;

– imperfection of domestic legislation on electronic document management and electronic digital signature;

– established traditions of document management in paper form in state authorities and local self-government bodies;

– insufficient level of information protection in electronic document management systems of state authorities and local self-government bodies.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17.

2. У рамках Міжнародного наукового конгресу «Інформаційне суспільство в Україні» презентовано Оцінку електронної готовності України 30.10.2023 р. *Національний центр електронного урядування.* 224 с.

3. Куспляк І. С., Серенок А. О. 100 міст – крок вперед. Моніторинг впровадження інструментів електронного урядування, як основи надання адміністративних послуг в електронному вигляді. Вінниця : ГО «Подільська агенція регіонального розвитку», 2021. 119 с.

4. Україна увійшла до групи країн із високим індексом розвитку електронного урядування за міжнародною оцінкою ООН. Держінформнауки. 2024. 142 с.

5. Оцінка електронної готовності України. Національний центр електронного урядування, 2023. 245 с.

6. Легеза Є. О. Адміністративні процедури у сфері нерухомого майна: державна реєстрація речових прав та особливості реалізації через електронні торги: монографія. Одеса : Гельветика, 2022. 246 с.

Khoren KAHRAMANIAN,
Postgraduate student at
the Department of Civil, Labor
and Government Law,
Oles Honchar Dnipro National University

SOME FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF SERVICE ACTIVITIES IN ADMINISTRATIVE COURTS

The use of the category of «services» in the sphere of private regulation and the appearance in Ukrainian legislation of the new term «public services» has led to the emergence of such a problem as their delimitation and the degree of legality of using regulatory methods that are inherent in one legal institution when regulating another. In view of this, some representatives of legal science generally question the very possibility of using the category of «services» in relation to the activities of government bodies that exercise governmental powers [9, p. 109-114]. In addition, it should be noted that in regulatory legal acts the term «service» is used in such phrases as «administrative service», «state service», «management service», «municipal service», which, in turn, leads to an ambiguous understanding.

To implement a scientifically based theory of the service provision process in the state's activities, it is necessary to be guided by unified theoretical principles, including understanding the concepts, types and characteristics of public services. Any service is a certain action that is carried out at the request of a specific person, aimed at satisfying certain needs of this person and intended to provide him with benefit and assistance. The term «service» is a historical concept that is developing quite dynamically due to constant change and/or the emergence of new types of services, the emergence of new and the development of existing needs of society.

T. Gurzhiy, T. Kolomoyets attribute social relations that arise within the framework of the provision of administrative services to the subject of administrative law and consider this activity to be a component of the method of regulating this branch of law [1, p. 23-24].

K. Afanasiev defines administrative services as public (i.e. state and municipal) services provided by executive authorities, executive authorities of local self-government and other authorized entities, and the provision of which is associated with the exercise of power [2, p. 35]. A similar position is held by M. Oslavsky in the textbook «Executive Power in Ukraine: Organizational and Legal Principles» [3, p. 45]. According to the definition of Ye. Legesa, administrative services are public power activities of public administration, which, in accordance with the law, provides legal registration of the conditions for the exercise of rights, freedoms and legitimate interests by individuals and legal entities or other collective entities upon their application [4]. It is more expedient to use the term «public services» rather than «administrative services». In her opinion, public services are services provided to individuals and legal entities by state bodies

regarding the exercise of rights, freedoms and legitimate interests in the public sphere [5].

The analysis of scientific publications made it possible to identify the following features of services in administrative courts as an element of service activity:

1. Direct initiative (application) of individuals and legal entities. Public services are provided only upon direct initiative (application) of individuals and legal entities, regardless of the form of the person's application (oral or written) and the procedure for its receipt by the authority. It does not matter whether all persons are obliged to apply for a specific public (administrative) service, such as obtaining a general civil passport, or only certain categories of legal entities, as in the case of obtaining any license [6].

2. Judicial services are provided by a specific subject of public administration. As a general rule, for a specific public service, one can only apply to a specific (only one) authority specified by law, unlike other types of appeals, which can be considered and resolved by a wider range of entities [7].

3. The provision of judicial services is carried out according to a procedure and clear administrative (public) regulations. In order to receive judicial services, individuals and legal entities must meet certain requirements specified by law.

4. The result of the provision of a judicial service is an individual act of a standard form (decision, registration, etc.).

5. Financing is carried out at the expense of public funds, i.e. at the level of both the state and the territorial community.

6. Liability of officials and service personnel for failure to fulfill or improper fulfillment of the obligation to provide judicial services

References:

1. Афанасьєв К. К. Розвиток інституту адміністративних послуг, як умова побудови правової держави. *Юридична Україна*. 2011. № 3. С. 32-39.

2. Гуржій Т. О. Адміністративне право України: навч. посібник. К. : КНТ; Х. : Бурун і К, 2011. 680 с.

3. Легеза Є. О. Теорія публічних послуг: адміністративно-правова складова: монографія. Херсон : ВД «Гельветика», 2016. 452 с.

4. Легеза Є. О. Адміністративні процедури у сфері нерухомого майна: державна реєстрація речових прав та особливості реалізації через електронні торги: монографія. Дніпро : ВД «Гельветика», 2022.

5. Ославський М. І. Виконавча влада в Україні: організаційно-правові засади: навч. посібник. К. : Вид-во «Знання», 2009. 357 с.

6. Leheza, Ye., Filipenko, T., Sokolenko, O., Darahan, V., & Kucherenko, O. (2020). Ensuring Human Rights in Ukraine: Problematic Issues and Ways of their Solution in the Social and Legal Sphere. *Cuestiones Políticas, 64(37),* 123-136.

7. Leheza, Ye., Dorokhina, Y., Shamara, O., Miroshnychenko, S., & Moroz, V. (2021). Citizens participation in the fight against criminal offences: political and legal aspects. *Cuestiones Políticas, 39(69),* 212-224.

Ярослав КІНАШ,
аспірант
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОКУРАТУРА В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ДЕРЖАВИ

Еволюційний розвиток філософських концепцій держави та права нерозривно пов'язаний з усіма сферами людської діяльності. Прокуратура, як один із вкрай важливих суб'єктів владних повноважень не є винятком. Протягом тривалого часу прокуратура відіграє ключову роль в забезпеченні правопорядку, у зв'язку з чим відображує як політичні, так і правові тенденції часу. Для чіткого розуміння як саме прокуратура отримала одну із ключових ролей у забезпеченні верховенства права у сучасному суспільстві – варто осмислити через історико-філософську призму.

Формування інституції, яка за характерними ознаками схожа на сучасну прокуратуру, можна спостерігати в античних концепціях держави. Так, Платон у своїй фундаментальній роботі «Держава» описує діяльність «охоронців», як таких, хто відповідає за дотримання справедливості та законності. Також у своїх роздумах він закладає перші соціальні гарантії з боку держави для вказаних осіб, зазначаючи, що «наші охоронці, як і воїни, повинні отримувати від суспільства за свою службу винагороду у вигляді харчів на рік, а їх обов'язком буде дбати про себе і всю державу» [1, с. 241].

Античні філософи також приділяли велику роль розбудові судової системи, що своєю чергою слугувало відокремленню прокуратури вже як окремого елементу державотворення. Так, Арістотель зазначав: «необхідні інституції відають таким колом діяльності: релігійною, військовою, фінансовою (надходженнями й видатками), наглядацькою (за міським майданом, самим містом, міським портом та краєм). А ще – судовою, куди входять записи угод, виконання вироків, ув'язнення, далі – контролю, куди відносять звітність, ревізію та перевірку діяльності посадових осіб, і, нарешті, законодавчою – щодо державних справ» [2, с. 180].

Функція підтримання публічного обвинувачення, яка покладена на сучасні органи прокуратури, починає формуватись у Стародавньому Римі, де з'являються народні обвинувачі, які отримали назву «прокуратори», на яких покладались обов'язки, зокрема, забезпечувати притягнення винних до відповідальності.

Своєю чергою період середньовіччя вдало демонструє як правові ідеали епохи відображаються на державних елементах, не винятком стає й тодішній аналог органів прокуратури, у яких на першій план виходить зміцнення влади короля та забезпечення виконання його наказів, замість забезпечення верховенства права. Проте позитивна динаміка закріплення ролі прокурора у системі державного механізму починає втілюватись в теорії природного права Гуго Гроція, в яку покладена ідея, що інституції повинні служити праву, а не владі.

У періоді Нового часу починає формуватися сучасний підхід до визначення держави та сутності її органів. Так, Шарль Луї Монтеск'є доходить до висновку: «Будь-яка людина, наділена владою, схильна зловживати нею, і вона йде в цьому напрямі, поки не досягне встановленої для неї межі». З огляду на це, верховенство права в його концепції може бути забезпечене лише чітким розподілом влади на три гілки: законодавчу, виконавчу й судову, з наявністю системи «стримувань і противаг» для унеможливлення зловживання з боку будь-якої. Як писав Ш. Монтеск'є про кожну з гілок: «Через першу владу король або урядовець створює тимчасові або постійні закони й поправляє чинні закони. Через другу владу він оголошує перемир'я або війну, направляє або приймає послів, забезпечує безпеку, запобігає вторгненням. Через третю владу він карає злочини або розглядає позови приватних осіб» [4]. Прокуратура, відповідно до даної теорії, віднесена до виконавчої гілки влади, на яку покладено забезпечення дотримання законності, виступаючи посередником між державою і громадянами.

Сучасне філософсько-правове осмислення прокуратури, як органу державної влади, ґрунтується на ідеях правової держави, верховенства права та її діяльність стає більш обмежена етичними аспектами. У своїй роботі «Теорії справедливості» Джон Ролз зосереджує увагу на двох основних принципах державотворення. Перший з них стосується свободи: «кожна особа повинна мати рівне право на щонайширший план рівних основних свобод, і цей план має бути сумісним із подібною схемою свобод для інших. Другий принцип: соціальні й економічні нерівності слід залагоджувати таким чином, щоб:

а) можна було розсудково сподіватися на їхню корисність для кожного;

б) вони пов'язувалися з відкритими для всіх посадами й постами» [5, с. 47].

Так, за концепцією автора, справедливість повинна стати основним принципом в діяльності державних інститутів, зокрема, прокуратури. Крім того, Джон Ролз закладає ідеї вільного доступу кожного до державних посад, що вкрай важливо в демократичному суспільстві.

Функціонування прокуратури в умовах демократично-правової держави, а не авторитарних режимів, зосереджує діяльність інституції на забезпеченні неухильного дотримання прав людини й чітко окреслює діяльність прокурорів етичними стандартами, що своєю чергою виступає запобіжником він зловживання владою.

Таким чином, можна помітити, що динаміка розвитку функцій прокуратури та роль її у державному механізмі прямо залежить від розуміння держави та права. Сучасна прокуратура, як складний державний інститут, базується на ідеях верховенства права, справедливості, незалежності та захисту прав людини. Сьогоденні виклики, такі як цифровізація, зниження довіри громадськості підкреслюють необхідність подальшого філософсько-правового осмислення та безперервного розвитку прокуратури, як важливого елементу правової держави.

Список використаних джерел:

1. Платон. Держава. К. : 2000. 355 с. URL : http://litopys.org.ua/plato/plat.htm.
2. Арістотель. Політика. К. : 2000. 239 с. URL : http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm.
3. Грицаєнко Л. Р. Інститут прокуратури в світовій історико-правовій ретроспективі. *Вісник прокуратури*. 2008. № 7. С. 116-123.
4. Козинець О. Г., Приходько В. О. Держава та право в ученні Ш. Л. Монтеск'є. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2020. С. 26-31. URL : https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/7.pdf.
5. Ситніченко Л. А. Філософія свободи Дж. Ролза: методологічні засади, межі та перспективи. *Мультиверсум. Філософський альманах.* 2021. № 1(173). С. 55-56.

Богдан КОНДРАТЕНКО,
аспірант кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА

Трудове право є важливою частиною правової системи, що регулює взаємини між працівниками та роботодавцями. Воно відображає економічні, соціальні та політичні зміни, що відбувалися в різні етапи історії. Розвиток трудового права тісно пов'язаний із трансформацією суспільних відносин, коли людина перестала бути лише частиною природних ресурсів і почала отримувати правовий захист у трудових відносинах. Цей процес триває і до сьогодні, адже трудове право постійно адаптується до нових соціально-економічних умов.

1. Ранній період: трудове право в стародавніх цивілізаціях

Одними з перших відомих правових актів, що регулювали працю, є закони Хаммурапі (XVIII ст. до н.е.). Вони визначали не тільки покарання за неякісну роботу, але й регулювали умови праці, в тому числі для рабів та найманих працівників. Закони Хаммурапі містять покарання для рабів і найманців, які порушували трудові обов'язки, зокрема відшкодування збитків за неякісно виконану роботу [1, с. 37]. Враховуючи контекст того часу, це був перший крок до формалізації трудових відносин.

У Стародавньому Єгипті правові норми також визначали умови праці, зокрема для робітників, що займалися будівництвом пірамід. Робітники отримували харчування та житло як частину компенсації за свою працю. Важливою рисою є те, що в цьому суспільстві праця вважалася соціальною необхідністю, а її результати були прямим виявом сили держави [2, с. 42].

У Стародавньому Римі трудові відносини регулювались через договори locatio conductio – договори підряду, які визначали права і обов'язки між роботодавцем та працівником. Це дозволяло оформлювати відносини щодо

виконання конкретної роботи за певну плату. Римське право стало основою для розвитку трудових відносин у подальших європейських правових системах [2, с. 56].

2. Середньовіччя: формування корпоративного регулювання

У середньовіччі в Європі існувала феодальна система, яка значною мірою обмежувала права селян і робітників. Однак в цей період розвивались цехи – організації ремісників, які виступали як своєрідні трудові союзи, що регулювали умови праці. Цехові статути встановлювали правила для ремісників, контролюючи ціни, заробітки та процес навчання учнів (4, с. 120). Це стало першим етапом розвитку корпоративного трудового права, яке виникло як організаційна форма контролю за працею ремісників.

У середньовічній Англії вже в XIV столітті був прийнятий «Статут робітників» (1349 р.), який визначав максимальну кількість робочих годин для низькооплачуваних робітників, обмежуючи трудову експлуатацію після Великої Чорної смерті (1347-1351 рр.) [2, с. 63]. Цей акт свідчив про перші спроби держави втручатися у трудові відносини з метою регулювання умов праці.

3. Індустріальна революція: початок трудових реформ

Індустріальна революція XVIII–XIX століть змусила держави звернути увагу на проблеми умов роботи, оскільки зростання фабричної продуктивності призвело до посилення експлуатації робітників, зокрема дітей. Одним із перших законів, що намагався врегулювати умови праці, був «Закон про фабрики» (1833 р.) у Великій Британії, який обмежував тривалість робочого дня для жінок і дітей до 10 годин [3, с. 89].

У Німеччині під керівництвом канцлера Отто фон Бісмарка була розроблена система соціального страхування, що включала страхування від нещасних випадків на виробництві. Ці реформи стали основою для подальших трудових законів у Європі та стали зразком для інших країн. Законодавство Німеччини 1880-х років також започаткувало ідеї соціального захисту працівників, що стали основою для розвитку сучасних трудових прав [5, с. 134].

4. Трудове право в Україні

Трудове право в Україні розвивалось під впливом правових систем Російської імперії та Австрійської імперії. Після Жовтневої революції 1917 року та утворення СРСР трудові відносини в Україні почали регулюватись згідно з новими соціалістичними нормами. Одним з перших важливих документів став Кодекс законів про працю 1922 року, що встановив 8-годинний робочий день і зобов’язав роботодавців надавати робітникам оплачувану відпустку [1, с. 102].

У 1971 році був прийнятий новий Трудовий кодекс України, що закріпив права працівників на працю, на безпеку на робочому місці, а також правила звільнення та компенсації при припиненні трудових відносин. Проте хоча ці закони захищали права робітників, на практиці часто виникали випадки їх порушення, що вимагало подальших реформ.

Після здобуття незалежності Україна почала адаптувати своє трудове законодавство до міжнародних стандартів, зокрема до норм, встановлених Міжнародною організацією праці (МОП). Це включало прийняття законів, що гарантують права на безпеку праці, заборону дискримінації, рівну оплату за рівну працю і інші соціальні гарантії [6, с. 152].

5. Міжнародне трудове право

Міжнародне трудове право стало важливою частиною глобальної правової системи після створення Міжнародної організації праці (МОП) в 1919 році. МОП розробила численні конвенції, що встановлюють мінімальні стандарти праці, зокрема щодо робочих годин, оплати праці, соціального захисту працівників та безпеки на робочому місці. Наприклад, Конвенція № 87 МОП, яка гарантує свободу об'єднання і права на колективні переговори, стала основою для розвитку трудових прав в усьому світі [6, с. 152].

Історія трудового права свідчить про те, як змінювались відносини між працівниками і роботодавцями, від рабовласницьких і феодальних систем до сучасних демократичних держав, де трудові права стали важливою частиною соціальної політики. Протягом століть трудове законодавство розвивалося, відповідаючи на нові економічні та соціальні виклики. Сьогодні трудове право продовжує адаптуватися до нових реалій, таких як глобалізація, технологічні зміни та нові форми зайнятості.

Список використаних джерел:

1. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник. К. : Знання, 2008. С. 102.
2. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології. К. : ТОВ «Академія», 2008. С. 42-63.
3. Пилипенко А. В. Основи трудового права. К. : ВД «Інтерпрес ЛТД», 2005. С. 56-89.
4. Венедиктов О. С. Правові засади трудових відносин у середньовічній Європі. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 120.
5. Гончаренко В. М. Історія трудового права. К. : ЦНЛ, 2022. С. 134.
6. Процевський В. М. Міжнародне трудове право: Основи теорії і практики. К. : Кондор, 2007. С. 152.

Yevhen KONDRATIEV,
Postgraduate student at
the Department of Civil,
Labor and Government Law,
Oles Honchar Dnipro National University

NOTARY ACTIVITIES IN PROVISION OF PUBLIC SERVICES (THEORETICAL AND LEGAL ASPECT)

Clarification of issues related to the legal status of a notary will provide an opportunity to answer the question of whether a notary is a subject of authority, a representative of state power, and thus put a final point in the discussion on determining the judicial jurisdiction of cases related to the appeal of notarial actions or refusal to perform them, notarial acts.

Solving the problem of determining the legal status of notaries in Ukraine involves clarifying the essence of the category «legal status» itself. O. Skakun distinguishes between the legal statuses of individual and collective legal entities. She notes that, despite the diversity of legal statuses of collective entities, they are all focused on the legal status of the individual, since the rights and obligations of the individual that make it up are the «human dimension», ignoring, opposing or denying which is excluded (in accordance with the constitution of states and international human standards) [1]. Thus, S. Kivalov and O. Kharitonova characterize the administrative-legal status of citizens, foreign citizens, stateless persons, refugees and highlight the following elements: legal personality, fundamental rights and obligations [2, p. 64-66].

Consideration of issues related to the definition of the subject of authority is fundamentally important in our study, since, according to some scholars, it is possible to appeal the decisions (resolutions), actions or inaction of a notary in administrative proceedings [3, p. 46]. This statement is based on the fact that public notaries are subjects of government authority, therefore, they are potential parties in administrative cases regarding the appeal of their decisions, actions or inaction, which are considered and resolved by administrative courts according to the rules of administrative justice [3]. Moreover, according to practice, claims for notarial actions or refusal to perform them are considered and resolved by administrative courts according to the rules established by the CAS of Ukraine [4].

Therefore, the analysis of theoretical provisions regarding the legal status of a civil servant deserves special attention. Legal theorists note that there is a need to separate officials from the circle of subjects of law due to the fact that they act as representatives of the state and exercise state and government powers. Generalization of theoretical positions regarding civil servants allows us to conclude that when determining the legal status of a civil servant, scientists mainly focus on the duties and rights granted to perform tasks corresponding to the competence of the state body.

Most researchers in the structure of the legal status of a civil servant distinguish such elements as legal rights and obligations [5, p. 151; 6, p. 125]. Some of them add freedoms, duties, restrictions, incentives, responsibility [7, p. 44] to these mandatory elements of legal status; requirements for the worker, functions of the civil servant [8, p. 202-203; 12]; main forms of activity that are enshrined in legal acts; procedure for entering the civil service (replacement of a position, rules for passing the service, incentives for civil servants, responsibility for committed offenses, dismissal from office) [9, p. 140], etc. A notary, as specified in Part 1 of Article 3 of the Law of Ukraine «On Notaries» [10], is a natural person authorized by the state who carries out notarial activities in a state notary office, a state notary archive or independent professional notarial activities, in particular, certifies rights and facts that have legal significance, and performs other notarial actions provided for by law in order to give them legal certainty. When determining the elements of the public-legal status of notaries as a system of

bodies and officials, it should be taken into account, first of all, that notaries are a system of bodies and officials and, in accordance with current legislation, they act with a purpose determined by law by performing certain tasks, implementing specific functions. As indicated by O. Popovchenko, notaries, fulfilling voluntarily assumed duties to society and the state, really perform socially expedient functions within the framework of indisputable civil legal relations that coincide with the functions of the state and the implementation of which is ensured by the state [11, p. 46].

The thesis that the authority to perform notarial actions is granted to the notary by law, and therefore by the state, is obvious and does not cause any doubt. But this does not mean that the notary is an official who is endowed with state-authority functions.

Thus, a private notary has a unique dualistic status, which necessitates the need to attribute him to officials regardless of the fact that he is not in the civil service and is not included in the staff of the state apparatus. This exclusivity of his legal position is manifested in the fact that the notary performs the functions of state power in the exercise of special powers entrusted to him by the state.

References:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Енциклопедичний курс: підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.
2. Ківалов С. В. Адміністративне право України: підручник. Одеса : Юридична література, 2003. 896 с.
3. Коляда О. П. Нотаріус як сторона в адміністративному судочинстві України. *Право і безпека*. 2009. № 5. С. 46-50.
4. Кодекс адміністративного судочинства Україн від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-37. Ст. 446.
5. Легеза Є. О. Теорія публічних послуг: адміністративно-правова складова: монографія. Херсон : ВД «Гельветика», 2016. 452 с.
6. Leheza, Ye., Filipenko, T., Sokolenko, O., Darahan, V., & Kucherenko, O. (2020). Ensuring Human Rights in Ukraine: Problematic Issues and Ways of their Solution in the Social and Legal Sphere. *Cuestiones Políticas*, 64(37), 123-136.
7. Легеза Є. О. Адміністративні процедури у сфері нерухомого майна: державна реєстрація речових прав та особливості реалізації через електронні торги: монографія. Дніпро : ВД «Гельветика», 2022.
8. Leheza, Ye., Dorokhina, Y., Shamara, O., Miroshnychenko, S., & Moroz, V. (2021). Citizens participation in the fight against criminal offences: political and legal aspects. *Cuestiones Políticas,* 39(69), 212-224.
9. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади державної служби в Україні: монографія. Харків : Право, 2005. 304 с.
10. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1993. № 39. С. 383.
11. Поповченко О. І. Захист і реалізація процесуальних прав нотаріуса (процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти): посібник. Харків : ЛЛС, 2007. 184 с.
12. Комаров В. В. Нотаріат в Україні: підручник. К. : Юрінком Інтер, 2006. 320 с.

Олег КУЗЕМА,
аспірант кафедри
управління навчальними закладами
та педагогіки вищої школи
Класичного приватного університету

Науковий керівник:
Ольга ФУНТІКОВА,
професор кафедри
управління навчальними закладами
та педагогіки вищої школи
Класичного приватного університету,
доктор педагогічних наук, професор

ПРО СУЧАСНІ СПОСОБИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ

Тема сучасних способів навчання дітей з порушенням слуху є надзвичайно актуальною в сучасній педагогіці та спеціальній освіті. Ось кілька узагальнень, чому ця тема має велике значення: пріоритетність в багатьох країнах інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами, включаючи дітей з порушенням слуху; розробка та впровадження ефективних методик навчання сприяє інтеграції таких дітей у звичайні школи та суспільство; технологічні досягнення. Сучасні технології, такі як слухові апарати, кохлеарні імплантати, а також цифрові освітні інструменти, відкривають нові можливості для навчання та розвитку дітей з порушенням слуху. Це персоналізоване навчання, коли різні методики дозволяють враховувати індивідуальні потреби та можливості кожної дитини, що є ключовим фактором для успішного навчання; комунікативні методики. Використання жестової мови, білінгвального підходу (одночасне використання жестової та вербальної мови) та інших комунікативних методик допомагає дітям з порушенням слуху більш ефективно взаємодіяти з оточуючими; психологічна підтримка; розвиток навичок соціальної взаємодії та емоційної стабільності є важливим аспектом для дітей з порушенням слуху. Сучасні методики враховують ці аспекти, що сприяє загальному розвитку дитини. А також це професійний розвиток педагогів. Навчання педагогів сучасним методикам роботи з дітьми з порушенням слуху сприяє підвищенню якості освіти та підготовки спеціалістів. Таким чином, тема сучасних способів навчання дітей з порушенням слуху є надзвичайно важливою для забезпечення якісної освіти, соціальної інтеграції та всебічного розвитку таких дітей.

Виходячи із низки першочергових завдань сучасної спеціальної школи, а саме – всебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнів бажання та вміння вчитися; соціалізація, адаптація та інтеграція в

суспільстві дітей з психофізичними порушеннями розвитку, педагоги нашої школи обрали для вивчення, аналізу та надбання власного практичного досвіду методичну проблему: «Застосування інноваційних педагогічних технологій в навчально-корекційному процесі як засіб підвищення якості і доступності освіти, сприяння особистісному розвитку та соціалізації школярів з порушенням слуху» [3, с. 48].

Головною метою діяльності педагогічного колективу у реалізації даної проблеми є створення умов для розвитку дитини з порушенням слуху, в яких вона відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність, відчуває себе частиною соціуму, його невід'ємною ланкою.

Забезпечення сучасного рівня освіти дітей з особливими освітніми потребами тісно пов'язане з інноваційними педагогічними технологіями, які є значним чинником та резервом розвитку дитини, формування в неї здатності до самостійності, самовдосконалення, самореалізації та самооцінки. Зміна стилю мислення педагога, переорієнтація на розвиток особистісного потенціалу школяра сприяє впровадженню в практику інноваційних освітніх технологій відповідно до індивідуальних особливостей дітей. Інноваційні педагогічні технології, крім відповідей на питання «Чому навчати?», «Для чого навчати?», «Як навчати?», дають відповіді на питання «Як навчати результативно?» [2, с. 74].

Інновації, які охопили сучасну освіту, органічно вплітаються в навчально-виховний процес нашої школи, вчителі активно запроваджують їх і в результаті їх уроки вирізняються:

– сучасністю (постійним прагненням до новизни й удосконалення змісту);

– оптимальністю (спробами досягти навчально-виховних цілей при економному використанні часу);

– інтеграцією (синтезом знань із мови, літератури, історії, художньої культури, краєзнавства, музики, живопису, театрального мистецтва тощо);

– науковістю (опорою на досягнення сучасної науки).

Застосування педагогами стратегій розвитку критичного мислення (кубування, сенкан, асоціативний кущ, діаграма Вена, сюрприз, семантичної карти – знаємо – хочемо дізнатися – дізналися), продуктивних видів роботи технології розвивального навчання (завдання на уточнення лексичних значень слів, тренування у синтаксичній побудові та граматичному оформленні словосполучень та речень, лексико-стилістичні вправи на матеріалі спостережень), залучення учнів до проєктної діяльності (учні розробляють доступний для їх рівня проєкт – малюнок, пошук необхідної інформації та інше), організація інтерактивного навчання сприяють формуванню в учнів здатності до самостійного перенесення засвоєних таким чином понять в нові умови.

Однією з особливостей сучасної системи освіти дітей з порушенням слуху є співіснування двох стратегій організації навчання – традиційної та інноваційної. Потрібно не тільки просувати вперед інноваційні методи, але й не забувати про традиційні методи, які не менш дієві, а в інших випадках без

них просто не обійтися. Необхідно, щоб традиційні та інноваційні методи навчання були у постійному взаємозв'язку і доповнювали один одного. Ці два поняття мають існувати на одному рівні [1].

Висновки:

– інклюзивна освіта сприяє соціалізації та інтеграції дітей з порушенням слуху у загальноосвітнє середовище. Використання асистентів вчителя та спеціальних педагогів допомагає забезпечити належний рівень підтримки;

– технології: використання слухових апаратів, кохлеарних імплантів та інших технологічних засобів покращує сприйняття звуків та мови та використання відеоуроків, інтерактивних дошок та інших мультимедійних ресурсів сприяє кращому розумінню матеріалу;

– спеціальні методики навчання, тобто використання жестової мови як основного або допоміжного засобу комунікації. Методики, які включають розвиток залишкового слуху та використання зорових та тактильних відчуттів для навчання;

– індивідуалізований підхід, тобто розробка індивідуальних навчальних планів, що враховують особливості кожної дитини. Регулярне оцінювання та корекція навчальних планів для досягнення максимальних результатів;

– психологічна підтримка: надання психологічної допомоги дітям з порушенням слуху для подолання можливих стресів та труднощів у навчанні. Підтримка сімей дітей з порушенням слуху через консультування та навчання;

– співпраця з батьками: активне залучення батьків у навчальний процес, їх навчання основам жестової мови та інших комунікативних методик. Створення спільнот та підтримуючих груп для обміну досвідом та інформацією;

– підготовка педагогів. Щодо спеціалізованої підготовки вчителів та інших фахівців, які працюють з дітьми з порушенням слуху, то необхідне постійне підвищення кваліфікації педагогів та ознайомлення їх з новими методиками та технологіями [4, с. 95-108].

Застосування цих підходів сприятиме ефективнішому навчанню дітей з порушенням слуху та їх успішній інтеграції в суспільство.

Список використаних джерел:

1. Борщевська Л. В. Критерії диференційованого навчання дітей з порушенням слуху. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами.* URL : http://ap.uu.edu.ua/article/488.

2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник (3-тє вид., випр.). К. : Академвидав, 2015. 304 с.

3. Сак Т. В. Виховання дитини з порушеннями слуху в умовах сім'ї. Розділ: Розвиток мовлення дітей дошкільного віку з порушеннями слуху в умовах сім'ї. *Виховання дитини з порушеннями слуху в умовах сім'ї.* К. : Науковий світ, 2009. С. 22-55.

4. Ярмаченко М. Д. Шляхи реалізації принципу свідомості у навчанні глухих дітей. *Сурдопедагогіка. Хрестоматія.* К. : *НПУ імені М. П. Драгоманова,* 2003. Т.1. С. 95-108.

Максим МАЗУР,
аспірант кафедри
публічного управління та землеустрою
Класичного приватного університету
Науковий керівник:
Валентина БОКЛАГ,
професор кафедри
публічного управління та землеустрою
Класичного приватного університету,
доктор наук з державного управління,
професор

КІБЕРБЕЗПЕКА У ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ: ВИКЛИКИ ДЛЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ (ДОСЛІДЖЕННЯ РИЗИКІВ ТА СТРАТЕГІЙ ЗАХИСТУ ДАНИХ У ХМАРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ)

Хмарні технології стали важливим елементом цифрової трансформації бізнесу, особливо у період воєнних конфліктів та післявоєнного відновлення. Вони забезпечують гнучкість, масштабованість і доступність даних, однак супроводжуються численними викликами в галузі кібербезпеки. В умовах війни кіберзагрози стають ще більш актуальними через зростання кількості атак, спрямованих на критичну інфраструктуру, урядові й комерційні дані.

У своєму дослідженні ми проаналізуємо основні ризики використання хмарних технологій у бізнесі, специфічні виклики для України в умовах війни та надамо рекомендації щодо стратегій захисту даних у хмарному середовищі.

Основні виклики кібербезпеки у хмарному середовищі в умовах сучасних конфліктів. У воєнний період хмарні платформи стають мішенями, адже вони забезпечують безперервність бізнес-процесів і державного управління. DDoS-атаки – спрямовані на перевантаження систем, що призводить до збоїв у роботі ключових сервісів. Фішинг і соціальна інженерія – використовуються для отримання доступу до хмарних облікових записів через обман користувачів. Рансомваре – зловмисники блокують доступ до даних, вимагаючи викуп за відновлення доступу. Хмарні технології потребують зберігання даних на зовнішніх серверах, що збільшує ризик витоку інформації. Особливо актуальним це є в умовах війни, коли доступ до конфіденційних даних може мати критичні наслідки. У трансформаційних суспільствах, таких як Україна, бізнес часто стикається з проблемами впровадження сучасних стандартів кібербезпеки через: нестачу знань і фінансових ресурсів, відсутність спеціалістів з кіберзахисту та обмежену інтеграцію міжнародних практик безпеки [2].

Для подолання цих викликів необхідно інвестувати у створення національних програм кіберзахисту, співпрацювати з міжнародними організаціями та впроваджувати інноваційні технології, такі як Zero Trust та системи автоматизованого резервування даних. Лише комплексний підхід дозволить ефективно захистити хмарне середовище в умовах сучасних загроз.

Стратегії захисту даних у хмарному середовищі в післявоєнний період потребують багатовимірного підходу, що включає розробку національних стандартів, навчання персоналу, впровадження сучасних практик безпеки та застосування новітніх технологій. Уряду необхідно створити регуляторні акти та програми, які регламентують використання хмарних технологій. Вони повинні включати стандарти кібербезпеки, сумісні з міжнародними, наприклад, ISO 27001, та враховувати специфіку українського бізнесу у період відновлення. Працівники повинні розуміти сучасні загрози, такі як фішингові атаки, та вміти використовувати інструменти захисту (регулярні тренінги щодо створення надійних паролів і управління ними та впровадження багатофакторної автентифікації для доступу до систем). Інтеграція рішень і технологій від міжнародних організацій, таких як NATO Cyber Defence чи Microsoft Security Response Center, дозволяє підвищити рівень захищеності систем. Підхід Zero Trust – ця стратегія передбачає перевірку кожного запиту на доступ незалежно від джерела. У межах цього підходу всі підключення контролюються і реєструються та використовується сегментування мереж для обмеження доступу лише до необхідних ресурсів. Створення і підтримка надійних систем резервного копіювання є ключовим елементом кібербезпеки. Регулярне резервування та тестування відновлення даних дозволяє уникнути значних втрат у разі атак [1; 5].

Ця багаторівнева стратегія стане фундаментом для побудови стійкої цифрової інфраструктури, забезпечуючи безпечну інтеграцію хмарних рішень у бізнес-процеси України.

Перспективи використання хмарних технологій у післявоєнній економіці охоплюють такі ключові напрями: відновлення критичної інфраструктури; міжнародна інтеграція; економічна ефективність тощо [3].

Хмарні рішення можуть бути використані для реконструкції транспортної, енергетичної та фінансової систем через забезпечення швидкого доступу до даних, оптимізації ресурсів і підвищення безпеки управління інфраструктурними об’єктами. Зокрема, такі технології ефективні для створення цифрових моделей критичних об’єктів (digital twins), що дозволяє краще планувати й управляти процесами відновлення [6].

Використання хмарних технологій сприяє адаптації українських підприємств до міжнародних стандартів, оскільки більшість хмарних платформ (Microsoft Azure, Amazon Web Services, Google Cloud) підтримує європейські вимоги щодо безпеки даних, таких як GDPR. Це сприяє інтеграції України в європейську економіку та розширенню ринків для українського бізнесу.

Хмарні технології дозволяють знизити витрати на підтримку власної ІТ-інфраструктури, скоротити витрати на апаратне забезпечення та обслуговування, а також забезпечити масштабованість відповідно до потреб підприємства. Це особливо важливо у період обмежених ресурсів і післявоєнного відновлення економіки [4].

Ці перспективи демонструють багатовимірність використання хмарних технологій, що не лише підвищує ефективність, але й сприяє інтеграції України у світову цифрову економіку, формуючи підґрунтя для стійкого розвитку.

Висновки. Хмарні технології відіграють ключову роль у трансформації бізнес-процесів післявоєнної економіки, забезпечуючи гнучкість, ефективність та масштабованість рішень. Проте їх успішна інтеграція можлива лише за умов комплексного підходу до кібербезпеки, що враховує зростання загроз у цифровому просторі. Інвестування у сучасні стратегії захисту даних, регулярне навчання персоналу, впровадження міжнародних стандартів та міждисциплінарної співпраці стануть запорукою стійкості бізнесу. Поєднання інноваційного підходу з відповідальним управлінням дозволить не лише захистити дані, але й створити конкурентні переваги для українських підприємств у глобальній економіці.

Список використаних джерел:

1. The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence is a multinational and interdisciplinary cyber defence hub. We do research, training and exercises in four core areas: technology, strategy, operations and law. *CCDCOE*. URL : https://ccdcoe.org/

2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text.

3. Богом'я В. І., Кочегаров В. С. Кібербезпека в хмарних сервісах за допомогою застосування криптографічних методів. *Водний транспорт.* 2023. № 1(37). URL : https://vt.duit.in.ua/index.php/home/article/view/274.

4. Кузьменко О., Маклюк О., Чернишова О. Кібербезпека бізнесу під час війни. *Економіка та суспільство.* 2022. № 44. 2022. URL : https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1790.

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення процедур нагляду за кібербезпекою та запровадженням європейських схем сертифікації кібербезпеки: проект Закону України від 14.11.2024 р. № 12207. *LIGA 360*. URL : https://ips.ligazakon.net/document/JI11914A.

6. Шостак Л., Федонюк А., Помазун О. Кібербезпека в системі формування бізнес-моделі підприємства в умовах цифрової економіки. *Економіка та суспільство.* 2024. URL : https://www.researchgate.net/publication/382553066_KIBERBEZPEKA_V_SISTEMI_FORMUVANNA_BIZNES-MODELI_PIDPRIEMSTVA_V_UMOVAH_CIFROVOI_EKONOMIKI.

Тарас ПІНЧУК,
аспірант кафедри
фінансів та банківської справи
Класичного приватного університету

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ОСНОВА РОЗШИРЕННЯ ДОСТУПУ ДО ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА

Фінансова грамотність є ключовим фактором соціально-економічного розвитку, сприяючи фінансовій інклюзії та ефективному використанню фінансових ресурсів. В умовах зростаючої складності фінансового середовища недостатність фінансових знань стає однією з головних перешкод для доступу до фінансових послуг, особливо серед вразливих категорій населення. Міжнародний досвід демонструє ефективність програм підвищення фінансової грамотності для стимулювання доступу до банківських послуг, кредитування, страхування та інвестицій. Україна, зважаючи на економічні виклики та війну, також потребує активного впровадження подібних ініціатив.

Фінансова грамотність включає знання, навички та поведінкові аспекти, які допомагають особам приймати обґрунтовані рішення щодо управління фінансами. Головними компонентами при цьому є:

- розуміння фінансових продуктів та послуг;
- навички планування бюджету;
- знання про інвестиції, кредитування і страхування та обізнаність щодо ризиків шахрайства.

Знання про фінансові послуги дозволяють населенню долати бар'єри, пов'язані з доступом до банківських продуктів, знижувати рівень фінансової вразливості та підвищувати економічну стабільність [1].

Практики країн із високим рівнем фінансової грамотності демонструють ефективність систематичних підходів до формування фінансової обізнаності серед різних груп населення. У США: ініціатива JumpStart Coalition for Personal Financial Literacy пропонує ресурси для шкіл та викладачів, зокрема інтерактивні навчальні матеріали, що спрямовані на підвищення фінансової грамотності серед молоді. Програма охоплює основи управління грошима, кредитування та планування витрат. У Великій Британії існує організація Money Advice Service, яка надає широкий спектр послуг, включаючи безкоштовні інструменти для управління бюджетом, консультації щодо заощаджень та кредитування. Її мета – зробити фінансові рішення прозорими та доступними для всіх верств населення. В Австралії Національна стратегія фінансової грамотності включає кампанії для молоді, інтерактивні веб-ресурси та освітні програми. Основний акцент у ній зроблено на підвищенні

обізнаності молодого покоління щодо заощаджень, управління боргами та інвестування [4, с. 105-116].

Ці приклади показують, що фінансова грамотність є важливою частиною національних стратегій економічного розвитку, що сприяє зростанню соціального добробуту та економічної стійкості.

Організації, такі як Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) і Світовий банк, відіграють ключову роль у популяризації фінансової грамотності на глобальному рівні. OECD реалізує програми підвищення фінансової обізнаності через платформу OECD International Network on Financial Education (INFE), яка розробляє рекомендації та інструменти для впровадження фінансової грамотності у країнах-членах і за їх межами. Наприклад, звіти OECD підкреслюють позитивний вплив фінансової освіти на соціальну стабільність і економічне зростання. Світовий банк також інвестує в фінансову грамотність, особливо в країнах, що розвиваються. Програми, такі як Financial Literacy and Education Trust Fund, спрямовані на покращення доступу до фінансових послуг і підтримку маргіналізованих груп населення. Їхні дослідження підтверджують, що кожен долар, вкладений у фінансову освіту, приносить значний економічний ефект через підвищення доходів населення та зменшення фінансових ризиків [3].

Ці ініціативи доводять, що фінансова грамотність є важливим інструментом соціальної інтеграції та економічного розвитку.

Рівень фінансової обізнаності в Україні залишається низьким. За дослідженнями USAID, лише близько 40 % українців розуміють базові фінансові терміни. Основними викликами у сфері фінансової грамотності є недостатність фінансової освіти у шкільній програмі. В Україні питання фінансової грамотності не інтегроване системно в освітній процес. Учні мають обмежені знання про управління фінансами, бюджетування та заощадження, що обмежує їхню готовність до економічного життя; низька довіра до фінансових установ. Рівень довіри населення до банків та інших фінансових організацій залишається низьким, що пояснюється попередніми кризами, шахрайством і недостатньою прозорістю фінансових послуг. Це ускладнює впровадження освітніх програм від фінансових установ та відсутність державної стратегії фінансової грамотності. Попри важливість фінансової освіти для економічного розвитку, державна підтримка у вигляді цілісної стратегії та програм залишається недостатньою. Це уповільнює поширення знань та адаптацію міжнародного досвіду [5].

Для вирішення цих викликів важливо інтегрувати фінансову грамотність у систему освіти, стимулювати довіру до фінансових установ через прозорість їхньої діяльності та створити державну стратегію, яка сприятиме формуванню фінансової культури серед населення.

Якщо говорити про можливості розвитку фінансової грамотності в Україні, то вони включають кілька наступних перспективних напрямів. Впровадження навчальних програм для молоді. Освіта є основним інструментом

для формування фінансової культури. Використання міжнародних програм, таких як JumpStart Coalition у США або інтерактивних інструментів у Великій Британії, може стати базою для створення локальних курсів, адаптованих до українських реалій. Підвищення обізнаності населення через медіа. Використання телевізійних та радіопрограм, онлайн-ресурсів та соціальних мереж для роз'яснення базових принципів фінансової грамотності дозволяє охопити широку аудиторію. Кампанії з роз'яснення ризиків кредитування, управління бюджетом та заощаджень можуть стати ефективними. Співпраця з міжнародними організаціями для адаптації найкращих практик. Організації, такі як OECD і Світовий банк, мають значний досвід у створенні програм фінансової грамотності. Їхня експертиза та інструменти можуть бути використані для розробки національних стратегій, спрямованих на розширення доступу до фінансових знань і послуг [2, с. 21-34].

Інтеграція цих можливостей сприятиме зростанню фінансової обізнаності населення, підвищенню довіри до фінансових установ та стимулюванню економічного розвитку України.

Рекомендації для України щодо підвищення рівня фінансової грамотності:

– розробка національної стратегії фінансової грамотності. Україна потребує єдиної системної політики, яка б включала механізми моніторингу, фінансування та впровадження програм фінансової освіти на державному рівні. Важливо залучати до цієї стратегії ключових зацікавлених сторін: уряд, міжнародні організації та приватний сектор;

– інтеграція фінансової освіти до шкільної та університетської програм. Включення курсів фінансової грамотності в обов'язкову програму для учнів та студентів створить базу знань для майбутнього покоління. Практичні заняття, симуляції та ігрові платформи можуть зробити навчання ефективним та цікавим;

– стимулювання участі приватного сектору в освітніх ініціативах. Приватні фінансові установи, технологічні компанії та громадські організації можуть стати партнерами у розробці навчальних матеріалів, проведенні тренінгів та поширенні інформаційних кампаній. Їх участь може знизити навантаження на державний бюджет та забезпечити актуальність освітніх програм [6].

Ці рекомендації допоможуть розвинути фінансову грамотність населення, сприяти соціальній інтеграції та покращити економічну стійкість країни в умовах глобальних викликів.

Висновки. Фінансова грамотність є основою фінансової інклюзії та соціального добробуту. Україна може скористатися міжнародним досвідом для розвитку ефективних програм, які сприятимуть розширенню доступу до фінансових послуг, особливо у трансформаційних суспільствах. Інвестиції у фінансову освіту населення є ключем до побудови стабільної економіки та підвищення якості життя.

Список використаних джерел:

1. Винник Р. Розвиток фінансової інклюзії в Україні. *Економіка та суспільство.* URL : https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/714.
2. Десятнюк О., Крисоватий А., Пташенко О. Стан та тенденції розвитку фінансової інклюзії в Україні. *Актуальні питання розвитку економіки. Світ фінансів.* 2023. № 3(76). С. 21-34.
3. Дубина М. В., Тарасенко А. В., Тарасенко О. О. Напрямки підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств в умовах діджиталізації сфери фінансових послуг. *Економіка та суспільство.* 2023. № 56.
4. Захарченко Н. В. Фінансова інклюзія для підвищення добробуту населення та економічного зростання держави. *Фінансово-економічне регулювання. Фінанси України.* 2020. № 6. С. 105-116.
5. Звіти OECD щодо фінансової грамотності, наприклад, OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion. *OECD (Організація економічного співробітництва та розвитку).* URL : https://www.oecd.org/
6. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4.

Олександр ПИСЬМЕННИЙ,
аспірант
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО НАДАННЯ ПОСЛУГ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

В останні роки інститут державної реєстрації речових прав на нерухоме майно в Україні зазнає постійних змін як в правотворчій, так і правозастосовній діяльності відповідних суб'єктів влади.

Україна має велику кількість реєстрів та баз даних, які охоплюють різні сфери життя, такі як населення, здоров'я, освіта, соціальний захист, фінанси, юстиція та багато інших. Державні органи та організації ведуть свої власні, так звані внутрішні реєстри та бази даних для забезпечення своєї діяльності та надання послуг громадянам. Враховуючи широту сфери, що охоплює питання реєстрації різних об'єктів, хочемо відмітити неможливості надати точну кількість реєстрів та баз даних, що існують в Україні, оскільки їхня кількість постійно змінюється і залежить від різних факторів, таких як законодавчі зміни, реформи та потреби державних органів.

Саме тому основними напрямами надання послуг у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно є:

1) обов'язковість електронної форми процедури державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, що передбачає покращення Державного

реєстру речових прав на нерухоме майно (забезпечення взаємодії та обміну даними між різними реєстрами, належний контроль за суб'єктами публічної адміністрації, в який є доступ до зазначеного реєстру, запровадження заходів щодо мінімізації рейдерства та шахрайства із реєстру, мінімізація корупційних ризиків (у сфері Міністерства юстиції та Міністерства цифрової трансформації) тощо;

2) подальший розвиток та вдосконалення електронних сервісів для забезпечення доступу громадян та бізнесу до онлайн послуг, розширення єдиної цифрової платформи доступу до послуг (Міністерство цифрової трансформації), особливо розвиток системи безпеки самих реєстрів з метою запобігти стороннього втручання в діяльність реєстрів;

3) можливість контролю споживачами послуг за процедурою прийняття відповідного рішення органом публічної влади щодо забезпечення їх прав;

4) завершення процесу децентралізації послуг – створення повноцінної мережі ЦНАП та налагодження їх роботи, зокрема і у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, а також розвивати суспільство для самостійної роботи в реєстрах без допомоги відповідних органів державної реєстрації.

Однак враховуючи постійно змінюючі тенденції законодавства, тим більше в умовах правового режиму воєнного стану, корелюються порядки державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень; надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Тому в умовах сьогодення у зазначеній сфері і зараз існує надмірна ускладненість надання послуг, їх закритість, непрозорість для громадськості; неможливість застосування реальних важелів впливу, у тому числі притягнення до відповідальності службовців, що надають послуги; відсутність механізмів оперативного внутрішнього контролю за адміністративною діяльністю органів влади; можливістю виникнення корупційних ризиків, подолання яких має стати не лише практичним завданням діяльності суб'єктів публічного адміністрування, але і об'єктом проведення в Україні комплексних наукових досліджень.

Також великим викликом є обмеження роботи реєстрів на тимчасово окупованих територіях, де зараз держава Україна не має своїх діючих органів місцевої влади.

Відсутність чіткого уявлення про правовий статус указаних органів негативним чином позначається на наданні послуг з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, розподілу повноважень між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, покликаними здійснювати державне управління у цій області суспільних відносин. Акцентуємо увагу на тому, що сучасна система органів державної реєстрації декілька разів підлягала організаційному та інституційному реформуванню. У контексті прийняття Закону «Про адміністративні послуги» в рамках реалізації Концепції адміністративної реформи процедура державної реєстрації прав як

засвідчення факту виникнення, зміни чи припинення речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень також поетапно удосконалювалася, а суворої нормативної регламентації набував кожен крок реєстраційного алгоритму.

З огляду на це актуальність теми беззаперечна, а надання послуг у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно є актуальною з наявністю ряду проблемних аспектів. Враховуючи це, також доцільно зазначити важливість забезпечення адміністративного (позасудового) оскарження у сфері державної реєстрації прав саме у контексті багаторічного реформування системи надання адміністративних послуг та ліквідації монотеїстичної концепції судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності у сфері державної реєстрації, що важливо в умовах правового режиму воєнного стану.

Хочемо зупинитися на найбільш актуальних проблемах у сфері державної реєстрації прав, а саме:

– велика кількість знищених війною архівів БТІ, які розташовані на тимчасово окупованих територіях, у зв'язку з чим державні реєстратори позбавлені можливості зробити до БТІ запити про отримання інформації про право власності, яке було зареєстровано до 2013 року. Тому громадяни вимушені звертатися до суду та визнавати своє право власності в судовому порядку;

– реєстрація права власності майбутніх об'єктів нерухомості (вийшов новий закон, але небагато хто знає, як з цим працювати), питання присвоєння ідентифікаторів майбутнім об'єктам нерухомості;

– неухильне дотримання державними реєстраторами та нотаріусами санкційного законодавства при вчиненні реєстраційних дій (траплялися випадки проведення незаконних реєстраційних дій щодо підсанкційних осіб – Медведчука, Єрмолаєва у зв'язку з чим підсанкційні активи виводилися за кордон та відмивалися);

– кібергігієна та захист робочого комп'ютера державного реєстратора (у війну збільшилась кількість хакерських атак на реєстри росією);

– технічно недосконала взаємодія між Державним земельним кадастром та Державним реєстром речових прав на нерухоме майно;

– реєстрація права власності на підставі рішень судів про витребування майна з чужого незаконного володіння (реєстратори не завжди розуміють, як з ними працювати).

Важливими важелями для протидії незаконних дій стало створення Офісу протидії рейдерству, що забезпечило дієве перезавантаження системи контролю у сфері державної реєстрації. Робота Колегій з розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції. В тому числі важливо досліджувати питання ще й аналізу статистичної інформації Міністерства юстиції України, тим паче, що висновки Колегій наявні у публічному доступі.

Окремого питання набуває захист прав громадян на можливість судового та позасудового механізмів оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних реєстраторів прав на нерухоме майно.

Перспектива подальших наукових досліджень у цьому напрямі пов'язана із необхідністю популяризації інформації про наявність альтернативних шляхів оскарження у сфері надання адміністративних послуг, зокрема у сфері державної реєстрації. Адже незначний відсоток пересічних українців обізнаний про наявність альтернативних судових механізмів захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних майнових прав. Тому важливим з наукового та практичного аспектів є проведення у подальшому ґрунтовних досліджень у сфері удосконалення з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. *Офіційний вісник України.* 2012. № 76. С. 44.

2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952–IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 51. С. 553.

3. Селіванова К. В. Колегії з розгляду скарг у сфері державної реєстрації як альтернатива судовому оскарженню рішень, дій чи бездіяльності державних реєстраторів. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права:* матер. XII Міжнар. наук. конф. студ., аспір. та молодих вчених (м. Дніпро, 9 жовтня 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 116-118.

4. Мороз В., Приймаченко Д. Особливості адміністративної процедури досудового вирішення спорів щодо примусового відчуження майна. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2023. № 1 (79). С. 121-125.

5. Мороз В. П. Роль Європейського суду з прав людини у контролі за виконанням судових рішень органами публічної адміністрації *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція».* 2020. № 44. С. 32-36.

Юхим РОМАНЦОВ,
аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»

ІНФОРМАЦІЙНА АВТОКРАТІЯ ЯК ВИД ГІБРИДНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Інформаційна автократія, як політичний режим, є сучасним і швидко розвиваючим феноменом у світі. Це тип гібридного політичного режиму, який поєднує елементи демократичних процесів і авторитарної влади. Влада в таких системах, попри формальну демократичну оболонку, часто функціонує через маніпуляцію інформацією, пропаганду і контроль над

медіа. Інформаційна автократія є результатом впливу новітніх технологій та розширення медіа-простору, що дозволяє урядам впливати на громадську свідомість, при цьому зберігаючи стабільність та контроль.

Однією з особливостей цього політичного режиму є наявність формальних демократичних інститутів, таких як вибори та політичні партії, які, проте, контролюються або сильно обмежені існуючою владою. Влада, що використовує інформаційну автократію, не здійснює явного політичного переслідування або безпосереднього придушення опозиції, але замість цього застосовує більш витончені методи контролю – маніпулювання медіа, цензуру, обмеження свободи слова та інформаційні блокади. Технології, особливо в сфері інтернету та соціальних мереж, стали основним інструментом таких режимів для досягнення політичних цілей.

Важливою рисою інформаційної автократії є те, що інформація виступає не лише як інструмент маніпуляції, але й як засіб підтримки стабільності режиму. Держава активно створює і контролює інформаційні потоки, розповсюджує необхідні наративи та формується в суспільстві підтримка уряду. Ці методи дають змогу політичним режимам створювати ілюзію демократичної участі, при цьому контролюючи політичний процес через інформаційні маніпуляції.

Інформаційна автократія являє собою важливу складову сучасної політичної теорії, зокрема, в контексті гібридних політичних режимів, які поєднують елементи авторитаризму і демократії. Такий режим є надзвичайно ефективним в умовах високорозвинених інформаційних технологій, коли класичні методи авторитарного управління не завжди достатні для досягнення бажаного результату. Замість цього інформаційна автократія покладається на контроль за інформацією, що дозволяє стабільно утримувати владу і формувати вигляд демократичності при повному домінуванні авторитарних принципів.

Інформаційна автократія є явищем, яке тісно пов’язане з розвитком теорії гібридних політичних режимів. Гібридність таких режимів полягає в тому, що вони об’єднують елементи демократичних і авторитарних практик, що створює умови для маніпулювання політичними процесами під виглядом демократичності. В інформаційній автократії саме медіа і новітні технології стають основними інструментами управління, тоді як традиційні демократичні інститути не виконують своїх функцій у повному обсязі.

Правова основа інформаційної автократії часто базується на модифікаціях існуючих законів, спрямованих на збереження стабільності влади, при цьому вдається до інструментів, що легітимізують обмеження прав і свобод громадян. Це може включати закони, що формально захищають національну безпеку чи боротьбу з тероризмом, але на практиці ці норми часто використовуються для обмеження свободи вираження поглядів, контролю за інформаційними потоками, а також для придушення політичної опозиції.

Одним із важливих аспектів теоретико-правової характеристики інформаційної автократії є те, як держави легітимізують свої дії в інформаційному просторі. Замість очевидних репресій і переслідувань опозиції режим зазвичай застосовує інші методи – формулювання «високих ідеалів», таких як боротьба за безпеку країни чи захист від зовнішніх загроз. Через ці формулювання влада отримує право на контроль за медіа, що фактично дозволяє створити атмосферу, в якій розповсюдження інформації піддається жорсткому контролю.

З правової точки зору багато з таких законів і процедур виглядають законними, оскільки вони часто включаються в національні конституції або приймаються через інші нормативно-правові акти. Однак їхня реальна мета – це збереження монополії на політичну інформацію, а не забезпечення рівності або прав людини. Таким чином, інформаційна автократія користується правовими інструментами, щоб забезпечити легітимність своїх дій на міжнародному рівні, хоча на практиці ці дії часто порушують основні демократичні принципи.

Інформаційна автократія значною мірою покладається на технології для здійснення контролю над суспільством. Влада в таких режимах активно використовує інтернет, соціальні мережі, державні ЗМІ і технологічні інструменти для маніпулювання інформацією. Через ці канали уряд може створювати домінуючі наративи, змушуючи громадян сприймати інформацію в такому форматі, який необхідний для підтримки існуючого політичного режиму.

Одним з основних інструментів є цензура, яка здійснюється як на державному, так і на корпоративному рівні. Відключення або обмеження доступу до незалежних ЗМІ, блокування соціальних мереж або видалення критичних матеріалів є звичними методами для збереження стабільності в інформаційній автократії. Іншою важливою складовою є створення проксі-каналів інформації, через які влада може забезпечити поширення потрібних наративів і «офіційної правди», що часто зумовлює перекручення фактів.

Особливістю є також створення «фабрик тролів» – груп людей, які активно працюють над просуванням потрібної інформації в соціальних мережах. Ці групи можуть створювати хибні інформаційні кампанії, дискредитувати опозицію та маніпулювати громадською думкою, що робить їх важливим інструментом інформаційної автократії.

В інформаційній автократії політичний контроль здійснюється через комплекс інструментів, що включають юридичні, політичні, а також технологічні засоби. Формально політичні інститути можуть виглядати демократично, однак реальна влада зосереджена в руках однієї чи декількох осіб, а управління державою здійснюється через маніпулювання інформацією. Влада може використовувати такі методи, як підконтрольні медіа, вибіркове застосування законодавства та контроль за громадськими організаціями, щоб не дозволяти опозиції розвиватися.

Контроль над політичною системою здійснюється через механізми, які дозволяють уряду тримати під контролем основні політичні процеси. Наприклад, через встановлення жорстких правил для політичних партій або виборчої системи, що значно обмежує свободу вибору та політичну конкуренцію. Це дозволяє утримувати політичну ситуацію стабільною, при цьому виключаючи реальні демократичні процеси.

Інформаційна автократія значно змінює політичну та правову культуру в країні. Контроль за інформаційними потоками формує свідомість громадян, обмежуючи доступ до альтернативних думок і змушуючи їх сприймати лише один офіційний наратив. У таких системах громадяни часто не мають доступу до повної та об'єктивної інформації, що знижує здатність суспільства до критичного мислення і аналізу політичної ситуації.

Важливим аспектом є і соціальна пасивність, яку породжує інформаційна автократія. Коли громадяни не мають реальної можливості отримати інформацію з незалежних джерел, вони стають менш зацікавленими в участі у політичних процесах, таких як вибори, мітинги чи протестні акції. Влада, користуючись цим, підтримує свою стабільність, створюючи враження високого рівня підтримки з боку населення.

Правовий аспект інформаційної автократії є не менш важливим для її існування та функціонування. У таких політичних режимах влада використовує законодавчі ініціативи для легітимізації своїх дій. Зазвичай це включає прийняття законів, що обмежують свободу слова і свободу доступу до інформації, а також інші правові заходи, які дозволяють державі контролювати інформаційний простір.

Це може бути, наприклад, через прийняття законів, які дозволяють здійснювати цензуру в інтернеті та на телебаченні, або через створення спеціальних органів для контролю за медіа, які можуть впливати на зміст публікацій та публічних висловлювань. Водночас такі правові механізми можуть бути масковані під боротьбу з фейковими новинами, екстремізмом або національною безпекою, що дозволяє уряду легітимізувати обмеження прав і свобод громадян.

Прийняття таких законів є важливою частиною правового поля, на якому базується інформаційна автократія, що дає владі можливість без особливих юридичних проблем застосовувати свої маніпулятивні методи для контролю над громадським мисленням і політичною ситуацією в країні.

Інформаційні автократії часто намагаються зберегти зовнішній вигляд демократичної держави, що є важливим для їхньої репутації на міжнародній арені. Однак в умовах глобалізації та розвитку міжнародних стандартів прав людини такі режими стикаються з проблемою забезпечення легітимності в очах міжнародного співтовариства.

Інформаційна автократія, часто використовуючи міжнародне право для прикриття своїх дій, може одночасно порушувати міжнародні угоди та стандарти. Зокрема, обмеження свободи слова і доступу до інформації можуть бути приховані під прикриттям боротьби з тероризмом або іншими глобальними загрозами. Деякі країни, які функціонують в рамках такого

режиму, можуть застосовувати принципи міжнародного права, щоб виправдати свої дії на міжнародному рівні, навіть якщо ці дії порушують основні права людини.

Водночас міжнародні організації та правозахисні організації все частіше вказують на порушення такими державами прав людини, включаючи право на інформацію та свободу вираження думок. Це ставить інформаційні автократії в умови постійного політичного тиску і потребує від них певних уступок або, як мінімум, намагання продовжити збереження зовнішньої легітимності.

У майбутньому, з розвитком технологій, інформаційні автократії можуть ще більше посилити свій контроль за суспільством через нові цифрові інструменти та платформи. Штучний інтелект, великі дані і прогресивні алгоритми можуть стати основними інструментами в руках таких режимів для маніпулювання інформацією та контролю за поведінкою громадян.

Технологічні зміни дають можливість не лише краще прогнозувати настрої та поведінку людей, але й автоматизувати процеси політичного контролю. Це відкриває нові можливості для держав, що діють в межах інформаційної автократії, зокрема для більш ефективного використання технологій у відслідковуванні та аналізі суспільних настроїв, що дозволяє ще більше маніпулювати політичною ситуацією.

Інформаційна автократія є важливою складовою сучасних політичних режимів, що використовують інформаційні технології для зміцнення політичної влади та маніпулювання громадською свідомістю. Вона поєднує риси авторитаризму та демократії, при цьому здійснюючи контроль над медіапростором, цензуруючи інформацію і формуючи домінуючі наративи. Інформаційні автократії використовують правові механізми для легітимізації своїх дій, що дозволяє їм зберігати стабільність, одночасно обмежуючи політичні свободи громадян.

З юридичної точки зору такі режими використовують закони про національну безпеку та боротьбу з тероризмом як підстави для обмеження свободи слова, що дозволяє ефективно контролювати інформаційний простір. Проте на міжнародній арені інформаційні автократії стикаються з критикою, що ставить під сумнів їхню легітимність і вимагає врахування прав людини.

Майбутнє інформаційних автократій залежить від технологічних змін, таких як штучний інтелект, великі дані та нові методи цифрового контролю. Ці інструменти можуть зробити режими ще більш ефективними в управлінні суспільством, але також призведуть до нових форм опору з боку громадян та міжнародного співтовариства.

Володимир РОЩИН,
аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Науковий керівник:
Руслана МАКСАКОВА,
в.о. завідувача кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ПЕРЕКОНАТИСЯ В БЕЗПЕЦІ» ТА «ДАТИ ДОРОГУ» ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ УКРАЇНИ

У національній експертній та судовій практиці дуже часто зустрічаються справи про зіткнення двох транспортних засобів в ситуації, коли один водій виконує обгін в місці, де це заборонено, а інший водій в цей же час виконує маневр повороту ліворуч. Такі зіткнення набули значного поширення через особливості проєктування перехресть та низьку правосвідомість водіїв.

В експертній практиці підхід до оцінки дій водіїв виглядає наступним чином. Рух транспортного засобу по зустрічній смузі руху у місці, де це було заборонено, визнається необхідною умовою для виникнення події при маневрі лівого повороту іншим водієм. При такому розгляді ситуації дії водія, що виконував обгін, не відповідали вимогам п. 11.4, п. 14.6 (е) або п. 11.9 Правил дорожнього руху України (далі – ПДР) в частині розташування транспортних засобів на проїзній частині і, з технічної точки зору, перебувають у причинному зв’язку із дорожньо-транспортною пригодою (далі – ДТП).

Транспортний засіб, що виконував поворот ліворуч, своїм маневром створював небезпеку для руху водію транспортного засобу, який виконував обгін і вимушував його до застосування екстрених заходів для уникнення зіткнення. При цьому дії водія, що виконував поворот ліворуч, не відповідають вимогам п. 10.1 ПДР (оскільки водій, змінюючи напрямок свого руху, не переконався, що це буде безпечним і не створить небезпеки іншим учасникам руху) і з технічної точки зору перебувають в причинному зв’язку з ДТП [1].

На мою думку, це неправильний та занадто спрощений погляд на ситуацію. Його причиною є неправильне тлумачення п. 10.1 ПДР з

порушенням законів формальної логіки, оскільки в такому випадку ототожнюються поняття «переконатися в безпеці» та «дати дорогу».

Помилково розглядати ситуацію в контексті лише одного пункту 10.1 ПДР, оскільки Правила дорожнього руху утворюють логічну систему і діють не окремо один від одного, а мають використовуватися в комплексі. Ізольоване застосування одного пункту – п. 10.1 ПДР до всіх ситуацій які стосуються зміни напрямку руху, та одночасне ігнорування інших пунктів, які доповнюють, пояснюють, уточнюють дії водія, призводять до хибної кваліфікації дій учасників ДТП. Крім того, деякі пункти ПДР України можуть виступати як загальні, а деякі – бути спеціальними.

Відповідно до п. 10.1 ПДР України *перед початком руху, перестроюванням та будь-якою зміною напрямку руху водій повинен переконатися, що це буде безпечним і не створить перешкод або небезпеки іншим учасникам руху*.

Нмні коментарі до ПДР тлумачать даний пункт таким чином, нібито його вимога передбачає повну відповідальність водія за забезпечення безпеки дорожнього руху перед початком руху, перестроюванням або зміною напрямку руху [2].

На мою думку, даний коментар недостатньо коректний, оскільки частково суперечить логіці та конфліктує з іншими приписами ПДР.

Вказаний п. 10.1 ПДР застосовується для усіх випадків зміни напрямку руху, а також початку руху як вперед, так і назад. При цьому він не зобов'язує водія безумовно надати дорогу іншим транспортним засобам. Якби це було так, то у законодавця не було б необхідності конкретизувати в інших пунктах ПДР, яким транспортним засобам має дати дорогу водій, що виконує маневр. Так, в п.п. 10.2, 10.3, 10.4 ПДР законодавець чітко прописав, кому з учасників дорожнього руху повинен дати дорогу водій, якій змінює напрямок руху.

Пункт 10.1 розміщений законодавцем у Розділі 10 ПДР України, який має відповідну назву «Початок руху та зміна його напрямку». Це є загальна норма, яка застосовується до всіх випадків початку руху та зміни його напрямку. Проте цей пункт правил лише вимагає від водіїв, які починають або змінюють напрямок руху, переконатися, що це буде безпечним і не створить перешкод або небезпеки іншим учасникам руху.

Вимога до учасника дорожнього руху «переконатися» в певних обставинах зустрічається в ПДР України, окрім п. 10.1, ще в п.п. 4.9, 5.3, 14.2, 18.4, 20.2, 21.9, а в п.п. 4.9 та 4.14 законодавець застосовує термін «впевнитись». При цьому самі Правила не містять визначення терміну «переконатися» або «впевнитися». Проте однозначно можна стверджувати, що ці терміни не ототожнюються з вимогою «дати дорогу», яка встановлена п.п.10.2, 10.3, 10.4,. 16.2, 16.6 тощо, і визначення якої наведено в п. 1.10 ПДР.

Відповідно до тлумачного словника української мови, переконуватися – це доходити до якогось висновку, думки, рішення, віри у що-небудь

на основі якихось доказів, спостережень, роздумів, або ж упевнятися в чому-небудь, побачивши своїми очима, відчувши [3].

При цьому п. 10.1 ПДР не містить конкретних вимог до водія як йому слід вчинити у випадку, якщо він прийде до висновку, що виконання маневру буде небезпечним.

Відповідно до пунктів 16.2 та 16.6 ПДР водій, який виконує поворот ліворуч на перехресті, повинен дати дорогу наступним учасникам руху:

– трамваю попутного напрямку;

– транспортним засобам, що рухаються в зустрічному напрямку прямо або повертають праворуч;

– пішоходам, які переходять проїзну частину, на яку він повертає;

– велосипедистам, які рухаються прямо в попутному напрямку.

Це вичерпний перелік суб'єктів, які мають перевагу в русі відносно водія, що повертає ліворуч, і розширеному тлумаченню він не підлягає.

Відповідно до п. 1.10 ПДР України ***дати дорогу*** *– вимога до учасника дорожнього руху не продовжувати або не відновлювати рух, не здійснювати будь-яких маневрів (за винятком вимоги звільнити займану смугу руху), якщо це може примусити інших учасників дорожнього руху, які мають перевагу, змінити напрямок руху або швидкість.*

Головний зміст вимоги поступитися дорогою у тому, щоб не створювати перешкод учасникам руху, які зараз мають перевагу (пріоритет). Перешкоди можуть виражатися в необхідності змінити швидкість або напрямок руху. І щоб виконати цю вимогу, потрібно зробити все можливе (відмовитися від початку, відновлення чи продовження руху) [2].

Таким чином, пункти 16.2 та 16.6 встановлюють перевагу в русі для певних учасників дорожнього руху, але не зобов'язують водія, що виконує поворот ліворуч, давати дорогу транспортним засобам, які виконують обгін. Це повністю узгоджується з вимогами п. 14.6, яким обгін на перехресті заборонений.

Оцінюючи в сукупності вимоги п.п. 16.2, 16.6 та 14.6 ПДР, слід констатувати, що вони є цілком послідовними та логічними. Бо кожен учасник дорожнього руху має право розраховувати на те, що й інші учасники виконують ці Правила. Саме тому ПДР не зобов'язують водія, який повертає ліворуч на перехресті, давати дорогу автомобілям, що виконують обгін, бо його виконання на перехресті заборонено.

Помилкове сучасне тлумачення пункту 10.1 Правил надає необмежену дискрецію суб'єктам владних повноважень, для притягнення до відповідальності водіїв, які стали учасниками ДТП під час зміни напрямку руху.

Лише одного застереження, встановленого пунктом 10.1 ПДР, переконатися у безпеці перед початком виконання маневру без одночасного зобов'язання дати дорогу, недостатньо для того, щоб стверджувати, що водій повинен був відмовитись від виконання маневру.

Це застереження є абсолютно логічним відносно тих суб'єктів, які мають перевагу у русі відповідно до п.п. 16.2 та 16.6 ПДР і, наприклад, у випадку зіткнення із транспортним засобом, що рухається в зустрічному напрямку прямо, твердження про те, що водій, який повертав ліворуч, не переконався у безпеці, буде цілком справедливим. Саме у комплексі з іншими пунктами ПДР розкривається справжній зміст п. 10.1.

Таким чином, в дослідженій дорожній ситуації, коли один водій виконував поворот ліворуч в місці, де це дозволено (на перехресті), а інший виконував його обгін, відповідальність має нести саме той водій, якій виконував обгін. Висновок про невідповідність дій водія, який повертав ліворуч, вимогам пункту 10.1 ПДР, суперечить законам формальної логіки, не відповідає вимогам ПДР та не повинен використовуватись в правозастосовній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Ковтун В. В. Оцінка дій водіїв транспортних засобів, які виконують обгін у місці, де виїзд на зустрічну смугу руху заборонено (згідно п.п. 11.4, 14.6 е) та п.11.9 ПДР України) при маневруванні вліво, поза межами перехрестя, іншого транспортного засобу, що рухався до цього попереду праворуч, у попутному напрямку. *Автомобільний транспорт і автомобілебудування. Новітні технології і методи підготовки фахівців*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19-20 жовтня 2017 р.). Харків, 2017. С. 285-286.

2. ПДР України з ілюстраціями, коментарями та відео. URL : https://green-way.com.ua/uk/dovidniki/pdr.

3. Словник.UA – портал української мови та культури. URL : https://slovnyk.ua/index.php.

Володимир ТАРАНЕНКО,
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО ТЕХНІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ У ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Набуття Україною незалежності у 1991 році стало початком поступового переходу від радянської правової системи до сучасного законодавства, яке враховує виклики інформаційного суспільства. Особливу роль у цьому процесі відіграла необхідність впровадження механізмів доступу до технічної інформації, зокрема електронних документів, телефонних записів і даних з баз серверів.

На початку своєї незалежності Україна продовжувала використовувати Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року. У цьому нормативному акті

доступ до інформації здійснювався переважно через обшуки та вилучення речей і документів, що не враховувало появу нових технологій. Основним джерелом інформації залишалися фізичні документи та матеріальні носії, тоді як цифрова інформація, яка почала відігравати дедалі більшу роль, фактично не була врахована у правових механізмах.

У 1990-х роках розвиток технологій, таких як мобільний зв'язок, персональні комп'ютери та інтернет, вимагав змін у законодавстві. Проте перші кроки у цьому напрямі були обмеженими. Аж у 2004 році Верховна Рада прийняла Закон України «Про телекомунікації», який заклав правове підґрунтя для доступу до даних про трафік і метаданих у кримінальних провадженнях [2]. Це стало важливим кроком для забезпечення доступу до технічної інформації, але саме кримінально-процесуальні норми щодо її використання залишалися неузгодженими.

Прийнятий у 1992 році Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» уперше надав можливість здійснення оперативно-розшукових заходів із використанням технічних засобів. Однак процедури отримання доступу до записів телефонних розмов чи електронних даних залишалися нечіткими. Отримання інформації часто залежало від суб'єктивного дозволу судді або керівників операторів зв'язку [3]. У результаті зібрані докази могли бути визнані недопустимими в судовому процесі через відсутність чіткої регламентації. Ці та інші питання неодноразово досліджувалися такими науковцями як М. Погорецький, Д. Сергєєва, О. Татаров, В. Фаринник, С. Чернявський та іншими. Водночас окремі проблемні питання тимчасового доступу до речей і документів як засобу отримання доказів у кримінальному провадженні до цих пір залишаються невирішеними та призводять до формування неоднозначної судової практики.

До ухвалення нового Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році правоохоронні органи фактично не могли використовувати електронні докази, оскільки чинні на той час процесуальні норми не враховували їх специфіки. Це створювало серйозні труднощі у боротьбі з новими формами злочинності, такими як кіберзлочини, фінансові махінації, корупція та ухилення від сплати податків. Українські правоохоронні органи також почали стикатися з викликами міжнародного рівня, зокрема при розслідуванні транснаціональних злочинів, пов'язаних із використанням інтернету та новітніх на той час технологій.

Стрімке зростання кількості мобільних телефонів, комп'ютерів та популяризація інтернету в Україні створило нові виклики для правоохоронної системи. Обсяг технічної інформації, яка могла містити важливі докази, стрімко збільшувався, що зумовило необхідність модернізації законодавства. Так, у 2001 році Україна підписала Конвенцію про кіберзлочинність (Будапештську конвенцію), що додатково актуалізувало питання імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство [4].

Варто зазначити, що розробка нового Кримінального процесуального кодексу розпочалася ще на початку 2000-х років. Основна мета реформи полягала у створенні сучасного процесуального законодавства, яке враховувало б специфіку технічної інформації та забезпечувало б ефективний механізм її отримання. Це стало важливою відповіддю на виклики інформаційного суспільства та дало змогу підготувати підґрунтя для подальших змін, які набули чинності з ухваленням КПК у 2012 році.

Отже, у період 1991-2012 років правове регулювання тимчасового доступу до технічної інформації в Україні пройшло етап трансформації від радянських норм до підготовки сучасних механізмів збору електронних доказів. Відсутність чіткої регламентації в КПК 1960 року ускладнювала розслідування злочинів, пов'язаних із цифровими технологіями, що спонукало до змін. Стрімкий розвиток інформаційного суспільства та підписання Конвенції про кіберзлочинність стали каталізаторами для вдосконалення законодавства.

Прийняття нового КПК у 2012 році, який запровадив механізм тимчасового доступу до технічної інформації, стало відповіддю на виклики часу. Цей досвід показує важливість адаптації правових норм до технологічного прогресу та забезпечення балансу між правами громадян і потребами правосуддя. Подальше вдосконалення законодавства і сьогодні залишається актуальним в умовах зростання кіберзлочинності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. К. : ВД «Професіонал», 2023. 332 с.
2. «Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 р. № 1280-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15/print.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text.
4. Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція) від 23.11.2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/print.

Володимир ТУРОВ,
аспірант кафедри галузевого права
та загальноправових дисциплін
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «УКРАЇНА»

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Сучасний розвиток інформаційних технологій суттєво вплинув на всі аспекти суспільного життя, зокрема і на судову систему України. Використання цифрових інструментів у судочинстві стало одним із ключових елементів забезпечення права громадян на доступ до правосуддя навіть в

умовах кризових ситуацій, таких як пандемія та воєнний стан. У цьому контексті електронне судочинство є перспективним напрямом, що потребує належного правового регулювання, адже саме воно забезпечує ефективність та прозорість адміністративних процесів.

Перші кроки впровадження електронного судочинства в Україні були здійснені в межах судової реформи 2014 року, метою якої стало наближення вітчизняного судочинства до європейських стандартів [1]. Ця реформа започаткувала перехід від паперового до електронного судочинства. У 2016 році прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріпило на законодавчому рівні положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (далі – ЄСІТС) [2].

Правове регулювання електронного судочинства спирається на комплекс нормативних актів. Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ) встановлює основні правила функціонування адміністративного судочинства. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає запровадження та використання ЄСІТС. Закон України «Про доступ до судових рішень» визначає засади функціонування Єдиного державного реєстру судових рішень, забезпечує своєчасність відображення судових рішень в електронній формі, можливість копіювання, друку, перегляду судових рішень тощо. Рішення Вищої Ради правосуддя «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» визначає порядок функціонування підсистем ЄСІТС, таких як «Електронний суд», «Електронний кабінет», та відеоконференцзв'язку.

Аналіз вищенаведених нормативно-правових актів свідчить про досить широку та розгалужену систему нормативно-правового забезпечення застосування інформаційних технологій в адміністративному судочинстві України.

Електронне судочинство визначається як частина ЄСІТС, яка забезпечує електронний обмін документами між судом і учасниками процесу. Одним з його ключовим компонентом є «Електронний суд». Вказана підсистема (модуль) забезпечує обмін електронними документами між учасниками судового процесу, дає можливість користувачеві подавати позовні заяви та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, а також отримувати судові рішення та інші електронні документи [3, с. 112; 4, с. 106].

У міжнародному контексті увагу заслуговують рішення Європейського суду з прав людини. Наприклад, у справі – *»Xavier Lucas v. France»* (рішення від 9 червня 2022 р.) ЄСПЛ зазначив, що відмова судів прийняти до розгляду апеляційну скаргу, подану в паперовій формі, замість електронної через неможливість заповнити її належним чином внаслідок недоліків програми, що використовується для заповнення формуляра, становить надмірний формалізм і підриває справедливість судового розгляду. В іншій справі *«Lawyer. Partners a.s. v. Slovakia»* (рішення від 16 червня 2009 р.) ЄСПЛ вказав, що відмова судів через брак обладнання у прийнятті позовних заяв в

електронній формі порушує право на доступ до суду. В цій справі національний суд відмовив у прийнятті позовної заяви, до якої були додані докази на електронному диску, оскільки суд не мав обладнання для прочитання диску, при цьому законодавство країни передбачало можливість звернення до суду в електронній формі [5].

Серед основних переваг електронного судочинства виділяють прозорість та доступність, що забезпечуються електронними кабінетами, які надають громадянам постійний доступ до матеріалів справи. Використання цифрових інструментів значно прискорює обробку документів, скорочуючи час на їх подання та отримання. Також впровадження електронного судочинства дозволяє економити ресурси, зменшуючи потребу в паперових носіях та фізичних візитах до суду.

Незважаючи на переваги, електронне судочинство стикається з проблемами: відсутність єдиних стандартів для цифрових підписів, затримки передачі даних про сплату судових зборів, недостатня цифровізація окремих судів та відсутність чітких правил передачі електронних справ між судами різних інстанцій.

Так, для підвищення ефективності електронного судочинства в Україні необхідно забезпечити єдині стандарти для цифрових підписів та електронного документообігу, автоматизувати перевірку сплати судових зборів, а також запозичити найкращі практики європейських країн у впровадженні цифрових технологій у судову систему. Це дозволить усунути існуючі проблеми, підвищити ефективність судових процесів та сприяти довірі громадян до електронного правосуддя.

Таким чином, електронне судочинство є важливим компонентом сучасної судової системи України. Його належне правове регулювання сприятиме забезпеченню права громадян на доступ до правосуддя, підвищенню ефективності судових процесів та модернізації адміністративного судочинства. Подальше вдосконалення цієї системи вимагає комплексного підходу, який враховуватиме як національну специфіку, так і міжнародний досвід.

Список використаних джерел:

1. Судова реформа в Україні // Вікіпедія / матеріал із вільною енциклопедії. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96#%D0%86%D0%BD%D1%88%D1%96_%D0%BF%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%82%D0%B8_%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада (ВР) України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

3. Кайдашев Р. П. «Електронний суд» як ефективний засіб забезпечення права на перегляд судового рішення в разі втрати матеріалів адміністративної справи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2014. № 29 (2.3). С. 110-114.

4. Пономаренко В. О., Салнцева Х. В. «Електронний суд: недоліки та переваги». URL : https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/26.02.19/26.02.19-53-55.pdf.

5. Сакара Н. Застосовуючи інформаційні технології в судочинстві, необхідно забезпечити право на справедливий судовий розгляд. *Верховний Суд*. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1415412/.

Анна ХАРЧЕНКО,
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ НА ПОНЯТТЯ СІМ'Ї ТА ШЛЮБУ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Сім'я для кожної людини є фундаментом побудови сильної, усвідомленої та здатної жити в гармонії, особистості. Цей процес бере початок від зростання з малюка до дорослого, а згодом і вступу в шлюбні відносини та створення власної родини. Рецепція римського приватного права заклала основу й для виникнення та розвитку категорій шлюбно-сімейних стосунків у законодавстві України та загалом країн романо-германської правової системи.

Характерною ознакою поняття «шлюбу» в період становлення римського права була ідеалізація, увага на релігійній складовій та юридичних формальностях. Один із визначних давньоримських юристів Ульпіан пояснював сутність шлюбу: «шлюб створюється не співжиттям, але згодою…, і не співжиття створює шлюб, а подружня любов» [1, с. 366]. Принцип у тому й полягав, що сім'я зароджувалась від початку створення шлюбу й ґрунтувалась на згоді сторін та юридичному оформленні таких відносин. Для укладання шлюбу варто було дотримуватись певних умов: юридичне підґрунтя (римське громадянство), відсутність кровної спорідненості, досягнення шлюбного віку (12 років – для жінок, 14 років – для чоловіків); неперебування в шлюбі тощо.

Римське приватне право розрізняло два види шлюбу:

1) matrimonium justum – законний римський шлюб, який укладався відповідно до норм цивільного права тільки між римськими громадянами, що мали jus conubii (право вступати в шлюб). Цей шлюб був укладений в особливій формі, визначеній законом, що поклало початок особистим і майновим відносинам між подружжям, передбачених законом. Залежно від форми шлюбу, правильний шлюб в римському, на підставі історичних подій, ділився на два види: шлюб з авторитетом чоловіка (cum manu mariti) й шлюб без авторитету чоловіка (sine manu mariti).

2) matrimonium non justum – незаконні римські шлюби, укладені між перегрінами та іншими вільними людьми, які не мали права вступати в римські законні шлюби. Перегріни брали шлюб між собою відповідно до норм jus gentium, латини, вільновідпущеники, колони – відповідно до свого правового статусу, однак шлюби правових наслідків римського законного

шлюбу не породжували. Дитина, народжена в такому шлюбі, не набувала статусу римського громадянина [2].

Варто зазначити ще одну особливість. У ранній період розвитку римського права жінка, дружина не мала рівних прав разом з чоловіком, тому розрізняли шлюб з владою чоловіка (cum manu mariti). Вона перебувала під владою батька, опікуна, брата в сім'ї, де зростала, а потім переходила під владу законного чоловіка, при цьому її позбавляли будь-яких зв'язків зі своєю кровною сім'єю, вона ставала донькою батька та мала свого чоловіка. Однак згодом, з розвитком індивідуальної приватної власності, коли жінка змогла набувати право на майно, влада чоловіка вже не стала такою необмеженою. І в результаті вже в класичний період завдяки Законам Дванадцяти таблиць (кодифікації державного закону) цей вид шлюбу витіснив sine manu mariti – шлюб без чоловічої влади. Правило встановлювало, що для того, аби жінка не перебувала під суцільною владою чоловіка, то їй необхідно було три доби перебувати за межами свого дому.

Оскільки законними шлюби могли визнаватись лиш між римськими громадянами, то набував популярності інститут фактичних шлюбних відносин, який мав назву «конкубінат». Йшлось саме про співжиття чоловіка та жінки, які мали намір створити власну сім'ю.

Конкубінат практично не мав ніяких правових наслідків. Діти, народжені в такому шлюбі, мали статус матері. За певних умов вони мали право на утримання батька і могли успадкувати частину його майна. Незважаючи на моногамний характер римської сім'ї, для чоловіка в республіканську епоху вважається допустимим поряд із законним шлюбом з однією жінкою перебувати одночасно в конкубінаті з іншою (будь-яке спільне життя жінки з іншим, крім чоловіка, давало в давньому республіканському праві законному чоловіку вбити дружину) [4].

Як відомо, існували відносини amico, які були закріплені законодавчо, та означали те ж співжиття чоловіка та жінки, які не перебували в шлюбі, однак відмінністю від конкубінату було саме те, що amico можна було укласти формально. І при цьому встановлювались юридичні наслідки для двох сторін, а при конкубінаті через юридичні перешкоди (відсутність громадянства) укладання таких відносин було унеможливлене.

Сучасне сімейне законодавство базується на підвалинах римського приватного права. Цьому слугують докази положень Сімейного кодексу України, в яких встановлено, що сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом, і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [3]. Головними принципами отримання права на шлюб є: досягнення шлюбного віку, добровільність шлюбу, одношлюбність, відсутність спорідненості.

Отже, на сьогодні розуміння поняття шлюбу та сім'ї не є однозначним, хоч і закріплено законодавством. Явище фактичних шлюбних відносин все більш є актуальним та виникає між представниками різних тендерів. Тому найбільш вірогідно, що дане поняття буде видозмінюватись і в майбутньому,

але без винятків, тут теж не обійдеться без основ римського приватного права.

Список використаних джерел:

1. Дигести Юстиніана (пер. з лат.; ред. Кофанов Л. Л.). 2005. Т. VII(2). 564 с.
2. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право. К. : Юрінком Інтер, 2009. С. 287-291.
3. Сімейний кодекс України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2002. № 21-22. ст.135.
4. Федорова В. В., Кривенко Ю. В. Поняття та порядок укладення шлюбу за римським правом. Одеса : НУ «ОЮА», 2017. С. 54-56.

Denys YAVTUSHENKO,
Postgraduate student
at the Department of Civil,
Labor and Government Law,
Oles Honchar Dnipro National University

CONTENT OF ELECTRONIC SERVICES IN THE SPHERE OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION IN UKRAINE

The level of social protection of the population in a state characterizes such a state as social. The specified direction of policy development in Ukraine has acquired particular relevance with the adoption of the Constitution of 28.06.1996. Outlining human rights, the Constitution provides, in particular, for the right of citizens of Ukraine to social protection and explains that such a right includes the right to their provision in cases provided for by law (Article 46 of the Constitution of Ukraine) [1]. One of the instruments for the realization of the right to social protection by the population of Ukraine is the provision of administrative services in this area. The peculiarities of legal relations in the field of providing administrative services for social protection of the population in Ukraine require thorough research, especially taking into account the novelty of the regulatory consolidation of the institute of electronic services in Ukraine in general, and the provision of these services in the field of social protection, in particular [7].

Certain aspects of legal relations in the field of providing public services of social protection of the population have become the subject of scientific research by V. Averyanov, I. Golosnichenko, V. Tymoshchuk and other scientists.

However, due to the lack of a legislative definition of the term «social protection», there is also no unified approach among scientists to determining the features of legal relations of public services in the field of social protection. Analysis of the provisions of the Laws of Ukraine «On Social and Legal Protection of Military Personnel and Members of Their Families» dated 12/20/1991, «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chernobyl Disaster» dated

02/28/1991, «On Ensuring Organizational and Legal Conditions for Social Protection of Orphans and Children Deprived of Parental Care» dated 01/13/2005, «On Pension Provision» dated 11/05/1991 and others indicates the presence of a large number of regulatory acts regulating relations in the field of social protection, which ultimately complicates the procedure for implementing this right.

The issue of legal relations has been most thoroughly studied and researched in the science of the theory of state and law. In the general theory of law, legal relations are considered as an objectively arising special form of social interaction in society, the participants of which have mutual rights and obligations, implement them in accordance with the law in order to satisfy their needs and interests in a special order, not prohibited or guaranteed by the state and protected by it in the person of certain bodies [3, p. 38]. In the theory of legal relations, such concepts as the subject and object of legal relations, legal fact, subjective rights and obligations of the participants in these relations, legal personality [8] are commonly used.

The subject that provides public services in the field of social protection is the state, as the guarantor of ensuring social protection, in the person of authorized bodies. Subjects – consumers of these services, in accordance with Article 46 of the Constitution of Ukraine, are citizens of Ukraine (Article 46) [1]. The peculiarity of subjects – consumers of public services in the field of social protection, unlike other public services, is that only individuals are consumers, while consumers of administrative services, for example, in the field of business, can also be legal entities. Among scientists, there is also an opinion that subjects – consumers of this type of administrative services can also be a family. This position, in particular, is held by V. Roshkanyuk [4, p. 11].

Participants in legal relations in the field of providing public services in the field of social protection of the population have mutual rights and obligations. Thus, the human right to social protection corresponds to the obligation of the state to provide such protection in the case, on the grounds and conditions determined by the laws of Ukraine. At the same time, the specificity of legal relations in this field of providing public services is the occurrence of special conditions – social risk, which worsens or may worsen the normal way of life. However, the participation of subjects – consumers of public services in the field of social protection is not limited only to the right to social protection, but also includes the fulfillment of certain obligations (duties). For example, the Law of Ukraine «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chernobyl Disaster» dated February 28, 1991 provides for the provision of annual medical examinations (dispensary examinations) by authorized public service bodies. Along with this, it obliges citizens affected by the Chernobyl disaster to undergo mandatory examinations in medical institutions (Article 17 of the Law of Ukraine «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chernobyl Disaster») [5]. Participants in legal relations in the field of providing electronic social protection services to the population are not empowered to independently determine or change their rights and obligations. Therefore, by their nature, this type of legal relationship belongs to administrative-legal relations, when the parties

are deprived of the opportunity to independently determine their rights and obligations [6].

Thus, the specificity of legal relations in the field of providing electronic services in the field of social protection of the population is determined by the peculiarities of the subject composition of the participants in such legal relations, in particular, the legal status of persons-consumers of services, as well as the content of legal relations and other characteristics. The study of this type of legal relations is relevant in the context of state reform in order to form real mechanisms for social protection of the population, in particular, through the provision of public services.

References:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. С. 141.

2. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. *Відомості Верховної Ради.* 2013. № 32. С. 409.

3. Легеза Є. О. Теорія публічних послуг: адміністративно-правова складова: монографія. Херсон : ВД «Гельветика», 2016. 452 с.

4. Рошканюк В. М. Правове регулювання соціального захисту в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. трудове право; право соціального забезпечення. Київ, 2012. 21 с.

5. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 16. С. 200.

6. Leheza, Ye., Filipenko, T., Sokolenko, O., Darahan, V., & Kucherenko, O. (2020). Ensuring Human Rights in Ukraine: Problematic Issues and Ways of their Solution in the Social and Legal Sphere. *Cuestiones Políticas,* 64(37), 123-136.

7. Легеза Є. О. Адміністративні процедури у сфері нерухомого майна: державна реєстрація речових прав та особливості реалізації через електронні торги: монографія. Дніпро : ВД «Гельветика», 2022.

8. Leheza, Ye., Dorokhina, Y., Shamara, O., Miroshnychenko, S., & Moroz, V. (2021). Citizens participation in the fight against criminal offences: political and legal aspects. *Cuestiones Políticas,* 39(69), 212-224.

Андрій ЯКІМОВ,
аспірант кафедри
фінансів та банківської справи
Класичного приватного університету

Науковий керівник:
Олег КРАВЕЦЬ,
доцент кафедри менеджменту та
публічного адміністрування
Таврійського державного
агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного,
кандидат економічних наук, доцент

РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ ЯК ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Малий та середній бізнес (МСБ) відіграє ключову роль у забезпеченні економічного розвитку, створенні робочих місць, інноваціях і підтримці регіональної економіки. Післявоєнне відновлення України потребує переосмислення ролі МСБ як драйвера економічного відродження та побудови стійкої економіки.

Мета нашого дослідження – дослідити можливості, виклики та шляхи розвитку МСБ у післявоєнний період як основи економічного відновлення України.

МСБ забезпечує до 60 % зайнятості у багатьох розвинених економіках. В Україні цей сектор традиційно відіграє важливу роль у працевлаштуванні, особливо в умовах міграційних процесів та зростання безробіття. Малі та середні підприємства швидше адаптуються до змін, що робить їх ключовими у розвитку технологічних інновацій. Невеликі бізнеси легше адаптуються до змін у ринкових умовах, що є критично важливим у нестабільному економічному середовищі. МСБ сприяє економічній активності у регіонах, знижуючи нерівність між центром і периферією [1].

Щодо викликів для розвитку МСБ після війни, то аналізуючи відповідні джерела, можна зазначити, що ми зіткнемося зі зруйнованою інфраструктурою (у багатьох регіонах України зруйновано дороги, електромережі та об’єкти, що є важливими для функціонування бізнесу), фінансовою нестабільністю, МСБ зазнає труднощі в доступі до фінансування через високу вартість кредитів і низький рівень інвестицій. Масова еміграція та внутрішня міграція кваліфікованих працівників, ускладнить пошук кадрів. Надмірна бюрократія та податкове навантаження залишаються стримуючими факторами для підприємців. Зниження доходів населення впливає на обсяг продажів товарів і послуг тощо [5].

Для протидії цим процесам необхідні дієві *стратегії розвитку малого та середнього бізнесу*. Вони включатимуть:

– фінансову підтримку МСБ (надання грантів для започаткування та розвитку бізнесу, впровадження програм мікрофінансування для підприємців-початківців та зниження податкового навантаження для новостворених підприємств);

– розвиток інфраструктури (відновлення транспортної та енергетичної інфраструктури у постраждалих регіонах та створення бізнес-інкубаторів і кластерів для підтримки підприємців);

– навчання та перекваліфікацію (проведення тренінгів для підприємців з основ бізнесу, маркетингу та фінансового планування, створення програм перекваліфікації для безробітних і внутрішньо переміщених осіб);

– стимулювання експорту (підтримка МСБ у виході на міжнародні ринки та надання консультацій щодо експорту продукції, сертифікації та митних процедур);

– інновації та цифровізацію (запровадження цифрових платформ для спрощення взаємодії бізнесу з державою та розвиток електронної комерції та цифрових технологій у МСБ);

– партнерство з міжнародними організаціями (співпраця зі Світовим банком, ЄС, USAID для отримання фінансування та експертної допомоги та використання досвіду країн, які пройшли подібні кризи (наприклад, відновлення Німеччини після Другої світової війни)) [8].

Прикладами успішних програм підтримки МСБ можна навести:

– програму «5-7-9 %», яка надає доступні кредити для розвитку підприємництва, сприяючи зростанню бізнесу навіть у складних умовах;

– ініціативи ЄС – підтримка українських підприємств через грантові програми та технічну допомогу;

– міжнародні програми ООН – фінансування проєктів із працевлаштування та розвитку бізнесу у регіонах, які найбільше постраждали від війни [10].

Програма «5-7-9 %» – це державна програма підтримки малого та середнього бізнесу в Україні, спрямована на стимулювання підприємницької діяльності через доступне кредитування. Програма була започаткована урядом України в січні 2020 року та реалізується за участі Фонду розвитку підприємництва. Мета: створення нових робочих місць, збільшення виробничих потужностей, зміцнення економіки через розвиток малого та середнього бізнесу. Процентні ставки: 5 % – для підприємців із доходом до 50 млн грн, які створюють не менше 2-х нових робочих місць, 7 % – для бізнесу з доходом до 50 млн грн без зобов'язань створення робочих місць, 9 % – для підприємств із доходом до 50 млн грн, які розширюють свою діяльність. Цільове використання кредиту: купівля або модернізація обладнання, інвестиції у виробничі потужності, розширення бізнесу, в окремих випадках – рефінансування діючих кредитів. Розмір кредиту – до 3 млн грн. Термін кредитування – до 5 років. Умови участі: підприємець має бути

зареєстрованим як ФОП або юридична особа, відсутність податкового боргу, надання детального бізнес-плану. Державна компенсація: відсоткова ставка частково компенсується державою через Фонд розвитку підприємництва. Реалізація через банки-партнери: програма впроваджується через низку банків, таких як Ощадбанк, ПриватБанк, Укргазбанк та інші. Оновлення під час війни. Так, у 2022 році, з початком повномасштабної війни, програму адаптували до потреб підприємців: з'явилася можливість отримувати кредити на оборотні кошти, збільшився максимальний розмір кредитів, акцент зроблено на підтримці критично важливих для економіки галузей. Програма «5-7-9 %» стала важливим інструментом для підтримки бізнесу в Україні, особливо у складний воєнний час, і є частиною зусиль уряду щодо стимулювання економічного відновлення [2; 7].

Європейський Союз активно підтримує українські підприємства через програми, як-от EU4Business, Horizon Europe, COSME та інші, надаючи гранти, пільгові кредити, технічну допомогу й навчання. Ця підтримка спрямована на розвиток малого та середнього бізнесу, інновації, діджиталізації, «зелених» технологій та експорту. Спеціальні ініціативи, як Erasmus for Young Entrepreneurs і EU4Resilient Regions, сприяють відновленню економіки регіонів, постраждалих від війни. Технічна допомога через Twinning і TAIEX забезпечує адаптацію до стандартів ЄС, а співпраця з ЄБРР дає фінансову підтримку критично важливим галузям, сприяючи інтеграції України до європейського ринку [6].

Міжнародні програми ООН, зокрема через Програму розвитку ООН (UNDP), активно фінансують проєкти, спрямовані на працевлаштування та розвиток бізнесу в регіонах України, які найбільше постраждали від війни. Основні напрями підтримки включають надання грантів для малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць, розвиток підприємницьких ініціатив серед ВПО, жінок і молоді, а також технічну допомогу для відновлення економічної активності. Пріоритетними галузями є сільське господарство, легка промисловість, енергетика та послуги, що сприяють місцевій економічній стабільності й інтеграції вразливих груп населення в ринок праці [3].

Таким чином, можна виділити наступні перспективи розвитку:

– економіка знань (залучення інноваційних підприємств для створення високотехнологічних продуктів);

– залучення інвестицій (поліпшення інвестиційного клімату через зменшення ризиків та створення привабливих умов для іноземного капіталу);

– створення інклюзивного суспільства (забезпечення рівного доступу до ресурсів для всіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання чи статусу) [4].

Малий та середній бізнес є важливим інструментом для економічного відновлення України у післявоєнний період. Його розвиток сприятиме не лише зростанню ВВП, але й забезпеченню соціальної стабільності, зниженню рівня безробіття та підвищенню добробуту громадян. Реалізація *стратегій* підтримки МСБ потребує активної участі держави, міжнародних партнерів та громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Аналіз експортного потенціалу українських МСБ після початку війни. *Українська торгова асоціація (УТА).* URL : https://www.ucci.org.ua.
2. Васиець Н. М. Розділ 1.8. Наукові підходи до розвитку малого бізнесу в умовах війни. *Видання науково-освітнього інноваційного центру суспільних трансформацій.* URL : https://reicst.com.ua/asp/article/view/monograph-02-2022-01-08.
3. Вплив війни на малий і середній бізнес, а також програми підтримки від міжнародних партнерів. *Програма розвитку ООН (ПРООН).* URL : https://www.undp.org.
4. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство.* URL : https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309.
5. Дослідження щодо стану малого і середнього бізнесу в Україні під час війни. *Національна платформа МСБ.* URL : https://sme.gov.ua.
6. Звіти про роль малого бізнесу у відновленні економіки країн, які постраждали від воєнних конфліктів. *Світовий банк.* URL : https://www.worldbank.org.
7. План для Ukraine Facility 2024-2027. *Міністерство економіки України.* URL : https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf.
8. Рекомендації щодо підтримки малого і середнього бізнесу у післявоєнний період. *Центр економічної стратегії (ЦЕС).* URL : https://ces.org.ua.
9. Роль малого і середнього бізнесу в економічному відновленні України. *Економічна правда.* URL : https://www.epravda.com.ua.

Максим АВРАМЕНКО,
здобувач вищої освіти
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Науковий керівник:
Арнольд КУПІН,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У сучасному суспільстві юридична діяльність все більше інтегрується з цифровими технологіями, які поступово змінюють підходи до правотворчості та правозастосування. Особливо актуальною стає цифровізація судочинства, адже суди займають центральне місце в реалізації правових норм. Використання сучасних технологій у цій сфері сприяє підвищенню ефективності, скороченню

термінів розгляду справ і автоматизації рутинних процесів. Перспективним напрямом є впровадження штучного інтелекту (далі – ШІ), здатного аналізувати інформацію, планувати дії та навчатися. Його застосування відкриває нові горизонти для автоматизації окремих елементів суддівської діяльності, таких як аналіз правових норм і тлумачення законодавства. Електронне правосуддя стає невіддільною частиною функціонування розвинутих держав. Автоматизований документообіг, онлайн-засідання та інші цифрові інструменти активно використовуються у багатьох країнах. Водночас залишається актуальним питання меж застосування таких технологій у правосудді, зокрема щодо ролі ШІ у процесі ухвалення судових рішень і можливості повної заміни людського фактора ШІ [1, с. 7].

Тема ШІ та роботів активно набирає обертів у державному секторі багатьох країн, зокрема Великої Британії, яка розвиває її за двома основними напрямами: грантове фінансування інновацій для комерційного сектору та підтримка досліджень у наукових і дослідницьких установах. У багатьох країнах світу вже впроваджено електронні послуги для громадян і бізнесу, а Велика Британія запровадила єдиний портал державних даних data.gov.uk. Інноваційні технології, як-от ШІ, інтернет речей, електронне врядування і дрони, трансформують традиційні підходи до автоматизації бізнесу та виробничих процесів [2, с. 37]. Своєю чергою застосування ШІ в судочинстві вже набуває реального втілення завдяки активним ініціативам у різних країнах. У Дубаї планується запровадження судових процесів без участі суддів, а в Польщі розглядається можливість передати розгляд справ про адміністративні правопорушення ШІ. У Бразилії діє програма «Електронний суддя», яка аналізує докази ДТП, кваліфікує адміністративні правопорушення і формує базу для судових рішень. У Німеччині програма «Elterngeld» із відкритим кодом розв’язує різні питання у сфері дитячої допомоги, забезпечуючи прозорість процесу.

Також у Китаї в додатку WeChat запроваджено цифровий суд, де аватар судді, керований ШІ, вирішує суперечки. У провінції Шаньдун ШІ застосовується для кримінальних справ, включаючи тяжкі злочини. У США технології ШІ вже активно використовуються в цивільному та кримінальному праві, зокрема для прийняття досудових рішень, і дедалі частіше інтегруються в юридичну практику великих фірм. В Естонії тестують роботизованого суддю для розгляду спорів, пов’язаних із договірними відносинами.

Слід також зазначити, що критика стосовно обмежень ШІ, як-от нездатність враховувати юридичні нюанси, не завжди підтверджується. Дослідження, проведене вченими з Лондона, Шеффілда та Пенсільванії, показало, що ШІ у 79 % випадків правильно оцінює судові рішення у справах про права людини, застосовуючи алгоритми аналізу [1, с. 8].

Аналізуючи нормативно-правові акти, що регулюють питання використання ШІ в адміністративному судочинстві, слід зазначити, що основним документом, який встановлює засади судочинства в Україні, є

Конституція України (1996 р.). Відповідно до ст. 124 Конституції правосуддя здійснюється виключно судами. Ця норма узгоджується з принципами правосуддя, визначеними у ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, що зосереджують увагу на виключних повноваженнях суддів. Водночас Конституція не містить заборони на застосування ШІ у судочинстві, оскільки він не виконує функцій суддів, а лише оптимізує їхню роботу. Використання сучасних технологій сприяє підвищенню ефективності судочинства, зменшенню корупційних ризиків і вдосконаленню функціонування судів. Ці положення деталізуються у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» №1402-VIII (2016 р.), який забороняє делегування чи привласнення судових функцій іншими органами або посадовими особами (ст. 5). Проте, оскільки ШІ є лише технологічним інструментом, його застосування у судочинстві, зокрема адміністративному, не суперечить законодавству. Навпаки, він може ефективно сприяти оптимізації роботи судів і вдосконаленню правосуддя [3, с. 8]. Також і у ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України зазначено, що суд – це суддя адміністративного суду, який розглядає і вирішує адміністративну справу одноособово, колегія суддів, інший визначений цим Кодексом склад адміністративного суду. Це ще раз підтверджує можливість використання ШІ суддями як додаткового інструмента в адміністративному судочинстві.

Слід також звернути увагу на те, що прогнозні інструменти правосуддя відкривають нові можливості для підвищення ефективності та узгодженості судових рішень. Суверенна дискреція суддів дозволяє їм робити обґрунтовані вибори серед численних правових варіантів, що є важливим аспектом правосуддя, де людське розуміння й оцінка ситуацій залишаються незамінними. Попри очевидні переваги прогнозних інструментів для адміністративних суддів, їх слід застосовувати з обережністю. Важливо, щоб ці інструменти створювалися і використовувалися з повагою до правосуддя, оскільки лише так система правосуддя залишатиметься справедливою, неупередженою і здатною адаптуватися до індивідуальних аспектів кожної справи [4, с. 120].

Революція даних призвела до суттєвих змін у підходах до ухвалення рішень в приватному та публічному секторах під час взаємодії з громадянами. Можна виокремити три основні аналітичні підходи для аналізу ролі технологій у публічному управлінні: адміністративне право, адміністративне правосуддя та підзвітність. Існують сфери, де принципи адміністративного права суперечать використанню технологій у публічному управлінні. Принципи справедливості та належної процедури, які є основою адміністративного права, часто знаходяться в конфлікті з орієнтованою на ефективність логікою технологій. Крім того, адміністративне правосуддя, яке вимагає, щоб процес ухвалення рішень відповідав принципам справедливості та етичним стандартам, зобов’язує використання технологій відповідати належним моделям управління. Коли технології впроваджуються згідно з бюрократичною раціональністю, можуть виникати невідповідності, особливо в тих випадках, коли для прийняття рішення необхідно залучити професійне судження або

моральний аналіз [5, с. 4].

Таким чином, використання ШІ в адміністративному судочинстві є потужним інструментом, який обіцяє значні переваги, зокрема в оптимізації судового процесу, підвищенні ефективності та скороченні термінів розгляду справ. Різні країни вже активно впроваджують ШІ в судову практику, що відкриває нові можливості для автоматизації рутинних процедур та покращення доступу до правосуддя. Однак важливо враховувати, що хоча ШІ може значно полегшити судові процеси, він не може повністю замінити людський фактор, адже правосуддя вимагає не лише аналітичного підходу, а й глибокого розуміння моральних та етичних аспектів кожної справи. Проблеми етичного характеру, такі як можливі ризики упередженості чи дискримінації, та необхідність балансу між технологічною ефективністю і справедливістю судочинства, вимагають ретельного контролю та відповідного регулювання. Рішення, які приймаються з урахуванням принципів справедливості та належної процедури, повинні залишатися основними навіть у часи інновацій. Важливим є створення нових механізмів підзвітності для моніторингу впровадження таких технологій, що забезпечить їх використання на благо суспільства та відповідно до етичних стандартів. Тож інтеграція ШІ в адміністративне судочинство має великий потенціал, але потребує збалансованого підходу для збереження основних принципів правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Кобко-Одарій В. С. Роль штучного інтелекту в судовій інтерпретації права. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 7-13.

2. Корнута Л. М. Штучний інтелект у публічному управлінні: перспективи впровадження. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень:* матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.): у 2-х т. Одеса, 2023. Т. 2. С. 37-39.

3. Волік В. В., Рєзнік О. М. Щодо визначення правових засад застосування штучного інтелекту при здійсненні адміністративного судочинства в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2023. № 26. С. 5-16.

4. Nouri, Z., Salah, W., & Omrane, N. (2024). Artificial Intelligence and Administrative Justice: An Analysis of Predictive Justice in France. *Hasanuddin Law Review*, 2(10), 119-143.

5. Daly, P. (2023). Artificial Administration: Administrative Law, Administrative Justice and Accountability in the Age of Machines. *Forthcoming (2023) Australian Journal of Administrative Law & Practice*. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4434238.

Яна АНДРУСИК,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга КУЛІНІЧ,
завідувач кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ ЯК ВИЩИЙ ОРГАН В СИСТЕМІ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Уряд України відіграє надзвичайно важливу роль у житті країни. Він не просто виконує закони, а й активно впливає на розвиток держави, забезпечуючи її стабільність та добробут громадян. Особливо це помітно зараз, коли Україна стикається з безпрецедентними викликами – війною, економічною кризою та необхідністю захищати своє населення. Саме Кабінет Міністрів знаходиться на передовій вирішення цих проблем, розробляючи та впроваджуючи стратегії щодо оборони, економіки та соціальної сфери. Тому розуміння того, як працює уряд і які його головні завдання, є вкрай важливим для кожного громадянина України.

Кабінет Міністрів України посідає центральне місце в системі виконавчої влади, здійснюючи функції з реалізації державної політики, забезпечення сталого розвитку та задоволення потреб громадян. Його основними завданнями є реалізація державної політики, забезпечення економічного та соціального розвитку країни, а також виконання законів, ухвалених Верховною Радою України. Кабінет Міністрів діє в рамках конституційної моделі, яка встановлює чіткі межі його компетенцій та підзвітність парламенту [1]. В умовах сьогодення, що характеризуються динамічними трансформаціями суспільно-політичного життя та зростанням загроз національній безпеці, дослідження ролі та функцій Кабінету Міністрів України набуває особливої актуальності. В умовах воєнного стану значення цього органу суттєво зростає, оскільки саме він відповідає за вирішення невідкладних проблем, пов'язаних з обороною країни, економічною стабільністю та соціальним захистом населення [2].

Діяльність Кабінету Міністрів України регулюється цілою системою законів та нормативних актів. Ці документи можна розділити на дві групи:

1. ***Загальні***. Це ті, що визначають роботу всієї виконавчої гілки влади в Україні. Сюди входять, наприклад, Конституція України (зокрема,

статті 6 та 19), Кодекс адміністративного судочинства, Закон України «Про адміністративні послуги».

2. ***Спеціальні***. Ця група законів та нормативних актів безпосередньо стосується роботи Кабінету Міністрів України як головного органу виконавчої влади. До них належать розділ VI Конституції України, Закон України «Про Кабінет Міністрів України», Регламент Кабінету Міністрів України та Закон України «Про склад Кабінету Міністрів України».

Таким чином, діяльність Кабінету Міністрів України має чітку правову основу, яка забезпечує його ефективну роботу в рамках українського законодавства. Процес формування складу Кабінету Міністрів України є чітко регламентованим законодавством. Ключовими кроками є призначення Прем'єр-міністра, який потім пропонує кандидатури на посади міністрів, після чого весь склад Кабміну затверджується Верховною Радою [3]. Це забезпечує належну демократичну легітимність виконавчого органу влади та підзвітність Парламенту.

Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади має чітко визначений порядок організації своєї роботи. Це забезпечує ефективність, узгодженість і злагодженість прийняття та реалізації урядових рішень [4]. Кабінет Міністрів складається з Прем'єр-міністра, його заступників (включаючи Першого віцепрем'єр-міністра), міністрів, які очолюють окремі міністерства та координують конкретні галузі державної політики. Склад уряду затверджується Верховною Радою за поданням Президента України, що демонструє значення парламентського контролю над виконавчою владою.

Конституція України визначає Кабінет Міністрів як вищий орган у системі органів виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Президентом України. Взаємодія Кабінету Міністрів та Президента України є важливою для ефективного функціонування державної влади та втілення в життя стратегічного курсу розвитку країни. Президент України за поданням Верховної Ради призначає Прем'єр-міністра України та ухвалює рішення щодо його відставки. За пропозицією Прем'єр-міністра Президент призначає членів Кабінету Міністрів, очільників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій. Президент України має право головувати на засіданнях Кабінету Міністрів. Він також може скасовувати акти Кабінету Міністрів, якщо вони суперечать Конституції, і звертатися з цього приводу до Конституційного Суду України для перевірки їх конституційності. У межах своїх повноважень, визначених Конституцією та законами, Президент здійснює нагляд і контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України. Таким чином, Президент України здійснює координацію та контроль за діяльністю Кабінету Міністрів, що забезпечує єдність державної політики та узгоджену роботу органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади взаємодіє з Верховною Радою України у процесі формування державної політики та реалізації законодавчих ініціатив. Ця співпраця базується на принципах розподілу влади та стримувань і противаг, що забезпечує ефективний контроль за діяльністю уряду з боку парламенту. Кабінет Міністрів регулярно звітує перед Верховною Радою про виконання програми діяльності уряду та інформує про хід реалізації державної політики у ключових сферах. Прем'єр-міністр України та міністри доповідають про роботу міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, відповідаючи на запитання народних депутатів. Кабінет Міністрів підзвітний Верховній Раді, що забезпечує демократичний контроль за діяльністю уряду. Верховна Рада має право висловити недовіру Кабміну, що призведе до його відставки.

Таким чином, КМУ є важливим компонентом системи стримувань і противаг у державному управлінні. Уряд також активно бере участь у законотворчому процесі, вносячи до парламенту власні законопроєкти та пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства. Така взаємодія дозволяє вирішувати нагальні питання державного розвитку та забезпечувати злагоджене функціонування виконавчої та законодавчої гілок влади. Кабмін співпрацює з іншими гілками влади – законодавчою та судовою – в межах своїх повноважень. Наприклад, він розробляє проєкти законів для розгляду парламентом і має право законодавчої ініціативи, що дозволяє йому впливати на формування правової бази держави. Однак його дії можуть бути перевірені Конституційним Судом на предмет відповідності Конституції України. До проблемних аспектів діяльності Кабінету Міністрів можна віднести: необхідність підвищення ефективності його діяльності, забезпечення більшої прозорості та підзвітності, подолання корупції, покращення кадрового забезпечення, а також адаптація до сучасних викликів, пов'язаних з воєнним станом та євроінтеграційними процесами.

Список використаних джерел:

1. Глагович М. В., Діденко Н. Г. Повноваження Кабінету Міністрів України, функції та відповідальність. *Інвестиції: практика та досвід.* 2021. № 7. С. 91-95.
2. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794–VII. URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#n62.
3. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навч. посібник. К. : Ваіте, 2014. 376 с.
4. Білокур Є. І. Функції державного управління: поняття, особливості, правове регулювання: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2015. 194 с.

Софія АПАРІНА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Володимир КИЯН,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ПЕРЕВЕДЕННЯ НА ІНШУ ПОСАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану законодавством України передбачено особливості організації трудових відносин, зокрема щодо можливості переведення працівника на іншу роботу без його згоди. Стаття 3 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» надає роботодавцям право перевести працівника на іншу посаду чи роботу, яка не була визначена трудовим договором. Це право виникає в умовах надзвичайних обставин, таких як бойові дії або інші фактори, що загрожують безпеці та нормальним життєвим умовам громадян. Переведення працівника на іншу роботу без його згоди, згідно із зазначеним законом, має відбуватись за чітко визначеними умовами:

1) Відповідність здоров'ю працівника. Робота, на яку переводиться працівник, не повинна бути протипоказана йому за станом здоров'я. Це забезпечує збереження здоров'я працівника та уникнення додаткових ризиків, які можуть виникнути через фізичні або психологічні навантаження, що перевищують його можливості.

2) Виконання робіт, спрямованих на відвернення або ліквідацію наслідків бойових дій. Переведення здійснюється виключно в контексті виконання робіт, які мають на меті захист або відновлення нормальних умов життєдіяльності. Це можуть бути роботи, пов'язані з ліквідацією наслідків бойових дій, ремонтом інфраструктури, забезпеченням оборони або наданням допомоги постраждалим. Таке переведення є частиною мобілізації трудових ресурсів для досягнення загальнонаціональних цілей у часи війни. Переведення не має відбуватися в зону ведення бойових дій. Закон чітко визначає, що переведення працівників на інші території, де тривають активні бойові дії, може здійснюватися лише за згодою працівника. Це положення є важливим з точки зору безпеки працівників, оскільки переміщення в зону бойових дій може загрожувати їхнім життям та здоров'ю [1].

3) Оплата праці на новій посаді. Одна з основних вимог законодавства – оплата праці за виконану роботу повинна бути не нижчою за середній рівень заробітної плати працівника на попередній роботі. Це гарантує, що працівник не буде втрачати у доходах при переведенні на іншу посаду, тим більше в умовах воєнного стану, коли загальний рівень невизначеності та ризиків значно зростає [2, с. 36].

Також відповідно до ч. 2 ст. 3 цього закону має бути дотримано термін повідомлення про зміну істотних умов праці, який повинен бути не пізніш як до запровадження таких умов.

Право роботодавця на переведення працівників в умовах воєнного стану сприяє оперативному реагуванню на зміну обставин, пов'язаних із загрозами безпеці держави. Проте для захисту прав працівників законодавець встановлює жорсткі обмеження, щоб не порушити права працівників та забезпечити їх безпеку і гідні умови праці, навіть у складних умовах. Одним з важливих аспектів є те, що роботодавець повинен ретельно дотримуватись усіх умов, зазначених у законі, щоб уникнути правових наслідків, таких як скарги працівників або звернення до суду за порушення трудових прав [3].

Закон забезпечує гнучкість у трудових відносинах, сприяючи роботодавцям оперативно реагувати на зміни, зумовлені бойовими діями або іншими кризовими обставинами, що виникають під час воєнного стану. Це дозволяє не лише забезпечити безперервність виробничих процесів, а й сприяти виконанню важливих завдань з ліквідації наслідків війни, національної безпеки та оборони. Забезпечення прав працівників. З огляду на потенційно небезпечні умови, в яких може опинитися працівник у разі переведення на іншу роботу, законодавець встановлює ряд обмежень, які забезпечують збереження прав і безпеки працівників. Це включає вимогу щодо медичних показань для виконання роботи, заборону переведення в зону активних бойових дій без згоди працівника та гарантії збереження рівня оплати праці.

У процесі переведення працівників важливо забезпечити баланс між оперативними потребами роботодавця у складних умовах воєнного стану і захистом прав працівників. Закон гарантує, що умови праці не повинні погіршуватися, а працівники, зі свого боку, повинні мати можливість звернутися до суду у разі порушення їх прав. Таким чином, механізм переведення має сприяти забезпеченню національної безпеки, водночас зберігаючи основні трудові права громадян [4, с. 97].

Отже, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» є важливим інструментом правової адаптації трудових відносин в умовах надзвичайного стану, який допомагає забезпечити оперативне виконання завдань національної безпеки, водночас зберігаючи основні права працівників. Стаття 3 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» встановлює чіткі правила для переведення працівників у воєнний час, надаючи роботодавцям необхідну гнучкість для швидкої адаптації трудових відносин до надзвичайних умов, водночас гарантуючи працівникам належний рівень захисту їх прав та інтересів.

Список використаних джерел:

1. Галайда Т. О., Рябуха А. І. Європейський досвід застосування ефективних систем оплати праці та мотивації працівників підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2016. № 16 (1). С. 65-68.
2. Гуренко Т. О. Облік оплати праці та трудові відносини у воєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36. URL : https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1153/1111.
3. Кодекс законів про працю України: затв. Законом № 322-VIII від 10.12.1971 р., ВВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1559.
4. Межевська Л. В. Захист трудових прав працівників в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти:* матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.): у 2-х ч. Дніпро : ДДУВС, 2024. Ч. ІІ. С. 171-172.

Анна БАБЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Володимир КИЯН,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Дистанційна робота стала важливою частиною трудових відносин в Україні, особливо після впровадження карантинних обмежень, пов’язаних із пандемією COVID-19 та війною. Законодавча база України поступово адаптується до нових викликів, зумовлених поширенням дистанційної зайнятості, однак багато питань залишаються невирішеними. Ця доповідь розгляне ключові особливості правового регулювання дистанційної роботи в Україні, проблемні аспекти та можливі перспективи розвитку цієї форми зайнятості.

Дистанційна робота регулюється в Україні статтею 60-2 Кодексу законів про працю, який був запроваджений у 2020 році. Вона визначає, що дистанційна робота – це така форма зайнятості, коли працівник виконує трудові обов’язки поза місцем розташування роботодавця, переважно за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [1].

Розглянемо основні положення щодо організації дистанційної роботи. Укладання трудового договору. Трудовий договір щодо дистанційної роботи може укладатися як в письмовій, так і в електронній формі. Він повинен містити умови щодо режиму роботи, оплати праці та захисту персональних даних.

Режим робочого часу. Працівник самостійно організовує свій робочий час, якщо інше не передбачено трудовим договором. Важливо забезпечити дотримання загальних норм робочого часу, перерв і відпочинку.

Забезпечення робочого процесу. Роботодавець повинен забезпечити працівника всім необхідним для виконання роботи на віддаленій основі (техніка, програмне забезпечення, доступ до мережі), або відшкодувати витрати, якщо працівник використовує власне обладнання.

Слід зазначити, що дистанційна робота відрізняється від надомної праці. При надомній праці працівник працює з використанням власних чи наданих матеріалів, однак не обов'язково використовує ІТ-технології. У той час як дистанційна робота передбачає активне використання технологій для виконання робочих обов'язків [2].

Попри адаптацію законодавства залишається низка викликів, які вимагають подальших змін у правовому полі:

– охорона праці. Оскільки працівник виконує свої обов'язки поза межами робочого місця, забезпечення безпеки праці ускладнюється. Роботодавцю важко контролювати дотримання стандартів охорони праці;

– трудова дисципліна. Відсутність безпосереднього контролю з боку роботодавця вимагає впровадження нових механізмів контролю та оцінки ефективності праці;

– соціальне забезпечення. Не всі аспекти соціального страхування працівників, які виконують роботу дистанційно, врегульовані повною мірою;

– право на відпочинок. Дистанційна робота нерідко призводить до проблем із балансом між робочим та особистим часом, що може призвести до перевантаження працівників;

– цифрова нерівність. Відсутність доступу до належної техніки та інтернет-з'єднання може стати перешкодою для рівноправної участі у дистанційній роботі.

У зв'язку з розширенням практики дистанційної роботи законодавча база повинна постійно вдосконалюватися. Серед перспектив:

– розробка чітких стандартів з охорони праці для дистанційної роботи. Необхідно розробити рекомендації щодо облаштування робочого місця вдома та впровадження механізмів дистанційного моніторингу;

– удосконалення механізмів контролю за виконанням праці. Це можуть бути нові інструменти для оцінки продуктивності роботи працівників, які працюють дистанційно;

– забезпечення захисту цифрових прав працівників;

– забезпечення конфіденційності даних, які обробляються працівниками під час виконання своїх завдань, є важливим напрямом для розвитку законодавства;

– спрощення процедур соціального страхування та гарантій для працівників на віддаленій роботі з урахуванням сучасних реалій.

Отже, дистанційна робота в Україні є новим та перспективним напрямом організації праці, що потребує подальшого вдосконалення правового регулювання. Сучасні виклики, пов'язані із забезпеченням належних умов праці, соціальних гарантій та захисту прав працівників, вимагають постійної уваги законодавців та роботодавців. Правильний баланс між інтересами працівників і роботодавців, а також дотримання міжнародних стандартів можуть сприяти подальшому розвитку цієї форми зайнятості, що стане важливим елементом сучасного ринку праці України.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 04.02.2021 р. № 1213-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#n37.

Максим БАБІЧ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Катерина ШАПОВАЛОВА,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії у галузі права, адвокат

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, запроваджений через воєнну агресію, суттєво впливає на функціонування системи правосуддя, зокрема на цивільний процес. У цих умовах забезпечення права на справедливий судовий розгляд є важливим викликом для держави. Цивільне судочинство в Україні зазнає суттєвих змін у зв'язку з введенням воєнного стану, що є невід'ємною частиною адаптації

правової системи до сучасних умов. З початком збройної агресії російської федерації проти України основні принципи цивільного процесу, такі як доступ до правосуддя, забезпечення прав учасників процесу та захист інтересів осіб, зазнали певних змін.

Відповідно до статті 64 Конституції України під час воєнного стану можуть обмежуватися деякі права громадян, що впливає на доступ до суду та строки розгляду справ. Попри ці виклики, судова система України демонструє стійкість і здатність забезпечувати правосуддя в складних умовах [1].

Ю. Цал-Цалко зазначає, що незважаючи на всі заходи для забезпечення доступу до правосуддя, обмеження прав під час воєнного стану є неминучими. Вони можуть бути виправдані виключними умовами та необхідністю забезпечення національної безпеки. У період воєнного стану суди обмежують доступ до певних електронних ресурсів, що можуть бути використані для стеження за процесами та інформування громадськості [2, с. 26].

Особливості цивільного процесу під час воєнного стану включають розвиток цифрових технологій для забезпечення доступу до правосуддя. Під час пандемії COVID-19 вже був розвинений ряд онлайн-сервісів, які зараз активно застосовуються і в умовах війни. Так, у березні 2022 року було запроваджено новий модуль відеоконференцзв'язку в рамках ДП «Центр судових сервісів», що дозволяє проводити судові засідання в онлайн-режимі.

Ці зміни в судовій системі значно полегшують доступ до правосуддя для людей, які опинилися в складних ситуаціях, таких як перебування в зонах бойових дій. Судова система України активно адаптується до умов воєнного часу, щоб забезпечити безперервність правосуддя та зберегти правові гарантії для громадян, навіть у таких екстремальних обставинах, спричинених війною.

Згідно з вимогами п. 6 ст. 14 Цивільного процесуального кодексу України з моменту запуску підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) низка суб'єктів, таких як адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, а також державні органи, органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки, повинні обов'язково реєструвати свої електронні адреси в цій системі [3]. ЄСІТС автоматизує судові процеси, пришвидшуючи розгляд справ і виключаючи маніпуляції при розподілі справ між суддями. Крім того, перехід на цифрові технології дозволяє значно зменшити обсяги паперової документації та спростити процес подання документів. Станом на лютий 2024 року проведений аудит Міністерства цифрової трансформації України, вказує, що сервісами ЄСІТС користуються 50 тис. працівників суду й судових організацій та більш ніж 6,7 млн громадян, адвокатів, нотаріусів, слідчих органів та представників бізнесів. А кількість судових рішень, які розглядали за 2021-2023 роки, – 16904405. Та вказується, що е-Суд є важливою частиною Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки. Його впровадження дасть змогу мінімізувати корупційні ризики та зробити судову сферу більш прозорою й ефективною [4].

У статті 4 Цивільного процесуального кодексу України йдеться про право кожної особи на звернення до суду для захисту своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. Ця норма закріплює доступ до правосуддя як основоположну гарантію реалізації прав людини, визначаючи, що звернення до суду здійснюється у порядку, встановленому цим Кодексом [3]. О. Владикін зауважує, що в умовах війни не завжди можливо забезпечити всі елементи справедливого судового процесу через фізичні обмеження та відсутність можливості для стороннього спостереження. Це може включати обмеження прав на доступ до захисників або відсутність можливості для всіх учасників бути присутніми на засіданні. У період воєнного стану часто вводяться обмеження на переміщення громадян, що може перешкоджати їхньому доступу до судових органів або участі у судових засіданнях, а також позбавляти їх здатності своєчасно отримувати правову допомогу [5, с. 350].

Одним із важливих аспектів є зміни в судовій практиці щодо міжнародного імунітету іноземних держав. Відповідно до статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» існує судовий імунітет щодо іноземних держав за відсутності їхньої згоди на участь у судовому процесі в іншій державі [6]. Однак після розриву дипломатичних відносин між Україною та російською федерацією 24 лютого 2022 року на практиці постало питання про можливість ігнорування імунітету російської федерації у цивільних справах. Верховний Суд України в постанові від 14 квітня 2022 року по справі № 308/9708/19, визначив, що суд має право розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії російської федерації, незважаючи на наявність міжнародного імунітету [7]. Це рішення є досить важливим для таких громадян, оскільки дає можливість домогтися відшкодування збитків навіть у випадку відсутності можливості здійснення взаємодії з російською федерацією, у зв'язку із розірванням дипломатичних відносин.

Рада суддів України запропонували низку рекомендацій щодо функціонування судів в умовах воєнного стану:

– можливість відкладати або знімати справи з розгляду через небезпеку для життя учасників або працівників суду;

– право учасників судового процесу подавати заяви про відкладення розгляду справ у зв'язку з активними бойовими діями або іншими обставинами;

– розгляд справ у режимі онлайн (відеоконференції) на підставі відповідних заяв учасників процесу;

– пріоритетний розгляд невідкладних справ, що потребують оперативного вирішення;

– необхідність забезпечення безпеки учасників судових процесів, зокрема обмеження доступу сторонніх осіб на судові засідання [8].

Отже, особливості цивільного процесу під час воєнного стану вимагають швидкої адаптації законодавства та судової системи до умов бойових дій на території України. Введення змін у законодавство, зокрема щодо

використання ЄСІТС, розгляду справ у онлайн-форматі, обмеження прав учасників, є необхідними кроками для збереження функціональності правосуддя в складних умовах. Водночас важливою є роль суддів у дотриманні балансу між забезпеченням прав громадян та необхідністю реагування на реалії війни, для ефективного та справедливого здійснення правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*.
2. Цал-Цалко Ю. Ю. Особливості цивільного судочинства в умовах воєнного стану. 2022. С. 63. URL : https://dspace.onua.edu.ua/items/d0b67aa7-d19f-4ac5-b00d-19caa382794f.
3. Цивільний процесуальний Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2004, № 40-42, ст. 492. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.
4. Міністерство цифрової трансформації України. Цифровізація судової сфери: працюємо над оновленою концепцію е-Суду. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.* 2024. URL : https://www.kmu.gov.ua/news/tsyfrovizatsiia-sudovoi-sfery-pratsiuiemo-nad-onovlenoiu-kontseptsiiu-e-sudu.
5. Владикін О. Н. Роль цифрових технологій у здійсненні цивільного судочинства в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи.* 2023. № 4(34). С. 349-360. URL : https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/62be6bcf-fc24-45bb-b6c9-16a2c24f8f6a/content.
6. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. ст. 422. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text.
7. Постанова Верховного Суду України від 14.04.2022 р. по справі № 308/9708/19. URL : http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104086064&red=100003eeb1679d17f8700ac5d2b26fdc36cbbf&d=5.
8. Рада суддів України. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. *Офіційний сайт Ради суддів України*. 2022. URL : https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikuvala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu.

Аріана БІЛОУС,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Утворюючи ядро міжнародного права, система основних принципів тісно пов’язана з його цілями. У ст. 1 Статуту ООН викладено цілі діяльності організації, а ст. 2 Статуту присвячена принципам, за допомогою яких члени

організації мають досягти поставлених цілей [1]. Уперше термін «принципи міжнародного права» був закріплений у Декларації про принципи міжнародного права від 24 жовтня 1970 р. Таким чином, принципи слугують засобом реалізації цілей міжнародної організації, серед яких найвищою є забезпечення мирного співіснування держав і підтримка міжнародної безпеки. Разом із принципами цілі ООН утворюють ядро системи міжнародного права та нормативну основу механізму його дії як єдину систему діяльності міжнародного права.

Принципи міжнародного права в концепції міжнародного права можна визначити як керівні правила поведінки суб'єктів, що формуються в результаті суспільної практики і є юридично закріпленими основами міжнародного права. Вони є найзагальнішими уявленнями усталеної практики міжнародних відносин. Відповідно, принципом міжнародного права можна назвати норму міжнародного права, що має обов'язковий характер для всіх суб'єктів міжнародного права, а в першу чергу для країн і міжнародних організацій [2].

Зазначимо, що у теорії міжнародного права існують різні види принципів. Вони закріплені в певних міжнародно-правових актах, серед яких Статут ООН 1945 р. та Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співпраці між державами відповідно до Статуту ООН 1970 року.

Слід акцентувати увагу, що систему основних принципів міжнародного права утворюють:

1) принцип невикористання сили, в рамках якого у Статуті ООН передбачено мету звільнити майбутні покоління від лих війни, затвердити практику, згідно з якою збройні сили використовуються лише в загальних інтересах;

2) принцип мирного вирішення спорів, згідно з яким держави повинні вирішувати свої міжнародні суперечки з іншими країнами виключно мирними методами, щоб не ставити під загрозу міжнародну спільноту, безпеку та справедливість;

3) принцип поваги прав людини, в рамках якого важливу роль мають положення ст. 55 Статуту ООН, згідно з якою «ООН сприяє:

а) підвищенню рівня життя, повній зайнятості населення і умовам економічного та соціального прогресу і розвитку...

б) загальній повазі та дотриманню прав людини та основних свобод...»;

4) принцип суверенної рівності, який передбачає, що країни повинні поважати суверенну рівність та індивідуальність одна одної, дотримуватися державного суверенітету та ін. [3];

5) принцип невтручання, що згідно з п. 7 ст. 2 Статуту ООН передбачає невтручання ООН в діяльність, що входить до внутрішньої компетенції кожної держави (вказана заборона поширюється на дії всіх учасників міжнародних відносин);

6) принцип територіальної цілісності, відповідно до якого територія є матеріальною основою держави, вважається важливою умовою її існування, а Статут ООН зобов'язує утримуватися від загрози використання сили щодо територіальної недоторканності держав [1];

7) принцип непорушності кордонів, що передбачає зобов'язання держав утримуватися від погроз використання сили для порушення існуючих міжнародних кордонів іншої країни як способу вирішення міжнародних конфліктів, зокрема територіальних суперечок та питань, пов'язаних із державними межами;

8) принцип рівноправності та самовизначення народів, згідно з яким усі народи мають право визначати без втручання ззовні власний політичний статус і реалізовувати власний економічний, соціальний і культурний розвиток, а кожна держава повинна поважати це право;

9) принцип співробітництва, що зобов'язує країни співпрацювати одна з одною незалежно від відмінностей їхніх систем, а основними напрямами партнерства є збереження миру та безпеки, загальна повага до прав людини, реалізація міжнародних відносин у різних сферах [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що ключові принципи міжнародного права постійно розвиваються, а їхній зміст регулярно вдосконалюється. Динамізм принципів проявляється також у формуванні новітніх ключових принципів міжнародного права, що відповідають правильному розумінню проблем, що стоять перед цивілізацією загалом.

Список використаних джерел:

1. Бігняк О. В. Теорія міжнародного права: навч.-метод. посібник. Херсон : Вид-во «Гельветика», 2020. 224 с.
2. Задорожна С. М. Сучасні принципи міжнародного права в ієрархії норм міжнародного, наднаціонального і національного права. 2019.
3. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків : ХНУВС, 2020. 544 с.

Богдан БОНДАРЕНКО,
Валерій РЯБОВ
здобувачі вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Артем ПЛАХОТНИЙ,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «РІЧ, ЯКА СТАНОВИТЬ ЗАГРОЗУ ЖИТТЮ ЧИ ЗДОРОВ'Ю ОСОБИ»

Питання визначення та оцінки «речей, які становлять загрозу життю чи здоров'ю особи» є важливим аспектом як кримінального, так і адміністративного права. Оскільки в сучасному правозастосуванні правоохоронці часто стикаються з необхідністю ідентифікувати предмети, які можуть бути використані для скоєння злочинів або створювати небезпеку для людей, правильне тлумачення цього поняття має безпосереднє значення для ефективності боротьби з правопорушеннями та захисту прав громадян.

Правові основи визначення загрози життю та здоров'ю особи в Україні базуються на низці законодавчих актів, які встановлюють критерії, за якими визначається, які предмети чи дії можуть становити небезпеку для фізичної та психологічної цілісності людини. Важливою є Конституція України, яка гарантує право кожної особи на життя та здоров'я, вказуючи на неприпустимість будь-яких дій, що можуть порушувати ці права. Стаття 27 Конституції України закріплює право кожної людини на життя, а стаття 28 – на здоров'я, забороняючи насильство або будь-які інші дії, що можуть призвести до шкоди цим правам [1, с. 107].

Кримінальний кодекс України містить численні норми, що визначають відповідальність за порушення цих прав. Так, стаття 115 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за умисне вбивство, що є найтяжчим порушенням права на життя. Крім того, стаття 121 КК України визначає кримінальну відповідальність за умисне тяжке тілесне ушкодження, яке спричиняє значну шкоду здоров'ю потерпілого.

Що стосується визначення «речей, які становлять загрозу життю чи здоров'ю особи», то важливими є норми процесуального права, які регулюють діяльність правоохоронців при вилученні небезпечних предметів. Зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України (статті 236-246) визначає порядок проведення обшуку та вилучення майна, включаючи

предмети, які можуть становити загрозу життю чи здоров'ю особи. Стаття 236 КПК України дозволяє правоохоронцям проводити обшуки для виявлення речей, що можуть бути використані для скоєння злочину, у тому числі небезпечних предметів, таких як зброя, вибухові пристрої чи інші засоби, що створюють потенційну загрозу [2].

Згідно з Правилами охорони праці, які регулюють діяльність, пов'язану з використанням потенційно небезпечних предметів, такі предмети повинні бути збережені та оброблятися з дотриманням заходів безпеки для запобігання шкоди життю та здоров'ю осіб. У разі вилучення таких предметів необхідно провести оцінку їх небезпеки і забезпечити належні умови для їх подальшого зберігання або знищення.

Поняття «річ, яка становить загрозу життю чи здоров'ю особи» в юридичному контексті стосується предметів або об'єктів, що мають потенціал або здатність завдати шкоди людині, порушити її фізичну або психологічну цілісність. Згідно з чинним законодавством до таких речей можуть відноситися зброя, вибухові пристрої, отруйні речовини, предмети, що можуть бути використані для скоєння насильства або завдання травм, а також інші об'єкти, що становлять небезпеку для людини.

Юридична практика визначає загрозу життю чи здоров'ю, виходячи не лише з фізичних характеристик предмета, але й з контексту його використання. Наприклад, звичайний ніж може не бути небезпечним у побутових умовах, але стає загрозою, коли використовується в контексті злочинних дій. Важливо, щоб предмет, що становить загрозу, мав реальну можливість спричинити шкоду здоров'ю людини за певних обставин.

Судова практика України в питанні визначення «речей, які становлять загрозу життю чи здоров'ю особи» здебільшого ґрунтується на деталях конкретних кримінальних справ, де речі, що можуть бути використані для скоєння злочину, підлягають вилученню або конфіскації. Верховний Суд України та інші судові інстанції у своїх рішеннях неодноразово зазначали, що важливою ознакою такої речі є її здатність створювати небезпеку для людини, незалежно від того, чи була вона безпосередньо використана для завдання шкоди.

Одним з важливих аспектів судової практики є оцінка того, чи є річ «реально небезпечною» в конкретних умовах. Наприклад, у справі № 201/5725/16-ц (постанова від 10 вересня 2019 року) Верховний Суд розглядав випадок, коли було вилучено предмети, які в контексті правопорушення могли бути використані для нанесення тілесних ушкоджень. Суд вказав на те, що сам факт наявності предметів, які можуть бути застосовані для вчинення злочину, вже є підставою для їх вилучення та визначення як «речей, які становлять загрозу життю чи здоров'ю» [3, с. 156].

Ще одне важливе рішення було ухвалено Верховним Судом у справі № 753/2655/17 (постанова від 21 жовтня 2020 року), де йшлося про вилучення предметів, які можуть бути використані як знаряддя для вчинення

насильства (наприклад, металеві труби, ножі, газові балончики). Суд підкреслив, що визначення предмета як «речі, що становить загрозу» не залежить від того, чи було фактично заподіяно шкоду, а від того, чи мав предмет потенціал стати знаряддям злочину. Важливим є також контекст, в якому цей предмет може бути використаний.

Верховний Суд в одному зі своїх рішень (справа № 757/1805/18) зазначав, що для кваліфікації предмета як «небезпечного для життя та здоров'я» суд повинен враховувати не тільки фізичні властивості речі, але й можливість її використання в умовах конкретної ситуації. Тобто, предмет може не бути небезпечним у звичайних умовах, але в конкретному контексті, зокрема у разі конфлікту чи насильства, він здатний стати загрозою.

Таким чином, судова практика підтверджує, що поняття «річ, яка становить загрозу життю чи здоров'ю особи» є динамічним та залежить від конкретних обставин справи, зокрема від того, як цей предмет може бути використаний для завдання шкоди. Судові органи зобов'язані враховувати всі фактори, що можуть вплинути на оцінку небезпеки предмета, зокрема його властивості, контекст використання, а також можливі наслідки його застосування для життя та здоров'я особи.

Список використаних джерел:

1. Бородавко А., Котенко Т., Плахотний А. Щодо окремих питань розгляду кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи в умовах воєнного стану. *Матеріали конференцій МЦНД* (м. Івано-Франківськ, 17 листопада 2023 р.). Івано-Франківськ, 2023. С. 105-109. URL : https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/815.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

3. Коломоєць Т. О. Визначення поняття «річ яка становить загрозу життю чи здоров'ю особи»: Теорія, досвід та практика реалізації: монографія. Запоріжжя : Поліграф, 2020. 403 с.

Поліна ВОЗНЯК,
здобувач вищої освіти
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Науковий керівник:
Марина СМОЛЯРОВА,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ТРУДОВІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

У період воєнного стану питання забезпечення трудових прав внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) набуло стратегічного значення. ВПО є однією з найбільш вразливих категорій населення, і захист їхніх трудових прав сприяє не лише їхній соціальній адаптації, але й економічній стабільності держави.

Проблематика трудових прав внутрішньо переміщених осіб дійсно викликає значний інтерес серед українських науковців, які намагаються висвітлити різні аспекти правового регулювання праці цієї категорії населення. Наукові роботи таких авторів, як Бойко І., Грабар Н., Канва Т., Мельник Я., Наливайко Л., Оганісян Ц., Парасюк М., Слободянюк Р., Ярошенко О. та Яцкевич І., роблять суттєвий внесок у розвиток теоретичної бази та практичних рекомендацій у цій сфері. Однак, незважаючи на значну кількість наукових розвідок, залишається брак комплексних міждисциплінарних досліджень, які б інтегрували правові, соціальні та економічні аспекти.

Метою наукової роботи є аналіз правового регулювання трудових прав ВПО в Україні, а також визначення проблем і перспектив удосконалення законодавства та правозастосовної практики в цій сфері.

Визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» (ВПО) є ключовим для розуміння проблематики їхніх трудових прав та соціального захисту. У національному законодавстві України статус ВПО визначено у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Згідно з ч. 1 ст. 1 цього закону «внутрішньо переміщеною особою визнається: громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або для того, щоб уникнути негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [1].

Попри зусилля держави щодо їхньої підтримки, ВПО стикаються з численними викликами, зокрема, вони можуть мати труднощі з працевлаштуванням через брак необхідних документів або обмеження доступу до місцевого ринку праці, що підвищує їхню економічну вразливість і залежність від гуманітарної допомоги. Окрім того, ВПО часто зазнають дискримінації та експлуатації на робочому місці через свій статус, що проявляється в недостатній оплаті, поганих умовах праці та незаконному використанні їхньої праці. Також вони стикаються з обмеженим доступом до соціальних програм і послуг, що ускладнює їхній соціальний захист. Водночас стрес і психологічні травми негативно впливають на їхню працездатність та загальний добробут, поглиблюючи їхню вразливість [2, с. 173-174].

Стаття 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» встановлює комплекс соціальних гарантій для ВПО, спрямованих на їхню інтеграцію в нові громади. Основним аспектом є забезпечення права на зайнятість, пенсійне забезпечення, соціальне страхування та соціальні послуги відповідно до чинного законодавства. Для ВПО передбачено спрощену процедуру реєстрації безробітних і доступ до допомоги щодо безробіття, навіть за браком необхідних документів. Унікальною є можливість припинення трудового договору в односторонньому порядку у випадках, коли роботодавець перебуває на непідконтрольній території. Окрім того, закон гарантує доступ до соціальних виплат і допоміжних засобів реабілітації, навіть за відсутності документів, що підтверджують відповідні права. Соціальні послуги надаються за місцем фактичного проживання, що полегшує їх отримання. Особлива увага приділяється освітнім правам: ВПО та їхні діти можуть продовжувати навчання на всіх рівнях за кошти державного бюджету, а діти забезпечуються безоплатним харчуванням. Закон також спрощує реєстрацію ВПО як фізичних осіб-підприємців або засновників юридичних осіб, сприяючи їхній економічній активності [3]. Отже, стаття 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» формує цілісний підхід до підтримки ВПО, охоплюючи їхні базові соціальні права та створюючи умови для соціально-економічної адаптації. Водночас успішність реалізації цих норм залежить від ефективної роботи державних органів і своєчасного виконання законодавчих гарантій.

Справді, одна з ключових проблем, пов’язаних із реалізацією трудових прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), зазначена у статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», стосується доступу до допомоги по безробіттю для тих, хто втратив документи, що підтверджують трудову діяльність чи страховий стаж. Це може створювати економічні труднощі для осіб, які не можуть одразу надати всі необхідні документи через обставини, що виникли через переміщення. Можна передбачити, що для ВПО, які не мають документів через об’єктивні причини (наприклад, втрата документів під час переміщення), допомога щодо безробіття може бути призначена в більшому розмірі, з огляду на їхні

соціальні умови, а також передбачити можливість спрощеної процедури відновлення цих документів.

Проблема доступу до адміністративних органів та складнощі з поданням заяв на припинення трудового договору можуть бути значними для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), особливо в умовах воєнного стану. Обмеження фізичної мобільності, відсутність доступу до Інтернету або інших ресурсів у віддалених місцевостях ускладнюють цей процес. Тому необхідно розглянути шляхи удосконалення механізму подання заяв і взаємодії з центрами зайнятості. Спрощення реєстрації фізичних осіб-підприємців є важливим, але з огляду на економічну ситуацію та відсутність підтримки в нових регіонах важко гарантувати, що багато ВПО зможуть самостійно розпочати підприємницьку діяльність. Варто передбачити державні програми підтримки для ВПО, які бажають стати підприємцями, включно з фінансовими грантами або навчальними програмами для розвитку підприємницьких навичок, щоб збільшити шанси на успіх у бізнесі та зменшити ризики банкрутства.

Питання забезпечення трудових прав ВПО потребує більш гнучкого підходу з боку держави. З огляду на їхнє складне становище важливо створювати механізми, які дадуть змогу зменшити адміністративні бар'єри та забезпечити доступ до соціальних послуг і робочих місць. Наприклад, важливо не лише спрощувати реєстраційні процедури, але й активно підтримувати ВПО через спеціальні програми адаптації та працевлаштування. Це могло б допомогти зменшити їхню економічну вразливість та покращити інтеграцію в нові громади.

Таким чином, до основних аспектів забезпечення трудових прав ВПО можна віднести: *рівність і недискримінація на ринку праці; сприяння працевлаштуванню; розвиток інфраструктури зайнятості; захист від порушень трудових прав; соціальна інтеграція.* Розробка ефективних механізмів захисту трудових прав ВПО повинна відповідати міжнародним стандартам, таким, зокрема, як рекомендації Міжнародної організації праці (МОП). Водночас реалізація цих заходів вимагає чіткої координації між органами державної влади, місцевим самоврядуванням, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Отже, увага до забезпечення трудових прав ВПО є не лише гуманітарним обов'язком, але й важливим елементом відновлення економіки та соціальної сфери України.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706–VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706–18#Text.

2. Бойко І. Правове забезпечення трудових прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наукові пошуки молоді у XXI столітті:* матер. Всеукр. наук.-практ. конф. магістрантів і молодих дослідників (м. Біла Церква, 30 жовтня 2024 р.). Біла Церква, 2024. С. 13-14. URL : https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/12768/1/Pravove_zabezpec.pdf.

3. Оганісян Ц. Трудові права внутрішньо переміщених осіб. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти:* матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.). Дніпро : ДДУВС, 2024. Ч. ІІ. С. 173-174. URL : https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14324/1/73.pdf.

Ірина ВОРОНКІНА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Володимир КИЯН,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Умови воєнного стану, безсумнівно, створюють складні ситуації як для найманих працівників, так і для роботодавців. Питання правового регулювання зайнятості та працевлаштування в таких умовах дійсно стає особливо актуальним, оскільки воно має велике значення для обох сторін. Повномасштабне військове вторгнення в Україну з боку російської федерації різко вплинуло на всі сфери життя суспільства в країні. Не є винятком і сфера праці.

Питанням дослідження правового регулювання зайнятості та працевлаштування населення в умовах воєнного стану досліджували такі науковці як Н. Серьогіна, І. Штундер, В. Медяник, С. Шостак, В. Андріїв, Л. Ніколаєва та багато інших.

У перші місяці війни було суттєво порушено роботу багатьох підприємств, а значна частина працездатного населення була мобілізована до збройних сил та інших військових формувань. Тому деякі громадяни були вимушені шукати роботу в регіонах країни, які не охоплені воєнними діями, або навіть були змушені повністю змінити професію. Ці обставини змусили владу в досить короткі терміни прийняти відповідні законодавчі проєкти щодо врегулювання трудових відносин.

Перший крок у цьому напрямі здійснив Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136 [1]. Пізніше, 19 липня 2022 року, був ухвалений Закон № 2352-IX, який запроваджував зміни, спрямовані на оптимізацію трудових відносин і певну гнучкість у їх регулюванні [2]. У період дії цих нормативно-правових актів норми КЗпП України застосовуються в частині, що не врегульовані нормами вищезазначених Законів.

Прийнятий Закон № 2136 дещо змінив трудові відносини щодо:

1) процедури оформлення та звільнення працівників;

2) зміни істотних умов праці та переведення працівників;
3) нормальної тривалості робочого часу і скорочення часу відпочинку;
4) порядку і тривалості надання відпусток;
5) оплати праці та ін. [1].

Крім того, В. Андріїв зауважує: «передбачається, що в період дії воєнного стану сторони за згодою можуть визначати форму трудового договору. Тобто трудовий договір можна укласти в усній або письмовій формі, але роботодавцю обов'язково необхідно повідомити Державну податкову службу України про прийняття працівника на роботу» [3, с. 204]. На нашу думку, вищенаведене положення дозволяє укладати трудовий договір у спрощеній формі (через наказ про прийняття на роботу без підписання окремого письмового трудового договору), дає деяку гнучкість у правовідносинах між працівником і роботодавцем. З одного боку це зручне рішення, оскільки спрощує бюрократичні процедури й полегшує працевлаштування. Наприклад, у випадках сезонної або короткострокової роботи такий підхід дозволяє швидше почати трудові відносини і знизити адміністративне навантаження на обидві сторони.

Однак така спрощена форма також має свої ризики, оскільки відсутність детального письмового трудового договору може стати причиною неоднозначностей у правах і обов'язках сторін, оскільки в наказі про прийняття на роботу зазвичай не прописують таких деталей, як обсяг завдань, специфічні умови роботи, особливі права і пільги, умови розірвання договору тощо.

Проте положення п. 4 статті 24 Кодексу законів про працю України (КЗпП) встановлює чіткі вимоги щодо офіційного оформлення трудових відносин, зокрема, обов'язковість укладення трудового договору (наказом чи розпорядженням) та повідомлення відповідного органу виконавчої влади про прийняття працівника на роботу. Ці вимоги існують, щоб захистити права працівника, забезпечити його доступ до соціальних гарантій і мінімізувати ризики неофіційного працевлаштування [4].

У зв'язку з військовою агресією проти України в трудовому законодавстві також було запроваджено нові положення для адаптації правовідносин між працівниками та роботодавцями до умов воєнного стану. Зокрема, роботодавцю надано право встановлювати випробовування для будь-яких категорій працівників та укладати строкові трудові договори на період воєнного стану або для заміщення тимчасово відсутніх працівників. Це важливо для підтримки безперебійного функціонування підприємств та організацій, що є критичним для стабільності економіки. Важливим нововведенням стало поняття «призупинення трудових відносин», яке визначається статтею 13 ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Призупинення дії трудового договору – це тимчасове припинення обов'язків роботодавця забезпечувати працівника роботою, а працівника – виконувати роботу за укладеним договором. Це рішення

застосовується в ситуаціях, коли через воєнні дії обидві сторони об'єктивно не можуть виконувати свої зобов'язання [5].

На мою думку, ці зміни є вимушеними заходами для адаптації трудових відносин до умов війни, оскільки вони забезпечують правову гнучкість та захищають інтереси обох сторін у нестабільних умовах, водночас зберігаючи можливість відновлення трудових відносин у мирний час.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що в умовах воєнного стану правове регулювання зайнятості та працевлаштування в Україні зазнало суттєвих змін, спрямованих на гнучкість і адаптацію до нестабільних умов. Запроваджені норми дозволяють роботодавцям швидше організовувати трудові відносини, забезпечувати безперервне функціонування підприємств і реагувати на виклики, пов'язані з мобілізацією працівників та переміщенням населення.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 19.07.2022 р. № 2352-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text.
3. Андріїв В. В., Ніколаєва Л. В. До питання оптимізації трудових відносин в умовах запровадження воєнного стану. *Серія: Право*. 2023. № 77(1). URL : http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283171/277321.
4. Кодекс законів про працю України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-9. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

Сергій ГАВРИШ,
здобувач вищої освіти
Національного університету
«Запорізька політехніка»
Науковий керівник:
Руслана МАКСАКОВА,
в.о. завідувача кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІМПІЧМЕНТУ В УКРАЇНІ

Розвиток і функціонування демократії принципово залежать від чіткого й ефективного розподілу завдань у здійсненні державної влади. Це неможливо без удосконалення системи стримувань і противаг, яка забезпечує неможливість

порушення основ демократичного порядку. Важливим елементом цієї системи є процес притягнення до відповідальності вищих посадових осіб, у якому імпічмент займає особливе місце.

Усунення Президента України шляхом імпічменту є одним із способів притягнення його до відповідальності згідно з Конституцією. Імпічмент – позасудова конституційна процедура, яка дозволяє Верховній Раді України усунути президента з поста та достроково припинити його повноваження у разі вчинення ним такого злочину, як державна зрада. Тому імпічмент є найбільш типовою формою політичної відповідальності президента. Після імпічменту він втрачає свій титул і статус і може нести юридичну відповідальність як приватна особа.

Положення про імпічмент є в конституціях багатьох демократичних країн, де виступає інструментом проти узурпації влади окремою людиною. Так, у США процедуру можуть застосовувати не тільки до президента, але й до держслужбовця федерального рівня, а в Данії – до міністра [1]. Водночас на практиці імпічмент застосовують украй рідко. Так, у США парламентарі намагалися усунути чотирьох президентів: Ендрю Джонсона, Річарда Ніксона, Біла Клінтона та двічі – Дональда Трампа. Однак жодного разу процедуру так і не довели до кінця. Ніксон подав у відставку ще до початку слухань, а решту виправдав Сенат [1].

Інститут імпічменту Президента України є основним видом конституційно-правової відповідальності глави держави. Так, почати процедуру усунення та власне усунути главу держави з посади може тільки Верховна Рада, оскільки президент, як і депутати, на відміну від суддів чи міністрів, отримують повноваження напряму від громадян і на своїх посадах фактично втілюють волю народу.

Аби почати процедуру, більшість – тобто щонайменше 226 депутатів – має подати на розгляд Верховної Ради відповідне письмове подання. Після цього парламент повинен проголосувати за початок процедури імпічменту. До слова, на сьогодні у парламенті IX скликання налічуються такі фракції та групи:

- Фракція політичної партії «Слуга народу» (232);
- Фракція політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (24);
- Фракція політичної партії «Європейська солідарність» (27);
- Фракція політичної партії «ГОЛОС» (20);
- Депутатська група «Партія «За майбутнє» (17);
- Депутатська група «ДОВІРА» (19);
- Депутатська група «Платформа за життя та мир» (21);
- Депутатська група «Відновлення України» (18) [2].

Отже, навіть якщо об'єднати усі партії та групи, окрім фракції політичної партії «Слуга народу», все одно буде недостатньо голосів, щоб розпочати процедуру імпічменту чинного президента.

Втім, ініціювати процедуру – чи не найлегша частина. Далі сам процес в кілька етапів треба довести до кінця. Перш за все Верховна Рада створює спеціальну комісію, яка повинна провести розслідування та з'ясувати, чи є підстави для імпічменту. До неї пропорційно входять депутати від усіх фракцій.

Висновки комісії обговорюють у парламенті, а на саме засідання запрошують також президента, представників Конституційного та Верховного Суду. Якщо факт злочину довели без додаткових розслідувань,то, відповідно, готують постанову про звинувачення президента. За неї – окремо щодо кожного пункту – мають проголосувати щонайменше дві третини, тобто 300 народних депутатів.

На наступному етапі парламент звертається до Конституційного та Верховного Судів. Перший встановлює, чи проходить імпічмент в рамках Конституції. Другий – чи є дії, в яких звинувачують Президента в державній зраді або у відповідному «іншому злочині». Якщо Верховний Суд дає негативну відповідь, процедура припиняється.

Після висновків від суддів депутати мають голосувати безпосередньо за відсторонення президента. Тільки тепер уже голоси за це мають віддати щонайменше три чверті депутатів, тобто 338 осіб. Постанова набуває чинності одразу після оголошення про її прийняття.

Якщо ж голосування провалилося, то імпічмент автоматично припиняється, а головуючий на засіданні «від імені Верховної Ради у письмовій формі вибачається перед Президентом» [3].

За умови дострокового припинення повноважень президента – зокрема і через імпічмент – його обов'язки виконує Голова Верховної Ради, допоки українці оберуть нового президента. Так було, наприклад, у 2014-му році, коли очільником держави фактично став О. Турчинов, якого обрали новим спікером. Зникнення/втеча В. Януковича у 2014 році було визначено як «самоусунення від виконання своїх обов'язків», але з юридичної точки зору це поняття не є тотожнім ані відставці Президента, ані процедурі імпічменту, тобто тим підставам, які передбачено нормами ст. 108 Конституції України в якості підстав для дострокового припинення повноважень Президента. Тож виникає питання щодо конституційно обґрунтованого притягнення до відповідальності такого Президента, бо самоусунення не є злочином і не відноситься до інших підстав, передбачених положеннями статті 108 Конституції України, перелік яких, як ми знаємо, є вичерпним. Водночас самоусуненням він порушив присягу народові України. Напевне, це має бути підставою для ініціювання, а потім притягнення глави держави до відповідальності у вигляді імпічменту.

Один із авторів Конституції 1996 року український законодавець та правник Віктор Мусіяка вважає усунення Президента В.Януковича з посади з юридичної точки зору таким, що ухвалене в умовах крайньої необхідності. «Дії Верховної Ради – на той день єдиного легітимного органу в державі – це крайня необхідність з точки зору збереження і порятунку держави», –

зазначив він. Це ще раз доводить необхідність як розширення підстав для оголошення імпічменту Президенту, так і визначення детальної процедури його здійснення [4].

Розглядаючи проблему імпічменту, слід нагадати, що серед підстав порушення процедури імпічменту зазначається лише вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину [3]. З цього можна зробити висновок, що порушення Президентом Основного Закону, а також порушення присяги, складеної народові України, не є підставою для початку процедури імпічменту. На думку науковців, саме це дозволяє президенту брати на себе повноваження, які не були йому надані, без ризику притягнення до відповідальності, що знов-таки може призвести до зосередження влади в одних руках, порушення принципу розподілу влади та є прямим шляхом до диктатури. В цьому плані, напевно, слід переглянути положення чинного законодавства.

Не менш важливим є вирішення питання щодо статусу Спеціального слідчого комітету Верховної Ради України з розслідування фактів злочинів, вчинених Президентом України, порядок висування та обрання кандидатів на посади спеціального прокурора і спеціальних слідчих, забезпечення діяльності членів комітету тощо.

На завершення хочу зазначити, що забезпечення підзвітності Президента України є важливим, оскільки є одним із засобів підтримання легітимності державної влади та запобігання узурпації державної влади головою держави. Тому усунення прогалин, які зараз існують в українському законодавстві щодо процедури усунення президента в порядку імпічменту, потребують нових підходів з урахуванням тих ситуацій дострокового припинення поноважень Президента України, які зазнав інститут глави держави у 2014 році. Ефективна процедура імпічменту є запорукою легітимної та стабільної демократії.

Список використаних джерел:

1. House impeaches Trump for second time – but conviction in Senate unlikely. *The Guardian.* 2021. URL : https://www.theguardian.com/us-news/2021/jan/13/donald-trump-impeachment-house-vote-capitol-riot.

2. Депутатські фракції і групи IX скликання: *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.* URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_fractions.

3. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10.09.2019 р. № 39-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-20#n32.

4. Чи дійсно усунення Януковича було конституційним? *Радіо Свобода*. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/25275846.html.

Лілія ГОЛОБОРОДЬКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена НАГОРНА,
старший викладач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
старший лейтенант поліції

ЩОДО ПРОБЛЕМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ТА ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

У сучасних умовах розвитку соціально-економічних відносин і ринкових методів управління господарюючі суб'єкти відіграють важливу роль у системі юридичних осіб. Їх створення та функціонування є одним із ключових напрямів сучасної економіки, що відображає об'єктивні тенденції її розвитку. Правовий статус юридичної особи визначає особливе місце господарюючого суб'єкта в умовах сучасного підприємництва.

Єдиного загальноприйнятого підходу до визначення сутності товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) наразі не існує, оскільки його концепція не має чітко сформульованого змісту. У законодавстві багатьох європейських країн простежується різне ставлення до правової структури цього типу юридичних осіб. Ані Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [1], ані Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [2] не пропонують чіткого юридичного визначення цієї організаційно-правової форми. Водночас відповідно до ч. 3 ст. 80 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [3] ТОВ є компанією зі статутним капіталом, розділеним на частки, розміри яких визначаються установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями виключно власним майном.

Господарський кодекс України не передбачає завдання продовження класифікації юридичних осіб, попри те, що ГК України претендує на статус спеціального закону у порівнянні з Цивільним кодексом. Під час розробки ГК України було б логічно відтворити основні положення про поділ юридичних осіб, закріплені у ст. 81 ЦК України, проте цього зроблено не було. Натомість ГК України не містить власної чіткої класифікації юридичних осіб і не регулює ті їх види, які мають бути врегульовані. З положень Господарського кодексу неможливо визначити, які саме юридичні

особи належать до публічного права, зокрема публічних установ, які є органами виконавчої влади, а також особливості їх діяльності та існування.

Аналізуючи положення Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», можна дійти таких висновків:

1. Український законодавець свідомо утримався від «кумулятивного» закріплення визначення ТОВ, оскільки його роз'яснення наведено в Господарському кодексі України.

2. Можна провести певну аналогію з Цивільним кодексом України у визначенні поняття «юридична особа», де її характеристики подаються не у формі чіткого юридичного визначення, а розкриваються в окремих статтях, які є специфічними для цього Кодексу.

У процесі інтеграції України до світового співтовариства постає необхідність у вдосконаленні аспектів правового статусу ТОВ як одного з суб'єктів цивільних правовідносин – юридичної особи. Водночас у цивільному законодавстві більшості європейських країн поняття юридичної особи або взагалі не визначається, або формулюється вкрай лаконічно. Так само Цивільний кодекс України також не містить чіткого визначення юридичної особи. Стаття 80 лише зазначає, що юридичною особою є організація, створена та зареєстрована відповідно до встановленого законом порядку.

Верховна Рада України ухвалила в другому читанні Закон «Про внесення змін до Господарського кодексу України щодо усунення правових колізій у вимогах до статуту товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю». Законопроєкт №3497 підтримали 318 народних депутатів.

Цим законом передбачено виключення з Господарського кодексу України вимоги щодо зазначення в статутах ТОВ і ТДВ часток учасників. Визначення обов'язкових положень статутів таких товариств відтепер регулюється виключно Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [2].

Варто зазначити, що попередні вимоги до статутів ТОВ і ТДВ так і не були виключені із законодавства. Таким чином, положення про обов'язкове зазначення в статуті учасників товариства, їхніх часток, розміру статутного капіталу, мети господарської діяльності тощо залишаються у ч. 2 ст. 57; чч. 2-3 ст. 80 та чч. 2, 4 ст. 82 Господарського кодексу України. Недостатня увага законодавця до цього питання призвела до конфлікту між нормами нового Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» і положеннями Господарського кодексу щодо вимог до статутів ТОВ і ТДВ [4].

Після прийняття нового закону ця правова колізія почала створювати труднощі під час реєстраційних дій. Зокрема, деякі державні реєстратори та нотаріуси відмовляли у реєстрації статутів ТОВ, якщо вони не відповідали вимогам Господарського кодексу (наприклад, у них не було зазначено списку учасників або розмірів їхніх часток).

Однак такі відмови не мали юридичного підґрунтя, і ось чому. Відсутність у статуті «відомостей, встановлених законом» є прямою підставою для відмови у проведенні реєстраційних дій (п. 8 ч. 1 ст. 15, п. 2 ч. 1 ст. 27

Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань») [5].

28 квітня 2019 року набула чинності постанова Кабінету Міністрів України від 27 березня 2019 року №367 «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності», яка затвердила типовий статут для товариств з обмеженою відповідальністю (ТОВ) [6].

Якщо господарське товариство створюється та функціонує на основі такого статуту, рішення про заснування, підписане всіма учасниками, повинно містити відомості про тип компанії, її назву, місцезнаходження, мету та предмет діяльності, склад засновників, розмір статутного капіталу, частки кожного учасника, порядок внесення внесків, а також інформацію про інші аспекти діяльності відповідно до правової моделі (ч. 10 ст. 82 Господарського кодексу).

Таким чином, ТОВ може діяти на підставі модельного статуту, перейти на нього під час своєї діяльності (при цьому внесення змін до такого статуту буде неможливим і необхідно буде дотримуватися його умов у повному обсязі), або розробити власний статут.

Крім того, було скасовано пункт, який вимагав отримання згоди інших учасників на вступ до спадкового об'єднання. 11 лютого 2019 року введено правило, за яким, окрім стандартного пакету документів, подавали заяву на вступ, докази набуття права на спадщину, а також нотаріально засвідчену згоду учасників. У разі, якщо у статуті ТОВ досі передбачено таку згоду, його слід змінити, вилучивши відповідні положення.

Серед важливих нововведень Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», який набрав чинності понад чотири роки тому, слід виділити усунення вимоги щодо кворуму для проведення загальних зборів учасників товариства. Раніше недостатня кількість учасників, передбачена законодавством або статутом, автоматично ставала підставою для скасування судом рішень загальних зборів. Такі скасування, особливо в разі державної перереєстрації, могли затягуватися на роки, що часто використовували недобросовісні учасники для досягнення своїх цілей [7].

Отже, юридична особа як суб'єкт цивільного права виступає від власного імені, самостійно набуває права та створює обов'язки, формує й виражає свою волю, а також володіє іншими характеристиками учасника цивільного обороту. Для розуміння правового статусу юридичної особи слід аналізувати її ключові ознаки. Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) як організаційно-правова форма юридичної особи характеризується не лише загальними рисами, притаманними суб'єктам правовідносин, але й специфічними особливостями, які визначають специфіку його створення, функціонування та припинення діяльності.

Правові позиції Верховного Суду у справах, пов'язаних із корпоративними спорами, сприяють формуванню уніфікованих підходів до розв'язання актуальних питань корпоративних відносин, зокрема щодо підстав для скасування рішень загальних зборів, виконання товариством своїх зобов'язань,

а також захисту прав учасників на отримання дивідендів, доступ до інформації тощо.

Водночас застосування положень Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» виявило низку невирішених питань. Зокрема, це стосується таких нововведень у корпоративному праві, як укладання договору про організацію, зміна розміру статутного капіталу, виключення учасників із товариства та інші положення. Верховний Суд України ще має надати належну правову оцінку цим аспектам.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
2. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text.
3. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text.
4. Полях В. М. Електронна комерція: теоретико-правові засади та сучасний стан в Україні. *ScienceRise.* 2017. № 5. С. 11-17.
5. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text.
6. Деякі питання дерегуляції господарської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.03.2019 р. № 367. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-2019-п#Text.
7. Червона О. Ю. Тенденції розвитку електронної комерції. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2020. № 39. С. 65-68.

Альона ГОЛОВКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ЗАХИСТ ПРАВ БІЖЕНЦІВ: ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ООН

Проблема захисту прав біженців набуває все більшої актуальності в сучасному світі з огляду на зростання кількості збройних конфліктів, переслідувань та порушень прав людини. У цих умовах міжнародне

право, зокрема через правові інструменти ООН, відіграє ключову роль у регулюванні захисту прав біженців та забезпеченні їх базових свобод.

Одним з головних міжнародно-правових документів, що регулює захист прав біженців, є Конвенція ООН про статус біженців 1951 року та Протокол 1967 року [1]. Конвенція визначає юридичний статус біженців і встановлює принципи їх захисту, зокрема право на притулок, заборону вислання або повернення (принцип non-refoulement) та право на отримання документів для подорожей. Протокол 1967 року розширив дію Конвенції, усунувши часові обмеження щодо того, кого можна вважати біженцем, і зробив її більш універсальною.

Згідно з Конвенцією, біженець – це особа, яка перебуває за межами країни свого походження через обґрунтовані побоювання переслідування за ознаками раси, релігії, національності, політичних переконань або приналежності до певної соціальної групи. Такий підхід дозволяє забезпечити захист вразливих осіб, надаючи їм міжнародно визнані права [2, с. 12].

Однією з ключових інституцій, що відповідає за захист прав біженців, є Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН), засноване у 1950 році. Його основна місія полягає у наданні гуманітарної допомоги, правового захисту та пошуку тривалих рішень для біженців та переміщених осіб. УВКБ ООН має мандат допомагати державам-членам у виконанні їхніх міжнародних зобов'язань щодо біженців та інших осіб, які потребують захисту.

Організація надає консультації урядам, здійснює моніторинг ситуацій з біженцями та сприяє забезпеченню їх прав. У багатьох випадках вона координує надання гуманітарної допомоги та сприяє вирішенню криз шляхом переселення біженців, забезпечення їх репатріації або інтеграції в нових країнах.

Таким чином, міжнародне право відіграє фундаментальну роль у захисті прав біженців, оскільки встановлює обов'язкові для виконання норми та принципи, якими мають керуватися держави. Принцип *non-refoulement*, що забороняє повертати біженців у країни, де їм загрожує небезпека, є основою міжнародного захисту. Він зобов'язує держави надавати притулок тим, хто цього потребує, незалежно від їхньої національності чи статусу.

Крім того, міжнародне право забезпечує доступ біженців до правосуддя, медичної допомоги, освіти та працевлаштування в країнах прийому. Ці базові права спрямовані на полегшення інтеграції біженців у нові суспільства та забезпечення їх гідного життя.

Попри існування розгалуженої системи міжнародних правових норм та інститутів, питання захисту біженців залишається викликом для світової спільноти. Деякі країни не завжди готові виконувати свої міжнародні зобов'язання через політичні, економічні або соціальні причини [3, с. 56]. Також зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, які не підпадають під

визначення біженців за Конвенцією, що вимагає розробки нових підходів та механізмів правового захисту.

Крім того, міжнародна спільнота стикається з проблемою недостатнього фінансування програм для біженців, що ускладнює надання їм належної допомоги. Ці виклики вимагають посилення координації зусиль на міжнародному рівні та зміцнення правових інструментів для більш ефективного реагування на сучасні кризи.

Тож міжнародне право, зокрема через правові інструменти ООН, забезпечує важливі механізми захисту прав біженців. Конвенція 1951 року, Протокол 1967 року та діяльність УВКБ ООН спрямовані на захист найбільш уразливих категорій населення, надаючи їм правову підтримку та допомогу. Однак виклики у сфері біженства вимагають постійної адаптації міжнародної правової системи до нових умов і загроз. Спільні зусилля держав і міжнародних організацій є необхідними для забезпечення того, щоб права біженців були належно забезпечені і захищалися по всьому світу.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про статус біженців: міжнародний документ від 28.07.1951 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011.
2. Жук В. О. Поняття «біженець» у міжнародному праві. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України.* 2003. № 3. С. 12-39.
3. Бортник Н. П., Канцір В. С., Сірант М. М. та ін. Правові механізми регулювання міграційних процесів: монографія. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2016. 892 с.

Катерина ГРИБЧЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена НАГОРНА,
старший викладач
кафедри цивільного права та процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
старший лейтенант поліції

ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ СТАТУТНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

У сучасних умовах розвитку ринкових відносин і трансформації механізмів їх регулювання особливу значущість набувають питання правового регулювання діяльності господарських об'єднань. Правовий статус таких

суб'єктів визначається положеннями розділу 12 Господарського кодексу України [1] (надалі – ГК України). Згідно з частиною 2 статті 123 ГК України майно передається об'єднанню його учасниками у господарське відання або оперативне управління відповідно до умов установчого договору чи рішення про створення об'єднання, а його вартість відображається у балансі цього об'єднання.

Основними характеристиками юридичної особи зазвичай вважають її можливість діяти у цивільному обороті від власного імені, а також майнову відокремленість, що забезпечує самостійну майнову відповідальність за власними зобов'язаннями. Відповідно, юридичні особи мають право об'єднувати свою діяльність як на договірних засадах, зокрема шляхом укладення договорів про спільну діяльність, так і через створення нових суб'єктів, наприклад, господарських об'єднань, відповідно до положень ГК України.

Згідно зі статтею 118 ГК України об'єднання підприємств визначається як господарська організація, створена з участю двох або більше підприємств для координації їхньої виробничої, наукової чи іншої діяльності з метою вирішення спільних економічних і соціальних завдань. Крім того, поняття об'єднання підприємств наводиться в окремих підзаконних нормативно-правових актах. Зокрема, у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затвердженому наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 1999 р. № 163 та зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 23 липня 1999 р. за № 499/3792 [2].

У сучасних умовах розвитку економіки існування великих організаційних структур, таких як об'єднання, концерни, господарські асоціації та консорціуми, пояснюється кількома ключовими факторами:

а) необхідністю інтеграції всіх етапів технологічного процесу, що дозволяє ефективніше використовувати сировину та матеріали;

б) кооперацією між взаємозалежними спеціалізованими виробництвами, що забезпечує комплексне створення кінцевого продукту;

в) реалізацією повного циклу «наука – технічні розробки – інвестиції – виробництво – збут – споживання»;

г) масштабністю виробництва, яка сприяє зниженню витрат на одиницю продукції, роблячи її доступнішою для споживачів.

На сьогодні в Україні господарські об'єднання функціонують у ключових секторах економіки: авіабудівництві (Державний авіабудівний концерн «Авіація України»), торфовидобувній галузі (Державний концерн «Укрторф»), ядерній енергетиці (Державний концерн «Ядерне паливо»), спиртовій промисловості (Державний концерн «Укрспирт»), телерадіомовленні (Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення) та інших галузях.

Відповідно до норм чинного Господарського кодексу України концерни, консорціуми, асоціації та корпорації є окремими організаційно-правовими формами юридичних осіб. У науковій літературі, базуючись на положеннях ГК України, виокремлюють договірні та статутні об'єднання, які додатково класифікуються за їх організаційно-правовою формою на

державні, недержавні та змішані. До договірних об'єднань відносять корпорації та асоціації, а до статутних – концерни та консорціуми [3].

У наукових дослідженнях висловлюється думка, що вибір організаційно-правової форми державного господарського об'єднання залежить насамперед від цілей його створення. Якщо основною метою є підтримка діяльності підприємств, наприклад, розробка інноваційних продуктів, надання послуг, виробництво або збут продукції, обмін досвідом у сфері інновацій чи маркетингу, найкращим варіантом є створення об'єднання у формі асоціації. У випадках, коли потрібна централізація значної кількості функцій і впровадження управлінських рішень через єдиний центр із фінансовою залежністю учасників, доцільно обрати форму концерну. Реалізацію конкретних проєктів краще організовувати у формі консорціуму, тоді як для забезпечення повного циклу виробництва оптимальним рішенням є створення корпорації [4].

Крім того, юридична література підкреслює, що державні корпорації, будучи специфічними суб'єктами правовідносин, слугують інструментом реалізації фінансової діяльності держави. Вони забезпечують надання публічних послуг за рахунок децентралізованих публічних фондів, виконуючи завдання, визначені законодавством, яке регулює їх створення. У рамках таких корпорацій фінансова діяльність держави трансформується у фінансову діяльність публічного утворення. Таким чином, діяльність державних корпорацій представляє собою опосередкований механізм участі держави у державно-приватному партнерстві через відповідні юридичні особи.

Концерн визначається як статутне об'єднання підприємств та інших організацій, що функціонує на основі фінансової залежності його учасників від одного або кількох членів об'єднання. Основні функції концерну полягають у централізації науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та інших видів діяльності. Наприклад, відповідно до пункту 14 Статуту Державного концерну спиртової та лікеро-горілчаної промисловості, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 4 вересня 1996 року № 1039, концерн має право:

1. укладати угоди від свого імені, здійснювати майнові й особисті немайнові права, виконувати обов'язки, виступати позивачем чи відповідачем у судах;
2. брати участь у створенні підприємств з правами юридичної особи як в Україні, так і за кордоном;
3. розміщувати фінансові ресурси та цінні папери;
4. співпрацювати з іншими асоціаціями, концернами, холдингами;
5. проводити операції на фондових біржах;
6. відкривати філії та представництва на території України і за її межами, дотримуючись чинного законодавства [5].

Консорціум, зі свого боку, є тимчасовим статутним об'єднанням підприємств, створеним з метою досягнення спільних господарських цілей, таких як реалізація цільових програм, науково-технічних або будівельних проєктів. Його фінансова діяльність здійснюється за рахунок внесків учасників, централізованих ресурсів, виділених на відповідну програму, та інших джерел, передбачених статутом. Як приклад, у Розділі 2 Статуту освітньо-наукового об'єднання «Дніпровський консорціум університетів», затвердженого Конференцією учасників 10 травня 2019 року (протокол № 1), зазначається, що діяльність консорціуму має суспільний характер. Вона проявляється у співпраці з органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями різних форм власності, а також у встановленні партнерських відносин з громадськими організаціями та фондами в Україні й за кордоном.

Консорціум діє як неприбуткове об'єднання, вільне у виборі напрямів діяльності, ґрунтуючись на принципах добровільності, самоврядності, рівності перед законом, прозорості, колегіальності та відкритості, при цьому його учасники не мають майнового інтересу [6].

Статутні господарські об'єднання зазвичай не несуть відповідальності за зобов'язання своїх учасників, а підприємства-учасники не відповідають за зобов'язаннями об'єднань, якщо інше не передбачено установчими документами або статутами. Ця норма, закріплена в Господарському кодексі України, конкретизується іншими законодавчими актами, які регулюють діяльність окремих видів об'єднань, а також їхніми статутними документами. Наприклад, відповідно до пункту 11 Статуту Державного концерну спиртової та лікеро-горілчаної промисловості, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 вересня 1996 року № 1039, концерн не несе відповідальності за зобов'язаннями підприємств, що входять до його складу, а ті, своєю чергою, не відповідають за зобов'язаннями концерну [9].

Господарські об'єднання цього типу мають вищі органи управління (загальні збори учасників) та виконавчі органи, визначені їхніми статутами. Вищий орган об'єднання:

- затверджує та вносить зміни до статуту об'єднання;
- приймає рішення щодо включення нових учасників або виключення існуючих;
- створює виконавчий орган відповідно до статуту чи установчого договору;
- розглядає фінансові та інші питання, передбачені установчими документами.

Виконавчий орган об'єднання, який може бути колегіальним чи одноособовим, відповідає за поточну діяльність і вирішує питання, делеговані йому статутом або договором.

Управління державними (комунальними) господарськими об'єднаннями здійснюється правлінням об'єднання та генеральним директором, якого призначає і звільняє орган, що ухвалив рішення про створення об'єднання. Склад правління визначається статутом, а порядок управління встановлюється

статутом згідно з чинним законодавством. Для державних (комунальних) об'єднань оборонно-промислового комплексу можуть застосовуватись окремі процедури управління, визначені законом.

У цьому контексті слід зазначити, що чинні теоретичні підходи до поділу суб'єктів права на публічні та приватні часто не відповідають умовам ринкової економіки та принципам вільного підприємництва. Формальні критерії такого поділу, окрім способу створення, залишаються недостатньо визначеними. Окремий закон, який би регулював правовий статус юридичних осіб публічного права, досі не ухвалений. Також важливо уникати ототожнення статусу юридичної особи (публічного чи приватного права) із правовим режимом майна, на якому вона функціонує.

Отже, питання правового статусу статутних господарських об'єднань, особливо тих, що базуються на державній чи комунальній власності, у вітчизняному законодавстві врегульоване не повною мірою. Це створює необхідність у детальній законодавчій регламентації таких аспектів, як порядок їхнього створення, передача майна для здійснення господарської діяльності, а також визначення статусу юридичної особи як суб'єкта публічного або приватного права.

Водночас доцільно зазначити, що, хоча концерни та консорціуми згідно з Господарським кодексом України відносяться до статутних господарських об'єднань, їхні учасники мають право в межах чинного законодавства укладати між собою договори. Таким чином, вони можуть врегульовувати свої взаємовідносини на основі цивільно-правових принципів.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text.

2. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19: Наказ Міністерства фінансів України від 07.07.1999 р. № 163. URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text.

3. Бек Ю. Б., Верес І. Я., Герц А. А. та ін. Господарський кодекс України: наук.-практ. коментар. К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2018. 672 с.

4. Ясиновська О. Організаційно-правові форми державних господарських об'єднань. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 12. С. 112-116.

5. Про затвердження Статуту Державного концерну спиртової та лікеро-горілчаної промисловості (концерн «Укрспирт»): Постанова Кабінету Міністрів України від 04.09.1996 р. № 1039. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-96-п#Text.

6. Статут освітньо-наукового об'єднання «Дніпровський консорціум університетів», затв. Конференцією учасників консорціуму 10.05.2019 (протокол № 1). URL : http://www. dnu.dp.ua/docs/news/Statut_Konsorciumu.pdf.

Аліна ГРИНІК,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга КУЛІНІЧ,
завідувач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ІСТОРИЧНІ УМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Історичний досвід підтверджує, що зародження держави і права є об'єктивною необхідністю розвитку людської цивілізації, яка не могла залишитися в родоплемінних рамках, щоб зберегтися на даному етапі свого існування. Держава і право виникає як необхідність більш досконалої людської спільноти, з природного прагнення людей до ефективнішої самоорганізації.

Держава не виникає раптово. Вона є більш досконалою організацією порівняно з первіснообщинним ладом, має вищий рівень упорядкованості відносин між людьми. Питання про причини та шляхи виникнення держави дискутується в науці досить давно. Існує багато теорій на цю тему. Ускладнення відносин у суспільстві, розвиток виробництва, поява власності у більших кількостях, ніж це було необхідно для споживання та використання. Традиційні структури влади та нормативне регулювання вже не дозволяли вирішувати дедалі складніші проблеми розвитку та функціонування суспільства, тобто об'єктивно вимагалися зміни в організації влади [3, с. 14].

Тисячоліттями люди жили в умовах державно-правової дійсності. Звичайно, про причини і шляхи виникнення держави і права люди почали замислюватися ще в сиву давнину. Було розроблено безліч теорій, які дають різні відповіді на такі запитання. Різноманітність цих теорій пояснюється різними історичними і соціальними умовами, в яких жили їх автори, а також різноманіттям ідейно-філософських позицій, які вони займали.

Більшість концепцій включає ідею «природної справедливості», тобто існування невід'ємних, природних прав, які кожна людина отримує від Бога або природи. Однак у міру розвитку людства права одних людей вступають у протиріччя з правами інших, порушується порядок і виникає насильство. Для забезпечення нормального життя люди укладають між собою договір про створення держави, добровільно передаючи їй частину своїх прав.

Відповідно до сучасної теорії права, впорядкованість відносин між його учасниками є необхідною умовою існування суспільства. Розрізняють

два види соціального регулювання: нормативне та індивідуальне. Перший має загальний характер: норми (правила) спрямовані на всіх членів суспільства або певну його частину і не мають конкретного адресата. Другий відноситься до конкретного предмета і є індивідуальним наказом діяти відповідно. Обидва види нерозривно пов'язані між собою. Нормативне регулювання в кінцевому підсумку впливає на конкретних осіб і має конкретного адресата. Індивідуальне регулювання неможливе без загального (тобто нормативного) визначення прав суб'єкта, що здійснює таке регулювання, видавати відповідні розпорядження.

Соціальна регуляція прийшла в людську спільноту від далеких предків, і її розвиток супроводжує розвиток людського суспільства. У первіснообщинному ладі звичаї були основним регулятором суспільних відносин. Вони закріплювали найбільш раціональні, корисні для суспільства варіанти поведінки в тих чи інших ситуаціях, які складалися століттями, передавалися з покоління в покоління і однаково відображали інтереси всіх членів суспільства.

Пізніше з'явилися норми суспільної моралі та релігійні догми, які були тісно пов'язані зі звичаями і відображали панівні в суспільстві уявлення про справедливість, добро і зло. Усі ці норми поступово злилися, здебільшого на релігійній основі, в єдиний нормативний комплекс – мононорми, що дало змогу досить повно регулювати не надто складні на той час суспільні відносини. Такі схвалені мораллю і освячені релігією звичаї були в первісному суспільстві нормами, що визначали послідовність усуспільнення отриманого общинником продукту і подальшого його перерозподілу і сприймалися всіма не тільки як правильні і абсолютно справедливі, але й як єдино можливі.

Прийняття існуючих норм поведінки як «своїх», безумовна солідарність із нею пов'язана й з тим, що первісна людина не відділяла себе від суспільства, не мислила себе окремо від роду і племені. І оскільки всі норми розцінювалися як послані згори, правильні, справедливі, то, природно, у багатьох народів за змістом цих норм, а нерідко і за самими нормами та їх сукупністю, закріпилися такі найменування, як «право», «правда» тощо. У цьому сенсі право з'явилося раніше держави, і забезпечення його реалізації, дотримання всіма правових розпоряджень було однією з причин виникнення держави.

Розвиток первісного суспільства на певному етапі призвів до його розшарування. Виникала або особлива соціальна група, що утворювала бюрократичний державний апарат, який став фактичним власником засобів виробництва, або клас, який перетворював засоби на приватну власність. В обох випадках мала місце соціальна нерівність і експлуатація людини людиною, іноді в прихованій формі. Звичайно, перехід спільної власності в руки вузького кола людей уже не здавався справедливим по відношенню до людей, поставлених у нерівні умови розподілу суспільного продукту.

Почастішали порушення таких звичаїв, підривався і руйнувався порядок, який вони створювали, і залишався незмінним протягом століть. Створена звичаями форма суспільних відносин вступала в протиріччя з їх мінливим змістом [1].

Найбільш зацікавленими у припиненні таких порушень були представники народжуваних панівних класів, соціальних груп, у руках яких перебувала не лише власність (державна чи приватна), а й публічна влада. І саме державний апарат, що формувався, використовував цю владу для придушення таких порушень і застосування примусових заходів до тих, хто їх вчиняв. Так виникли правові звичаї. Слід зазначити, що процеси класоутворення, державотворення та виникнення права протікають паралельно і підсилюють один одного.

Розвиток суспільства різко прискорюється з появою навіть основ держави, і незабаром настає час, коли правові звичаї вже не можуть забезпечити регулювання суспільних зв'язків: вони змінюються надто повільно і не встигають за темпами суспільного розвитку. Тому виникають нові джерела і форми закріплення правових норм: закони, прецеденти, нормативні угоди [2, с. 20].

У суспільстві, заснованому на приватній власності, яка диктувала необхідність рівності прав власників, існує більш розгалужене законодавство, що характеризується вищим ступенем формалізації та забезпеченості, і, насамперед, цивільне законодавство, яке регулювало більш складну систему відносин власності, зазвичай розвинені. Так чи інакше правове регулювання суспільних відносин стає найважливішим методом державного управління суспільством.

Отже, держава та право – надзвичайно складні явища. Причини їх зародження та виникнення пояснюються багатьма об'єктивними факторами: біологічними, психологічними, економічними, соціальними, релігійними, національними. Важливе значення має дослідження процесу розвитку держави і права в науці та суспільній практиці. Правильне розуміння причин, умов і закономірностей їх виникнення дає змогу не тільки розкрити природу цих явищ, визначити причини й умови їх існування, а й виявити роль, а також основні функції, сформувати уявлення про історичні межі їх існування. Досвід історичного розвитку показує, що причини виникнення суспільства і держави слід шукати в сукупності закономірностей, які формує індивідуальне і суспільне життя людини.

Список використаних джерел:

1. Письменна О. П. Основні концепції виникнення держави. URL : http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/30189/1/218.PDF.

2. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О. та ін. Теорія держави і права: навч. посібник. Одеса, 2021. 193 с.

3. Гусарєв С. Д. Теорія держави та права. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

Анастасія ГУСИНСЬКА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Володимир КИЯН,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Режим воєнного стану, запроваджений в Україні 24 лютого 2022 року у відповідь на агресію російської федерації, створив низку особливостей у трудових відносинах та інших правовідносинах. Правовий режим воєнного стану в Україні, хоча і є частково обмежувальним, але ставить перед державою низку проблем щодо гарантування прав громадян. Такі обмеження можуть проявлятися у створенні особливого режиму в'їзду та виїзду для забезпечення потреб національної безпеки, перевірці документів, комендантській годині, відчуженні та конфіскації всіх форм власності. З огляду на сучасні загрози національній безпеці України та триваючий конфлікт в окремих регіонах нашої держави особливого значення набуває питання функціонування державних інституцій в умовах воєнного стану. У зв'язку з вищенаведеним актуальним є розгляд регулювання відпочинку в умовах воєнного стану.

Вектор європейської інтеграції України зумовив активний розвиток процесу гармонізації та приведення українського законодавства у відповідність до acquis ЄС та міжнародних конвенцій. Трудове законодавство не є винятком і потребує системного підходу до вирішення проблеми ефективного та дієвого правового регулювання трудових відносин. Система робочого часу відіграє важливу роль у реалізації конституційного права на працю, що є важливим як для працівників, так і для роботодавців [1, с. 27].

Реалізація конституційного права на працю неможлива без належного правового забезпечення та регулювання робочого часу відповідно до норм міжнародного та національного права. Стаття 9 Конституції України [2] та частина 1 статті 8 Кодексу законів про працю України [3] закріплюють принцип пріоритету норм міжнародного права над нормами національного законодавства. Це означає, що міжнародні договори, укладені та офіційно ратифіковані Україною, є невід'ємною частиною національного законодавства України і застосовуються у порядку, встановленому національним законодавством. Якщо міжнародним договором, укладеним Україною у формі закону, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору України.

Стаття 24 Загальної декларації прав людини передбачає право на відпочинок і дозвілля, включаючи обмеження робочого часу та право на регулярну оплачувану відпустку [4]. Це положення також закріплено в Конституції України та Законі України «Про відпустки» [5]. Відповідно до Кодексу законів про працю України, відповідальність за порушення норм тривалості робочого часу та часу відпочинку передбачена статтею 265 Кодексу. Однак конкретних положень щодо порушення часу відпочинку немає. Тому відповідно до статті 265 КЗпП юридичні особи та фізичні особи-підприємці, які використовують працю найманих працівників, можуть бути оштрафовані, якщо вони оформлюють працівників на неповний робочий час, хоча фактично вони працюють повний робочий час, або якщо вони порушують інші вимоги КЗпП. Зрозуміло, що питання встановлення відповідальності за порушення робочого часу та часу відпочинку працівників мають бути врегульовані на законодавчому рівні.

Захист прав працівників на міжнародному рівні пов’язаний з діяльністю таких організацій, як Міжнародна організація праці (МОП), членом якої є Україна. Міжнародна організація праці є одним із суб’єктів міжнародного регулювання трудових відносин. Майже всі конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці спрямовані на захист прав працівників; МОП ухвалює різноманітні конвенції, надає рекомендації та встановлює міжнародні стандарти у сфері праці, зайнятості, професійної підготовки, умов праці, соціального забезпечення, охорони праці та гігієни праці. Наприклад, Конвенція МОП № 47 «Про скорочення робочого часу до 40 годин на тиждень» передбачає застосування принципу 40-годинного робочого тижня таким чином, щоб це не призводило до зниження рівня життя працівників, а також вжиття заходів або сприяння заходам, прийнятим Міжнародною організацією праці, яка ратифікувала Конвенцію, як підхід до досягнення цієї мети. Вона зобов’язує кожну державу-члена ратифікувати цей принцип і застосовувати його до різних категорій працівників відповідно до детальних правил, викладених в окремих конвенціях [6].

24 лютого 2022 року набрав чинності Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [7]; Закон України № 2136-IX від 15 березня 2022 року «Про особливості регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2136) [8], який, серед іншого, регулює особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ і організацій на території України незалежно від форми власності, виду і галузевої належності. Закон визначає, серед іншого, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ і організацій в Україні незалежно від форми власності, виду і галузевої належності, іноземних організацій в Україні на період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема, особливості трудових відносин осіб та фізичних осіб, які працюють на підставі трудових договорів, укладених з представництвами.

Відповідно до статті 6 Закону «Про регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану» нормальна тривалість робочого часу в умовах воєнного стану може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (оборона, громадські роботи тощо). Роботодавець має право збільшити тривалість робочого часу в умовах воєнного стану до 60 годин на тиждень, не встановлюючи таку тривалість для всіх працівників. Таке рішення може бути прийняте лише щодо організації роботи працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури.

Слід зауважити, що об'єктами критичної інфраструктури відповідно до статті 1 Закону «Про критичну інфраструктуру» є об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам.

Водночас ч. 2 ст. 6 Закону «Про правовий режим воєнного стану» передбачає, що тривалість робочого часу в умовах воєнного стану не може перевищувати 40 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (оборонний сектор, комунальне господарство тощо), які мають право на скорочену тривалість робочого часу відповідно до закону.

В умовах правового режиму воєнного стану роботодавець встановлює п'яти- або шестиденний робочий тиждень. Час початку і закінчення щоденної роботи (зміни) визначається роботодавцем, щотижневий період відпочинку може бути скорочений до 24 годин.

Відповідно до статті 64 Конституції України однією з умов законного обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні є введення правового режиму воєнного стану. Згідно з вищезазначеними положеннями Конституції України обмеженню можуть підлягати лише окремі права і свободи людини і громадянина (крім тих, що передбачені частиною другою статті 64 Конституції України). В умовах воєнного стану також може бути обмежене право на працю. Іншими словами, зміст та обсяг окремих трудових прав працівників може бути звужений при збереженні суті цих прав. Конкретний перелік трудових прав, що підлягають обмеженню, визначається в порядку, встановленому законом. Ключовим елементом механізму обмеження прав і свобод людини і громадянина у зв'язку із запровадженням воєнного стану є встановлення вичерпного переліку конституційних прав і свобод людини та громадянина, які тимчасово обмежуються в указі Президента України про введення воєнного стану. Указом Президента України № 64/2022 [9] визначено як такі, що обмежуються, трудові права, встановлені статтями 43 та 44 Конституції України, водночас право на відпочинок, закріплене статтею 45 Конституції, у вказаному переліку відсутнє. Фактично право на відпочинок було суттєво обмежено Законом № 2136-IX, що, на нашу думку, є порушенням порядку обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні.

Закон 2136-IX [8] обмежує право на відпочинок як прямо, призупиняючи дію окремих норм, що регулюють співвідношення часу відпочинку працівників, так і опосередковано, встановлюючи можливість подовження робочого часу. З огляду на те, що призначення робочого часу діаметрально протилежне призначенню часу відпочинку, вважаємо, що є підстави стверджувати, що потреби людини як біологічної істоти опинилися під загрозою.

З огляду на викладене, а також враховуючи реальну необхідність обмеження права працівників на працю в сучасних складних економічних та соціальних умовах, звуження змісту та обсягу права на відпочинок з дотриманням процедур його реалізації в умовах воєнного стану, зокрема через те, що відповідні працівники працюють на об'єктах критичної інфраструктури, має відповідати національному законодавству та бути необхідним і пропорційним потребам та інтересам суспільства [10, с. 72; 11, с. 137].

Забезпечення належного робочого часу та часу відпочинку є важливим для відновлення здоров'я, фізичних та розумових здібностей працівників, що також впливає на їхню майбутню продуктивність. Однак проблеми, створені окупацією території України, є багатогранними. У зв'язку з цим дослідження особливостей регулювання робочого часу в умовах воєнного стану набуває особливого значення. З урахуванням вищезазначеного велике значення має врегулювання ситуації на міжнародному рівні з метою стабілізації всіх сфер життя країни.

Список використаних джерел:

1. Іваницький А. Міжнародні трудові стандарти у сфері робочого часу та стан їх імплементації в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2019. № 4. С. 25-31.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL : http://www.rada.gov.ua.

3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України.* 1971. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08/card6#Public.

4. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.

5. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України.* 1997. № 2. Ст. 4.

6. Конвенція про скорочення робочого часу до сорока годин на тиждень від 22.06.1935 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_145.

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46.

8. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. *Офіційний вісник України.* 2022. № 31.

9. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.

10. Черноус С. М. Конституційне право працівників на відпочинок: проблеми обмеження в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022. № 4. С. 71-78.

11. Сокол М. В., Максимук Є. М. Особливості регулювання робочого часу та часу відпочинку в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2024. № 3. С. 137-141.

Анастасія ДЕМБИЦЬКА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У сучасній юридичній науці питання конституційно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності залишається надзвичайно актуальним. Багато науковців ведуть з цього приводу активні дискусії, проте особливістю цих обговорень є те, що вони переважно повторюють вже відомі тези, не пропонуючи нових концептуальних підходів і обмежуючись констатацією давно відомих думок.

Дослідження конституційно-правової відповідальності почалися лише на початку 2000-х років. Проте, незважаючи на активність дискусій, в Україні немає жодних законодавчих актів, що вказували б на її існування. Конституція України і законодавство не містять згадок про конституційно-правову відповідальність, а це питання залишається виключно в рамках наукових дебатів. На конституційному рівні як самостійний вид юридичної відповідальності конституційно-правова відповідальність не визнана, через що спостерігається відсутність нормативно-правової основи [1, с. 8].

Зазначимо, що всі види юридичної відповідальності мають свої підстави, що включають нормативну, фактичну і процесуальну складові. Для конституційно-правової відповідальності, однак, не існує чіткої нормативної основи. Вона базується на уявленнях дослідників, а не на реальних правових нормах [2, с. 17].

Конституційно-правова відповідальність, незважаючи на її популярність в академічному середовищі, залишає багато питань без відповідей. Відсутність законодавчого закріплення, чітких визначень і механізмів реалізації ставить під сумнів її існування як самостійного виду юридичної відповідальності.

Конституційно-правова відповідальність є важливим елементом правової системи, що виконує функцію забезпечення дотримання основних принципів конституційного ладу. Однак у наукових дослідженнях цього інституту часто виникають неточності в його визначенні, що стосується його співвідношення з іншими видами юридичної відповідальності.

Однією з ключових проблем є те, що багато дослідників розглядають конституційно-правову відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності, приписуючи їй всі заходи державного примусу. Багато з тих заходів, що вважаються санкціями за конституційні правопорушення, насправді є або засобами припинення правопорушень, або ліквідацією їх наслідків. Це підтверджує твердження, що «те, що вважається санкціями за конституційні правопорушення, в переважній більшості є або засобами припинення правопорушення, або ліквідацією наслідків правопорушення» [3, с. 8].

Конституційно-правова відповідальність, як правило, не має характеру репресивних санкцій, властивих традиційним видам юридичної відповідальності. Натомість вона функціонує більше як інструмент запобігання та регулювання. Важливо зазначити, що в юридичній практиці немає жодного випадку, коли б особа була притягнута до конституційно-правової відповідальності в тому ж сенсі, в якому це відбувається у випадках адміністративної або кримінальної відповідальності.

На відміну від конституційно-правової відповідальності традиційні види юридичної відповідальності (адміністративна, кримінальна, цивільна) мають чіткі правові норми, які регулюють їх застосування, та характеризуються масовим характером. Статистичні дані свідчать, що щорічно до адміністративної та дисциплінарної відповідальності притягуються мільйони осіб, а до кримінальної – десятки тисяч. Таким чином, очевидно, що конституційно-правова відповідальність не має реальної практичної реалізації [4, с. 99].

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що конституційно-правова відповідальність не є самостійним видом юридичної відповідальності. Вона, скоріше, є специфічним інститутом, притаманним виключно конституційному праву, але не може вважатися різновидом юридичної відповідальності в класичному сенсі. Це дає підстави для подальших досліджень у цій галузі, зокрема, для більш глибокого аналізу механізмів державного примусу, що регулюють конституційні правопорушення. Таким чином, питання конституційно-правової відповідальності потребує додаткового вивчення, зокрема, в аспектах її правового регулювання та практичного застосування в контексті захисту конституційних прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Волошкевич Г. До питання визначення поняття та ознак конституційно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави:* матер. VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Черкаси, 19 травня 2023 р.). Черкаси, 2023. С. 5-12.

2. Коновейчук Х. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2023. С. 13-23.

3. Лук'янець Д. Юридидична відповідальність конституційного типу в законодавстві України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО».* 2017. № 23. С. 70-75.

4. Стрижак Д. Конституційно-правова відповідальність: проблемні аспекти практичного застосування. 2021. С. 75.

Поліна ДОНЄВА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Лілія ЗОЛОТУХІНА,
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

РОЛЬ МЕДІАЦІЇ В ТРУДОВИХ СПОРАХ

Трудові спори є досить поширеним явищем і включають в себе розбіжності між працівниками та керівництвом щодо застосування трудового законодавства, які не можуть бути вирішені шляхом прямих переговорів. Трудові спори прийнято урегульовувати в судовому процесі, що є достатньо довгим, емоційно напруженим та витратним механізмом. В цьому разі на допомогу приходить медіація, що являє собою добровільну взаємну згоду на проведення переговорів з метою винайдення компромісу. Медіація виступає гарантом збереження професійних відносин та характеризується певними позитивними особливостями, що тільки набувають поширення в Україні.

Дослідженням питання медіації займалось чимало національних вчених-науковців, зокрема: Бурак В., Менів Л., Пилипенко П., Піддубний Д., Подковенко Т., Шинкар Т. та інші.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію», медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2].

Сьогодні існує велика потреба у впровадженні процедури медіації, яка б зменшила навантаження на судову систему, заощадила кошти та підвищила якість правосуддя. Тоді медіація може стати дійовим способом примирення між працівником та роботодавцем, що допоможе обом сторонам висловитися, знайти спільне рішення та зберегти ділові відносини.

Однак незважаючи на зростаючий інтерес до медіації трудових спорів, такі фактори, як низька правова культура, низький рівень довіри до медіації, низька обізнаність громадськості про переваги медіації як альтернативи судовому розгляду та труднощі з підбором медіаторів, стримують розвиток медіації трудових спорів.

Тож сьогодні медіація є малодослідженим інститутом в Україні, але її потенціал зростає з огляду на позитивні зміни, які спостерігаються після застосування такого виду переговорів. Цей факт слугує підставою вважати,

що найближчим часом інститут медіації в повному обсязі адаптується в Україні і стане міцним механізмом врегулювання спорів будь-якого характеру.

Чинне національне трудове законодавство дозволяє вирішувати спори шляхом застосування медіації. Так, прийнятий у 2021 році Закон України «Про медіацію» зумовив доповнення Кодексу законів про працю України статтею 221-1, яка передбачає можливість врегулювання трудових спорів між працівником і роботодавцем шляхом застосування медіації [1].

Сучасний досвід багатьох розвинених країн, зокрема США, показує, що медіація є ефективним, економічно вигідним і своєчасним методом досягнення консенсусу та вирішення спорів порівняно з судовим розглядом.

Медіація особливо ефективна у вирішенні міжособистісних непорозумінь між колегами, оскільки сприяє відкритому діалогу та представленню різних доводів. Відверта розмова та досягнення компромісу дозволяють швидко вирішувати спори, уникаючи судових витрат і зберігаючи відносини з працівниками. Крім того, відкритий і чесний діалог, а у разі колективу – полілог, сприяє мінімізації трудових спорів у майбутньому, оскільки ділячись своїми думками й очікуваннями – підвищується довіра в колективі й розуміння одне одного.

Особливості, якими характеризується медіація, дозволяють виокремити її від інших способів урегулювання спорів і віднести до окремого інституту. Так, по-перше, слід зазначити, що медіація – це обов'язково добровільний процес, який характеризується взаємною згодою учасників. До того ж в будь-який момент сторони можуть відмовитися від такого способу врегулювання спору та вийти з процедури.

Ще однією обов'язковою характерною ознакою є конфіденційність. У трудовому спорі вся інформація, отримана в процесі проведення медіації (наприклад, бажання сторін трудового спору взяти участь у переговорах; факти, обставини, думки та пропозиції сторін щодо вирішення спору; угода, досягнута в результаті медіації), вважається конфіденційною.

Слід також акцентувати увагу на особі, яка уповноважена здійснювати процес медіації. Насамперед варто зазначити, що сторони самі обирають медіатора. Закон України «Про медіацію» визначає медіатора як спеціально підготовлену нейтральну, незалежну, неупереджену фізичну особу, яка проводить медіацію [2]. Медіатор повинен мати високі знання у цій сфері та володіти комунікаційними навичками, що сприятимуть вмінню медіатора слухати, формулювати свої думки та ставити доречні запитання. Медіатор є незалежною стороною, яка допомагає учасникам активно висловлюватися, почути й зрозуміти одне одного та дійти до консенсусу, проте медіатор не повинен бути зацікавленим у результаті цих переговорів.

Головною метою медіації в трудових спорах є не лише вирішення поточних суперечок, а й сприяння конструктивному діалогу та уникненню подальших спорів. На відміну від судового процесу, який має тенденцію бути формальним з чітко визначеною структурою, медіація дозволяє знаходити творчі рішення, адаптовані до конкретних ситуацій. Медіація менш напружена

завдяки комфортній обстановці її проведення, має більше свободи дій, зокрема, у виборі медіатора та умов проведення переговорів.

Тож слід зазначити, що медіація, зокрема у трудових спорах, є ефективним механізмом вирішення спорів та забезпечення подальших ділових відносин і довіри в колективі. Завдяки своїм позитивним характеристикам медіація дозволяє вирішити спір шляхом розмови, спокійно й з дотриманням конфіденційності. І хоча медіація в Україні тільки тільки робить перші кроки, існують всі шанси на її популяризацію та закріплення в правовому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: від 10.12.1971 р. № 322-08. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.
3. Менів Л. Д. Урегулювання трудових спорів шляхом медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2022. № 71. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/31.pdf.
4. Піддубний Д. І. Медіація у публічних правових відносинах: перспективи розвитку в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. URL : http://lsej.org.ua/4_2023/98.pdf.

Павло ДОВГОПОЛ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО,
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДОСТУП ДО БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проблеми доступу до безоплатної правничої допомоги є актуальним питанням в аспекті предметно-функціональної оцінки повноважень суб'єктів надання такої допомоги. У першу чергу йдеться про центри надання такої допомоги, утворені Міністерством юстиції України.

Так, відповідно до положень Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», зокрема статті 1, безоплатна правнича допомога є сукупністю дій, матеріальних і процесуальних, націлених на відновлення порушених прав та інтересів суб'єктів, які отримують таку допомогу [1]. Водночас безоплатна правнича допомога є адміністративно-процедурною

дією, надання якої передбачає проведення низки владних дій, зокрема прийняття рішення про її надання.

Приймаючи рішення про надання безоплатної правничої допомоги, центри керуються насамперед нормами профільного закону, зокрема надаючи оцінку правильності процедурних дій, вчинених суб'єктом звернення. Це стосується таких аспектів, як форма заяви та приналежність до категорії суб'єктів, які мають право на таку допомогу. Однак безоплатна правнича допомога, зокрема вторинна правнича допомога, є специфічним предметом нормативного регулювання, з огляду на те, що вона передбачає тісну взаємодію з іншими інституціями.

Адміністративне право, маючи об'єктом регулювання повноваження суб'єктів влади та інших органів, які виконують державні функції, приділяє значну увагу поняттю «дискреції» повноважень. Це полягає у тому, що кожному органу надано певне коло повноважень, за межі якого виходити не дозволено. Це закріплено, зокрема, у ст. 19 Конституції України [2]. Проте, як уже згадувалося, безоплатна правнича допомога має тісний зв'язок з іншими інститутами та фінансується з державного бюджету, який формується за рахунок платників податків.

Приймаючи рішення про надання або відмову у наданні вторинної правничої допомоги, центри надання такої допомоги, окрім оцінки дотримання суб'єктом звернення адміністративних вимог, перевіряють правомірність, релевантність, вчасність і, інколи, якість предмета звернення по суті. Ст. 18 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» нарівні із законом про адміністративну процедуру передбачає, що звернення особи мають містити чітку вимогу, яка буде предметом розгляду. Проте звернення про надання вторинної правничої допомоги передбачає не тільки прийняття адміністративного рішення про надання або відмову в її наданні, а й виникнення у центру певного обов'язку здійснити матеріальні та процесуальні дії з метою захисту порушеного права.

Яскравим прикладом реалізації такого аспекту є звернення особи до центру з метою захисту її прав у суді. Право на звернення до суду не може бути обмежене за жодних умов, і лише суд, відповідно до процесуального законодавства, приймає рішення про прийняття до розгляду заяви особи по суті.

Водночас відповідно до положень Закону України «Про адміністративну процедуру», зокрема основних принципів, адміністративний орган має вчиняти дії за принципом максимальної економії – матеріальної, процесуальної та економічної [3]. Інакше кажучи, орган не повинен витрачати бюджетні кошти безпідставно.

Таким чином, на сьогодні центри надання такої допомоги фактично перебирають на себе повноваження інших органів щодо предметної оцінки вимог суб'єкта звернення. Вони відмовляють у наданні безоплатної вторинної правничої допомоги в тих випадках, коли звернення особи,

відповідно до законодавства, не має правового підґрунтя (наприклад, звернення не власника майна про виселення певної особи з цього майна, що відповідно до Цивільного кодексу України неможливо в цілому). Нині законодавство фактично не надає центрам таких повноважень. Проте такі дії викликані принципами адміністративного регулювання, що передбачає прийняття рішень із дотриманням економії та здорового глузду у поєднанні з логічністю вчинених дій. Окремим питанням є відсутність відповідальності органів, які відповідно до закону про безоплатну правничу допомогу зобов'язані надавати первинну правничу допомогу, але не роблять цього, відсилаючи людей до центрів надання такої допомоги. Пріоритетним завданням цих центрів є реалізація конституційного права осіб на правничу допомогу в контексті доступу до правосуддя шляхом залучення адвоката або уповноваженого працівника (юриста центру).

Список використаних джерел:

1. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 17.02.2022 р. (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змін., внес. Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03.09.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 02.06.2011 р. (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 50.

Олександр ДУНЯШЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена СОЛДАТЕНКО,
професор кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ТИМЧАСОВЕ ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ ТА КОРУПЦІЇ

У сучасному світі ефективність правоохоронної системи визначається не лише наявністю компетентних кадрів і сучасних технологій, але й інституційною спроможністю організацій боротися з організованою злочинністю на всіх рівнях. Проблема протидії злочинним спільнотам є особливо

актуальною, оскільки такі групи нерідко мають високий рівень організації та здатні адаптуватися до змін у правоохоронній практиці. Складність цього завдання полягає у взаємодії різних елементів кримінально-процесуальної системи, що вимагає глибокого аналізу та розробки комплексного підходу.

Зауважимо, що вагомий внесок у дослідженні питання тимчасового вилучення майна здійснили О. Авраменко, В. Гринюк, О. Кучинська, В. Назаров, А. Хитра та деякі інші кримінологи. Їх внесок у розвиток сучасної української правничої науки важко переоцінити. Однак не можна не відмітити і того, що значною мірою сформовані бачення у змінах злочинності мають переважно статистичний характер, фіксують нинішній стан злочинності без виділення тенденцій, заснованих на їх основі кримінологічного прогнозу.

Протидія злочинності – це сукупність заходів, що здійснюються спеціалізованими та іншими суб'єктами правоохоронної системи, яка, своєю чергою, входить уже як підсистема в систему забезпечення безпеки, й через неї реалізується соціальна функція охорони та забезпечення законності й правопорядку та є комплексним організаційно-правовим явищем, що спрямоване на удосконалення кримінологічної діяльності: системи заходів, які спрямовуються на нейтралізацію, блокування причин, чинників і умов злочинності [5].

Слідчими Національної поліції упродовж 2023 року до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) зареєстровано 374,2 тис. кримінальних правопорушень, що на 37 % більше, ніж у 2022 році (272,9 тис.). Можемо стверджувати, що спостерігається як зниження кількості вчинених окремих видів кримінальних правопорушень, так і їх збільшення, а саме: кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, кіберзлочини, наркозлочини, на жаль, зростає; натомість кількість кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я людей, проти власності, зменшується [1].

Відповідно до Глави 16, ч.1 ст. 167 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), «Тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію в порядку, встановленому законом» [3].

Правовими підставами тимчасового вилучення майна, згідно з ст. 167 КПК України, є короткострокове вилучення речей або документів, що можуть бути доказами у кримінальному провадженні, до винесення ухвали слідчим суддею про арешт цього майна. Тимчасове вилучення здійснюється у випадках, коли під час затримання особи, обшуку чи огляду виявляються предмети, що можуть свідчити про вчинення злочину, зокрема корупційного або організованого. Цей захід також може бути застосований для майна, що використовувалося або було отримане внаслідок злочинної діяльності, наприклад, незаконних доходів або майна, придбаного через корупційні схеми. Вилучене майно може бути використане як доказ або бути об'єктом арешту для подальшого конфіскації в інтересах держави.

Тимчасове вилучення майна може бути проведене: під час затримання особи на місці злочину; під час обшуку приміщень або транспорту; під час інших слідчих дій, коли виникає необхідність вилучити речові докази. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися без ухвали слідчого судді, однак для подальшого його арешту або збереження потрібно отримати відповідну ухвалу протягом сімдесяти двох годин після вилучення. Якщо рішення суду не буде отримане у визначений строк, таке майно повертається особі, у якої його було вилучено (ч.6 статті 173 КПК України). В умовах протидії організованій злочинності та корупції тимчасове вилучення майна є ефективним інструментом для запобігання знищенню доказів та збереження активів, що можуть бути конфісковані в результаті судового розгляду. Організовані злочинні групи та корумповані особи зазвичай мають значні ресурси та активи, які можуть бути використані для продовження незаконної діяльності або ухилення від відповідальності. Тимчасове вилучення майна дає змогу заблокувати доступ до цих активів на ранніх етапах слідства. Цей захід також сприяє зменшенню фінансових потоків злочинних організацій, адже вилучене майно може включати не лише грошові кошти, але й транспортні засоби, нерухомість, техніку, зброю, комп'ютерне обладнання та інші засоби, що використовуються в злочинній діяльності.

Поряд із застосуванням тимчасового вилучення майна законодавство передбачає механізми захисту прав власників. Власник або користувач майна має право оскаржити його вилучення в суді. Якщо вилучене майно не має доказового значення або не використовується в злочинній діяльності, його може бути повернене за рішенням суду. Також важливою є чітка регламентація процесу тимчасового вилучення та відповідальність посадових осіб за порушення прав громадян під час таких дій. КПК України передбачає, що майно може бути вилучене лише за умови, якщо це необхідно для забезпечення кримінального провадження.

Для прикладу наведемо ухвалу Індустріального районного суду м. Дніпропетровська за Справою № 202/3356/24 (ЄДРСР), згідно з якою: в рамках кримінального провадження № 42024042030000022 від 22.02.2024 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172 КК України, повернути вилучені за адресою: м. Дніпро, пр. Лесі Українки, буд. 30 документи, які належать ТОВ «Уберем Дніпро», а саме:

- папку зеленого кольору «Діючі анкети, договори»;
- папку синього кольору, в якій знаходяться відомості про людей, які працюють на генеральних прибираннях;
- три файли із відомостями щодо бригадирів компанії;
- одну коробку з відомостями щодо архіву, оскільки вказані документи були вилучені із грубим порушенням вимог КПК України та не можуть бути віднесені до доказів за вказаним кримінальним провадженням.

Слідчим суддею встановлено, що незважаючи на вимоги зазначених норм чинного кримінально-процесуального закону, органом досудового розслідування після вилучення майна не було подано слідчому судді

клопотання про накладення арешту на це майно, що свідчить про наявність правових підстав для повернення вказаного майна, відповідно до вимог ст. 169 та ч. 6 ст. 173 КПК України.

Законодавцем у статті 169 КПК України визначено підстави повернення тимчасового вилученого майна, зокрема зазначено, що тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено:

1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним;

2) за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна;

3) у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 171, частиною шостою статті 173 цього Кодексу;

4) у разі скасування арешту [3].

Із зазначеної норми вбачається, що однією із підстав повернення тимчасового вилученого майна є випадки, передбачені частиною п'ятою статті 171 КПК України, тому майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено.

Тобто у випадку неподання слідчим, прокурором не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна клопотання про його арешт тимчасово вилучене майно повертається особі, в якої його було вилучено.

Відповідно до змісту ст. 307 КПК України за результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора постановляється ухвала згідно з правилами цього Кодексу. Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування може бути, серед іншого, про зобов'язання вчинити певну дію.

Враховуючи вищевикладене, слідчий суддя доходить висновку, що дана скарга підлягає задоволенню, а вилучене майно негайно підлягає поверненню особі, у якої його було вилучено [2].

Таким чином, в умовах воєнного стану роль тимчасового вилучення майна у протидії організованій злочинності та корупції значно зростає. В умовах нестабільної ситуації збільшується кількість спроб зловживання владою, крадіжок державних коштів, незаконного обігу зброї та інших злочинів. Тимчасове вилучення майна дозволяє забезпечити оперативне реагування на подібні випадки і сприяє зміцненню правопорядку; є необхідним процесуальним заходом у боротьбі з організованою злочинністю та корупцією, що дозволяє оперативно вилучати речові докази та майно, яке може бути використане для вчинення злочинів; відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного кримінального провадження та захисті державних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL : http://surl.li/sqtqi.

2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/

3. Кримінальний процесуальний кодекс України (Документ 4651-VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 07.09.2024 р., підстава – 3902-IX). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

4. Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 27 жовтня 2022 р.). Кропивницький, 2022. 369 с. URL : https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/11/zbirnyk_konferencziya_27_10_onovlenyj.pdf.

5. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри: монографія. Харків : Право, 2023. 252 с. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0574ad96-4bdd-4d82-a006-5684cc4b0442/content.

Дар'я ЗЕЛЮКІНА,
здобувач вищої освіти
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Валерій МАТУС,
викладач кафедри
юридичних дисциплін
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ВАКС ЯК СУДОМ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Становлення антикорупційної юстиції в Україні ознаменувалося створенням спеціалізованого судового органу – Вищого антикорупційного суду України (далі – ВАКС). Запуск роботи ВАКС 5 вересня 2019 року став поворотним моментом у розбудові системи протидії корупції. Інституційна спроможність цього органу підкріплюється особливим правовим статусом та розширеними повноваженнями у сфері розгляду корупційних правопорушень. Значимість створення такого спеціалізованого суду підтверджується міжнародним досвідом та рекомендаціями міжнародних партнерів України [1].

Правова архітектура діяльності ВАКС базується на чіткому визначенні предметної підсудності. Юрисдикційні межі охоплюють розгляд кримінальних проваджень щодо корупційних діянь, визначених кримінальним законодавством. Процесуальна компетенція суду поширюється на справи, які відповідають критеріям, встановленим у КПК України. Специфіка підсудності ВАКС полягає у концентрації найбільш значущих корупційних справ в межах єдиної судової інституції.

Нормативне регулювання встановлює підвищений стандарт вимог до суддівського корпусу ВАКС. Законодавчі приписи передбачають розширений формат декларування майнового стану та фінансових зобов'язань суддів. Процедура спеціальної перевірки кандидатів включає багаторівневий аналіз професійних якостей та доброчесності претендентів на посаду [2].

Додатковою гарантією незалежності суддів ВАКС виступає особливий порядок їх призначення та звільнення, який передбачає участь міжнародних експертів та представників громадськості. Система моніторингу доброчесності суддів ВАКС включає регулярну перевірку їх декларацій та способу життя.

Процесуальний порядок розгляду справ у ВАКС характеризується особливою організацією судового складу. Колегіальний розгляд справ трьома суддями, двоє з яких мають значний досвід роботи, гарантує виважений підхід до прийняття рішень. Винятки становлять лише справи, які за законом підлягають одноособовому розгляду [3].

Технологічне забезпечення судового процесу у ВАКС відповідає сучасним стандартам здійснення правосуддя. Обов'язкове фіксування судових засідань технічними засобами забезпечує прозорість процесу та можливість подальшого аналізу судових рішень. Впровадження електронного документообігу та системи відеоконференцзв'язку сприяє оптимізації судового розгляду.

Реалізація принципу змагальності у ВАКС набуває особливого значення через участь спеціалізованих суб'єктів кримінального провадження. Прокурори САП, наділені особливим процесуальним статусом, здійснюють підтримку державного обвинувачення. Сторона захисту має розширені можливості для реалізації права на захист, включаючи доступ до матеріалів справи в електронному форматі [4].

Доказова діяльність у ВАКС підпорядковується високим стандартам перевірки та оцінки доказів. Методологія дослідження доказового матеріалу враховує правові позиції ЄСПЛ щодо критеріїв допустимості та достовірності доказів. Процес доказування характеризується ретельним встановленням джерел походження доказів та перевіркою законності їх отримання.

Темпоральний вимір судового розгляду у ВАКС потребує особливої уваги. Складність корупційних схем та значний обсяг матеріалів справ вимагають достатнього часу для їх опрацювання. Водночас суспільний резонанс справ створює запит на оперативність їх вирішення. Збалансований підхід до планування судового розгляду передбачає врахування складності справи, кількості учасників процесу та обсягу доказової бази [5].

Міжнародне співробітництво становить важливий компонент діяльності ВАКС. Транскордонний характер корупційних правопорушень зумовлює необхідність активної взаємодії з правоохоронними органами інших держав. Виконання міжнародних договорів про правову допомогу забезпечує повноту розслідування та судового розгляду справ.

Отже, на нашу думку, Антикорупційний суд є важливим інструментом для боротьби з корупцією та забезпечення верховенства права. Він допомагає ефективно розслідувати та карати корупційні злочини, особливо серед

високопосадовців, що підвищує довіру до правосуддя та державних інститутів. Поряд із незалежністю суддів та належною кваліфікацією важливою є міжнародна підтримка таких судів та розвиток співпраці на глобальному рівні для боротьби з транснаціональною корупцією.

Список використаних джерел:

1. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 24. Ст. 212.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-13. Ст. 88.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25-26. Ст. 131.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

Катерина КАМЕНЕЦЬКА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Сучасне розуміння поняття конституційно-правової відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування базується на обов’язку суб’єктів муніципальної влади зазнати негативних наслідків у разі неналежного, неякісного або неефективного виконання своїх компетенційних повноважень. Це поняття включає в себе не лише відповідальність за конкретні дії, але й загальний обов’язок діяти в інтересах громади, що визначає важливість належного виконання функцій та прийняття законних рішень.

Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування передбачає настання негативних наслідків у разі невиконання або неналежного виконання покладених на них обов’язків, що регулюються законодавством або договорами. Основною метою такої відповідальності є спонукання до

належного виконання покладених на них функцій та забезпечення функціонування місцевого самоврядування в інтересах громади та суспільства загалом. Згідно зі статтею 146 Конституції України питання конституційно-правової відповідальності органів місцевого самоврядування визначаються законом [1]. Принципи юридичної відповідальності та механізми їх реалізації закріплені в законах України, таких як «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про службу в органах місцевого самоврядування» та «Про статус депутатів місцевих рад». Зокрема, стаття 74 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає коло суб'єктів, перед якими органи місцевого самоврядування несуть відповідальність, серед яких виділяються територіальна громада, держава, юридичні та фізичні особи [2].

Органи місцевого самоврядування, як представники первинного суб'єкта місцевого самоврядування, несуть відповідальність перед територіальною громадою, від імені якої вони діють. Це забезпечує контроль за їх діяльністю та є важливим аспектом взаємодії різних суб'єктів місцевої влади. Встановлення відповідальності перед територіальною громадою є ключовим елементом демократичного управління на місцевому рівні.

Згідно зі статтею 75 зазначеного Закону органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними та відповідальними перед територіальними громадами. Це означає, що громада має право на контроль за діяльністю органів влади, а також можливість дострокового припинення повноважень у випадках порушення Конституції або законів України, обмеження прав і свобод громадян, або неналежного виконання законодавчо визначених повноважень. Підстави відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування перед державою визначає стаття 76 Закону, що вказує на дві основні категорії: порушення Конституції або законів України та неналежне виконання делегованих повноважень органів виконавчої влади. Це означає, що держава, наділяючи місцеві ради відповідними повноваженнями, одночасно здійснює контроль за їх діяльністю [3, с. 25].

Для характеристики конституційно-правової відповідальності важливими є не лише склад правопорушення, але й санкції, які застосовуються до суб'єкта. Наприклад, законодавство багатьох країн передбачає конкретні санкції за неналежне виконання органами місцевого самоврядування своїх функцій, таких як дострокове припинення повноважень, відсторонення від посади, накладення стягнень або передача певних повноважень державним органам. Притягнення до правової відповідальності органів і посадових осіб місцевої публічної влади передбачає наявність наступних підстав:

– нормативна підстава, тобто наявність правової норми, що передбачає склад правопорушення;

– фактична підстава, тобто наявність складу правового делікту в діях деліктоздатного суб'єкта місцевої публічної влади;

– процесуальна підстава, тобто закріплена нормами конституційного та муніципального права процедура притягнення до правової відповідальності, що включає послідовність відповідних стадій.

Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування є важливим механізмом забезпечення законності та ефективності їх діяльності, що своєю чергою сприяє стабільному розвитку місцевого самоврядування та захисту прав громади.

Відповідно до частини 1 статті 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», набрання законної сили рішенням суду про притягнення сільського, селищного, міського голови до відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією, яке передбачає стягнення у вигляді позбавлення права обіймати посади або займатися діяльністю, що пов'язана з виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, автоматично призводить до дострокового припинення повноважень цієї посадової особи [4]. Це відбувається з дня, наступного за днем отримання радою або її виконавчим комітетом копії відповідного рішення суду, без необхідності прийняття додаткового рішення місцевою радою. Таким чином, процес притягнення до відповідальності містить елементи як адміністративної, так і правової відповідальності, адже фактично адміністративні правопорушення можуть автоматично призводити до правових наслідків, якщо вони порушують встановлені законом норми [2].

Підсумовуючи, зазначимо, що в Україні існує необхідність удосконалення законодавства щодо конституційно-правової відповідальності органів місцевого самоврядування. Сучасні виклики вимагають більш гнучких і прозорих механізмів відповідальності, що дозволить ефективно реагувати на правопорушення та забезпечувати дотримання законності на місцевому рівні. А це сприятиме зміцненню довіри громадян до системи місцевого самоврядування та підвищенню ефективності управлінських процесів.

Список використаних джерел:

1. Ваньчук І. Д. Правове регулювання суспільних відносин крізь призму теорії систем. *Актуальні проблеми теорії держави і права:* матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 березня 2018 р.). Київ, 2018. С. 113-115.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (в редакції від 21.02.2019 р.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/254.

3. Панчишин Р. І. Муніципально-правова відповідальність: поняття та особливості. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. № 3-4 (12-13). С. 22-27.

4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 165-VIII (в редакції від 01.05.2019 р.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/280/97.

Аріна КЛІПОВА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ, ЇЇ ОСНОВНІ РИСИ І МІСЦЕ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Конституція будь-якої країни є ключовою ознакою її державності та правового життя. Вона виступає основою для національної системи права та гарантом верховенства права в суспільстві. Конституція є обов'язковою характеристикою правової держави, що протистоїть свавіллю влади та захищає права громадян. Конституцію можна розглядати як модель суспільства, її основу, на якій ґрунтується діяльність державних органів та гарантуються права і свободи громадян. Правильне розуміння сутності та ролі конституції є передумовою для забезпечення дотримання її принципів у повсякденній практиці суспільства [1, с. 45].

Конституція України 1996 року відображає складний шлях становлення та розвитку вітчизняного конституційного права. Вона є визначальним документом українського конституціоналізму та визначає основи суспільного та державного ладу, права та свободи людини і громадянина, а також організацію та функціонування державних та місцевих органів влади.

Діюча Конституція України пройшла непростий шлях формування та розвитку, еволюціонуючи в рамках історії вітчизняного конституційного права. Вона стала кульмінацією, найбільш вагомим досягненням української теорії та практики конституціоналізму. Конституція України 1996 року стала першою загальновизнаною конституцією незалежної української держави, яка визначила основи суспільного і державного устрою, а також права і свободи людини і громадянина, порядок організації та функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування, а також правовий захист самої Конституції [2, с. 51].

Як конституція четвертого покоління, Конституція України 1996 року об'єднала в собі найкращі досягнення світового конституціоналізму та повністю відповідає міжнародним стандартам у питаннях організації державної влади, а також закріплення і гарантування основних прав і свобод громадян. Це підтверджується численними експертними висновками, включно

з висновком Європейської комісії з конституційного права (Венеціанської комісії Ради Європи).

Основні риси Конституції України включають її верховенство, стабільність, демократичність, а також систему гарантованих прав і свобод. Вона проголошує принцип верховенства права, що означає, що всі правові акти, прийняті в країні, повинні відповідати Конституції. Будь-які зміни до Конституції мають проходити через складну процедуру, що забезпечує її стабільність і захищає від поспішних чи неправомірних рішень.

Конституція України визначає основи політичної системи держави, включаючи принципи народовладдя, розподілу влади та системи стримувань і противаг. Вона проголошує, що влада в Україні належить народу, який здійснює її через органи державної влади та місцевого самоврядування. Ця особливість сприяє розвитку демократичних інститутів і забезпечує участь громадян у прийнятті рішень, що впливають на їхнє життя.

Особливо важливою рисою Конституції є проголошення та захист прав і свобод людини. У розділі ІІ «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» закріплено широкий спектр прав, таких як право на життя, свобода слова, право на освіту та медичну допомогу, а також право на участь у виборах. Це підкреслює гуманістичну природу Конституції, яка ставить інтереси особи в центр правової системи [3, с. 88].

Місце Конституції в правовій системі України є надзвичайно важливим. Вона не лише є основою для інших нормативних актів, але й служить гарантією правопорядку і прав людини. Конституційний Суд України, як орган, що забезпечує верховенство Конституції, має повноваження перевіряти конституційність законів і інших нормативних актів, що ще більше зміцнює її роль у правовій системі.

Конституція України займає надзвичайно важливе місце в правовій системі країни. Вона є основним нормативним актом, що визначає структуру та функціонування держави, а також гарантує права і свободи громадян. Конституція виступає не тільки юридичним документом, а й соціальним контрактом між державою та її громадянами. Вона закріплює основи політичного, правового та економічного устрою країни, формуючи правові та інституційні основи для розвитку демократії, правового порядку та гідності людини.

Як основний закон держави, Конституція України займає верховенне місце в правовій системі країни. Всі інші правові акти, в тому числі закони, підзаконні нормативні акти та рішення, повинні відповідати її положенням. Конституція є еталоном правопорядку, що встановлює основні принципи, зокрема верховенство права, демократичність, права людини та громадянина. Вона визначає основи політичної системи, прав і свобод людини, а також механізми контролю за дотриманням цих норм. Конституційний Суд України відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства Конституції, перевіряючи

конституційність законів та інших актів, що додає додаткову стабільність правовій системі.

Універсальність Конституції України полягає в тому, що вона охоплює всі важливі аспекти життя держави та суспільства. Конституція України поєднує в собі як принципи класичного конституціоналізму, так і враховує сучасні виклики, такі як гарантування прав людини, захист демократичних цінностей та створення механізмів, що забезпечують участь громадян у процесах ухвалення рішень. Конституція є гнучким документом, що адаптується до змін у соціальній та політичній ситуації, однак для цього зміни мають проходити через складну процедуру, що запобігає поспішним і необдуманим рішенням.

Універсальність також виявляється в тому, що Конституція України поєднує у собі міжнародні стандарти прав людини, закріплюючи широкі права і свободи громадян, такі як право на життя, свободу слова, право на освіту та медичне забезпечення, право на участь у виборах тощо. Вона сприяє інтеграції України в міжнародне правове співтовариство, орієнтуючись на міжнародні конвенції та договори, забезпечуючи право громадян на захист своїх інтересів не тільки на національному, а й на міжнародному рівні.

Враховуючи важливість Конституції для розвитку правової держави, можна стверджувати, що її стабільність, демократичність та гуманізм сприяють не тільки захисту прав людини, але й зміцненню довіри громадян до судової та державної влади. Конституція України є не лише основою для інших нормативних актів, але й гарантією стабільності, порядку та правопорядку в країні.

Таким чином, Конституція України займає ключове місце в правовій системі країни, забезпечуючи правову основу для функціонування всіх державних органів, а також виступаючи гарантом прав та свобод громадян. Вона є універсальним документом, який відповідає сучасним вимогам демократичного правопорядку та міжнародним стандартам прав людини. Її роль в забезпеченні стабільності, демократії та розвитку правової держави є незамінною і визначальною для функціонування всього суспільства.

Список використаних джерел:

1. Слінько Т. М., Летнянчин Л. І,, Колісник В. П. та ін. Конституційне право України: підручник. Харків : Право. 2020. 592 с.

2. Забокрицький І. І. До питання основних характеристик сучасних конституцій. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 50-54.

3. Конституційне право України: підручник (10-е (ювілейне) вид., перероб. і доп.). Ужгород : ВД «Гельветика». 2020. 504 с.

Аліна КОВАЛЬ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

У сучасному політичному дискурсі питання конституційного статусу парламенту в Україні займає важливе місце в контексті інституціональної та правової аналітики. Верховна Рада України, як колегіальний представницький орган законодавчої влади, виконує ключову роль у системі державного управління, що робить аналіз її конституційного статусу актуальним для розуміння функціонування парламенту.

Поняття «конституційний статус Верховної Ради України» досі не має усталеного визначення в українській юридичній літературі. Хоча вчені погоджуються, що конституційний статус парламенту формується нормами Конституції України та іншими законодавчими актами, а точні елементи, що входять до його складу, залишаються предметом дискусії. Відсутність чітких наукових розробок щодо конституційного статусу Верховної Ради України може бути компенсована зверненням до пропозицій, сформульованих українськими правознавцями щодо інших органів публічної влади. Це допомагає заповнити прогалини в дослідженнях, пропонуючи нові ідеї для розуміння статусу парламенту. Важливо зазначити, що терміни «правовий статус» та «правове становище» часто використовуються паралельно, хоча дослідники зазначають, що вони відповідають філософським категоріям «зміст» і «форма» [1, с. 95].

У контексті конституційного права доцільно використовувати термін «конституційний статус», що відображає особливий правовий статус суб'єкта, в даному випадку – Верховної Ради України. Цей статус визначається положенням парламенту, закріпленим у Конституції та інших нормативно-правових актах, що дає змогу зрозуміти його роль у державній системі та законодавчому процесі [2]. Традиційно конституційний статус органу публічної влади розглядається як сукупність норм, що визначають його положення у системі органів публічної влади, включаючи конституційно-

правове регулювання порядку формування, термінів повноважень, процедури їх припинення, компетенції та функціонування [3, с. 74].

Аналіз конституційного статусу Верховної Ради України вимагає комплексного підходу, що включає як правові, так і політичні аспекти. Визначення цього статусу, як важливого елементу системи державної влади, є необхідним для розуміння механізмів функціонування парламенту та його взаємодії з іншими органами влади, що своєю чергою сприяє стабільності та розвитку демократичних процесів в Україні [4, с. 6].

В українській юридичній літературі питання правового статусу розглядається не лише через призму окремих елементів, але й у контексті блокового підходу. Така практика отримала популярність у адміністративно-правових дослідженнях. У контексті конституційного права блоковий підхід застосовується рідше, але все ж є приклади, що свідчать про його потенціал. Конституційний статус цього органу включає елементи, пов'язані з його формуванням, внутрішньою організацією та діяльністю. Такий підхід дозволяє не лише визначити структуру органу, але й оцінити його роль у правовій системі. Виходячи з вищенаведених підходів, можна сформулювати блокову структуру конституційного статусу Верховної Ради України [5, с. 5].

Таким чином, аналіз конституційного статусу Верховної Ради України за допомогою блокового підходу дозволяє чітко окреслити основні складові цього статусу. Цей підхід не лише уточнює структуру та функції парламенту, але й підкреслює важливість його взаємодії з іншими органами державної влади.

Список використаних джерел:

1. Бєлов Д. М. Парламентська реформа в Україні: виклики та перспективи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 657-659.
2. Конституція України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.
3. Ольховик Л. А. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як захисник прав кожної людини на території України. *Молодий вчений*. 2023. С. 74
4. Апарат Верховної Ради України. Секретаріат Кабінету Міністрів України, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL : https:// ombudsman.gov.ua/uk/sekretariat-upovnovazhenogo.
5. Федоренко В. Л. Комітети, тимчасові спеціальні та слідчі комісії Верховної Ради України: поняття, функції та повноваження, структура та порядок діяльності. 2021. С. 44.

Орина КОВІНЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга КУЛІНІЧ,
завідувач кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ТА ІНШИХ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПРОЦЕДУР ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Медіація вважається швидшим, гнучкішим та дешевшим варіантом вирішення спору у порівнянні з судовим розглядом справи (через високі суми судових витрат, перевантаженість судів та значні затримки в процесі вирішення спорів). Оскільки ефективність медіації визнана європейським співтовариством і її рекомендують використовувати як альтернативний метод врегулювання спорів, вважаємо за доцільне розглянути досвід деяких європейських країн з цього питання. Для зменшення навантаження на суди, пришвидшення процесу розгляду справ, а також для економії коштів сторін та інших ресурсів на законодавчому рівні було запроваджено альтернативні процедури вирішення спорів, що зарекомендувало себе як своєчасне та ефективне рішення.

Саме слово «медіація» походить з латинської мови (mediatio) й означає посередництво. У приватному праві – це один із альтернативних (позасудових) методів вирішення конфліктів, згідно з яким незаінтересований посередник (медіатор) допомагає сторонам досягнути шляхом переговорів добровільної та взаємовигідної угоди [1, с. 39]. Медіація – це добровільний процес розв'язання конфлікту, під час якого сторони самі вирішують, що є його предметом, та яким має бути результат цих переговорів; для досягнення компромісу запрошується нейтральна третя сторона (посередник). Мета медіації полягає не в тому, щоб установити, хто є винним, а хто постраждалим, а в тому, щоб допомогти сторонам зрозуміти, у чому полягає сутність спору між ними, та досягти консенсусу. Медіація є доцільною, якщо у сторін є намір і бажання вирішити суперечку. Популяризація обговорювання методів врегулювання суперечок взяла свій початок і відбувається в багатьох країнах Європи та Сполучених Штатах Америки (далі – США). Джерелом медіації у США стали трудові спори. І вже у

1972 році сформувалася перша професійна організація медіаторів – повідомляється у науковій статті Махової Л. і Виприцького А. [2].

Вперше вдосконалений інститут медіації, що був сформований у США, став досить поширеним і почав успішно застосовуватися у подальшому як один з видів практики вирішення проблем за межами судових стін. А сьогодні медіація особливо широко використовується у таких державах, як Канада, Австралія, Китай, Великобританія, Австрія, Франція та інші країни ЄС.

У країнах Європейського Союзу питання медіації стало більш регульованішим ухвалою Директиви 2008 р. «Про деякі аспекти медіації в цивільних та комерційних справах» разом з низкою керівних принципів і рекомендаціями [2].

Жодних сумнівів не виникає, що професії медіатора/спеціаліста з арбітражу/под. посередника стають відомішими та посилюють свою актуальність. Є логічне пояснення: в багатьох країнах світу, включаючи США, медіатор отримує гідну заробітну плату, має вільний графік, який може самостійно підкоригувати під свої життєві плани та інші справи, не стикаючись із надмірним стресом, від якого, як правило, страждають судді, вирішуючи гучні справи чи справи складної категорії, коли навіть може йти мова про погрози з боку зацікавлених у фінальному результаті розгляду та недоброзичливих осіб.

Щодо Європейського Союзу, то початок ініціативи з розповсюдження альтернативних методів вирішення конфліктів був запроваджений на засіданні Європейської Ради, що відбулося в Тампере 15-16 жовтня 1999 року, як зазначено в статті Подковенко Т. і Фігун Н. «Правове регулювання медіації у європейському праві» [3].

Основний документ, який встановлює норми поведінки та стандарти для медіаторів та контролюючих організацій, спрямований на фундаментальні принципи, такі як незалежність, неупередженість, нейтральність, компетентність медіатора, неформальність та добровільність медіації, був прийнятий пізніше, у жовтні 2004 року, і розроблений Європейською Комісією – Кодекс поведінки для медіаторів (англ. European Code of Conduct for Mediators (EUIPO) – Європейський кодекс поведінки медіаторів). Міжнародним Кодексом вимоги ставляться не лише до медіаторів; чіткі обов'язки та адекватний рівень поведінки визначаються і для учасників конфлікту стосовно дотримання етичних норм, взаємоповаги та виконання узгоджених ними угод до самого закінчення суперечностей [4].

У сьогоднішніх реаліях в Україні затверджується широкомасштабна судова реформа на 2024-2027 роки, за якою ретельно спостерігають європейські партнери, насамперед ті, хто має відношення до професіоналів у сфері політики або права.

У контексті воєнних обставин, у котрих наразі перебуває Україна, всі зміни, які сприяють більшій зручності та прискорення вирішення існуючих проблем, потрібно пришвидшено втілювати та адаптовуватися до них.

Введення альтернативи вирішення спорів якісніше встановлює правосуддя, відновлює порушені відносини між їх суб'єктами.

Однак відмінність правової системи України від закордонних правових систем виражається у питанні «Чи може, до прикладу, медіація виступати обов'язковою умовою?» Наприклад, у США медіація є обов'язковим етапом у багатьох категоріях судових справ, це значно розвантажує судову систему. У Новій Зеландії реставративне правосуддя активно застосовується у справах захисту неповнолітніх. Тому чіткі межі компетенції та стандарти сертифікації та акредитації медіаторів є важливими. В Україні є ініціативи у цій сфері, але вони поки що мають локальний характер.

Після наполегливої роботи у сфері просвітницької кампанії та інформування громадськості про переваги правових інструментів альтернативного вирішення спорів введення курсів з медіації у юридичних та бізнес-школах рівень довіри до медіаторів в Україні підвищиться. Обирати свого спеціаліста українці можуть за існуючим Єдиним реєстром медіаторів України (ЄРМУ).

Від законодавців потребується не стільки винаходити та розробляти нові методи покращення законодавства в галузі альтернативних видів врегулювання, скільки контролювати результативність роботи існуючих, не допускаючи пом'якшень у формі перевірки відповідних нормативно-правових актів перед датою обрання ними законно юридичної сили. Із внесенням законотворцем певних змін до нормативно-правових актів їх текст вдосконалюється додатковою конкретикою з питання взаємодії механізму консенсусних процедур з іншими формами альтернативного вирішення спорів.

Правильне своєчасне врахування консенсусних процедур у контексті збройних конфліктів відповідає вимогам сучасного правового середовища, впливає на будівництво конструктивного розгляду різного виду спорів в Україні [5].

Безпосередньо процес реалізації покладається на юристів. Як і відслідковування проблемних питань правового регулювання етапів реалізації позасудових процедур, які виникають під час їх застосування, на кшталт неоднозначності критеріїв вибору оптимального методу врегулювання, оскільки кожен конфлікт має унікальні особливості, чи недостатнє інформування населення про можливості використання позасудових процедур.

З приводу сфери правосуддя, то з тих факторів, що надалі на нього впливатимуть, можна виділити такі:

– встановлення якісного правосуддя;

– незакінчена реалізованість інституту АВС в суддівських руках в Україні;

– ініціювання законотворцем поглибленої євроінтеграції в судочинстві.

Суддя, у свою чергу, має володіти достатнім рівнем професійності, компетентності, обізнаності в усіх матеріалах, мати прагнення до справедливості рішення, що належить прийняти по завершенні провадження, в тому числі мати тямущість у випадках, в яких краще перевести судове впровадження у

комфортніший розгляд справи в більш неформальний спосіб, такий, як медіація. На основі міжнародного досвіду українські судді в змозі встановити стандарт, за яким проводитиметься обов'язкове ознайомлення сторін з можливістю вирішення суперечок за допомогою таких механізмів, як медіація (за винятками, передбаченими законодавством). Ця проста дія послужить критерієм близькості суддей до громадян з моральної точки зору, до певної міри знизить ризик впливу суб'єктивних упереджень чи залежності суддей від зовнішніх факторів [6].

Таким чином, медіацію правомірно розглядати не тільки як соціальний феномен і відносно самостійний інститут врегулювання конфліктів, але і як систему цілеспрямованих, планованих комунікативних дій, зумовлених потребами індивідів, їх соціально-психологічними особливостями та інтересами, з метою спільного вирішення спорів і досягнення взаємоприйнятного рішення і, що важливо, продовження партнерства. Враховуючи міжнародний досвід та тенденції розвитку правової системи України, можна стверджувати, що медіація має перспективи. І з розвитком інститутів громадянського суспільства і підвищенням рівня правової культури широкого поширення отримуватимуть альтернативні способи вирішення спорів. Заходи державної політики щодо забезпечення доступності правової інформації, розвитку якісної системи правової освіти та інформування громадян необхідні й для процедури медіації.

Список використаних джерел:

1. Середа О. Г. Медіація (посередництво) як альтернативний спосіб вирішення трудового спору. *Право та інновації*. 2017. № 2. С. 38-45.

2. Махова Л. О., Виприцький А. О. Історія міжнародного розвитку та сучасний стан інституту медіації в Україні. Право і суспільство. 2018. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/5_2018/part_2/42.pdf.

3. Директива Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. 208/52/EC. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_041-13#Text.

4. Подковенко Т., Фігун Н. Правове регулювання медіації у європейському праві. 2019. URL : http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38366/1/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf.

5. European Code of Conduct for Mediators. 2004. URL : https://www.amcr.cz/dokumenty/adr_ec_code_conduct_en.pdf.

6. Ковіненко О. О., Кулініч О. О. Шляхи інтеграції медіації через розгляд ролі судової риторики у проведенні медіаційної процедури: українське судочинство та зарубіжний досвід. Дніпро : ДДУВС, 2023.

Володимир КОМІСАРЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Володимир КИЯН,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ПЕРІОД ТИМЧАСОВОЇ ВТРАТИ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ

Система обов'язкового соціального страхування, адаптована до сучасних умов, забезпечує компенсацію втраченого заробітку при тимчасовій непрацездатності, сприяючи соціальній захищеності та покращенню рівня життя. Для роботодавців це визначає мінімальний стандарт захисту працівника, а тариф страхових внесків, залежно від рівня ризику, стимулює створення безпечніших умов праці для зниження соціальних ризиків і, відповідно, зменшення внесків. Для суспільства система допомоги у разі непрацездатності дозволяє зменшити потребу, запобігати бідності і підтримувати здоров'я працездатного населення через профілактичне санаторно-курортне лікування. Це, зі свого боку, підвищує ефективність праці і сприяє розвитку демократичних процесів. Принципи права соціального забезпечення мають стати основою для регулювання допомоги по тимчасовій непрацездатності, хоча відсутність єдиного кодифікованого акта ускладнює визначення чітких принципів [1].

Міжгалузеві принципи права соціального забезпечення тісно пов'язані з трудовим та сімейним правом і включають забезпечення гідного життя, підтримку сім'ї, материнства, інвалідів та літніх осіб, заборону примусової праці. До основних принципів відносяться: фінансування за рахунок страхових платежів і бюджету, диференціація рівня забезпечення залежно від трудового вкладу та соціальних обставин, обов'язок держави гарантувати мінімальний рівень забезпечення, гарантованість допомоги у випадках соціально значущих обставин. Принципи універсальності, доступності та обов'язковості забезпечення реалізуються через обов'язкову допомогу для всіх застрахованих та забезпечення доступу до необхідних документів. Фінансування допомоги з тимчасової непрацездатності здійснюється через Фонд соціального страхування, кошти якого використовуються лише для цієї мети [2].

Принцип обов'язку держави гарантувати соціальне забезпечення не нижче прожиткового мінімуму означає, що допомога з тимчасової непрацездатності не може бути меншою за цей мінімум. Принцип гарантованості допомоги при соціально значущих обставинах виражається у визнанні тимчасової втрати працездатності як соціально значущої події, що потребує державної підтримки. Принцип участі громадських об'єднань у питаннях соціального забезпечення реалізується через комісії із соціального страхування та колективні договори, що сприяють громадському контролю і забезпеченню прав застрахованих осіб. Важливими принципами є паритетне управління Фондом соціального страхування (далі – ФСС) та відповідальність роботодавців і Фонду за реалізацію прав осіб на матеріальне забезпечення.

Допомога з тимчасової непрацездатності має чіткі ознаки: вона надається на підставі страхової події, виплачується як компенсація втрат заробітку, не поєднується з оплатою праці, розраховується із заробітку застрахованої особи, а суб'єктами є працівники, роботодавці та ФСС [3].

Застраховані особи включають громадян, які працюють за трудовим договором, а також тих, хто добровільно вступив у систему соціального страхування та сплачує внески. Страхувальники – це платники внесків і суб'єкти, які призначають та виплачують допомогу. Страховик акумулює внески та фінансує виплату допомоги. Допомога виплачується за весь період тимчасової непрацездатності до відновлення працездатності або встановлення інвалідності, за винятком випадків, зазначених у законодавстві. Джерела виплати – кошти роботодавця та страхові внески.

Допомога з тимчасової непрацездатності – це виплата застрахованій особі у разі втрати працездатності через хворобу чи травму. Законодавство не визначає чітко поняття «непрацездатність», але згідно з Порядком медичних висновків, до тимчасової непрацездатності відносяться захворювання, травми, догляд за хворими членами родини, карантин, вагітність та пологи. Поняття «непрацездатність» залишатиметься науковою категорією, поки не буде розроблено Кодекс соціального забезпечення [4].

Конвенція МОП № 102 (розділ II) охоплює випадки тимчасової втрати працездатності через хворобу, вагітність, пологи та їх наслідки, включаючи виплату допомоги на покриття витрат на медичну допомогу, госпіталізацію та медикаменти. Допомога має на меті збереження здоров'я, працездатності та здатності задовольняти особисті потреби [5].

Конвенція МОП № 130 розширює коло отримувачів допомоги, включаючи всіх найманих працівників або певні категорії економічно активного населення, з можливістю встановлення мінімального стажу для запобігання зловживанням. Допомога за хворобу має компенсувати тимчасову втрату заробітку, з розміром допомоги від 45 % (Конвенція № 102) до 60 % (Конвенція № 130) від заробітку [6].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. забезпечує особливу охорону матерів до і після пологів, гарантуючи їм оплачувану відпустку або достатню соціальну допомогу (ст. 10). Конвенція МОП № 183 також передбачає право жінок на грошове забезпечення та медичну допомогу під час материнства.

Грошова допомога для жінок у зв'язку з вагітністю та пологами повинна становити не менше двох третин від попередніх заробітків або еквівалентної суми, щоб забезпечити гідні умови життя для матері та дитини. Допомога виплачується з фондів обов'язкового соціального страхування або інших фондів відповідно до національного законодавства [7].

Європейська соціальна хартія (1996) передбачає надання оплачуваної відпустки для працюючих жінок до і після пологів загальною тривалістю не менше 14 тижнів або виплату відповідної допомоги. Вона також рекомендує забезпечити рівні можливості для працівників з сімейними обов'язками, зокрема, через професійну орієнтацію, підготовку та доступ до соціальних послуг, таких як дитячі садки.

Законодавство соціального забезпечення має ситуацію множинних визначень, коли терміни універсальні, але застосовуються лише в рамках конкретних законів, що ускладнює їх поширення на інші нормативні акти. Наприклад, категорія «страховий стаж» замінила поняття трудового стажу, що виникло в інших економічних умовах. Конвенція МОП № 102 закріплює загальне визначення терміну «стаж».

Зараз зростає значення пізнавальної та виховної функцій права соціального забезпечення. Пізнавальна функція важлива, оскільки допомагає людям дізнаватися про свої права та обов'язки в цій сфері. Однак держава не завжди надає громадянам необхідну інформацію про їх права та обов'язки, а соціальні виплати зазвичай мають заявний характер, що ускладнює реалізацію права. Люди часто не знають, які обставини є підставою для отримання соціальних виплат або як захистити свої права [8].

Виховна функція проявляється через закріплення правових наслідків, наприклад, зниження розміру допомоги при порушенні режиму лікування без поважних причин. Згідно із законодавством громадяни повинні дбати про своє здоров'я та дотримуватися режиму лікування.

Україна не оновила законодавство про працю та соціальне забезпечення, особливо в умовах війни. Виникають проблеми, пов'язані з роботою в довоєнний час і в умовах агресії росії. Одна з проблем – люди часто хочуть отримувати заробітну плату або допомогу з тимчасової непрацездатності, але не готові працювати.

Лікарняні листи видаються електронно при відвідуванні лікаря. Ризик тимчасової непрацездатності компенсується медичною допомогою та допомогою для відшкодування втрат заробітку. Якщо прогноз несприятливий, через чотири місяці проводиться медико-соціальна експертиза. Тимчасова непрацездатність підтверджується медичними висновками, які фіксуються в Реєстрі, і триває до завершення останнього висновку або початку нового випадку.

Держава може встановлювати обмеження компенсації, зокрема, якщо тривалість роботи менша за мінімальну, заробіток перевищує встановлений рівень або є порушення. У таких випадках допомога не покриває повністю втрачений заробіток, але посада зберігається.

Право соціального забезпечення захищає від соціальних ризиків, таких як професійні захворювання, з наданням допомоги, страхових виплат та медичної допомоги для відновлення здоров'я та задоволення життєвих потреб.

Проблеми, пов'язані з воєнним станом:

– не всі пацієнти уклали декларації з лікарями, багато медичних працівників евакуювалися за кордон, що ускладнило створення лікарняних листків;

– з початком війни не працювали необхідні реєстри, зокрема Пенсійного фонду, що унеможливило нарахування;

– через бойові дії і технічні обмеження виникають труднощі з електронними та паперовими лікарняними;

– листи непрацездатності працівникам, з якими призупинено трудовий договір, має профінансувати росія, але механізм цього досі не розроблено.

У ринковій економіці важливим є захист громадян через обов'язкове соціальне страхування від тимчасової непрацездатності. Потрібно створити ефективний механізм захисту працівників, вдосконалити законодавство, розробити науково обґрунтовані норми соціального страхування, що полегшать правозастосування, сприятимуть стабільності і справедливості, а також забезпечать реалізацію законних прав працюючого населення.

Список використаних джерел:

1. Боднарук М. І., Орловський О. Я. Право людини на соціальний захист: сучасні підходи до розуміння *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8.

2. Гнатенко К. В. Принципи соціального забезпечення – основа галузі права соціального забезпечення *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2(31).

3. Гнатенко К. В. До питання гарантування й охорони прав та законних інтересів громадян на соціальний захист *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2020. № 2. С. 93-98.

4. Європейська соціальна хартія. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.

5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 28.12.2014 р. № 77-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-19#Text.

6. Коментар до Конституції України. К. : Інститут законодавства ВРУ, 1996.

7. Конвенція МОП 102. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text.

8. Конвенція МОП № 130. Конвенція про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби. URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_184#Text.

Олексій КОПТЄВСЬКИЙ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО,
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на повагу до приватного та сімейного життя, закріплене у ст. 8 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) [2], є однією із ключових можливостей, що забезпечує кожній особі захист її особистого простору, сімейних відносин, кореспонденції та приватних даних. Право на повагу до приватного та сімейного життя є фундаментальним компонентом демократичного суспільства, адже забезпечує автономію індивіда, захист від неправомірного втручання з боку держави та третіх осіб, забезпечує захист особистого і сімейного життя, що стало особливо важливим в контексті сучасних світових викликів та воєнного стану в Україні.

Дослідження права на повагу до приватного та сімейного життя визначається не лише теоретичною, а й практичною необхідністю, адже воно впливає на різні сфери життя особи, суспільства та держави.

Проблематика забезпечення права на повагу до приватного та сімейного життя у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є актуальною проблематикою для сучасних європейських та вітчизняних науковців. Так, дослідженням цієї тематики займалися: К. Бережна, В. Буткевич, О. Банчук, Т. Дудаш, В. Завгородній, Є. Калюжна, М. Кармальська, П. Рабінович, М. Слабан, Г. Христова, О. Чепік-Трегубенко, С. Шевчук та багато інших. Однак, незважаючи на наукові здобутки вчених, проблематика забезпечення права на повагу до приватного та сімейного життя залишається надзвичайно актуальною, особливо для Української держави в умовах воєнного стану. Тому важливо проаналізувати сутність та зміст забезпечення цього конвенційного права.

Зауважимо, що у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено: «1. Кожна людина має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, свого житла та кореспонденції. 2. Державні органи не мають права втручатися в реалізацію цього права, за винятком випадків, коли таке втручання здійснюється відповідно до закону і

є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, економічного благополуччя країни, запобігання заворушенням або злочинам, захисту здоров'я чи моралі, або для захисту прав і свобод інших осіб» [2].

Щоб застосувати ст. 8 Конвенції, заявник повинен продемонструвати, що його скарга стосується принаймні одного з чотирьох інтересів, зазначених у статті: приватного життя, сімейного життя, житла або кореспонденції. Деякі питання можуть одночасно охоплювати кілька цих інтересів. Спершу Європейський суд з прав людини визначає, чи відповідає заява заявника вимогам ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Потім Суд аналізує, чи було втручання у це право та чи були задіяні позитивні зобов'язання держави щодо його захисту [1]. Слід зазначити, що обмеження можуть бути встановлені, якщо вони є визначені законом або необхідні у демократичному суспільстві для досягнення однієї із зазначених цілей. Тож можна констатувати, що застосування ст. 8 ЄКПЛ є досить широким. Європейський суд з прав людини розглядає низку справ, пов'язаних з порушенням цього права. Так, під час оцінки необхідності втручання в демократичному суспільстві Європейський суд з прав людини часто змушений знаходити баланс між інтересами заявника та інтересами третіх осіб.

Також потрібно звернути увагу, що ст. 8 ЄКПЛ дозволяє втручання у право на приватне та сімейне життя, але лише за умов, що таке втручання здійснюється відповідно до закону, переслідує легітимну мету (наприклад, забезпечення національної безпеки, громадського порядку, економічного добробуту, запобігання злочинам, захисту здоров'я або моралі, охорони прав і свобод інших осіб) та є необхідним в демократичному суспільстві [2]. Тож це ще раз стає підтвердженням актуальності проблематики забезпечення права на повагу до приватного та сімейного життя в умовах воєнного стану в Україні.

Європейський суд з прав людини відіграє важливу роль у тлумаченні та застосуванні ст. 8 ЄКПЛ. У своїх рішеннях Суд визначив межі і контури права на повагу до приватного та сімейного життя, встановивши важливі прецеденти. Наприклад, у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ постановив, що право на приватне життя включає в себе ідентичність людини, у тому числі гендерну ідентичність [3]. У справі «Моріс проти Франції» Суд підкреслив, що право на сімейне життя включає право на контакт між батьками та дітьми, навіть у випадках розлучення [4-5]. Отже, ст. 8 Європейської конвенції з прав людини має важливе значення у забезпеченні права на приватне та сімейне життя; встановлює баланс між правами особи та інтересами суспільства, обмежуючи втручання держави в особисті справи громадян лише за умов, що це виправдано та необхідно.

Таким чином, право на повагу до приватного та сімейного життя, закріплене у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод, є фундаментальним правом, що забезпечує захист особистого простору, автономію та приватність кожної особи. Практика ЄСПЛ свідчить про те, що захист приватного та сімейного життя є динамічним і залежить від конкретних обставин справи, а також від змін у суспільних уявленнях про приватність і свободу. Це право не є абсолютним і допускає обмеження за певних умов, що підлягають ретельному судовому контролю. Втручання допускається в інтересах національної або громадської безпеки, економічного добробуту держави, для запобігання заворушенням чи злочинам, захисту здоров'я, моралі, а також для охорони прав та свобод інших осіб.

Список використаних джерел:

1. Право на приватність у світлі статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. 2021. URL : https://www.helsinki.org.ua/articles/pravo-na-pryvatnist-u-svitli-statti-8-konventsii-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-osnovopolozhnykh-svobod/
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998, № 13, № 32 від 23.08.2006 р., ст. 270.
3. Справа «Крістін Гудвін проти Об'єднаного Королівства»: Рішення ЄСПЛ від 11.07.2002 р. *Юридичний вісник України* від 30.11.2002 р. № 48.
4. Справа «Моріс проти Франції»: Рішення ЄСПЛ від 15.04.2015 р. URL : https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-204512%22]}.
5. Посібник з європейського антидискримінаційного права. URL : https://fra. europa.eu/sites/default/files/fra_case_law_handbook_uk.pdf.

Альона КОТЕГОВА,
здобувач вищої освіти
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Науковий керівник:
Руслана МАКСАКОВА,
в.о. завідувача кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ДІЯЛЬНІСТЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є особливо актуальною в умовах воєнного стану через масові порушення прав і свобод громадян, спричинені повномасштабною агресією російської федерації. Воєнний стан створює численні виклики для державних інституцій, а омбудсман відіграє ключову роль у захисті прав людини,

моніторингу порушень, документуванні злочинів і привернення уваги міжнародної спільноти до дій агресора.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсман) є незалежною посадовою особою, чия діяльність спрямована на забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина в Україні. Інститут омбудсмана виступає важливим елементом демократичної держави, виконуючи функцію посередника між громадянами та державними органами. Головне завдання Уповноваженого – це захист прав людини від будь-яких форм порушень, незалежно від їх джерела, а також сприяння дотриманню міжнародних стандартів прав людини.

Діяльність омбудсмана регулюється Конституцією України, яка гарантує захист основоположних прав і свобод громадян, а також Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (№ 776/97-ВР від 23 грудня 1997 року). Стаття 101 Основного Закону закріплює принцип парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини та покладає цю функцію на Уповноваженого, працює у відповідності з міжнародними угодами, учасником яких є Україна, зокрема Європейською конвенцією з прав людини, Загальною декларацією прав людини та іншими актами міжнародного гуманітарного права.

Крім того, інституція працює у відповідності з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. До них, зокрема, відносяться: Європейська конвенція з прав людини (1950), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1973), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1973) та інші міжнародні документи у сфері прав людини.

Першою особою, яка обіймала посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, стала Ніна Карпачова. Вона була призначена на цю посаду в 1998 році та перебувала на ній до 2012 року, ставши засновницею інституції омбудсмана в Україні. За її каденції створено базові механізми реагування на порушення прав людини, а також закладено підґрунтя для подальшого розвитку цієї інституції.

Сьогодні посаду Уповноваженого обіймає Дмитро Лубінець, який був призначений у липні 2022 року. Його діяльність особливо значуща в умовах повномасштабної війни, яку розпочала російська федерація проти України. Дмитро Лубінець зосередив зусилля Офісу омбудсмана на моніторингу порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях, фіксації злочинів проти цивільного населення, захисті прав військовополонених та цивільних осіб, які пережили полон, а також привернення уваги міжнародної спільноти до злочинів агресора.

Значна частина його роботи пов'язана із захистом дітей, депортованих на територію російської федерації, а також із забезпеченням гуманітарного доступу до населення на окупованих територіях. Омбудсман також ініціює законодавчі зміни, спрямовані на усунення прогалин у національному

законодавстві, зокрема щодо статусу цивільних осіб, які пережили полон, і дітей, які зазнали порушень прав під час війни.

Одна з основних причин актуальності діяльності омбудсмана в умовах воєнного стану – це необхідність моніторингу порушень прав цивільних осіб, які перебувають у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. росія систематично порушує міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції, застосовуючи катування, депортації та навіть вбивства мирного населення. Саме омбудсман виступає центральною фігурою у фіксуванні таких злочинів, що створює базу доказів для майбутніх міжнародних судових процесів, зокрема в Міжнародному кримінальному суді.

Важливим аспектом роботи Уповноваженого є захист прав цивільних осіб, які пережили полон. Україна наразі застосовує до цивільних термін «полон», що суперечить міжнародним нормам, адже цей термін використовується виключно щодо комбатантів, але у зв'язку з тим, що іншого терміну для визначення їх статусу на рівні національного законодавства поки що не має – ми, всупереч усталеній міжнародній практиці, застосовуємо термін «полон» і для цивільних осіб. Відсутність чіткого визначення статусу таких осіб у законодавстві створює значні проблеми: люди, які пережили полон, не мають доступу до державних програм реабілітації, часто стикаються з труднощами в отриманні інвалідності чи інших соціальних гарантій. Ця проблема потребує негайного вирішення на законодавчому рівні, а омбудсман активно ініціює відповідні зміни.

Особливої уваги в умовах війни потребують діти, які залишаються на окупованих територіях або стають жертвами злочинів з боку російських військових. Депортація дітей до росії, катування та навіть вбивства є кричущими порушеннями Конвенції ООН про права дитини. Наприклад, у Херсонській та Харківській областях були зафіксовані випадки викрадення дітей, які використовувалися як «живий щит» під час бойових дій. У Запорізькій області окупанти здійснювали примусову депортацію українських дітей під виглядом «евакуації». Омбудсман не лише документує ці злочини, а й координує міжнародні зусилля для пошуку та повернення депортованих дітей до України.

Згідно з положеннями Європейської конвенції з прав людини 1950 року такі дії є грубим порушенням фундаментальних прав і свобод людини, гарантованих цим міжнародним договором. Зокрема, вказані злочини прямо суперечать статтям 2 (право на життя), 3 (заборона катування), 5 (право на свободу і особисту недоторканність), 6 (право на справедливий суд), 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), 14 (заборона дискримінації) Конвенції, а також статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції (право мирно володіти своїм майном) [4].

Під час війни в Україні значна кількість неповнолітніх стала жертвами психологічного, фізичного насильства з боку окупантів. Такі діти потребують медичної реабілітації, але не менш важливим є необхідність забезпечення для

них правової підтримки держави через соціально-правові й освітні проєкти [5, с. 67].

Гуманітарна криза, спричинена агресією рф, також висвітлила проблеми захисту прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), постраждалих від обстрілів і окупації. Мільйони українців були змушені залишити свої домівки, а тисячі втратили близьких і майно. Уповноважений з прав людини допомагає відстоювати їхні права, зокрема шляхом забезпечення гуманітарного доступу до окупованих територій і звернення до міжнародних організацій.

Нинішній етап повномасштабної війни є лише ескалацією агресії, яка триває вже понад дев'ять років і має на меті знищення української незалежності. Це підкреслює необхідність аналізу дій Уповноваженого з прав людини, який відіграє важливу роль у захисті громадян, що постраждали від тривалої агресії. Усі дослідники погоджуються з тим, що російсько-українська війна, яка спалахнула у 2014 році, має серйозні наслідки для безпеки в Європі та міжнародних відносин загалом. Агресія проти України викликала глибоке занепокоєння та тривогу щодо міжнародної безпеки, оскільки порушує ключові принципи міжнародного права, такі як суверенітет держави та невтручання у внутрішні справи [6, с. 360].

Діяльність омбудсмана має також велике міжнародне значення. Дмитро Лубінець активно співпрацює з ООН, ОБСЄ, Європейським судом з прав людини та іншими міжнародними органами та організаціями, привертаючи увагу до злочинів рф. Це сприяє визнанню російських дій як геноциду українського народу, посиленню санкцій проти агресора та залученню міжнародної допомоги для відновлення прав постраждалих українців.

Метою воєнної агресії з боку росії є системне й послідовне знищення українського народу, його самобутності та позбавлення його права на самовизначення та самостійний розвиток [7]. Однією з найважливіших проблем, які висвітлила війна, є недосконалість українського законодавства в частині захисту прав постраждалих. Відсутність механізмів для підтримки осіб, які пережили полон або катування, недостатнє регулювання статусу депортованих дітей та неповна інтеграція міжнародних норм гуманітарного права в українське законодавство – все це потребує термінового вирішення. Уповноважений вже активно ініціює зміни до законодавства для усунення цих прогалин.

На підставі вищенаведеного слід зазначити, що інституція омбудсмана в Україні продовжує виконувати важливу роль у захисті прав людини, особливо в умовах воєнного стану, де кількість і масштаби порушень прав людини є безпрецедентними. Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є надзвичайно актуальною в умовах воєнного стану. Омбудсман захищає права найбільш вразливих категорій населення, документує злочини агресора, привертає міжнародну увагу до ситуації в Україні та сприяє реформуванню законодавства. Його робота є важливою

як для підтримки постраждалих громадян, так і для забезпечення справедливості в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР.
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.
4. Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. URL : https:// www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c.
5. Koval, I. (2023). Protection of the rights and legal interests of children during the war in Ukraine. *Visnik Nacional'nogo universitetu «Lvivska politehnika». Seria: Uridicni nauki,* 38, 66-71.
6. Tsebenko, S., & Surkes, D. (2024). Protection of human rights at the international level during armed conflicts: history and contemporary challenges. *Visnik Nacional'nogo universitetu «Lvivska politehnika». Seria: Uridicni nauki,* 41, 354-364.
7. Іліка М. Геноцид українського народу – злочин, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. URL : https://law.chnu.edu.ua/henotsyd-ukrainskoho-narodu-zlochyn-pidpadaie-pid-mks/.

Вероніка КРАВЕЦЬ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Валентина ЧЕРНОБУК,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Окуповані території України переживають складний період, коли права людини стають особливо вразливими. Правоохоронні органи, що залишилися на цих територіях, опиняються в умовах, які вимагають від них адаптації до нових викликів. Ця ситуація вимагає глибокого аналізу та розуміння, адже реалізація прав людини під час окупації є не лише юридичною, але й моральною та соціальною проблемою, що потребує всебічного підходу.

По-перше, варто зазначити, що окупація територій порушує основні принципи міжнародного права, зокрема, права людини. Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Четвертої Женевської конвенції, держави-окупанти зобов'язані поважати права населення на окупованих територіях [1, с. 23]. Це передбачає, що окупаційна влада повинна забезпечувати безпеку, захистити цивільне населення та дотримуватися основних прав і свобод людини. Проте в реальності ці норми часто ігноруються, що призводить до серйозних порушень прав людини, зокрема, до насильства, затримань без причини, примусового переселення та обмеження свободи слова.

По-друге, діяльність правоохоронних органів на окупованих територіях стає критично важливою для забезпечення порядку і безпеки. Однак у багатьох випадках ці органи можуть бути підконтрольні окупаційній владі, що ставить під загрозу їхню здатність захищати права людини. В таких умовах співробітники правоохоронних органів можуть стикатися з етичними дилемами, коли їм доводиться виконувати накази, що суперечать правам людини [2]. Це створює ситуацію, коли реалізація прав людини стає вторинною порівняно з виконанням вказівок вищого керівництва, що призводить до зниження довіри до правоохоронних органів серед населення.

Третім важливим аспектом є те, що в умовах окупації права людини можуть бути реалізовані через механізми міжнародної підтримки. Міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ та інші, мають можливість контролювати ситуацію на окупованих територіях та впливати на дії правоохоронних органів. Залучення міжнародних спостерігачів та правозахисних організацій може стати важливим кроком у забезпеченні прав людини. Вони можуть документувати факти порушень, надавати юридичну допомогу постраждалим, а також сприяти відновленню правопорядку на окупованих територіях.

Однак реалізація прав людини в умовах окупації стикається з численними викликами. Насамперед, це стосується недоступності правосуддя. Громадяни, які зазнали порушень своїх прав, можуть не мати можливості звернутися до суду через страх репресій, а також через брак ресурсів [3].

Багато людей залишається без правової підтримки, що ускладнює їхнє становище. У таких умовах важливо, щоб правоохоронні органи, навіть в умовах окупації, мали можливість взаємодіяти з правозахисниками і міжнародними організаціями, аби забезпечити дотримання прав і свобод громадян.

Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій є складним і багатогранним процесом. Незважаючи на численні виклики, важливо акцентувати увагу на принципах прав людини, що передбачає, зокрема, необхідність міжнародного контролю, підтримки та солідарності з громадянами, які переживають ці труднощі.

Правоохоронні органи повинні бути підзвітними та відкритими, адже саме в умовах найбільших криз проявляється справжня сила і ефективність правозахисних механізмів. Лише через співпрацю між державними структурами,

міжнародними організаціями та суспільством можна сподіватися на відновлення правопорядку і справедливості на окупованих територіях України.

Список використаних джерел:

1. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична».* 2015. № 2. С. 222-230.
2. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій: матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 30 вересня 2022 р.). Кривий Ріг : ДонДУВС, 2022. 321 с.
3. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Права_і_свободи_громадян_в_умовах_воєного_стану.

Катерина КУЧЕРЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Сергій БАБАНІН,
доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Поняття «зрада» в українській мові має глибокі історичні та культурні корені. Словники синонімів характеризують його як цілу низку негативних дій: зрадництво, віроломство, запроданство, відступництво та невірність. Людина, яка зраджує, часто асоціюється з такими дієсловами, як «продавати», «продаватися», «запродатися», тобто здійснювати дії за гроші або інші вигоди. Також зраду пов'язують з обманом, обдурюванням та навіть прелюбодіянням, підкреслюючи її моральний аспект. Ці синоніми та порівняння свідчать про те, що зрада в українській культурі вважається одним з найтяжчих гріхів і викликає глибоке осудження» [1, с. 632].

Слово «зрада» було запозичене з польської мови від слів «zbraba» та «zbrabzic», які означали «погана рада», «зіпсувати» або «завдати шкоди». Тобто, спочатку поняття «зради» було тісно пов'язане з ідеєю негативного впливу, підступності та шкоди, завданої іншим людям. Згодом значення слова звузилося і набуло більш конкретного значення – зради довіри, відступництва від своїх обов'язків або ідеалів [2].

Так, відповідно до Кримінального кодексу України «зрада» – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [3].

Згідно із Законом України «Про Національну безпеку України» поняття «державна безпека» є найвсеосяжнішим, оскільки воно охоплює широкий спектр загроз, які можуть підривати фундаментальні засади державності. Зокрема, мова йде про загрози суверенітету, територіальній цілісності, недоторканності державних кордонів та обороноздатності держави. Таким чином, державна безпека охоплює не лише військову сферу, а й політичну, економічну, інформаційну та інші сфери суспільного життя, які можуть зазнавати впливу зовнішніх і внутрішніх загроз.

Державна безпека України – це комплекс заходів, спрямованих на захист фундаментальних інтересів держави та її громадян. Вона охоплює широкий спектр сфер, включаючи суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність, економіку, науку, оборону, державну таємницю, правопорядок, кордони, життєво важливу інфраструктуру та населення. Основною метою державної безпеки є протидія загрозам, які можуть виникнути внаслідок діяльності іноземних спецслужб, терористичних та сепаратистських угруповань. Ці загрози можуть проявлятися у формі розвідувально-підривної діяльності, диверсій, кібератак, пропаганди та інших видів впливу, спрямованих на дестабілізацію ситуації в країні [4, с. 348].

Суверенітет держави – це її виняткове право самостійно здійснювати владу на своїй території без втручання з боку інших держав. Це поняття нерозривно пов’язане з територіальною цілісністю, яка означає, що держава має єдину, неподільну територію [5]. Конституція України чітко закріплює принцип територіальної цілісності, підкреслюючи, що територіальний устрій держави ґрунтується на засадах єдності та цілісності. Історичний досвід свідчить, що утвердження територіальної цілісності було одним з ключових етапів становлення української державності [6].

Територіальна цілісність держави – це міжнародно-правовий принцип, який забороняє будь-які посягання на територію держави з використанням сили або погрози силою.

Під інформацією слід розуміти будь-які відомості, які зафіксовані в документах або оприлюднені іншим чином, і стосуються подій, процесів та явищ, що відбуваються у суспільстві, державі та природному середовищі. Це можуть бути як офіційні дані, так і неофіційні відомості, які поширюються різними каналами комунікації [7].

Публічна інформація – це будь-які дані, незалежно від форми їх подання, які були отримані або створені державними органами чи іншими суб’єктами

владних повноважень у процесі виконання їхніх функцій. Така інформація є загальнодоступною, за винятком випадків, прямо передбачених законом [8].

Згідно зі статтею 111 Кримінального кодексу України державна зрада може виявлятися у вчиненні таких діянь:

1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або збройного конфлікту;

2) здійснення шпигунської діяльності;

3) надання допомоги іноземній державі або організації у проведенні підривної діяльності проти України.

Перехід на бік ворога означає добровільне приєднання до сил противника з метою активної участі у бойових діях проти України.

Надання допомоги іноземним державам у проведенні підривної діяльності проти України є злочинним діянням, яке спрямоване на дестабілізацію суспільно-політичної ситуації в країні.

Мотивами державної зради можуть бути різноманітні фактори, що спонукають особу до вчинення такого правопорушення. Це можуть бути як матеріальні інтереси (користь, бажання отримати певні переваги), так і нематеріальні (помста, ідеологічні міркування). Мотиви є динамічними і можуть змінюватися з часом.

Державна зрада вважається закінченим кримінальним правопорушенням не з моменту встановлення контактів із іноземною державою чи отримання завдання, а з моменту вчинення конкретних дій, що завдають шкоди Україні. Це може бути вступ до лав ворожої армії, збір державної таємниці з метою її передачі тощо. Навіть якщо особа не встигла передати зібрану інформацію, її дії вже можуть бути кваліфіковані як державна зрада.

Тож державна зрада є не лише моральним засудженням, а й кримінальним правопорушенням. Кримінальна відповідальність настає за конкретні дії, такі як перехід на бік ворога, шпигунство, допомога ворогу. Для визнання діяння зрадою воно має бути вчинене умисно, тобто особа має усвідомлювати, що своїми діями шкодить державі.

Таким чином, державна зрада є особливо тяжким кримінальним правопорушенням проти держави, суспільства та кожної людини, а особа, яка його вчинила, підлягає кримінальній відповідальності – позбавлення волі до 15 років та довічним покаранням. Також чинне кримінальне законодавство повинно передбачати межі дій осіб, які потрапили у полон, і до них застосовується ст. 40 ККУ (фізичний або психічний примус тощо), щоб уникнути кримінального покарання в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Бурячок А. А., Гнатюк Г. М., Головащук С. І. та ін. Словник синонімів української мови. К. : Наук, думка, 2001. Т. 1. С. 632.

2. Етимологічний словник української мови. Київ, 2004. Т. 2. С. 279.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2000. № 28. Ст. 224.

4. Чорний Р. Л. Проблеми поняття злочинів, віднесених до Розділу І Особливої частини КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. № 2. С. 346-357.

5. Декларація про дотримання суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав укр/рос) Дата підписання Україною: 15.04.1994 р., набуття чинності для України: 15.04.1994 р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_480.

6. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. К. : Преса України, 1997. 80 с.

7. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII (зі змін.). URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.

8. Про доступ до публічної інформації: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 32. Ст. 314.

Катерина КУЧЕРЯВА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Катерина ШАПОВАЛОВА,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії у галузі права, адвокат

РОЛЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СУЧАСНА ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ

У цивільному процесі судове рішення має надзвичайно важливе значення, оскільки є заключним актом судового розгляду, який не тільки визначає права та обов'язки сторін, а й надає їм обов'язкову юридичну силу. Через судове рішення держава забезпечує відновлення порушених прав та виконання обов'язків, що сприяє стабільності правовідносин і соціальному порядку. Однак ефективність судового рішення залежить не лише від його змісту, а й від можливості його реального виконання, що на практиці часто супроводжується численними труднощами та проблемами.

Воєнний стан вносить суттєві корективи у процес виконання судових рішень. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1] деякі аспекти цивільного процесу можуть бути змінені або обмежені. Це стосується питань, пов'язаних із доступом до майна боржників, розташованого на територіях, де ведуться активні бойові дії, а також з обмеженнями міжнародної співпраці через ускладнення комунікацій із

іншими державами. Практика виконання рішень під час воєнного стану свідчить про численні труднощі через мобілізацію працівників виконавчої служби та перенаправлення ресурсів на забезпечення оборони. Це створює додаткові перешкоди для виконання судових рішень і вимагає впровадження особливих процедур, які передбачають обмеження або арешт майна для потреб оборони держави [2].

Також не менш важливим є вирішення проблеми неможливості виконання судового рішення у зв'язку із втратою виконавчого документа та неможливістю отримання його дубліката. Так, у Постанові Верховного Суду України від 30 червня 2022 року у справі № 5020-1129/2012 суд зазначив, що виконавче провадження може бути поновлено без дубліката виконавчого документа, якщо за заявою боржника потрібно відновити провадження, яке здійснювалося на тимчасово окупованій території України, у зв'язку з наміром боржника виконати рішення або необхідністю припинення заходів примусового виконання. В інших випадках поновлення виконавчого провадження можливе лише за наявності дубліката виконавчого документа, а не його копії [3]. Таким чином, судова практика визначає необхідність створення особливих механізмів для захисту інтересів сторін, що стикаються з виконанням рішень у воєнний час.

Погоджуємось із думкою Г. Граціотової про те, що застосування сучасних технологій у сфері виконання судових рішень має потенціал значно підвищити ефективність процесу. Запровадження електронної системи виконавчого провадження, яка дозволяє оперативно відстежувати хід виконання рішень, автоматизує процедури звітності та надає можливість сторонам доступу до інформації у режимі реального часу. Окрім цього, актуальним є використання цифрових технологій для автоматизації процесу накладення арешту на активи, виявлення боржників та їхніх активів за допомогою спеціалізованих баз даних, що містять фінансову та майнову інформацію. У разі активного впровадження цих технологій виконання судових рішень може стати швидшим і прозорішим, що забезпечить вищий рівень виконання рішень [9]. Сучасні цифрові технології також сприяють обміну інформацією між різними органами виконавчої влади та судовими установами, що дозволяє зменшити кількість затримок та неточностей у процесі виконання рішень.

Питання виконання судових рішень в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, ключовим серед яких особливе місце посідає Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. Він встановлює порядок та механізми виконання рішень судів та інших органів, надаючи виконавцям необхідні повноваження для забезпечення виконання судових рішень [4]. Відповідно до цього Закону органи виконавчої служби мають здійснювати всі необхідні заходи для ефективного та своєчасного виконання рішень. Однак практика свідчить про низку проблем, пов'язаних із виконанням, включаючи недостатню матеріальну та технічну підтримку виконавців, недосконалість механізмів накладення

арешту на майно, складну процедуру вилучення активів і необхідність розширення правових підстав для застосування обмежень у випадках умисного ухилення від виконання рішень, що впливає на загальну ефективність правової системи.

Крім того, виконання судових рішень регулюється нормами Цивільного процесуального кодексу України, який визначає загальні правила цивільного судочинства та встановлює процедурні вимоги до реалізації прав і обов'язків сторін у процесі виконання судового рішення [5]. У цьому контексті важливо зазначити, що виконавчий процес є завершальною стадією цивільного судочинства, що дозволяє досягти кінцевого результату судового захисту прав.

Н. Матвійчук звертає увагу на те, що на практиці багато судових рішень залишаються невиконаними, що підриває довіру до судової влади та порушує основоположні права сторін. В Україні, як і в багатьох інших країнах, проблема виконання судових рішень є гострою. Однією з основних причин цього є недосконала робота виконавчої служби, яка часто не має необхідних ресурсів для швидкого та ефективного виконання рішень. Недостатнє фінансування, відсутність кваліфікованих кадрів та матеріально-технічних ресурсів – усе це знижує ефективність виконавчої служби, що безпосередньо впливає на виконання судових рішень [7].

Існує також проблема виконання рішень, що мають міжнародний елемент, коли стороною у справі є іноземна особа або ж майно боржника знаходиться за кордоном. У таких випадках виникає необхідність залучення міжнародних правових механізмів, що часто супроводжується тривалими затримками та суттєвими додатковими витратами для зацікавленої сторони. Співпраця з іноземними юрисдикціями потребує часу і взаємного правового визнання, що не завжди є можливим через відмінності в правових системах [8].

А. Авторгов вважає, що ще однією значною проблемою є умисне ухилення від виконання судових рішень. Чимало боржників користуються різноманітними схемами, щоб уникнути виконання рішення суду, наприклад, через переоформлення майна на третіх осіб або виведення активів за кордон. Це потребує оперативної реакції виконавчої служби, яка, однак, обмежена в своїх можливостях через недостатні повноваження та технічні ресурси. Прозорість та підзвітність у процесі виконання судових рішень є важливими факторами, які підвищують довіру до судової системи та виконавчої служби. Запровадження системи відкритих даних про стан виконання рішень дозволить сторонам у справі та громадськості мати доступ до інформації про хід провадження та вжиті заходи. Такий підхід сприятиме контролю за діяльністю виконавчої служби, зменшить можливості для корупції та покращить прозорість всього процесу [6, с. 203-204].

Вважаємо, що інформування боржників і стягувачів про їхні права, обов'язки та можливості захисту своїх інтересів значно сприятиме зменшенню кількості конфліктів, пов'язаних із виконанням судових рішень, а високий рівень прозорості, у свою чергу, допоможе зберегти правову визначеність і підвищити повагу до рішень суду.

В. Боєру слушно зауважує, що особисті переконання, попередній негативний досвід взаємодії з виконавчою службою можуть викликати недовіру та навіть відчуженість у боржників, що перешкоджає продуктивному виконанню. А тому система виконання судових рішень має приділяти більше уваги підтримці учасників процесу на етапі реалізації рішень. Наприклад, створення консультаційних центрів при виконавчій службі могло б стати дієвим засобом для допомоги боржникам у розумінні процедур і правових аспектів. Це б допомогло уникати затримок та знижувати напругу між сторонами. Крім того, покращення комунікації між боржниками та виконавцями, а також надання психологічної підтримки може сприяти підвищенню довіри та зменшенню випадків ухилення від виконання [10].

Отже, судове рішення у цивільному процесі відіграє важливу роль, оскільки забезпечує відновлення порушених прав та визначає правові наслідки для сторін. Однак його ефективність значною мірою залежить від можливості реального виконання, що залишається проблематичним у багатьох випадках. Виконання судових рішень потребує комплексного підходу, який включає реформування виконавчої служби, підвищення міжнародної співпраці, запровадження стимулів для добровільного виконання та удосконалення законодавчої бази. Лише за умови створення ефективної системи виконання судових рішень можна досягти високих стандартів правосуддя та забезпечити справедливість для всіх учасників правовідносин у цивільному процесі.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р., № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. С. 251. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
2. Русецька О. Мобілізація військовозобов'язаних виконавців матиме руйнівні наслідки для всієї системи примусового виконання рішень. *Судово-юридична газета*. 2024. URL : http://surl.li/ojgaql.
3. Постанова Верховного Суду від 30.06.2022 р. у справі № 5020-1129/2012. URL : http://surl.li/dacomx.
4. Про виконавче провадження: Закон України № 1404-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19.
5. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.
6. Фурса С. Я., Русецька О. О., Хорватова О. О. Цивільний та виконавчий процес: міжгалузеві зв'язки. *Особливості розгляду судами певних категорій справ та виконання судових рішень:* монографія. К. : Алерта, 2024. URL : http://surl.li/osdtxs.
7. Матвійчук Н. Шляхи вирішення проблеми тривалого невиконання судових рішень: порозуміння з судом або передача частини його повноважень виконавцю. *Юридична газета онлайн*. 2023. URL : http://surl.li/ekanfi.
8. Демчишак Ю. Ю. До поняття виконання рішень іноземних судів: національне законодавство та наукова доктрина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2024. С. 261-266. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/39.pdf.
9. Граціотова Г. О. Використання інноваційних технологій з метою підвищення ефективності функціонування судової системи України. *Економіка: реалії часу.* 2022. С. 25-32. URL : https://economics.net.ua/files/archive/2022/No6/25.pdf.
10. Боєру В. С. Юридичний науковий електронний журнал. *Львівський державний університет внутрішніх справ.* 2020. № 5.

Анна ЛЕЩЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН,
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА КРАЇН СКАНДИНАВСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

Скандинавська правова сім'я, або «північна» і «північноєвропейська», що пов'язано з географічним розташуванням скандинавських держав – це об'єднання національних правових систем Данії, Швеції, Норвегії, Фінляндії та Ісландії.

Взаємозв'язки скандинавських народів по-різному переплiталися упродовж багатьох століть. Протягом трьох століть всі Скандинавські країни перебували у складі однієї держави – Данського королівства на підставі Кальмарської унії 1397 р., а пізніше взаємовідносини між країнами мали союзницький характер аж до XIX та XX ст. Скандинавські країни мають однаковий клімат, ландшафт, виробництво, подібний спосіб життя, що й призвело до розвитку права. Проте головну роль у формуванні скандинавського права відіграли данський Кодекс короля Христіана V 1683 р. та Звід законів Шведської держави 1734 р. [1].

О. Зінченко, вивчаючи Конституції Скандинавських країн, зазначала, що всі Конституції належать до числа коротких за формою викладу, що в цілому є характерним для правової традиції цих країн. Їх спільною ознакою є відсутність у текстах преамбули. Конституція Королівства Данія становить 12 сторінок друкованого тексту, містить 11 частин та 89 статей; Республіки Ісландія – 15 сторінок, 7 глав і 81 статтю; Фінляндії – 29 сторінок та 131 статтю; Норвезького Королівства – 14 сторінок і 112 параграфів; Швеції – 26 сторінок і 153 параграфи. Проте саме Конституція Швеції відрізняється від конституцій інших Скандинавських країн, адже складається із 5 основних законів: Форми правління від 6 червня 1809 р.; Акта про Риксдаг від 10 лютого 1810 р.; Акта про успадкування престолу від 26 вересня 1810 р.; Акта про свободу друку від 12 вересня 1812 р. та Основного закону про свободу висловлювань 1991 р. А основу Конституції становить Форма правління, що містить 13 глав та перехідні положення. Саме це робить Конституцію Швеції

подібною до Конституції Великобританії, демонструючи вплив загального права [2].

Для Скандинавських країн характерно мати різні форми правління. Данія та Норвегія є дуалістичними монархіями, Швеція – парламентарною монархією, де функції короля є суто представницькими, а Ісландія та Фінляндія – президентськими республіками. В Конституціях дуалістичних монархій зазначається, що король призначає і відправляє у відставку уряд і бере активну участь у законодавчій діяльності. Відповідно до Конституції Норвегії, король також володіє виконавчою владою, самостійно обирає прем'єр-міністра та інших міністрів і звільняє їх та інших державних службовців, а також може видавати й скасовувати постанови щодо політичних та економічних питань [3]. Згідно з Основним законом Швеції «Главою держави є Король або Королева», однак керує державою обраний Риксдаг – однопалатний парлпмент, що нараховує 349 депутатів, і відповідальний перед ним уряд [5]. Проте, незважаючи на різні форми правління, у Конституціях усіх Скандинавських країн передбачена можливість відставки урядів у разі винесення їм парламентом вотуму недовіри. У Данії, Норвегії та Швеції такий акт здійснюють королі, а в Ісландії та Фінляндії – президенти.

В Конституціях Скандинавських країн є глави або розділи із різною кількістю статей чи параграфів, що присвячені правам та свободам громадян. Основний закон Данії викладає такі положення у частині VIII, яка не має назви і містить 14 статей із 17 пунктами до них, від ст. 71 до 85 [4]. Глава 2 Конституції Фінляндії називається «Основні свободи і права» і містить 17 параграфів – від 6 до 23 [3]. Глава 2 Конституції Швеції також має назву «Основні свободи і права» і містить 23 параграфи із 28 підпунктами до них [5].

Основні закони Ісландії, Фінляндії, Швеції та Норвегії передбачають врегулювання питань міжнародного характеру. В Норвегії не визнається пріоритет норм міжнародних договорів перед національним правом, тому усі міжнародні договори, що потребують законодавчого врегулювання або витрат державних коштів, направляються королем на ратифікацію парламентом [3]. Що стосується Швеції, то параграф 5-й глави 10-ї – «Відносини з іншими державами» – також передбачає передачу певних прав міжнародним об'єднанням трьома чвертями депутатів Риксдагу за тієї умови, що не змінюватимуться і не скасовуватимуться основні закони, Акт про Риксдаг, Закон про вибори до Риксдагу, а також будь-які свободи та права громадян [5]. Параграф 94-й – «Ратифікація і денонсація міжнародних угод» глави 8-ї – «Міжнародні відносини» Конституції Фінляндії передбачає можливість ратифікації або денонсації міжнародних угод простою більшістю. Проте постанова про зміни Основного закону, території держави або демократичних принципів ухвалюється двома третинами поданих голосів [3]. Стаття 21 2-ї глави Конституції Ісландії декларує, що президент республіки лише за дозволом Альтінга може підписувати договори, які містять відмову від прав на територію чи територіальні води або встановлення сервітуту на територію

чи територіальні води або пропонують зміну державної системи [6]. Щодо Конституції Данії, то вона не містить глави чи розділу про міжнародні відносини.

Таким чином, характерні риси конституційного права Скандинавських країн полягають в особливостях їхніх Основних законів, при формуванні яких ключову ролі відіграли такі критерії, як: спільність історичного походження, території, правових джерел та методів їхнього тлумачення, загальної політики державного правового розвитку, а однаковість мов, побуту, економіки, культури лише посилювали означені чинники. Щодо всіх Конституцій, то вони є короткими за формою викладу, не містять преамбул, розділів про статус органів місцевої влади, заявляють про врегулювання його окремими законами, затверджують одну й ту ж релігію як державну і одночасно проголошують свободу совісті. Проте Конституціям властиві й відмінності, які ніяк не впливають на приналежності до скандинавської правової сім'ї. Наприклад, Конституція Швеції складається із 5 Основних законів, передбачаються різні форми правління – парламентарні монархії та президентські республіки, парламенти відрізняються кількістю палат та назвами, як і назви урядів, а також не всі Конституції викладають сутність прав і свобод громадян та питань міжнародного характеру, які вирішуються окремими законами.

Список використаних джерел:

1. Погребняк С., Лук'янов Д., Биля-Сабадаш І. та ін. Порівняльне правознавство. К. : Право, 2012. 272 с.
2. Зінченко О. Конституції Скандинавських країн: порівняльний аналіз. Загальні питання правової науки. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2017. № 1. С. 58-68.
3. Коротюк О., Лавринович О. Конституції країн світу. Швейцарська Конфедерація, Королівство Норвегія, Фінляндська Республіка. ОВК, 2021. 180 с.
4. Коротюк О., Лавринович О. Конституції країн світу. Королівство Данія, Французька Республіка, Чеська Республіка, Республіка Польща. ОВК, 2021. 232 с.
5. Коротюк О., Лавринович О. Конституції країн світу. Королівство Бельгія, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Швеція. ОВК, 2021. 370 с.
6. Батан Ю. Конституція Ісландії – перша демократична конституція, розроблена народом. *Верховенство права очима правників-початківців:* матер. Всеукр. студ. наук. конф. Одеса, 2012. С. 87-89.

Елла ЛОГОЙКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ДЖЕРЕЛА ПРАВА МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Угоди між державами є фундаментальним елементом міжнародного права, забезпечуючи координацію взаємодії між різними суб'єктами міжнародної системи. Право міжнародних договорів охоплює сукупність принципів і норм, що регулюють порядок укладання, виконання та припинення договорів, мають центральне значення для розвитку міжнародного права в цілому. Це право є універсальним механізмом для створення обов'язкових норм між державами та іншими суб'єктами міжнародних відносин, зокрема, міжнародними організаціями. Через взаємодію з іншими інститутами міжнародного права, наприклад, з правом міжнародних організацій чи правом захисту прав людини, договори впливають на формування глобального правопорядку.

Термінологія, що використовується для позначення міжнародних угод, є складним і багатогранним аспектом міжнародного права, що відображає його динамічну природу та адаптивність до змінюваних умов міжнародних відносин. У сучасному правовому середовищі договори можуть носити різні назви, такі як конвенція, хартія, декларація, пакт або статут. І це різноманіття не лише підкреслює різні аспекти самих угод, але й відображає специфіку їх юридичного статусу та функціональної спрямованості. Конвенції та договори, як правило, мають чітко визначені права та обов'язки сторін, формулюючи конкретні юридичні зобов'язання. На відміну від них, декларації і меморандуми мають рекомендаційний характер, що свідчить про їхню мету – стимулювати діалог і співпрацю без накладання строгих юридичних вимог. Така класифікація угод забезпечує гнучкість у виборі правових механізмів, що дозволяє сторонам враховувати специфічні обставини та потреби в кожному окремому випадку.

Основні джерела права міжнародних договорів включають міжнародні звичаї, угоди та загальні принципи міжнародного права [1]. Міжнародний звичай, як одне з найстаріших джерел міжнародного права, продовжує

відігравати значну роль у регулюванні процедурних аспектів договірних відносин. Звичаєві норми не лише впливають на формулювання угод, але й визначають етапи ведення переговорів, структуру договорів та механізми їхнього тлумачення. Хоча сучасна практика міжнародного права дедалі більше кодифікується в рамках письмових угод, звичаєві правила залишаються актуальними і використовуються для заповнення прогалин у договірному регулюванні. Це підкреслює важливість історичного контексту та традицій у формуванні правової системи, де звичай може стати основою для вирішення спорів.

Загальні принципи права, такі як добросовісність, справедливість, рівність і невтручання, доповнюють договірні та звичаєві норми, надаючи їм моральної та юридичної легітимності. Ці принципи визначають не лише процедури укладання та виконання договорів, але й забезпечують їхню інтерпретацію в разі виникнення суперечок. Принцип добросовісності, наприклад, передбачає, що сторони угоди повинні виконувати свої зобов'язання чесно, уникати зловживань і діяти в дусі співпраці. Такі загальні принципи визнані міжнародним співтовариством і реалізуються незалежно від конкретних умов угод, слугуючи важливими орієнтирами у правовій практиці. Вони сприяють формуванню стабільних і надійних міжнародних відносин, оскільки створюють основу для взаєморозуміння та поваги між державами.

Важливу роль у формуванні права міжнародних договорів відіграє також юриспруденція міжнародних судів і арбітражних трибуналів. Рішення таких інституцій, як Міжнародний суд ООН або Постійна палата арбітражу, формують прецеденти, що сприяють тлумаченню та застосуванню договірних норм. Хоча прецеденти не мають формально обов'язкової сили для інших справ, вони слугують важливим орієнтиром для суддів та юристів при розгляді аналогічних випадків. Думки міжнародних органів і трибуналів також часто використовуються для вирішення складних питань, пов'язаних із застосуванням договорів.

Доктрина міжнародного права, представлена науковими працями провідних юристів і вчених, також відіграє важливу роль у розвитку права міжнародних договорів. Наукові дослідження та коментарі сприяють глибшому розумінню принципів і норм договірного права, а також допомагають виробляти нові підходи до вирішення правових проблем. Роботи науковців часто цитуються в рішеннях міжнародних судів та використовуються під час підготовки міжнародних договорів, що підкреслює їхнє значення для правозастосовної практики.

Міжнародні договори, як основне джерело права, є результатом формальної згоди суб'єктів міжнародного права, зокрема держав і міжнародних організацій, щодо встановлення взаємних прав і обов'язків. Договори мають юридично обов'язковий характер та слугують засобом регулювання широкого

спектра відносин, таких як економічне співробітництво, захист навколишнього середовища, права людини тощо.

У рамках кодифікації договірного права ключове значення мають універсальні конвенції. Серед них Віденська конвенція, яка стала базовим документом, що визначає порядок укладання, набуття чинності, тлумачення та припинення міжнародних договорів [2]. Її положення сприяють уніфікації підходів до регулювання договірних відносин між державами та зменшенню ризиків правових конфліктів.

Певні норми договірного права формуються під впливом рішень міжнародних організацій. Генеральна Асамблея ООН, наприклад, через свої резолюції сприяє розвитку принципів, які згодом можуть бути інкорпоровані в міжнародні договори або стати частиною звичаєвого права. Постанови міжнародних організацій часто мають рекомендаційний характер, але їх політичний вплив та авторитет значною мірою впливають на поведінку держав.

Укладання та реалізація міжнародних договорів також тісно пов’язані з внутрішнім правом держав. Конституційні положення та спеціальні закони визначають порядок участі держави в договірних відносинах та їх реалізації на національному рівні. Закон України «Про міжнародні договори України» деталізує порядок укладання, виконання та денонсації міжнародних договорів, забезпечуючи їх відповідність як міжнародним нормам, так і національним інтересам [3].

Підсумовуючи, зазначимо, що право міжнародних договорів є ключовим інструментом регулювання відносин між державами та міжнародними організаціями. Завдяки гармонійному поєднанню договірних та звичаєвих норм, а також впливу міжнародних організацій та національного права, міжнародні договори забезпечують сталість і передбачуваність у міжнародних відносинах. Водночас вони відіграють важливу роль у вирішенні глобальних проблем і підтриманні міжнародного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Бехруз Х. Н., Андрейченко С. С., Грушко М. В. та ін. Міжнародне публічне право: основи теорії: навч.-метод. посібник. Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. 252 с.

2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text.

3. Про міжнародні договори України: Закон України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text.

Тетяна ЛЯШЕНКО,
здобувач вищої освіти
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Дар'я КУШНІР,
викладач кафедри
юридичних дисциплін
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ТА УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ У КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ

Гендерна рівність у трудовому праві є одним із ключових аспектів соціальної справедливості та сталого розвитку суспільства. Це поняття охоплює рівні права та можливості для чоловіків і жінок у сфері праці, незалежно від їхньої статі, віку чи інших соціальних ознак. Гендерна рівність передбачає рівний доступ до працевлаштування, рівну оплату за рівноцінну працю, рівні умови праці та кар'єрного зростання, а також захист від дискримінації на робочому місці.

У міжнародному праві забезпечення гендерної рівності закріплено в низці документів, які встановлюють стандарти для держав-членів.

Основними є:

– Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979). Ця конвенція визнає необхідність ліквідації дискримінації жінок у всіх сферах, зокрема у трудових відносинах [7];

– Конвенції Міжнародної організації праці (МОП);

– Конвенція № 100 «Про рівну винагороду за працю рівної цінності» (1951): встановлює принцип рівної оплати незалежно від статі [8];

– Конвенція № 111 «Про дискримінацію в галузі праці та занять» (1958): спрямована на ліквідацію дискримінації у сфері праці [9];

– Конвенція № 156 «Про працівників із сімейними обов'язками» (1981): сприяє рівним можливостям працівників незалежно від їхніх сімейних обов'язків [10];

– Європейська соціальна хартія (переглянута, 1996). Гарантує рівні можливості для чоловіків і жінок у сфері зайнятості, а також захист від гендерної дискримінації [11].

Українське законодавство містить положення, спрямовані на забезпечення гендерної рівності у сфері праці. Основними актами є:

– Конституція України, стаття 24 гарантує рівність прав чоловіків і жінок у всіх сферах, включаючи працю, оплату, умови праці та соціальний захист [1];

– Кодекс законів про працю України (КЗпП). Стаття 2-1 забороняє будь-яку дискримінацію у сфері праці, включаючи гендерну. Стаття 17 визначає рівні права на працевлаштування незалежно від статі [2];

– Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Закріплює засади державної політики щодо досягнення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя, зокрема у трудових правовідносинах [3], та низка інших нормативно-правових актів.

Українське законодавство в цілому відповідає міжнародним стандартам у сфері гендерної рівності, однак на практиці спостерігаються значні виклики. Дискримінація у сфері оплати праці, недостатнє представництво жінок у керівних посадах та нерівний доступ до ресурсів залишаються актуальними проблемами. Впровадження міжнародних практик, зокрема механізмів гендерного аудиту та квот, може сприяти подоланню цих викликів.

Питання гендерної рівності є актуальним в будь-який час, а в умовах воєнного стану це питання набуває особливої ваги, оскільки кризи, спричинені збройним конфліктом, загострюють існуючі нерівності й створюють нові виклики для працівників обох статей.

Воєнний стан в Україні змінив характер трудових відносин та вплинув на становище жінок і чоловіків у сфері праці. Однією з основних проблем залишається гендерний дисбаланс у доступі до роботи, умовах праці та кар’єрних можливостях.

Війна суттєво вплинула на структуру зайнятості. Мобілізація чоловіків призвела до зміщення відповідальності за фінансове забезпечення родин на жінок. Водночас жінки стикаються з підвищеним ризиком гендерної дискримінації через стереотипне сприйняття їхньої ролі в суспільстві.

У період воєнного стану жінки залишаються недостатньо представленими в технічних спеціальностях, які стають більш затребуваними через відновлення інфраструктури. Наразі уряд затвердив експериментальний проєкт для навчання та працевлаштування жінок у тих сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені. «Погоджено пропозицію Міністерства економіки, Державного центру зайнятості стосовно реалізації протягом двох років експериментального проєкту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені. Затверджено Порядок реалізації експериментального проєкту та перелік професій для професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені» [12].

Гендерний розрив в оплаті праці, що становить близько 20 % (за даними Державної служби статистики України), зберігається навіть у кризових умовах. Це є прямим наслідком історичних дисбалансів і недостатньої ефективності державних механізмів контролю.

Прийнятий у березні 2022 року Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» спростив трудові процедури для роботодавців, але створив ризики для забезпечення рівності прав працівників. Наприклад, можливість розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця без додаткових обґрунтувань створює підґрунтя для дискримінації, зокрема й за гендерною ознакою.

Водночас ми розуміємо, що в умовах воєнного стану ці виклики посилюються, що вимагає адаптації існуючого законодавства, розробки нових механізмів і використання кращих міжнародних практик. Тому пропонуємо розглянути шляхи вдосконалення та подолання гендерних проблем у трудових відносинах.

По-перше, це, звичайно, удосконалення законодавчої бази. Внесення змін до Кодексу законів про працю України, а саме посилення норм, які гарантують рівну оплату праці чоловіків і жінок за рівноцінну роботу. Запровадження обов'язкових звітів роботодавців щодо дотримання принципу рівності в оплаті та працевлаштуванні (аналогічно до вимог у країнах ЄС).

Розробка гендерно чутливих законів, тобто прийняття законів, що сприяють участі жінок у нетрадиційних для них секторах економіки (наприклад, будівництво, інженерія).

Посилення відповідальності за дискримінацію – введення чітко визначених санкцій за дискримінацію за гендерною ознакою в процесі працевлаштування, оплати чи кар'єрного зростання.

Впровадження гендерного аудиту на підприємствах, що включає аналіз зарплат, доступу до кар'єрного зростання та умов праці.

Встановлення квот для жінок на керівних посадах у державних структурах і великих компаніях. Успішні приклади із Норвегії, Ісландії та Німеччини демонструють ефективність такого підходу у збалансуванні представництва жінок і чоловіків.

Надання податкових пільг або державної підтримки роботодавцям, які активно впроваджують гендерну політику. Фінансування програм з навчання та перекваліфікації жінок для роботи у високотехнологічних секторах.

Удосконалення механізмів забезпечення гендерної рівності у трудових правовідносинах є складним, але вкрай важливим завданням для України, особливо в умовах воєнного стану. Необхідно створити умови, які дозволять жінкам і чоловікам реалізувати свій професійний потенціал без дискримінації.

Комплексний підхід, що включає правове регулювання, підтримку на рівні роботодавців, професійне навчання та боротьбу зі стереотипами, здатен забезпечити довгостроковий ефект. Адаптація міжнародного досвіду дозволить Україні ефективніше впроваджувати ці зміни й інтегруватися в європейський правовий простір.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08.

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15.
4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17.
5. Про ратифікацію Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Закон України від 12.03.1981 р. № 1797-X. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1797-10.
6. Рішення Конституційного Суду України № 001-р/2020 від 04.02.2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20.
7. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979).
8. Конвенція МОП № 100 «Про рівну винагороду за працю рівної цінності» (1951).
9. Конвенція МОП № 111 «Про дискримінацію в галузі праці та занять» (1958).
10. Конвенція МОП № 156 «Про працівників із сімейними обов'язками» (1981).
11. Європейська соціальна хартія (переглянута, 1996).
12. Про реалізацію експериментального проєкту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 р. № 1302. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-shchodo-orhanizatsii-profesiinoho-navchannia-zhinok-dlia-pratsevlashtuvannia-u-sferakh-de-vony-buly-tradytsiino-nedostatno-predstavleni.

Ярослав МОСКАЛЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Микола РЕПАН,
старший викладач кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВІДМЕЖУВАННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ВІД СЕКСУАЛЬНОГО ДОМАГАННЯ

В Україні термін «сексуальні домагання» визначено в Законі від 8 вересня 2005 року «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Цей закон спрямований на усунення гендерної дискримінації та забезпечення рівних умов для обох статей. Відповідно до статті 1 сексуальні домагання включають дії сексуального характеру, які принижують або ображають осіб у трудових, службових чи інших відносинах. Закон зобов'язує роботодавців запобігати та захищати від випадків домагань.

Дослідниця В. Руфанова вважає сексуальні домагання проявом дискримінації, коли жінка може побоюватися негативних наслідків для своєї кар'єри через відмову. Домагання можуть чинитися як незнайомцями, так і особами, з якими жертва має трудові або службові стосунки [1].

Закон звужує поняття сексуальних домагань до випадків за наявності підпорядкування, оскільки більшість таких ситуацій трапляється на робочому місці. Згідно з Пояснювальною запискою до Стамбульської конвенції домагання часто відбуваються в контексті зловживання владою, і жертва з кривдником зазвичай знайомі, що підкреслює різницю в їхніх ієрархічних позиціях. Сфера дії Стамбульської конвенції не обмежується лише трудовою сферою.

В одному з документів ЄС сексуальні домагання визначаються як будь-яка форма сексуальної поведінки, що призводить до приниження гідності особи. У Законі від 8 вересня 2005 року це визначення є вужчим, оскільки стосується лише осіб у відносинах підпорядкування. Пропонується змінити формулювання на «осіб у трудових, службових, робочих відносинах», а також включити можливість домагань «без підпорядкування».

Крім того, Закон охоплює тільки словесні та фізичні дії, не враховуючи невербальні сексуальні домагання. Загалом розрізняють три форми домагань: вербальні (коментарі, жарти), невербальні (зображення, жести) та фізичні (неприпустимі дотики).

Важливими міжнародними документами є Конвенція МОП про викорінення насильства та домагань у сфері праці та Рекомендація № 206. Ці акти встановлюють стандарти для усунення насильства і домагань у робочому середовищі, проголошуючи право кожної особи на безпеку на робочому місці.

Йдеться про найманих працівників та інших зайнятих осіб, незалежно від їхнього статусу, включаючи стажистів, учнів та здобувачів вакансій. Стратегія гендерної рівності на 2020-2025 рр. закликає до гармонізації на європейському рівні щодо форм гендерного насильства, зокрема сексуального домагання, та підтримує ратифікацію Конвенції МОП [3].

Стамбульська конвенція зобов’язує держави криміналізувати дев’ять типів поведінки, серед яких і сексуальне домагання (ст. 40). Вона вимагає, щоб країни вживали заходів для визнання цих дій злочинами. Багато міжнародних договорів, укладених в рамках Ради Європи, використовують аналогічну формулу щодо криміналізації окремих злочинів.

Нова формула не створює для держав-учасниць якісно інших зобов’язань, ніж Стамбульська конвенція, але підкреслює, що зобов’язання мають характер мінімального стандарту. Обидві формули вимагають від держав заборонити відповідні типи поведінки під загрозою кримінальних покарань.

Розглянемо ст. 40 Стамбульської конвенції, що стосується «Сексуального домагання». У ній зазначається, що держави повинні вжити заходів для забезпечення кримінальної або іншої юридичної відповідальності за будь-яку небажану вербальну, невербальну чи фізичну поведінку сексуального характеру, що порушує гідність особи. Це положення є «ослабленим», оскільки держави можуть застосовувати не тільки кримінальні, але й інші санкції [4].

Таку оцінку підтверджують пункти Пояснювальної доповіді, де зазначається, що сексуальне домагання може регулюватися як кримінальним, так і цивільним законодавством. Крім того, рекомендації GREVIO уряду Польщі підкреслюють необхідність кримінальної або іншої відповідальності за сексуальні домагання. Ця дискреція, хоч держави зобов'язані мати положення щодо сексуальних домагань, ілюструє гнучкість Стамбульської конвенції як сучасного міжнародного документа.

Отже, ст. 40 Стамбульської конвенції не зобов'язує Україну негайно визнати сексуальне домагання кримінальним правопорушенням. Україні достатньо класифікувати це як адміністративний проступок або забезпечити цивільний захист прав потерпілих. Наприклад, ст. 78(3) Конвенції дозволяє державам використовувати некримінальні санкції для психологічного насильства та переслідування, однак Україна не зробила відповідних застережень при ратифікації [4].

Таким чином, Україні слід криміналізувати поведінку, передбачену Конвенцією. У проєкті нового Кримінального кодексу не передбачено переслідування як окремий тип злочину, але сексуальне домагання пропонується визнати кримінальним правопорушенням. Це не відповідає зобов'язанням, визначеним Конвенцією, і вказує на труднощі у забезпеченні відповідності між міжнародними договорами та національним законодавством.

Крім того, кримінально-правова протидія сексуальному домаганню в Україні часто пов'язується зі ст. 154 КК «Примушування до вступу в статевий зв'язок», що зазначено в методичних рекомендаціях Міністерства юстиції України. Деякі експерти вказують на можливість юридичної оцінки «сексторції» у контексті сексуальних домагань від викладачів чи адміністрації університетів [3].

Один зі співавторів цієї публікації, разом із Є. Письменським, підкреслював, що сексуальні домагання мають бути підставою для кримінальної відповідальності, особливо у випадках примушування потерпілої особи до сексуальних дій, зокрема з третьою особою. У науковому коментарі до ст. 154 КК примушування до вступу в статевий зв'язок трактують як прояв сексуальних домагань згідно зі ст. 40 Стамбульської конвенції. Е. Кісілюк зазначає, що примушування завжди буде сексуальним домаганням, але не всі сексуальні домагання виражаються лише в примушуванні.

В. Руфанова констатує, що в Україні існує поширене сприйняття, згідно з яким сексуальні домагання – це лише примушування до статевого контакту [1].

О. Харитонова пропонує вдосконалити ст. 154 КК, сформулювавши її так: «Небажана дія сексуального характеру, що створила залякувальне, вороже або принизливе середовище». Також у новій редакції Кодексу про адміністративні правопорушення сексуальне домагання визначається як «небажана дія сексуального характеру, що мала на меті створення залякувального середовища» [2].

Пояснювальна доповідь до Стамбульської конвенції підкреслює, що сексуальне домагання передбачає створення небезпечного середовища, яке має на меті приниження гідності жертви. Однак основне зауваження щодо пропозицій О. Харитонової полягає в тому, що проблему криміналізації сексуального домагання недоцільно пов'язувати зі ст. 154 КК, оскільки це суперечить Стамбульській конвенції [2].

Ст. 36 конвенції, що стосується сексуального насильства, є обов'язковою для криміналізації, на відміну від ст. 40, яка стосується сексуального домагання. Пропозиції щодо адміністративної відповідальності за сексуальні домагання без насильницьких ознак також ігнорують цю відмінність.

Безпідставно відкидається специфіка сексуального домагання як окремого типу поведінки, відмінного від сексуального насильства. Сумнівною є теза, сформульована у висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради щодо законопроєкту про адміністративні правопорушення, що нова ст. 173-7 «Сексуальне домагання» створить конкуренцію з нормами КК та призведе до уникнення кримінальної відповідальності. Запровадження адміністративної відповідальності ставить питання про процесуальну здійсненність переслідування, адже без досудового розслідування важко буде встановити факти сексуальних домагань [3].

Ст. 40 Стамбульської конвенції підкреслює небажаність відповідної поведінки, але у версії проєкту від 30.01.2023 цей нюанс не враховано. Люди сприймають сексуальні домагання по-різному, тому визначення «середовища» в законодавстві потребує уточнення. В актуальній версії проєкту виправлено недолік диспозиції, яка чітко визначає дії, що складають сексуальне домагання. Однак залишається питання, як можна чинити дію шляхом створення негативного середовища [4].

Логічно, що створити негативне (залякувальне, вороже, принизливе) середовище навколо жертви сексуального домагання можна через певні дії, оскільки сексуальне домагання є продовжуваним кримінальним правопорушенням. Німецький дослідник Томас Вайгенд зауважив, що визначення сексуального домагання в проєкті відповідало ст. 40 Стамбульської конвенції, але виникає питання, чому для кримінальної відповідальності потрібно створювати ворожу обстановку, якщо вже порушується сексуальна автономія жертви.

Порівняння ст. 40 конвенції та ст. 4.5.10 проєкту показує, що негативне середовище є факультативним для конвенційного розуміння, але обов'язковим для проєктованого. Цей аспект залишається без відповіді. Також виникає питання, чи завжди порушення гідності очевидне у випадках сексуальних посягань, чи його потрібно додатково встановлювати.

Висновки дослідження такі:

1) в Україні не існує такого чітко визначеного виду кримінального правопорушення, як сексуальне домагання;

2) поширений підхід, що пов'язує протидію сексуальному домаганню зі ст. 154 КК, є хибним, адже відкидає специфіку сексуального домагання;

3) юридична наука поки що не має розвинених напрацювань у цій сфері, тому слід підтримати розробників проєкту у прагненні орієнтуватися на ст. 40 Стамбульської конвенції.

Основний недолік проєкту полягає в тому, що негативне середовище є факультативним для конвенційного розуміння, але обов'язковим для проєктованого. Це може ускладнити застосування закону у випадках, коли домагання не супроводжується створенням негативного середовища. Виконання зобов'язань, зумовлених ратифікацією Стамбульської конвенції, має бути виваженим і кваліфікованим, з урахуванням зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Руфанова В. М. Сексуальні домагання як форма ґендерно зумовленого насильства. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2021. № 5. С. 128-132.

2. Рямзіна А. Ю. Удосконалення суб'єктного складу сексуальних домагань щодо жінок у сфері праці. На*уковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2022. № 72(2). С. 179-183.

3. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту. URL : https://new criminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf.

4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина, 11 травня 2011 р.), та Пояснювальна доповідь. К. : Вид-во «К.І.С.» 2014. 189 с.

Вадим ОВЧАРЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Володимир КИЯН,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З ПІДСТАВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ КОНТРАКТОМ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Припинення трудового договору є важливим аспектом трудового права, що особливо актуально в умовах воєнного стану. Воно включає в себе різні підстави та процедури, які регулюють відносини між роботодавцем і працівником. В умовах збройних конфліктів та надзвичайних ситуацій

виникає необхідність адаптації норм трудового законодавства, щоб забезпечити стабільність у відносинах між сторонами та захист прав працівників.

Актуальність теми обумовлена сучасними викликами, з якими стикається суспільство в умовах воєнного стану, та необхідністю забезпечення правових гарантій для працівників. Сучасні тенденції у сфері трудового права вимагають гнучкості та адаптації норм, що регулюють припинення трудових договорів, з урахуванням особливостей воєнних умов. А збройний конфлікт, розпочатий в 2022 році, вимагає оперативного реагування на зміни в законодавстві та практиці його застосування у трудових відносинах.

Протягом 2022-2023 років в Україні були зафіксовані численні випадки припинення трудових договорів через мобілізацію, закриття підприємств і скорочення штату. В умовах воєнного стану підприємства стикалися з серйозними фінансовими труднощами, що призводило до вимушеного скорочення персоналу. Наприклад, деякі компанії, що працювали у сферах, безпосередньо пов’язаних із споживчими послугами, були змушені зупинити свою діяльність через зниження попиту та втрату ресурсів. Це призвело до масових звільнень, що викликало необхідність перегляду норм, що регулюють процедури припинення трудових договорів.

Крім того, у період мобілізації значна кількість працівників отримала повістки і була призвана на військову службу, що автоматично призвело до припинення їхніх трудових відносин. Це викликало ряд правових питань, пов’язаних із компенсацією та забезпеченням прав працівників, що були мобілізовані.

Припинення трудового договору може відбуватися за різними підставами, передбаченими законодавством та контрактом. Основними підставами є: ініціатива працівника, ініціатива роботодавця, закінчення терміну дії договору, а також випадки, коли договір припиняється з причин, пов’язаних зі змінами в організації виробництва чи ліквідацією підприємства.

В умовах воєнного стану важливо розглянути специфіку припинення трудових договорів, що може включати:

– скорочення чисельності або штату працівників. У період війни підприємства можуть зазнавати значних фінансових труднощів, що може призводити до скорочення штату;

– проведення мобілізації. Мобілізація військовослужбовців може призвести до автоматичного припинення трудових відносин;

– вимушене призупинення діяльності підприємства. У разі неможливості продовження роботи через бойові дії підприємство має право припинити трудові відносини.

Ці підстави повинні бути чітко регламентовані в контракті та відповідати нормам законодавства, що забезпечує правову визначеність для обох сторін.

Сучасні методологічні підходи до аналізу припинення трудових договорів зумовлені необхідністю врахування специфіки правового регулювання в умовах воєнного стану. Важливими аспектами є:

– аналіз нормативно-правових актів. Вивчення чинного законодавства, яке регулює трудові відносини, включаючи Кодекс законів про працю України, закони України про мобілізацію та воєнний стан;

– вивчення практики застосування норм трудового права. Аналіз судової практики щодо спірних питань, пов'язаних із припиненням трудових договорів у період воєнного стану;

– консультації з експертами. Проведення інтерв'ю та опитувань з практикуючими юристами та трудовими експертами для збору думок щодо практичних аспектів припинення трудових договорів у складних умовах;

– практичне застосування знань і навичок. Практичне застосування норм трудового права в умовах воєнного стану вимагає особливої уваги до дотримання прав працівників.

Порядок припинення трудового договору має включати:

– ведення документації. Роботодавець зобов'язаний вести належну документацію, що підтверджує причини та процедури припинення трудових договорів;

– оповіщення працівників. У разі припинення трудового договору працівники повинні бути заздалегідь повідомлені про причини та умови такого рішення;

– виплата компенсацій. У разі звільнення працівники мають право на отримання компенсацій відповідно до законодавства.

Ці аспекти є важливими для забезпечення прав працівників у період воєнного стану та підтримання стабільності в трудових відносинах.

Таким чином, реалії війни в Україні підкреслили необхідність активного впровадження нових норм у трудове законодавство, яке б дозволяло регулювати ситуації, пов'язані із припиненням трудових договорів в умовах воєнного стану. Зокрема, важливою стала адаптація підходів до документування, оповіщення працівників та забезпечення їхніх прав у випадках, коли трудовий договір припиняється з підстав, передбачених контрактом.

Таким чином, сучасні вимоги до трудового права вимагають гнучкості та ефективності у врегулюванні трудових відносин у складних умовах, що знову підкреслює актуальність цієї теми.

З урахуванням вищевикладеного слід зазначити, що припинення трудового договору з підстав, передбачених контрактом, в умовах воєнного стану є складним і багатогранним процесом, що потребує чіткого регулювання. А захист прав працівників, а також стабільності у трудових відносинах в умовах кризових ситуацій спонукає до актуальності даної теми. Сучасні методологічні підходи до вивчення цього питання дозволяють адаптувати правове регулювання, враховуючи специфіку воєнних умов.

Важливо забезпечити належне виконання норм трудового законодавства, документування процесу припинення трудових договорів, а також захист

прав працівників через відповідні компенсації. В умовах війни особливо важливо підтримувати правову визначеність у трудових відносинах, щоб забезпечити баланс між інтересами роботодавців і правами працівників.

Список використаних джерел:

1. Основні зміни, запроваджені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX: інформаційне повідомлення. URL : https://www.president.gov.ua/news/osnovni-zmini-zaprovadzheni-zakonom-ukrayini-pro-organizac-77707.
2. Порядок розірвання трудового договору в умовах воєнного стану. URL : https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/poryadok-rozirvannya-trudovogo-dogovoru-v-umovah-voyennogo-stanu/
3. Основні зміни, запроваджені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX: інформаційне повідомлення. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%83/
4. Призупинення трудового договору в умовах воєнного стану. URL : https://prokadry.com.ua/article/5045-yak-oformiti-prizupinennya-trudovih-vdnosin-na-chas-vonnogo-stanu.

Олена ОГУРЧЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО,
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після Другої світової війни на європейському континенті у 1949 р. була створена міжнародна регіональна організація Рада Європи. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) є основою правової бази Ради Європи. Виконання зобов'язань за Конвенцією є важливим компонентом для євроінтеграційного курсу Української держави. Вступ до Європейського Союзу зобов'язує державу гарантувати високий рівень забезпечення прав людини. Тому Конвенція є досить важливим джерелом права в Україні, що не лише впливає на трансформацію

національного законодавства, але й забезпечує належний правовий захист громадян на національному та міжнародному рівнях в умовах воєнного стану.

Обрана проблематика має важливе як теоретичне, так і практичне значення, та є актуальною в контексті системних зусиль України у напрямі розвитку правової системи. Дослідженням цієї тематики займалися: Т. Анцупова, К. Бережна, М. Бурменський, В. Буткевич, О. Банчук, О. Волков, Т. Дудаш, В. Завгородній, Є. Калюжна, М. Кармальська, І. Ковальчук, Л. Луць, Н. Петрова, П. Рабінович, М. Слабан, І. Совсун, Г. Христова, С. Цебенко, О. Чепік-Трегубенко, С. Шевчук та інші.

З часу ратифікації Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вона сприяла розвитку правової системи загалом та правової культури зокрема у нашій державі у сфері забезпечення прав людини. Так, з'явилась можливість громадянам звертатися до міжнародної судової інстанції – Європейського суду з прав людини. Це, до речі, також сприяло вдосконаленню судової системи та підвищенню стандартів правосуддя в Україні. Національні суди поступово почали застосовувати положення Конвенції безпосередньо у своїх рішеннях. Нині прецеденти ЄСПЛ є невід'ємною частиною української правової системи. Водночас справедливо відзначити, що незважаючи на вказане, виникають окремі практичні проблеми у застосуванні практики ЄСПЛ в Україні.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод посідає особливе місце у правовій системі України та є важливим джерелом права. Сьогодні українські науковці стверджують, що в Україні здійснено якісний перехід від доктрини так званого «діалектичного дуалізму», характерної для адміністративно-командної системи, до принципової відкритості щодо міжнародного права на засадах моністичної доктрини, характерної для більшості держав-членів Ради Європи [1; 6]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та функціонування Європейського суду з прав людини мають вагоме значення для забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні, адже під час воєнних дій відбуваються масові порушення прав людини, передбачені Конвенцією, зокрема: право на життя, заборона катування, право на справедливий суд, право власності, право на приватність тощо.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод стала першим міжнародним правозахисним документом, що спрямований на захист широкого спектру громадянських і політичних свобод. Найбільш революційним положенням Конвенції стало закріплення норми щодо контролю з боку Європейського суду з прав людини у випадках, коли ініціатором процесу є окрема особа, а не держава. Конвенцією встановлено певний стандарт у сфері прав і свобод людини, який ці держави-учасниці Конвенції зобов'язані гарантувати [2-4; 6]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод стала першим міжнародним правозахисним

документом, спрямованим на захист широкого спектру прав людини, що запровадив ефективний контрольний механізм.

Незважаючи на суттєві досягнення у застосуванні положень Конвенції в Україні, все ж науковці відзначають низку викликів. Так, на думку Т. Анцупової, часто рішення ЄСПЛ щодо України залишаються невиконаними або виконуються із значними затримками, що підриває довіру громадян до правової системи та міжнародних інституцій. Вчена наголошує, що для вирішення такої проблеми необхідно створити ефективний механізм виконання рішень ЄСПЛ на національному рівні [5]. Загалом перспективи подальшого розвитку застосування Європейської конвенції в Україні залежать від вдосконалення правової системи, підвищення рівня підготовки суддів та адвокатів, а також від політичної волі до повного дотримання міжнародних зобов'язань. Зауважимо, що в умовах воєнного стану в Україні цей процес дещо ускладнено, що не залежить від волі української влади та громадян.

Отже, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є важливим джерелом права для України та у механізмі забезпечення прав людини у звичайних умовах та особливий період (зокрема, воєнний стан). Окрім того, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод уможливлює розвиток національного законодавства та української правової системи у цілому. Належне застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та виконання рішення Європейського суду з прав людини свідчить про здатність держави виконувати свої міжнародні зобов'язання та забезпечувати права і свободи людини.

Список використаних джерел:

1. Шевчук С. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод: практика застосування та принципи тлумачення у контексті сучасного українського праворозуміння. URL : http://eurocourt.in.ua /Article.asp?AIdx=416.
2. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу: навч. посібник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. С. 223.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text.
4. Лобасюк І. Місце Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини в Конституції та праві України. URL : http://www.judges.org.ua/seminar21-2.htm.
5. Анцупова Т. А. Правові питання реалізації Протоколу № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Український часопис міжнародного права*. 2019. С. 55-60.
6. Цебенко С. Б. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і протоколи до неї. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 596-598.

Катерина ПАНАСЮК,
здобувач вищої освіти
юридичного факультету
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Науковий керівник:
Руслана МАКСАКОВА,
в.о. завідувача кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

«Держави стоять не на династії,
а на внутрішній єдності і силі народу»
Олена ТЕЛІГА

ОМБУДСМАН УКРАЇНИ: ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Найголовнішими принципами, що слугують фундаментом демократичної форми держави, є конституційні принципи, які, своєю чергою, визначають основну мету парламентського контролю. Для того, щоб суспільство почувало себе в безпеці та відчувало підтримку зі сторони влади, законодавець передбачив посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, діяльність якого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відміняє їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод [1].

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України права людей були порушені. Особливо постраждали люди, які набули статусу внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), бо саме в них відібрали першочергові конституційні права: право на житло, на свободу переміщення, на працю, на соціальні гарантії, на медичну допомогу, на таємницю листування, невтручання у приватне життя та інші. В окупації люди позбавляються звичних у мирний час конституційних прав, а на території, де через агресію тимчасово не діє Конституція – немає життя для вільних людей нашої країни. Враховуючи власний досвід життя в окупації, можу сказати, що повна відсутність права в усіх його проявах повертає до давнього минулого, де люди опираються тільки на відчуття власного переконання в своїй правоті та повній відсутності об’єктивності. Відсутність контролю з боку влади – це шлях до розрухи та хаосу, який наче переміщає

тебе в паралельну реальність, пригнічує та змушує відчувати безпорадність. Багато сімей зіштовхуються з ситуацією, коли окупант силоміць забирає їх близьких без можливості подальшого зв'язку, переслідуючи лише особисті інтереси та бажання залякати населення, посіяти страх. Таким чином, виникає, на мій погляд, головна проблема нашого народу та влади – полон.

Покинувши окуповану територію, вас може очікувати новий ряд проблем, оскільки через велику хвилю ВПО зростає потреба у житлі, роботі, у тимчасовій матеріальний підтримці з боку держави, а при наявності дітей шкільного віку – пошук школи та робота над адаптацією дитини на новому місці серед нового оточення. Проте відчуття довгоочікуваної свободи дає сили перебороти всі ці труднощі. Для вирішення цих проблем існують програми державної підтримки, в яких держава надає у користування житло для громадян, які з різних підстав втратили свої будинки. У випадку війни – це обстріл, переміщення з окупованої території або беззаконне позбавлення житла з боку окупаційної влади. Існує програма фінансової допомоги у вигляді виплат як на дітей, так і на дорослих. На жаль, війна продовжується, а кількість людей, які потребують допомоги, зростає від постійних обстрілів та руйнувань, через що програми для ВПО або не працюють повною мірою, або призупиняються через незмогу функціонувати, бо є проблема в нестачі ресурсів.

Нещодавно моє орендоване житло постраждало від нічного обстрілу міста КАБами. Окрім цього, є постраждалі мирні люди, які не думали, що ніч для них закінчиться на операційному столі реанімаційного відділення лікарні. Через ці події психічний стан постійно перебуває в напрузі, тому виникає потреба у допомозі фахівців з психології, щоб хоч якось полегшити моральний стан громадян нашої країни.

Враховуючи вищенаведене, бачимо, що не тільки громадяни, а й вся правова система нашої держави зіштовхнулася з проблемою неготовності на законодавчому рівні до війни. Звичайно, такі події складно передбачити, проте світ диктує свої правила та показує нові реалії. Конституція України хоча і закладає засади щодо визначення специфіки реалізації прав та обов'язків громадян під час воєнного стану, проте, вважаю, що для більш детального розуміння норм доречно мати окремий розділ, який не дозволить порушувати права людей неправильним тлумаченням з боку некомпетентних осіб. Таким чином, конституційна норма буде тлумачитися правильно і зрозуміло для всіх суб'єктів права.

Наразі в Україні існує посада Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, яка забезпечує допомогу в належній реалізації конституційних прав, забезпечує контроль за захистом цих прав та активно виступає на стороні дотримання закону та норм Конституції. Проте слід зауважити, що закон, який регулює діяльність Уповноваженого, теж формувався у мирний час, без деталізації його дій в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Реалії життя вимагають доопрацювання нормативно-

правового регулювання статусу нашого омбудсмана в умовах війни, зокрема його взаємодії з особливо незахищеними в умовах воєнного стану категоріями громадян України. Ними, на мій погляд, є ВПО, рідні військовослужбовців, які знаходяться в полоні або визнані загиблими чи зниклими безвісти, військові, які зазнали через поранення суттєві пошкодження здоров'я, що призвели до інвалідності, або військові, які втратили кінцівки.

Оскільки стаття 13 ЗУ «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» передбачає права Уповноваженого та перелік цих прав, то пропоную ряд наступних пропозицій щодо вдосконалення діяльності Уповноваженого в умовах воєнного стану, а саме:

1) розробити діючий механізм контролю за дотриманням конституційних прав ВПО, тобто чітко усвідомлювати та розуміти потреби людей, які захищаються Конституцією України;

2) тісний безперервний контакт з особами, які постраждали від воєнних дій, бо кожен громадянин має право на невідкладну допомогу, якщо його конституційні права були порушені;

3) контроль за якістю надання допомоги;

4) захищати права ВПО у разі дискримінації за мовними та релігійними ознаками, бо наша країна багата на різні побутові традиції, мову та релігійну приналежність, а Конституція захищає права своїх громадян у різних сферах життя;

5) розробити безкоштовну програму медичної та психологічної реабілітації для осіб, які фізично/морально постраждали від дій ворога, у всіх медичних закладах країни.

При чіткому механізмі створення та регулювання цих пропозицій можна значно полегшити життя громадян, бо влада повинна піклуватися про реалізацію конституційних гарантій, а наш обов'язок як громадян – допомагати шукати шлях вирішення проблем через пропонування ідей та волонтерство.

При всій складній ситуації, яка відбувається в нашій країні, хочеться згадати вислови діючого омбудсмана Дмитра Валерійовича Лубінця. Він зазначав, що найбільше багатсво України – це її люди. Якими б різними ми не були, кожен має у собі дух свободи, всі різні, але всі – рідні. Ми всі, ви та я, повинні цінувати один одного, цінувати зусилля один одного та робити все, щоб наша країна ставала кращою навіть у час війни. Кожен день – це шанс допомогти людям, кожен день – це шанс стати кращою версією себе.

Війна закінчиться, а пам'ять про добрі справи буде жити вічно!

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». *Відомості Верховної Ради України.* 1998. № 20. Ст. 99.

Катерина ПЕТРИЧЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО,
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОЗАСТОСОВНІ ПОМИЛКИ: ПРИЧИНИ ПОЯВИ ТА ШЛЯХИ УСУНЕННЯ

Протягом свого життя кожна людина часто робить помилки в різних сферах життєдіяльності. І це не завжди призводить до негативних наслідків для того, хто їх зробив, навпаки, тим самим людина набирається досвіду і вже надалі старається не допускати подібних помилок, але при цьому робить інші. Така риса відрізняє людину від запрограмованого робота, адже саме через помилки ми вчимося та розвиваємося. Незважаючи на звичний характер таких помилок, людина є предметом вивчення багатьох наук, таких як філософія, соціологія, психологія, історія, педагогіка, наука права також не стоїть осторонь. Більше того, саме право регулює суспільні відносини, встановлює межі поведінки та визначає, які помилки вважаються прийнятними чи допустимими, а які – порушенням юридичних норм, що тягне за собою юридичну відповідальність та відповідні санкції. Важливість правильного регулювання поведінки особи та врахування її помилок є ключовим у забезпеченні справедливості та стабільності у суспільстві. Однак ще більш важливим та державотворчим виступає питання правозастосовних помилок, тобто коли йдеться про діяльність органів публічної влади. Тож обрана проблематика характеризується як теоретичним, так і практичним значенням.

Проблематику правозастосовних помилок досліджували багато українських та зарубіжних вчених, а саме: Ю. Бондар, С. Бобровник, С. Гаврилюк, А. Красницька, Л. Костюк, В. Костицький, О. Кулініч, В. Лемак, О. Міневич, О. Петришин, О. Чепік-Трегубенко та інші.

Під правовою помилкою Л. Костюк та В. Колодяжна розуміють «встановлений компетентним на те органом у рамках спеціального юридичного процесу, вираженого у відповідному правовому акті юридичний факт, що тягне за собою виникнення або припинення правовідносин, а також заходи щодо усунення негативних наслідків через неправильну правотворчість та правозастосування» [1, с. 11].

Щодо поняття правозастосовної помилки, то С. Гаврилюк у своєму дослідженні зазначає, що «правозастосовна помилка є різновидом правової помилки. Вона виникає у правозастосовному акті як наслідок недотримання

суб'єктом або учасником правозастосовного процесу певних правил, зокрема правил юридичної техніки, законів формальної логіки та норм сучасної української мови. Така помилка призводить до викривлення дійсності та перешкоджає реалізації прав і встановленню об'єктивної істини у конкретному випадку, що, в свою чергу, може стати причиною прийняття неякісного за формою або змістом акта» [2, с. 62]. Причинами появи правозастосовних помилок, на думку С. Гаврилюка, є:

- низька якість нормативних правових актів;
- недостатня юридична кваліфікація посадових осіб, які здійснюють правозастосовну діяльність;
- недобросовісне ставлення до виконання службових обов'язків при складанні правозастосовного акта чи при розгляді конкретної справи;
- умисне вчинення посадовими особами неправомірних дій при розгляді конкретної справи;
- вади професійної підготовки та недостатній досвід роботи;
- індивідуальні психологічні особливості особи;
- недбалість, упущення й недоліки в роботі;
- слабкий або недостатній контроль за правозастосовною діяльністю [2].

Оскільки будь-яка правозастосовна діяльність в ідеалі має бути безпомилковою, з помилками в юридичній сфері треба боротися. Для цього потрібно встановити причину помилки. При уважному розгляді причин появи правозастосовних помилок можна зробити висновок, що всі вони зводяться до єдиного знаменника – помилка правозастосовника. Як правило, помилки відбуваються в силу особливих суб'єктивних чинників, наприклад, через відсутність професійних знань, юридичну безграмотність правозастосовника, нерозуміння ним сенсу застосовуваних правових норм або через недооцінку фактичної ситуації, що склалася. Правозастосовник може бути просто не готовий до здійснення професійної правозастосовної діяльності через відсутність у нього таких якостей як організованість, дисциплінованість, критичність, принциповість, швидкість мислення.

Нерідко правозастосовні помилки виникають через упередженість правозастосовника. Одним із прикладів такого явища є так званий обвинувальний ухил у правозастосуванні, коли посадовець схильний вважати особу винною ще до ретельного аналізу доказів та обставин справи. Це призводить до порушення принципу презумпції невинуватості та може призвести до неправомірних рішень. З іншого боку, іноді трапляється інша крайність – схильність до виправдання будь-яких дій, навіть тих, що суперечать праву та суспільним нормам. Така ідеалізація права та юридичної практики, в поєднанні з надмірною ліберальністю, може підривати справедливість та правопорядок. Усі ці форми упередженості підкреслюють необхідність об'єктивності, неупередженості та ретельного аналізу кожного випадку в правозастосовній діяльності для досягнення справедливого вирішення.

На думку О. Міневич, напрямами попередження правозастосовних помилок є:

1) дотримання компетенційних настанов – при реалізації норм необхідно виходити з єдності прав та обов'язків державного органу, що є невід'ємною позицією теорії права;

2) колізійне регулювання дискреційних повноважень – виконавчо-розпорядча діяльність неможлива без певного простору вільного розсуду посадових осіб. Саме тому органи державної влади мають деякі дискреційні повноваження, що дозволяють діяти за розсудом залежно від обставин;

3) правильна оцінка юридико-лінгвістичних характеристик правової норми – будь-який нормативний правовий акт будується з позицій загальновизнаних правил юридичної техніки, чіткості, зрозумілості мови [3].

Також додамо, що для профілактики помилок необхідно мати необхідну інформацію про них. Тут велика роль має відводитися статистичним заходам. Ці заходи повинні бути спрямовані не лише на механічний облік допущених помилок і зафіксованих порушень законності, але й на глибший аналіз правозастосовної практики. Це дозволить не лише підраховувати кількість порушень, а й оцінювати якість прийнятих рішень, виявляти тенденції та причини помилок. Важливим аспектом є також ідентифікація осіб, які часто допускають помилки в своїй професійній діяльності, навіть маючи належний рівень знань та навичок.

Отже, правозастосовні помилки є невід'ємною складовою правозастосовної діяльності, що потребує постійної уваги та вдосконалення. Вони можуть виникати через різні причини: недостатню кваліфікацію фахівців, недосконалість законодавства або упередженість під час ухвалення рішень. Незважаючи на те, що помилки є природною частиною діяльності людини, у сфері права їхня наявність може призводити до негативних наслідків для суспільства та окремих осіб. Тому вкрай важливо не лише виявляти та виправляти такі помилки, але й запобігати їм шляхом підвищення кваліфікації правозастосовців, аналізу існуючої практики та вдосконалення нормативно-правової бази.

Список використаних джерел:

1. Костюк Л. В., Колодяжна В. В. Помилки, що виникають при написанні нормативно-правових та індивідуальних актів. *Актуальні питання реформування правової системи:* матер. XIX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 22-23 жовтня 2022 р.). С. 11-12.

2. Гаврилюк С. В. Юридичні помилки: поняття, класифікація, причини виникнення та шляхи подолання (усунення). *Часопис Київського університету права.* 2021. С. 60-65.

3. Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження: дис. …. канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2021. 251 с.

Анастасія ПИВОВАРОВА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Лілія ФОКША,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ І СКЛАД ФІНАНСОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Фінансово-правова відповідальність є важливим інститутом фінансового права, який забезпечує дотримання норм, що регулюють мобілізацію, розподіл та використання фінансових ресурсів. Фінансова відповідальність виступає механізмом, через який держава гарантує виконання фінансових зобов'язань, а також попереджає і карає правопорушення у фінансовій сфері.

Фінансово-правова відповідальність визначається як юридична відповідальність за порушення норм фінансового законодавства. Вона охоплює різні види правопорушень, включаючи податкові, бюджетні, валютні та банківські. Відповідно до закону, фінансово-правова відповідальність передбачає юридичні наслідки для суб'єктів, які вчинили порушення.

Об'єктом фінансово-правової відповідальності є встановлений державний порядок формування, розподілу та використання державних фондів грошових коштів. Цей порядок охороняється заходами фінансово-правової відповідальності, що забезпечує контроль над фінансовими ресурсами. Суб'єктами фінансово-правової відповідальності можуть бути як індивідуальні, так і колективні особи. Це включає одержувачів бюджетних коштів, суб'єктів підприємницької діяльності, які надають фінансові послуги, а також посадових осіб, відповідальних за виконання фінансових норм [1, с. 9].

Об'єктивний бік фінансово-правової відповідальності включає дії або бездіяльність, заборонені фінансовим правом. До дій належать, наприклад, надання фінансових послуг без належної ліцензії, тоді як до бездіяльності відноситься неподання податкової декларації. Такі порушення можуть призводити до матеріальних збитків (несплата податків) або дезорганізації існуючого порядку формування фінансових ресурсів. Суб'єктивний бік фінансово-правової відповідальності визначається психічним ставленням суб'єкта до протиправних дій або бездіяльності. У випадку колективного суб'єкта, наприклад, юридичної особи, важливим є психічне ставлення посадових осіб цієї особи до вчиненого правопорушення. Відзначимо, що

вина не є обов'язковим елементом складу фінансово-правового порушення, що підкреслює специфіку цього інституту [2, с. 95].

Фінансово-правові порушення можуть бути класифіковані на кілька основних видів:

– бюджетні правопорушення – порушення, пов'язані з виконанням бюджетного законодавства;

– правопорушення у сфері банківської діяльності – діяння, які суперечать нормам, що регулюють банківську діяльність;

– правопорушення у сфері валютного регулювання – порушення норм, що стосуються валютних операцій;

– податкові правопорушення – дії платників податків та податкових агентів, що призводять до невиконання податкових зобов'язань;

– правопорушення у сфері грошового обігу – порушення норм, що регулюють обіг грошових коштів.

Відповідно до методів фінансової діяльності фінансово-правова відповідальність також поділяється на правопорушення у сфері формування, розподілу та використання фінансових ресурсів. Фінансово-правова відповідальність є важливим елементом системи фінансового права, що сприяє підтримці правопорядку у сфері фінансів. Завдяки чіткій структурі складу фінансово-правової відповідальності, яка включає об'єкт, суб'єкт, об'єктивний і суб'єктивний бік, а також різноманітність видів правопорушень, вона здатна ефективно регулювати фінансові відносини та забезпечувати виконання законодавчих норм. Система фінансово-правової відповідальності не лише карає правопорушників, але й служить запобіжником у фінансовій діяльності, сприяючи розвитку стабільної та ефективної фінансової системи [3, с. 59].

Фінансові правопорушення є значною проблемою сучасної економіки, адже вони безпосередньо впливають на фінансову безпеку держави. Дослідження питань фінансової відповідальності є необхідними для ефективного контролю та попередження правопорушень в сфері фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування. Важливість даної теми підкреслюється необхідністю розвитку наукових досліджень у сфері фінансового права для покращення механізмів протидії фінансовим злочинам та захисту інтересів держави та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Глух М. В., Коваленко А. А., Бабенко А. Ю. Особливості відповідальності у фінансовому праві та її ознаки. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика).* 2021. С. 44-52.

2. Кобзєва Т. А. Адміністративно-правове забезпечення управління фінансовою системою України: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпро : ДДУВС, 2018. 38 с.

3. Піпко Ю. В. Поняття фінансового правопорушення: проблематика наукового підходу. *Право і суспільство.* 2023. С. 142-148.

4. Уртаєва Л. Г. Фінансове правопорушення: економіко-правова природа. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 396-398. URL : http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=159.

Юліана ПІСКЛОВА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОДНОСТОРОННІ АКТИ ДЕРЖАВ ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Односторонні акти держав відіграють важливу роль у системі міжнародного публічного права, оскільки демонструють, як саме держави можуть самостійно виражати свою волю та виконувати зобов'язання на міжнародній арені. Заяви, декларації, визнання та припинення дії певних договорів часто стають основою для подальших міжнародних відносин та правових норм. В умовах глобалізації та динамічного розвитку міжнародних відносин односторонні дії є особливо важливими, оскільки дозволяють державам швидко реагувати на зміни в міжнародних відносинах без необхідності укладати складні багатосторонні угоди. Вони також відображають позицію держави щодо таких ключових питань, як суверенітет, територіальна цілісність та права людини. Вивчення односторонніх дій держави дозволяє глибше зрозуміти, як саме вони взаємодіють і як їхні дії впливають на розвиток міжнародного права. У цьому контексті важливо проаналізувати, які правові наслідки виникають з таких дій і як вони можуть бути використані для формування нових норм міжнародного права [1].

У доктрині міжнародного права висловлюються різні думки з питання односторонніх актів держав як джерела міжнародного права. Робота, проведена в період з 1997 по 2006 рік в рамках Комісії міжнародного права ООН, підтвердила важливість питання односторонніх актів і стала важливим кроком на шляху до кодифікації цього інструменту. Так, у 2006 році був прийнятий документ під назвою «Керівні принципи стосовно односторонніх заяв держав, здатних викликати юридичні зобов'язання», що був врахований Генеральною Асамблеєю ООН в її резолюції від 18 грудня 2006 року. Це перший крок на шляху розвитку системи односторонніх актів держав, що у майбутньому може стати невід'ємною основою для подальшої нормотворчості у цій сфері, ставши міжнародною звичаєвою практикою або, зрештою, будучи ратифікованим як міжнародна конвенція [2].

З XX століття держави значною мірою задіяні в процесі правотворчості і розвитку міжнародного права [3]. Іноді науковці ототожнюють джерела

міжнародного права з джерелами міжнародних зобов'язань. Таке визначення дає підстави для охоплення ширшого кола аргументів на користь належності односторонніх актів держав до джерел міжнародного права. Односторонні акти держав можуть розглядатися як джерела міжнародного права, посилаються на здатність односторонніх актів держав створювати міжнародні зобов'язання, що визнаються джерелами міжнародних зобов'язань. Стверджується, що «односторонні акти дійсно є джерелами міжнародного права, оскільки вони створюють міжнародні зобов'язання», однак цей аргумент не є абсолютним, і деякі погляди відносять джерела міжнародних зобов'язань до більш широкої категорії, ніж джерела міжнародного права. Деякі вчені також вважають, що односторонні акти не є джерелами міжнародного права, оскільки вони не мають здатності створювати норми, але водночас вони створюють юридичні зобов'язання для держав з огляду міжнародно-правового принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань [4].

Ключовим твердженням, що впливає на місце односторонніх актів держав у міжнародно-правовій системі, є те, що ці акти мають односторонній характер і тому не потребують узгодження волі інших суб'єктів міжнародного права. Такі акти підпадають під дію Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року і права міжнародних договорів в цілому, і не можуть розглядатися як односторонні за характером набутих таким чином зобов'язань. Дія одностороннього акта держави поширюється не тільки на автора цього акта, але й на іншу сторону, до якої він застосовується, і права, надані цій іншій стороні, включаючи повноваження вимагати дотримання цього акта, також надаються цій стороні [5].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що визначення статусу односторонніх актів у системі джерел міжнародного права є насамперед доктринальним підходом. Тому при дослідженні односторонніх актів держав, як джерела міжнародного права, слід неодмінно враховувати погляди різних науковців.

Список використаних джерел:

1. Сіваш О. М. Односторонні акти держав як джерело міжнародного права. *Наука та практика сучасної юриспруденції*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 листопада 2015 р.). Харків, 2015. С. 192.

2. Кугук Н.С. Місце односторонніх актів держав у системі джерел міжнародного права. *Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. С. 47-48.

3. Лехник Н. Л. Міжнародно-правова природа одностороннього зобов'язання держави. *Наукові записки з Національного університету «Києво-Могилянська академія».* 2004. № 26. С. 60-63.

4. Трояновський О. В. Місце односторонніх актів держав в системі джерел міжнародного права. С. 337-338.

5. Данкович А. В. Джерела міжнародного права у сфері економіки і фінансів. 2019. С. 314-315.

Анастасія ПОМАЗ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена НАГОРНА,
старший викладач
кафедри цивільного права та процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
старший лейтенант поліції

МІСЦЕ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: ДИСКУСІЇ ЩОДО ЙОГО САМОСТІЙНОСТІ ТА КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ

У вітчизняній правовій науці існує низка проблем, які, незважаючи на тривалі обговорення в наукових колах протягом багатьох десятиліть, залишаються актуальними. Однією з таких проблем є дискусія про те, чи є господарське право самостійною галуззю права, чи, можливо, це лише сукупність правових норм, запозичених або адаптованих із інших загальновизнаних галузей права, незалежність яких не викликає сумнівів [1, с. 11].

Розглядаючи господарське право як невід'ємну частину національної правової системи, що є беззаперечним фактом, важливо звернутися до історичних джерел. Вони засвідчують існування нормативно-правового регулювання господарської діяльності ще в ті часи, коли сучасне розуміння цієї сфери було відсутнім, але саме такі правовідносини залишалися визначальними для економічних систем держав, незалежно від їх політичного устрою [3, с. 35].

Господарське право України є порівняно новою галуззю, що утвердилася в національній правовій системі після здобуття незалежності. Його основною сферою регулювання стала професійна господарська діяльність у суспільному виробництві. Особливістю цієї галузі є регулювання діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, які здійснюють виробництво та реалізацію продукції, виконання робіт і надання послуг для задоволення потреб окремих споживачів і суспільства в цілому [2, с. 48].

На думку Г. Знаменського, головною метою господарського права є створення і підтримання суспільного господарського порядку, що сприяє підвищенню ділової активності, розвитку підприємництва, а також ефективності суспільного виробництва із соціальною орієнтацією [2, с. 41].

М. Григорчук зазначає, що дискусії про статус господарського права як самостійної галузі триватимуть, адже немає однозначних відповідей на ключові питання цієї тематики. Така невизначеність створює підґрунтя для полярності думок серед науковців [1, с. 21].

Крім того, окремі дослідники звертають увагу на нерозв'язаність питання про самостійність цивільного права, яке, на думку радикальних правників, є основою для заперечення самостійності господарського права. Суперечки породжує підхід до визначення критеріїв самостійності галузей права, зокрема баланс між приватним і публічним правом.

С. Батрин виділяє три основні підходи до розуміння господарського права: як права управління економікою; як похідного від торгового права; як інтеграції управлінських відносин і саморегулювання підприємництва [3, с. 18].

Сучасне цивільне законодавство визначає основи підприємницької діяльності, регулюючи договірні та позадоговірні зобов'язання через приватно-правові механізми, засновані на принципах невтручання, свободи власності, диспозитивності та еквівалентності.

На основі аналізу наукових підходів можна дійти висновку, що господарське право є системою загальнообов'язкових правил, які регулюють правовідносини між суб'єктами господарської діяльності у процесі їхньої взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Григорчук М. В. Господарське право в системі права України. *Економіка прав.* 2021. № 1(43). URL : http://economiclaw.kiev.ua/indexphp/economiclaw/article/download/138/118/

2. Знаменський Г. Л. Господарське право України: сучасний стан та перспективи. *Юридична Україна.* 2020. № 10-12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2024_25-11_15.

3. Батрин С. В. Господарське право як самостійна галузь права: до постановки питання. *Юридична Україна.* 2018. № l. URL : http://nbuv.gov.ua/ UJRN/urykr_2010_1_18.

Вероніка КРАВЕЦЬ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Припинення громадського об'єднання регламентовано положеннями Закону України «Про громадські об'єднання» та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Так, якщо громадське об'єднання, що має статус

юридичної особи і займається підприємницькою діяльністю, виявилося неспроможним задовольнити вимоги кредиторів через недостатність майна, ліквідатор або ліквідаційна комісія повинні подати до господарського суду заяву про відкриття справи про банкрутство. У такому випадку слід керуватися нормами Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Загалом, чинне законодавство передбачає два основні способи припинення громадського об'єднання в Україні. Перший спосіб – це добровільне припинення, що може відбуватися через саморозпуск або реорганізацію. Другий спосіб – це примусове припинення, що здійснюється на підставі рішення суду. Зазначимо, що обидва способи мають свої особливості, які слід розглянути окремо.

Беручи до уваги, що громадські об'єднання можуть бути створені у формі громадської спілки або громадської організації [1], залежно від складу його засновників, положення чинного законодавства поширюються на обидві із вказаних форм і забезпечують порядок їх припинення.

Так, припинення діяльності громадського об'єднання зі статусом юридичної особи через саморозпуск є результатом усвідомленого рішення вищого органу управління. Процедура цього припинення включає два етапи: завершення внутрішньоорганізаційної діяльності та припинення юридичної особи.

Процедура саморозпуску регулюється статутом відповідного громадського об'єднання. Під час ухвалення рішення про саморозпуск потрібно: створити ліквідаційну комісію або доручити керівному органу виконання функцій ліквідаційної комісії; визначити порядок і строки ліквідаційної процедури; організувати виконання рішень загальних зборів; встановити порядок використання майна після ліквідації згідно зі статутом.

Закон України «Про громадські об'єднання» не конкретизує методів реорганізації [1]. Утім, реорганізація має передбачати збереження цілей та напрямів діяльності об'єднання, але перетворення в комерційні підприємства неприпустиме через нівелювання ознаки неприбутковості. Практично питання реорганізації рідко виникають через недостатнє правове регулювання. Було б корисно розширити законодавчі норми щодо реорганізації, щоб врахувати ці питання в статутах об'єднань.

У випадку встановлення порушення Конституції України або Закону України «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання може бути заборонене судом за позовом уповноваженого органу. Це стосується організацій, мета яких загрожує національній безпеці або суверенітету України. Перелік обмежень було доповнено організаціями, що пропагують комуністичні або нацистські ідеї [2].

Суд розглядає справу про відповідну заборону порядку, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України. При ухваленні рішення про заборону суд вирішує долю майна об'єднання, що передається до державного бюджету. Припинення діяльності відбувається відповідно до

Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Процедура припинення громадського об'єднання без статусу юридичної особи є спрощеною. Так, необхідно подати примірник оригіналу або нотаріально засвідчену копію рішення уповноваженого органу про саморозпуск разом із повідомленням, форма якого не регулюється законодавством [3]. Таке повідомлення має містити прохання про внесення відомостей до Реєстру громадських об'єднань. Діяльність об'єднання вважається припиненою з моменту подання повідомлення до органів юстиції.

Таким чином, законодавство України визначає два основні способи припинення діяльності громадських об'єднань: добровільний та примусовий. Добровільне припинення може здійснюватися через саморозпуск або реорганізацію, в той час як примусове передбачає винесення судом рішення про заборону. У випадку добровільного припинення процес складається з кількох етапів, включаючи формування ліквідаційної комісії та виконання ліквідаційних процедур, що регулюються статутом об'єднання. Реорганізація, як форма припинення, передбачає збереження основної мети і напрямів діяльності об'єднання та не допускає перетворення в комерційні структури. Примусове припинення здійснюється через судову заборону у разі виявлення порушень законодавства або загрози національній безпеці. Суд також вирішує питання щодо майна об'єднання, що підлягає передачі до державного бюджету. Припинення об'єднань без статусу юридичної особи має спрощену процедуру і вимагає подання рішення про саморозпуск до органів юстиції. Процеси припинення громадських об'єднань в Україні регулюються детально, що забезпечує можливість ефективного завершення їх діяльності як у добровільному, так і примусовому порядку.

Список використаних джерел:

1. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text.

2. Як припинити громадське об'єднання? 2019. URL : https://legal-support.top/pripinennya-gromadskoi-organizacii/#:~:text=%D0%92%20%D1%86%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D1%83%2C%20%D1%87%D0%B8%D0%BD%D.

3. Особливості припинення громадського об'єднання за самостійним рішенням. 2021. URL : https://news.dtkt.ua/state/other/73174-osoblivosti-pripinennia-gromadskogo-objednannia-za-samostiinim-risenniam.

Єгор РОГОЖКІН,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО,
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ У СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна, як демократична, правова та соціальна держава, закріпила в Конституції положення про те, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю». Таким чином, забезпечення прав людини неможливо уявити без належного правового урегулювання та ефективної інституційної системи їх забезпечення, зокрема, на міжнародному рівні. Однією із ключових інституцій виступає Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), до якого громадяни та інші суб'єкти правовідносин можуть звернутися після того, як всі національні правові засоби були вичерпані.

Важливість цієї тематики зумовлена як теоретичним, так і практичним значенням, а також відіграє роль у внутрішніх національних реформах, що стосуються забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Вивченням проблематики забезпечення ЄСПЛ прав і свобод людини займалися: В. Башкатова, Ю. Барабаш, К. Бережна, М. Бурменський, В. Буткевич, О. Банчук, О. Волков, Л. Гаращенко, Т. Дудаш, В. Завгородній, Є. Калюжна, М. Кармальська, І. Ковальчук, О. Кочура, Л. Луць, А. Огородник, О. Пащенко, Н. Петрова, Т. Подорожна, П. Рабінович, М. Слабан, І. Совсун, Г. Христова, О. Чепік-Трегубенко, С. Шевчук та інші.

Приєднання України до ЄС є суттєвим кроком нашої держави до європейської інтеграції, що зобов'язує прийняття Україною на себе цілої низки міжнародно-правових зобов'язань, зокрема, і з приводу поваги та захисту прав людини. Входження України до європейського простору передбачає виконання Копенгагенського та Мадридського критеріїв, що стосуються стабільності інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав і свобод людини. Реальним центром усіх процесів впливу права є індивідуальні форми суспільного буття особистості, в діяльності яких реалізується зміст права [1, с. 13]. Наявність та функціонування дієвих механізмів реалізації, гарантування та захисту прав людини є ознакою правової держави.

А. Огородник наголошує, що під визначенням механізму захисту прав і свобод людини слід розуміти систему засобів і факторів, що створюють необхідні умови поваги до прав і свобод людини, реалізації принципу законності [2]. На підставі аналізу чинного законодавства до такого механізму можна віднести розгалужену систему державних органів, громадських організацій, нормативно-правові акти, що у комплексі спроможні забезпечити реалізацію та захист прав людини, особливо в умовах воєнного стану.

Частиною 3 статті 55 Конституції України передбачено, що кожен після використання всіх національних засобів правового захисту має право звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, що безпосередньо передбачає і звернення до Європейського суду з прав людини.

Практика ЄСПЛ слугує не тільки правовим захистом для громадян, але й орієнтиром для національної судової системи. Рішення ЄСПЛ є інструментом для поступової модернізації українського законодавства, котре часто не відповідає європейським стандартам [3]. ЄСПЛ має двоякий вплив на Україну. З одного боку, він забезпечує реальний захист прав громадян. З іншого – рішення ЄСПЛ сприяють реформуванню українського законодавства та адаптації його до європейських стандартів. Україна має активніше впроваджувати в національне законодавство рішення ЄСПЛ для покращення правозахисної системи [4]. Отже, науковці-правники погоджуються, що ЄСПЛ є важливою інституцією у забезпеченні прав громадян. Проте акцентують, що національна судова система потребує подальшої трансформації з метою застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, належного виконання рішень Європейського суду з прав людини та інтеграції європейських стандартів у національну правову систему.

Доречно зазначити, що виконання рішення Європейського суду з прав людини – це завершальна стадія провадження за справами, котра полягає в практичному застосуванні юридичної санкції, передбаченої чинним законодавством [5; 6, с. 74]. Виконання рішення Європейського суду з прав людини – це виконання рішення, пов’язаного з виплатою стягувачеві (заявнику) відшкодування та вжиттям додаткових заходів індивідуального характеру; вжиттям заходів загального характеру [7-8]. Посилання як форма реалізації рішень Європейського суду з прав людини в Україні здійснюється внаслідок застосування положень, зафіксованих у рішеннях Європейського суду з прав людини та апробованих впровадженням цих рішень у законодавство національних держав-підписантів Конвенції та протоколів до неї.

Отже, Європейський суд з прав людини відіграє ключову роль у забезпеченні прав людини в Україні, пропонуючи громадянам можливість звернення за захистом своїх прав на міжнародному рівні після вичерпання всіх національних засобів. Його діяльність сприяє покращенню судової

системи та дотриманню міжнародних стандартів у сфері прав людини, особливо в умовах воєнного стану в Україні. Рішення Європейського суду з прав людини мають суттєвий вплив на правову систему України та сприяють подальшому системному її удосконаленню.

Список використаних джерел:

1. Аніщук Н. В., Афанасьев М. В. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посібник. К. : Юрінком Інтер, 2018. С. 523.
2. Огородник А. П. Механізм забезпечення прав і свобод людини та принципи законності в Україні. *Право України*. 2008. № 6. С. 14-18.
3. Юровська Г. Практика Європейського суду з прав людини в рішеннях органу конституційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України.* 2021. № 5.
4. Бехруз Х., Гриб А. Захист прав людини в сучасному міжнародному та європейському праві: навч.-метод. посібник. Одеса : Фенікс, 2023. С. 62. URL : https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7989bcac-899a-4c69-8b5a-2954e0aab923/content.
1. 5. Петренко В. С. Практика та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права в Україні. *Київський районний суд міста Одеси* (від 06.04.2016 р.). URL : https://kievskiysud.od.ua/press-department/all-news/1828-praktika-ta-rishennya-evropejskogo-sudu-zpravlyudini-yak-dzherelo-prava-v-ukrajini.
6. Коломоєць Т. О., Колпакова В. К. Адміністративне право України: словник термінів. К. : Ін Юре, 2014. С. 520.
7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15.
8. Nalyvaiko, L., Pryputen, D., Verba, I., Lebedieva, Y., & Chepik-Trehubenko, O. (2023). The European Convention on Human Rights and the Practice of the ECtHR in the Field of Gestational Surrogacy. *Access to Justice in Eastern Europe*, 2 (19), 206-219.

Олена РУДНИЦЬКА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАКТИКА СУДУ ЄС ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ПРАВА ЄС

Європейський Союз (далі – ЄС) є унікальною правовою системою, яка поєднує риси міжнародного права з характеристиками правового порядку, що має особливу автономію стосовно національних правових систем держав-

членів. Однак ця система, незважаючи на свою автономність, не діє ізольовано. Як суб'єкт міжнародного права, ЄС вступає в численні міжнародні договори та бере участь у багатосторонніх угодах, що породжує потребу у визначенні чітких принципів співвідношення міжнародного права і права ЄС. Одним із основних гарантів цього процесу виступає Суд ЄС, який через низку рішень сформулював комплексні підходи та принципи, що регулюють співвідношення права ЄС та міжнародного права.

З перебігом часу система права ЄС набуває все більше специфічних, унікальних рис, що не притаманні міжнародному або національному праву. Отже, право ЄС являє собою автономну систему права, але при цьому в складній структурі правових норм ЄС діють норми міжнародного права. Наприклад, норми установчих договорів ЄС про приєднання інших країн до ЄС, договори, що укладаються ЄС з іншими суб'єктами міжнародного права. Також в правовій системі ЄС існують норми, що закріплюються в нормативно-правових актах Євросоюзу та за своєю природою відрізняються від актів міжнародних організацій. Таким чином, природний зв'язок права ЄС та міжнародного права становлять базу правової системи Європейського Союзу, але при їх взаємодії можуть виникати певні конфлікти, колізії [1].

Одним із центральних принципів, якими керується Суд ЄС, є принцип автономії права ЄС. У рішенні *Van Gend en Loos* (1963) Суд ЄС заклав фундамент цього принципу, проголосивши, що ЄС формує новий правовий порядок, норми якого стосуються не лише держави-члени, але й їхніх громадян. Подальші рішення, зокрема *Costa v. ENEL* (1964), підтвердили, що право ЄС не є простим продовженням міжнародного права, а натомість має самостійну природу та автономну правову силу в межах Євросоюзу.

Автономія права ЄС також означає, що міжнародні договори, стороною яких є ЄС, підлягають інтерпретації відповідно до його правового порядку. Ця особливість підкреслює незалежність права ЄС від міжнародного права і забезпечує зберігання контролю над застосуванням міжнародних договорів у своєму правовому полі.

Суд ЄС сформулював принцип пріоритету права ЄС, який передбачає, що право ЄС має вищу юридичну силу порівняно з нормами національного права. Цей принцип також поширюється на міжнародні договори, стороною яких є ЄС та його держави-члени, за умови, що застосування таких договорів не підриває єдність і автономію правової системи ЄС. У справі *Kadi i Al Barakaat* (2008) Суд ЄС підтвердив, що зобов'язання, що виникають із договорів міжнародного права, мають підкорятися основоположним принципам права ЄС, зокрема захисту прав людини. Це рішення стало яскравим прикладом захисту автономії права ЄС навіть у контексті зобов'язань, які виникають із резолюцій Ради Безпеки ООН [2].

Міжнародне право інтегрується в правову систему ЄС через міжнародні договори, ратифіковані Євросоюзом, та загальні принципи міжнародного права, які визнані Судом ЄС. У справі *International Fruit*

Company (1972) Суд постановив, що міжнародні договори, підписані ЄС, є невід'ємною частиною правової системи Союзу і мають юридичну силу на території Союзу. Це рішення стало важливою віхою в інтеграції міжнародних правових норм у право ЄС.

Важливо зазначити, що Суд ЄС також використовує загальні принципи міжнародного права як джерело тлумачення та заповнення прогалин у праві ЄС. Наприклад, принцип *pacta sunt servanda*, що є основою міжнародного договірного права, застосовується в судовій практиці Суду ЄС для забезпечення дотримання договірних зобов'язань у межах Союзу.

Суд ЄС застосовує декілька підходів для вирішення можливих конфліктів між міжнародним правом і правом ЄС. У ряді справ він зазначав, що міжнародне право не повинно суперечити основоположним принципам Союзу. Водночас Суд, як правило, надає перевагу тлумаченню норм ЄС таким чином, щоб уникнути конфлікту з міжнародним правом.

У справі *Poulsen* (1992) Суд ЄС розглянув питання, чи суперечить положення Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) нормам Конвенції ООН з морського права. Суд наголосив, що право ЄС має інтерпретуватися з урахуванням міжнародного права, що свідчить про прагнення Суду уникати конфліктів та забезпечувати гармонійне співіснування права ЄС і міжнародного права [3].

Судова практика Суду ЄС має значний вплив на розвиток правової системи Союзу. Рішення Суду сприяють уточненню правових норм ЄС та зміцненню автономії Союзу як особливого правового порядку, який взаємодіє з міжнародним правом на рівних засадах. Це, своєю чергою, підвищує вплив ЄС у міжнародній правовій спільноті, створюючи важливий прецедент для тлумачення співвідношення міжнародного права та права інтеграційних об'єднань.

Таким чином, практика Суду ЄС у сфері співвідношення міжнародного права та права ЄС демонструє комплексний підхід, що базується на захисті автономії Союзу та одночасному врахуванні міжнародних зобов'язань. Принципи автономії права ЄС, пріоритету права ЄС, а також прагнення до уникнення конфліктів із міжнародним правом створюють ефективну правову основу для забезпечення стабільності та єдності правового порядку Союзу. Таким чином, судова практика Суду ЄС відіграє ключову роль у забезпеченні гармонійного співіснування права ЄС та міжнародного права, закладаючи міцну правову основу для подальшого розвитку інтеграційних процесів у Європі.

Список використаних джерел:

1. Томарова Т. В. Роль міжнародного права у практиці суду Європейського Союзу. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права:* матер. II Харк. міжнар. прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова (м. Харків, 21 листопада 2016 р.). С. 59-65. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/11871.

2. Комарова Т. В. Співвідношення міжнародного права та права ЄС у практиці суду справедливості Європейського Союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2018. № 2(2). С. 164-168. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/11650.

3. Маринів І. І. Взаємодія міжнародного права та права Європейського Союзу в контексті морського та повітряного права. *Право і безпека у контексті Європейської та Євроатлантичної інтеграції:* матер. дискус. панелі II Харків. міжнар. юрид. Форуму. Харків : Право, 2018. С. 85-94. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18845/1/Maruniv_85-94.pdf.

Валерія САРАНА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Лілія ФОКША,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв’язку із введенням воєнного стану на території України відбулися суттєві зміни в процесі бюджетного планування та розподілу фінансових ресурсів на всіх рівнях. Значною мірою це стосується місцевих бюджетів, що стали основою для забезпечення потреб громад, спрямованих на підтримку обороноздатності, безпеки, а також гуманітарних потреб населення. Актуальність теми зумовлена потребою адаптації місцевих бюджетів до умов воєнного стану, коли питання ефективного розподілу обмежених фінансових ресурсів набуває критичного значення. Виклики, з якими стикаються громади, вимагають зміни пріоритетів бюджетного фінансування. З огляду на сучасні загрози та потреби, які постали перед місцевими громадами, дослідження особливостей розподілу місцевих бюджетів у цих умовах стає необхідним для розробки дієвих фінансових стратегій.

Умови воєнного стану вимагають запровадження низки заходів для підтримки економіки країни, зокрема розширення повноважень як Кабінету Міністрів України, так і органів місцевого самоврядування, для ухвалення необхідних нормативно-правових актів та здійснення перерозподілу бюджетних коштів відповідно до актуальних потреб і пріоритетів. Таким

чином, було ухвалено урядом постанову від 11.03.2022 № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану», в якій зазначено, що формування місцевих бюджетів та забезпечення безперервного функціонування установ і закладів бюджетної сфери, а також комунальних підприємств відбувається відповідно до вимог бюджетного законодавства [1]. На основі цього необхідно виначити особливості розподілу місцевого бюджету.

По-перше, в умовах воєнного стану кошти місцевих бюджетів спрямовуються на підтримку критично важливих послуг і об'єктів інфраструктури. Крім того, органи місцевого самоврядування повинні були встановити тісну співпрацю з військовими адміністраціями та командуванням, узгодити порядок роботи й, за необхідності, домовитися про перерозподіл окремих повноважень. З приводу цього Ю. Сорока зазначає, що кожна обласна, районна, міська, сільська, селищна рада має ініціювати інвентаризацію всього майна на території області, району чи підрозділу; визначити активи (будівель, приміщень тощо), які можуть бути використані для безпеки та оборони; розподілити видатки місцевого бюджету у сфері безпеки й оборони [2, с. 54-55].

По-друге, ситуація під час воєнного стану є вкрай динамічною, і території, на яких ще вчора не велися бойові дії, можуть бути захоплені вже завтра. В такому випадку необхідним є стратегічне планування, яке повинно враховувати різні обставини, специфіку місцевості та наявність певних об'єктів стратегічного значення. Це дозволить місцевій владі краще підготуватися до можливих викликів і мати чіткий план дій у разі ескалації ситуації або початку бойових дій. Можна погодитися з думкою Ю. Ганущака, що доцільно робити умовний поділ території України на зони, а саме: з низьким ризиком пошкодження; із середнім ризиком пошкодження; високий ризик пошкодження [3]. Таким чином, можна зазначити, що Дніпропетровська область, деякі міста та райони якої є прифронтові, потребують певної фінансової допомоги. Так, рішенням Дніпропетровської обласної ради 18 млн грн спрямували на підтримку прифронтових громад. З них 10 мільйонів передали Павлограду, сім мільйонів – Покрову та мільйон – Личківській громаді [4]. Отож, як бачимо, місцева влада реагує на виклики, які виникають внаслідок бойових дій.

По-третє, будівництво укриттів для освітніх і медичних закладів безумовно потребує фінансового забезпечення. Наприклад, з місцевого бюджету Дніпропетровської області було виділено 73 мільйони гривень на ці потреби [4]. Зокрема, ще одним прикладом є ініціатива Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури, яке розпочало відбір проєктів громад для фінансування в рамках «Програми відновлення України». Кредитні кошти будуть надані громадам у вигляді субвенцій з державного бюджету для місцевих бюджетів. Пропозиції щодо проєктів, які будуть фінансуватися за рахунок цих субвенцій, подають органи місцевого

самоврядування, а також місцеві органи виконавчої влади чи виконавчі органи сільських, селищних та міських рад територіальних громад [5]. Таким чином, надані кошти сприятимуть розвитку та будівництву навчальних та медичних закладів та їх облаштуванню. Існує безліч ініціатив, орієнтованих на фінансування відновлення та розвитку громад. Найбільш активні та інноваційні громади активно залучають інвесторів для покращення якості життя своїх жителів.

Отже, підсумовуючи все вищенаведене, можна сказати, що в умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування мають адаптувати свої стратегії до середовища, що швидко змінюється. Стратегічне планування, яке враховує специфіку території та потенційні загрози, є критично важливим для забезпечення стабільності та безпеки громад. Наявність чіткого плану дій дозволить місцевій владі ефективно реагувати на виклики, які можуть виникнути внаслідок бойових дій, та забезпечити життєзабезпечення населення. Важливо також активізувати співпрацю з військовими адміністраціями, що сприятиме координації дій і підвищенню обороноздатності. Крім того, ефективний розподіл місцевого бюджету та співпраця з інвесторами забезпечать належний рівень соціального захисту для населення в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 р. № 252. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-п#Text.

2. Сорока Ю. В. Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану: досвід України 2022 року: магістерська робота (281 «Публічне управління та адміністрування»). Львів : УКУ, 2022. 69 с.

3. Ганущак Ю. Парадигма прикордоння. Як правильно структурувати території та управління країною після війни. Mirror Weekly. URL : https://zn.ua/ukr/internal/paradihma-prikordonnja-jak-pravilno-strukturuvati-teritoriji-ta-upravlinnja-krajinoju-pislja-vijni.html.

4. Портал «Бюджет для громадян». URL : https://openbudget.gov.ua/local-budget/0410000000/info/indicators.

5. Проєкти ЄІБ «Надзвичайна кредитна програма для відновлення України» та «Програма з відновлення України». Міністерство інфраструктури України. URL : https://mtu.gov.ua/content/proekti-eib-nadzvichayna-kreditna-programa-dlya-vidnovlennya-ukraini-ta-programa-z-vidnovlenngya-ukraini.html.

Микита СЕВАСТЬЯНОВ,
здобувач вищої освіти
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
рядовий поліції

Науковий керівник:
Олександр РАДЧЕНКО,
доцент кафедри конституційного і
міжнародного права та прав людини
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Конституційні зміни в Україні залишаються актуальною та складною темою, що зумовлює численні обговорення серед правників, політиків та громадськості. Україна, як молода демократія, стикається з необхідністю постійного оновлення та вдосконалення своєї конституційної системи. Цей процес обумовлений як внутрішніми факторами – потребою зміцнення інститутів влади, захисту прав громадян, посилення децентралізації, так і зовнішніми викликами, зокрема, вимогами європейської інтеграції та впливом глобальних тенденцій національного суверенітету.

Конституційний процес є важливою частиною демократії, він забезпечує прийняття конституції та внесення змін до неї шляхом демократичного процесу.

Як наголошує В. Баштанник, «науковий аналіз політико-правових передумов, історичних етапів та самого феномену європейської інтеграції дозволив охарактеризувати її як процес, за допомогою якого окремі країни надають частину своїх суверенних прав на користь утворюваної і єдиної для них усіх інституціональної структури з тим, щоб забезпечити врахування і реалізацію спільних інтересів [1].

У грудні 2004 року під час політичної кризи, пов’язаної з Помаранчевою революцією, була проведена конституційна реформа, що суттєво змінила розподіл влади. Основні зміни полягали у переході від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління. Президент утратив частину повноважень, які перейшли до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів.

Президент втрачав право одноосібно призначати Прем’єр-міністра, а роль парламенту в цьому процесі збільшилася. Верховна Рада отримала право затверджувати кандидатуру Прем’єр-міністра, подану коаліцією депутатських фракцій [2].

У 2010 році, після приходу до влади Віктора Януковича, Конституційний Суд України скасував реформу 2004 року, посилаючись на процедурні порушення при її ухваленні. Внаслідок цього рішення були відновлені положення Конституції 1996 року, що значно розширило повноваження Президента.

Через відновлення президентсько-парламентської форми правління президент знову отримав більше повноважень, включаючи право призначати Прем'єр-міністра та інші посадові особи виконавчої влади.

Послаблення ролі парламенту в процесах формування уряду та впливу на виконавчу гілку влади зменшило політичну роль Верховної Ради України в державному управлінні. Це рішення Конституційного Суду України сприймалося критично як у внутрішньому, так і в міжнародному суспільстві. Такі зміни збільшили концентрацію влади в руках Президента, що сприяло авторитарним тенденціям [3].

Після Революції Гідності в 2014 році Верховна Рада України відновила дію Конституції зразка 2004 року. У зв'язку з відновленням парламентсько-президентської форми правління Президент знову втратив значну частину повноважень, які були повернуті парламенту.

Повернення до механізму формування уряду парламентом; парламентська коаліція отримала ключову роль у висуванні кандидатур на посаду Прем'єр-міністра, що відновило баланс влади.

Започаткована реформа децентралізації була спрямована на перетворення системи державного управління та зміцнення демократичних інститутів [4].

У 2014 році Верховна Рада України ухвалила концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Ця концепція стала основою для підготовки численних законопроєктів. Децентралізація полягала в наданні органам місцевої влади більших повноважень для самостійного вирішення питань місцевого значення, забезпечення фінансової спроможності громад через зміну системи бюджетного розподілу, що дозволило збільшити надходження до місцевих бюджетів. Перерозподіл повноважень між центральними органами влади та місцевими громадами мав забезпечити ефективне управління. Хоча зміни до Конституції, які мали закріпити децентралізацію, остаточно не були ухвалені через політичні протистояння, ряд змін впроваджувався через спеціальні закони [5].

Добровільне об'єднання територіальних громад стало ключовим етапом, який дозволив сформувати об'єднані територіальні громади (ОТГ) із більш широкими повноваженнями та ресурсами.

Завдяки змінам до Бюджетного кодексу місцеві громади отримали 60 % податку на доходи фізичних осіб, акцизні податки, плату за землю, що дозволило їм фінансувати розвиткові проєкти. Поліпшення інфраструктури ресурсами місцевих бюджетів надали змогу відновити школи, лікарні, дороги, інженерні мережі.

Розширення повноважень місцевих рад надало більше компетенцій у сферах планування територій, управління комунальним майном, місцевого економічного розвитку [5].

Увага Верховної Ради, Президента України та інших державних інституцій, на нашу думку, має фокусуватися на перспективі подальших конституційних змін за такими напрямами, як децентралізація, розмежування повноважень між гілками влади, а також зміцнення демократичних інститутів.

Потенційні реформи також мають передбачати розширення інструментів прямої демократії, що дозволить залучити громадян до процесів державного управління. Ефективність впровадження цих змін залежатиме від політичної волі, досягнення суспільного консенсусу та підтримки міжнародних партнерів, які визначатимуть подальший напрям розвитку конституційної системи України.

Конституційні зміни в Україні залишаються ключовим елементом розвитку демократичного суспільства та зміцнення основ української державності. Вони сприяють підтриманню балансу між гілками влади та адаптації національної системи управління до сучасних викликів і потреб громадян. За останні десятиліття Україна здійснила низку реформ, спрямованих на посилення інститутів влади, захист прав і свобод громадян, підвищення прозорості та ефективності управління, а також розвиток децентралізації. Водночас внутрішні політичні виклики та зовнішні фактори, зокрема, євроінтеграційний курс і прагнення до відповідності європейським стандартам, зумовлюють необхідність подальших змін.

Список використаних джерел:

1. Баштанник В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів: монографія. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2010. 390 с.
2. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 08.12.2004 р. № 2222-IV.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України: №1-45/2010.
4. Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України від 21.02.2014 р. №742-VII.
5. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р.

Марія СЕРГІЄНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В РЕГУЛЮВАННІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ

Міжнародне право є складною системою юридичних норм, що регулюють міжнародні відносини з метою підтримки миру, захисту прав людини, стимулювання співпраці, а також забезпечення механізмів для вирішення конфліктів і їх правового врегулювання. Це право є основою для співробітництва між державами, адже його ключова мета полягає в налагодженні конструктивного діалогу та співпраці між національними урядами.

Однією з найважливіших галузей міжнародного публічного права є міжнародне гуманітарне право, що відіграє головну роль у забезпеченні захисту прав людини, особливо в умовах збройних конфліктів. Воно покликане забезпечити охорону цивільного населення і цивільних об’єктів під час війни, що особливо актуально в сучасних умовах, коли мільйони людей страждають від насильства та руйнувань.

Поняття міжнародного збройного конфлікту, що закріплено у статті 2 Женевських конвенцій 1949 року, охоплює як оголошення війни, так і інші збройні конфлікти, що виникають між державами, навіть у випадках, коли одна з них не визнає стану війни [1, с. 86].

Слід зазначити, що термін «збройний конфлікт» має ширше значення, ніж «війна», оскільки охоплює більше ситуацій, що можуть загрожувати міжнародному миру. У класичному розумінні міжнародного права війна вимагає наявності ряду умов, серед яких формальне оголошення війни, що призводить до розриву дипломатичних відносин. Однак у сучасному світі після введення заборони на застосування сили у статті 2 (4) Статуту ООН багато країн ведуть бойові дії без формального оголошення війни, що створює нові виклики для правового регулювання збройних конфліктів. Це призвело до зміщення акценту з терміна «війна» на «збройний конфлікт» у контексті міжнародного гуманітарного права [2, с. 892].

У рамках міжнародного права існує концепція колективної безпеки, яка передбачає, що держави, підписавши відповідні угоди, зобов’язуються

вживати спільні дії проти агресорів. Дана концепція відрізняється від системи колективної оборони, оскільки передбачає глобальний підхід до підтримки миру і безпеки. Організації, такі як ООН, були створені на основі принципу колективної безпеки, що має на меті запобігання агресії і забезпечення стабільності в міжнародних відносинах. Разом з ООН існують й інші міжнародні структури, такі як ОБСЄ, ЄС, НАТО, Рада Європи та МКЧХ, що мають різні механізми для управління збройними конфліктами та зменшення їх негативних наслідків на міжнародну безпеку.

Також зазначимо, що Європейський Союз активно залучається до міжнародних ініціатив з реформування сектору безпеки, співпрацюючи з іншими міжнародними організаціями. Члени ЄС відповідно до своїх зобов'язань беруть участь у різноманітних програмах, спрямованих на покращення безпеки, що відіграють важливу роль у формуванні стандартів демократичного управління безпекою [3, с. 27].

НАТО, своєю чергою, виконує важливу функцію у підготовці країн до членства та їх подальшої інтеграції в структури Альянсу. Одним із ключових завдань НАТО є забезпечення демократичного управління в сфері безпеки, що стало пріоритетом у процесі розширення організації. Ключовим аспектом діяльності Альянсу є його миротворча місія, що охоплює реформування сил безпеки в країнах, що мають потребу в підтримці, таких як Україна. Отже, НАТО є важливим у забезпеченні стабільності та безпеки в регіоні, адаптуючи свої методи до нових викликів сучасності [4, с. 233].

Рада Європи є ще однією важливою міжнародною організацією, що працює над підтримкою демократії та захистом прав людини в Європі. Її діяльність у сфері управління безпекою охоплює широкий спектр завдань, таких як розбудова можливостей, удосконалення слідчих і судових процедур, а також надання консультаційних і навчальних послуг. Встановлення стандартів у сфері безпеки є одним із головних напрямів роботи Рада Європи, що включає контроль за підзвітністю сектору безпеки в країнах-учасницях. У контексті забезпечення прав людини Рада Європи також виконує важливу роль, що допомагає захистити основні права громадян [3, с. 103].

Міжнародний комітет Червоного Хреста має певну вагу у запобіганні збройним конфліктам, оскільки його діяльність, хоча й не включає політичні переговори, може сприяти їх уникненню через гуманітарну дипломатію. МКЧХ виступає нейтральним посередником у конфліктних ситуаціях, намагаючись відновити комунікацію між ворогуючими сторонами та вирішити гуманітарні питання. Незважаючи на обмежені можливості в запобіганні конфліктам, організація займається просвітницькою діяльністю, що підвищує рівень поваги до людської гідності [1, с. 87].

Таким чином, роль міжнародного права в регулюванні збройних конфліктів у контексті сучасних глобальних загроз є значною та багатоаспектною. Воно не лише визначає правові рамки для поведінки держав у конфліктах, але й сприяє створенню механізмів запобігання та врегулювання спірних

ситуацій через діалог і співпрацю. Міжнародні організації, такі як ООН, НАТО та Рада Європи, відіграють ключову роль у формуванні стандартів безпеки, здійсненні реформ у сфері безпеки та захисті прав людини. Завдяки нормам міжнародного гуманітарного права стає можливим не лише запобігання збройним конфліктам, але й їх гуманізація, що сприяє підтримці миру та стабільності у світі.

Список використаних джерел:

1. Гбур З. В. Роль НАТО як оборонного союзу в безпеці Європи. *Інвестиції: практика та досвід.* 2022. № 9-10. С. 84-91.
2. Капітан О. І. Міжнародне гуманітарне право як результат викликів збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 9. 892 с.
3. Сологуб Я. А. Міжнародні конфлікти: причини виникнення та шляхи подолання: кваліф. робота бакалавра: 052 Політологія. Хмельницький : ХмНУ, 2024. 71 с.
4. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Х. : ХНУВС, 2020. 544 с.
5. Денисенко С. І. Проблеми застосування норм міжнародного гуманітарного права в сучасних збройних конфліктах. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів:* матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 19-20 травня 2022 р.). Суми : СДУ, 2022. С. 103-107.

Єва СЕРДЮК,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга КУЛІНІЧ,
завідувач кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Воєнний стан є винятковим правовим режимом, що запроваджується в умовах збройної агресії проти України або загрози її територіальній цілісності. Його особливість полягає в можливості обмеження конституційних прав і свобод громадян, що викликає численні дискусії щодо їхнього збереження і балансу між національною безпекою та захистом прав людини. Права людини в умовах війни є невід'ємною та ключовою цінністю сучасного соціуму. Вони повинні бути захищені і гарантовані як на рівні конституційних положень, так і на рівні нормативно-правового регулювання. Зважаючи на складні сучасні реалії, викликані збройною агресією росії та

її повномасштабним вторгненням на українські землі, права людини підлягають винятковій охороні. Зумовлено це конституційною нормою, яка визнає найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Під час збройного конфлікту пріоритетність дотримання прав людини є не тільки ознакою високого рівня демократії та розвиненості суспільства, але й показником визнання особи як найвищої соціальної цінності та національного пріоритету.

Розглядаючи права людини в умовах воєнного стану, передусім необхідно з'ясувати, що ж закладено у зміст цього явища. Юридична література та законодавство надають доволі широкий перелік визначень цього поняття. Так, законодавець називає воєнний стан «особливим правовим режимом, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України» [1, с. 25].

Запровадження воєнного стану регламентується Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та міжнародними договорами, ратифікованими Україною. Конституція України передбачає можливість тимчасового обмеження деяких прав громадян із дотриманням умов необхідності, пропорційності та законності [2, с. 25]. Зокрема, обмежуються права, що стосуються пересування, зборів, діяльності політичних партій і громадських об'єднань, але ці заходи повинні бути чітко визначені у відповідних нормативно-правових актах.

Однією з найбільших проблем в умовах воєнного стану є захист невідчужуваних прав, таких як право на життя, заборона катувань, свобода від дискримінації. Ці права є абсолютними та не підлягають обмеженню навіть у період надзвичайних обставин [3]. Наприклад, заборона катувань гарантована статтею 3 Європейської конвенції з прав людини, яку Україна зобов'язана дотримуватися. Важливим аспектом є свобода слова та доступ до інформації. У період воєнного стану держава має право запроваджувати цензуру та обмежувати розповсюдження інформації, що може зашкодити обороноздатності країни. Проте такі обмеження повинні бути чітко регламентовані, аби уникнути зловживань і порушень права на свободу вираження поглядів.

Право на соціальний захист і медичну допомогу набуває особливої актуальності в умовах війни. Внутрішньо переміщені особи, ветерани війни та інші вразливі групи населення часто стикаються з ускладненим доступом до соціальних послуг. Українське законодавство передбачає надання додаткової допомоги цим категоріям, однак існують проблеми з її реалізацією, пов'язані з бюрократичними перешкодами та недостатнім фінансуванням [4].

Окремої уваги заслуговує питання функціонування судової системи в умовах воєнного стану. Гарантування права на справедливий судовий розгляд є одним із ключових завдань держави, навіть за умов бойових дій. Водночас воєнний стан може впливати на роботу судів, зокрема через необхідність евакуації чи зупинення їх діяльності у зонах бойових дій. Для подолання цих викликів застосовуються альтернативні механізми, такі як онлайн-розгляд справ [5]. Окрім цього, важливим є забезпечення функціонування демократичних інститутів. Парламент, уряд та органи місцевого самоврядування повинні продовжувати виконувати свої функції навіть за умов обмежень з метою збереження конституційного ладу. Верховна Рада України здійснює законотворчу діяльність, спрямовану на зміцнення обороноздатності країни та захист прав громадян, зокрема, ухвалює закони про соціальний захист військовослужбовців і цивільного населення.

Отже, в умовах воєнного стану захист прав людини є особливо ускладненим. Конституція України та інші нормативно-правові акти передбачають механізм, що допускає обмеження здійснення окремих прав громадян. Однак такі обмеження повинні бути обґрунтованими, обмежені часом та ресурсами, використовуватися згідно з принципами демократії та правової держави з метою захисту інтересів суспільства, збереження громадського порядку і безпеки, а також прав і свобод інших громадян. Відповідність таких обмежень міжнародним стандартам і правам людини відіграє важливу роль у забезпеченні захисту цих прав. Конституційні права і свободи в умовах воєнного стану є важливим елементом забезпечення балансу між безпекою держави та захистом прав людини. Хоча воєнний стан передбачає тимчасові обмеження деяких прав, держава зобов’язана дотримуватися міжнародних стандартів прав людини, гарантувати права, що не підлягають обмеженню, і забезпечувати доступ до правосуддя та соціальних послуг. Водночас важливим є вдосконалення правової бази та механізмів реалізації прав у надзвичайних умовах, що сприятиме зміцненню довіри громадян до влади та забезпеченню стійкості демократичних інститутів.

Список використаних джерел:

1. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 3. С. 95-99.
2. Кучук А. М. Теорія держави і права. Дніпро : ДДУВС, 2018. Ч. 1. 112 с.
3. Права і свободи людини і громадянина в умовах воєнного стану. Дніпро : ДДУВС, 2024. 225 с.
4. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С., Задаля Д. К. та ін. Практикум з Конституційного права: навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2022. 704 с.
5. Петренко І. С. Право на свободу від дискримінації у період війни: міжнародний та національний контекст. *Юридична осінь*. 2024. № 3. С. 28-34. URL : https://lawconf.ua.

Анастасія СТАРИНА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОБСТАВИНИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Інститут міжнародно-правової відповідальності існує з 1920 року, коли у Статуті Ліги Націй було зазначено можливість введення санкцій проти держав, що порушили свої міжнародно-правові зобов'язання. Однак особливу увагу це питання привернуло після Другої світової війни, коли у 1945 році у Статуті Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) було окреслено дії, що можуть бути вжиті у випадках загрози миру, порушення миру та актів агресії.

Право міжнародної відповідальності є галуззю міжнародного права, що визначає юридичні наслідки для суб'єктів міжнародного права у випадку вчинення міжнародно-протиправних діянь, а також у разі заподіяння шкоди через діяльність, що не заборонена міжнародним правом.

Важливо також зазначити, що міжнародно-правова відповідальність поділяється на дві основні підгалузі: відповідальність за протиправні дії та відповідальність за збиток, спричинений діяльністю, яка не є забороненою міжнародним правом. Ці види відповідальності мають різну юридичну природу і регулюються різними нормами. Відповідальність за протиправні дії включає три основні частини: загальна частина, відповідальність держав і відповідальність міжнародних організацій [1, с. 85].

Метою права міжнародної відповідальності є:

– стримування потенційних правопорушників (превентивна функція);

– спонукання правопорушників виконувати свої зобов'язання (функція забезпечення правопорядку);

– надання потерпілому відшкодування за заподіяну шкоду (компенсаційна функція);

– вплив на майбутню поведінку суб'єктів міжнародного права (превенція та підтримка правопорядку).

Таким чином, міжнародно-правова відповідальність виникає в результаті порушення міжнародно-правового зобов'язання і зобов'язує правопорушника

ліквідувати наслідки шкоди, завданої іншому суб'єкту міжнародного права. Основою цієї галузі міжнародного права є принцип міжнародної відповідальності, згідно з яким будь-яке міжнародно-протиправне діяння тягне за собою міжнародну відповідальність. Мета цієї відповідальності полягає у запобіганні новим правопорушенням та спонукання інших держав дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань. Функції міжнародно-правової відповідальності можуть мати як правопоновлююче, так і репресивне значення. Правопоновлююча функція включає засоби відновлення порушених відносин мирними засобами, тоді як репресивна функція може включати й військові дії [2, с. 38].

Важливо зазначити, що суб'єктами права міжнародної відповідальності є держави, міжнародні організації та народи, які борються за створення нової держави. Міжнародно-правові підстави відповідальності за міжнародні правопорушення визначаються через юридично обов'язкові приписи, що регулюють поведінку суб'єктів міжнародного права. Основними юридичними підставами відповідальності є міжнародні договори, міжнародні порядки, рішення міжнародних судів і односторонні міжнародно-правові акти.

У рамках міжнародного права обставини, що звільняють від міжнародно-правової відповідальності, є важливим аспектом, що може суттєво впливати на наслідки для суб'єктів міжнародного права. Визначення таких обставин має велике значення для забезпечення справедливості та балансу між вимогами правопорядку і правами держав чи організацій, які можуть бути притягнуті до відповідальності.

Згідно з міжнародними нормами такі обставини можуть включати:

1) форс-мажор (ситуації, які неможливо було передбачити чи уникнути, наприклад, природні катастрофи або війни);

2) якщо порушення міжнародних зобов'язань стало наслідком дій, за які не несе відповідальності суб'єкт, це може бути підставою для звільнення від міжнародно-правової відповідальності (наприклад, якщо інша держава або організація вчинила агресію, яка призвела до порушення зобов'язань, що випливають з міжнародного права, відповідальність за такі дії може бути покладена на агресора);

3) згода потерпілої сторони (якщо держава погодилася на умови, що можуть спричинити порушення міжнародного зобов'язання, це може стати підставою для звільнення від відповідальності);

4) виконання міжнародного зобов'язання (якщо суб'єкт міжнародного права вживає всіх необхідних заходів для виконання своїх зобов'язань, але зазнає невдачі через обставини, які не залежали від нього, це може слугувати підставою для звільнення від відповідальності, зокрема, якщо держава докладає всіх зусиль для запобігання екологічним катастрофам, але стикається з непередбачуваними обставинами, що призводять до шкоди, це може бути враховано) [3, с. 18].

Згідно з міжнародним правом, основні правові підстави для звільнення від відповідальності детально описані у міжнародних договорах, конвенціях та рішеннях міжнародних судів. Вони також можуть бути підкріплені звичаєвими нормами міжнародного права, що визнані на міжнародній арені [2, с. 79].

Важливо, що застосування обставин, що звільняють від відповідальності, вимагає об'єктивної оцінки ситуації та ретельного аналізу фактів. Міжнародні суди та арбітражі відіграють ключову роль у встановленні наявності таких обставин. Вони розглядають не лише самі обставини, а й можливість суб'єкта міжнародного права уникнути відповідальності шляхом належного виконання своїх зобов'язань.

Отже, обставини звільнення від міжнародно-правової відповідальності є важливим елементом міжнародного правопорядку, що допомагає врегулювати відносини між суб'єктами міжнародного права. Правильне застосування цих обставин може забезпечити справедливість у вирішенні міжнародних спорів і сприяти стабільності у міжнародних відносинах. Водночас вивчення та розуміння цих обставин є необхідними для ефективного функціонування інституту міжнародно-правової відповідальності, оскільки вони забезпечують баланс між необхідністю притягнення до відповідальності та захистом прав суб'єктів міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Бурдуковська А. М. Міжнародно-правова відповідальність: поняття, підстави та види. 2022. С. 96.
2. Важна К. А. Концепція суб'єктивної та концепція об'єктивної міжнародно-правової відповідальності держави. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти.* 2018. С. 150-163.
3. Шевченко А., Стеценко С., Бобровник С. Обставини, що виключають юридичну відповідальність. Донецьк. 2018. С. 153.

Ксенія СТЕПАНЮК,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ОРГАНІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

У сучасному міжнародному правопорядку забезпечення захисту прав людини виступає одним з основних завдань, особливо в контексті збройних конфліктів. Сучасні війни та збройні конфлікти супроводжуються значними

порушеннями прав людини, які включають воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид. У цьому контексті надзвичайно важливу роль відіграють міжнародні судові органи, зокрема Міжнародний суд ООН та Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС).

Міжнародний суд ООН (далі – МС ООН), створений у 1945 році, є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Його основними функціями є вирішення міждержавних спорів та надання консультативних висновків з правових питань. Юрисдикція МС ООН охоплює всі справи, які держави передають йому, а також питання, безпосередньо передбачені статутами та договорами. Цей суд має важливе значення для захисту прав людини під час конфліктів, оскільки він розглядає міждержавні спори, пов'язані з порушеннями міжнародного гуманітарного права. Як приклад, можна навести справу «Грузія проти Російської Федерації», що стосується порушень прав людини під час війни у Південній Осетії в 2008 році. Хоча МС ООН не має повноважень розглядати справи проти фізичних осіб, його рішення мають значний вплив на міжнародну політику та правопорядок, створюючи прецеденти та сприяючи розвитку міжнародного права [1, с. 24].

На відміну від МС ООН, Міжнародний кримінальний суд наділений юрисдикцією над фізичними особами, які відповідають за найтяжчі злочини, що становлять загрозу міжнародному співтовариству. МКС був заснований у 2002 році на основі Римського статуту і спеціалізується на розслідуванні та переслідуванні злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії. Таким чином, МКС відіграє ключову роль у боротьбі з безкарністю за серйозні порушення прав людини під час збройних конфліктів, переслідуючи військових лідерів та командирів, відповідальних за злочини в різних регіонах, таких як Демократична Республіка Конго, Центральноафриканська Республіка та Судан [2, с. 37].

Співпраця між МС ООН та МКС є важливою для загального механізму захисту прав людини. МС ООН може надавати консультативні висновки, які використовуються МКС у своїх розслідуваннях і судових процесах. Наприклад, консультативний висновок МС ООН щодо правових наслідків будівництва стіни на окупованих палестинських територіях був застосований у розслідуваннях МКС щодо можливих воєнних злочинів у цьому регіоні.

Зважаючи на ратифікацію Україною Римського Статуту, країною визнало юрисдикцію МКС, зокрема щодо злочинів, пов'язаних з агресією рф. Прийняття закону про співпрацю з МКС демонструє прагнення України до активної співпраці з міжнародним судом у розслідуванні злочинів, скоєних на її території під час війни з рф. Отже, МКС функціонує як міжнародно-правовий механізм захисту прав людини у випадках найсерйозніших злочинів, забезпечуючи можливість притягнення винних до відповідальності. Його статус міжнародної установи та незалежного судового органу підсилює його роль у забезпеченні справедливості на міжнародному рівні [3].

У зв'язку з сучасними збройними конфліктами, що супроводжуються масштабними порушеннями прав людини, необхідність ефективного захисту цих прав стає дедалі актуальнішою [4].

Підсумовуючи, зазначимо, що Міжнародний суд ООН та Міжнародний кримінальний суд пропонують комплексний підхід до вирішення цієї проблеми через їхню взаємодію та доповнення їх функцій. Міжнародний суд ООН може посилити захист прав людини шляхом розширення своєї консультативної юрисдикції щодо конкретних ситуацій збройних конфліктів, а Міжнародний кримінальний суд може активно використовувати консультативні висновки та рішення МС ООН як доказову базу для своїх розслідувань та судових процесів, що сприятиме підвищенню юридичної обґрунтованості обвинувачень та більш ефективному притягненню до відповідальності винних осіб.

Список використаних джерел:

1. Головко О. В. Міжнародні засоби захисту прав людей в контексті війни. Харків : ХНУВС, 2024. С. 86.
2. Діденко А. С. Порушення права на справедливий суд як воєнний злочин у міжнародному кримінальному праві. 2023. С. 90.
3. Міжнародний суд ООН. Посольство України в Королівстві Нідерланди. 2024. URL : https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/spivrobitnictvo-z-mizhnarodnimi-organizaciyami/mizhnarodnij-sud-oon.
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Статут від 17.07.1998 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Ольга СТРЕЛЬЦОВА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО,
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ РАД В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Місцеве самоврядування відноситься до найдавніших форм народовладдя та бере початок ще з часів звичаєвого права. Місцеве самоврядування в Україні пройшло тривалий та складний шлях розвитку. Його трансформація продовжується і зараз, що ускладнено режимом воєнного стану в Україні.

Таким чином, проблематика нормотворчої діяльності місцевих рад в Україні має теоретико-прикладне значення.

Питанням нормотворчої діяльності місцевих рад в Україні займалося багато вчених, серед яких: О. Батанов, В. Барський, М. Баймуратов, В. Борденюк, Л. Горбунова, В. Кравченко, Є. Мінакова, М. Петришина, Б. Калиновський, Т. Кулик, А. Онупрієнко, О. Совгиря, О. Чепік-Трегубенко [1-5; 9-10; 14] та інші. На сучасному етапі децентралізації нормотворча діяльність місцевих рад потребує більш посиленого дослідження.

Конституція є основою правової системи України, і тому ознакою легітимності нормативно-правових актів місцевих рад є їх відповідність її положенням. Для забезпечення законності у нормотворчій сфері Конституцією України визначаються:

– суб'єкти, що наділені правом видавати нормативно-правові акти в державі;

– форми нормативно-правових актів, у яких ці органи здійснюють правове регулювання;

– межі повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, виключно в яких вони можуть здійснювати нормотворчу діяльність [6, с. 50].

Нормативно-правові акти місцевих рад не повинні відповідати закріпленим в Основному Законі цілям, завданням, принципам.

На думку В. Борденюк, основною правовою формою діяльності органів держави у здійсненні її завдань і функцій є правовий акт, який можна визначити як письмовий документ, прийнятий (виданий) від імені держави уповноваженим державним органом із дотриманням визначеної законом процедури та у відповідній формі, має обов'язковий характер і спрямований на регулювання суспільних відносин або на вирішення конкретних питань державного і суспільного життя [7, с. 485].

Досліджуючи акти місцевих рад, слід привернути увагу до ст. 144 Конституції України, згідно з якою в межах повноважень, визначених законом, органи місцевого самоврядування приймають рішення, обов'язкові до виконання на відповідній території. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» місцеві ради, виконавчі комітети сільських, селищних, міських, районних у місті (у разі її створення) рад приймають акти у формі рішень. Сільські, селищні, міські голови, голови районних у місті, районних, обласних рад видають розпорядження. Ці акти формують відповідне правове поле локальної дії, що обмежується територією відповідної територіальної громади, району, області. Акти нормативного характеру приймаються, як правило, на виконання актів законодавства, яке часто змінюється і вимагає приведення у відповідність нормативного регулювання правовідносин, встановлених актами органів місцевого самоврядування [8; 13-14]. Також у Конституції України та Законі України «Про місцеве

самоврядування в Україні» йдеться про можливість наділення органів місцевого самоврядування повноваженнями органів виконавчої влади.

Варто відзначити, що при прийнятті нормативно-правових актів місцеві ради мають дотримуватись ієрархії нормативних актів правової системи держави, внутрішньої погодженості правових норм актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Нормативно-правові акти місцевих рад мають бути належним чином обґрунтованими, а прийняті рішення формуватися, базуючись на законодавстві України. Нормативно-правові акти місцевих рад оформлюються у чітко визначеній формі і містять:

- найменування нормативно-правового акта;
- вказівки на орган місцевого самоврядування, який його видає;
- назва документа;
- дата, місце його прийняття і вихідний номер;
- прізвище і посада особи, що його підписала;
- оформлення на бланку органу та наявність печатки [6, с. 103; 8; 10-12].

Вказані елементи виступають підтвердженням юридичної сили документа. Отже, акти місцевих рад мають відповідати таким вимогам:

- законність та справедливість;
- прийняття в межах компетенції органу місцевої влади;
- підлягати державній реєстрації;
- публікуватися;
- відповідати актам органів державної влади та місцевого самоврядування.

Лише такий підхід забезпечить розвиток Української держави як демократичної та правової та подальше становлення громадянського суспільства, що є надважливим в умовах воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел:

1. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики. К. : Юридична думка, 2010. 656 с.
2. Барський В. Р. Нормотворчість представницьких органів місцевого самоврядування в Україні: дис. … к.ю.н.: 12.00.02. Одеса, 2006. 221 с.
3. Онупрієнко А. Правове регулювання функціонування місцевої влади: світовий і вітчизняний досвід. *Вісник Академії правових наук України.* 2010. № 1. С. 90-100.
5. Кравченко В. В. Муніципальне право України. К. : Атіка, 2003. 672 с.
6. Петришина М. О. Нормотворча діяльність в органах місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. … к. ю. н.: спец. 12.00.02. Харків, 2010. 20 с.
7. Горбунова Л. М. Принципи законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади. К. : Юрінком Інтер, 2008. 240 с.
8. Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії. К. : Парламентське видавництво, 2007. 576 с.
9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України. 1997, № 24. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text
10. Калиновський Б. В., Кулик Т. О. Нормотворча діяльність місцевих рад в Україні. *Аспекти публічного правління*. 2018. № 5(6). С. 33-40.

11. Калиновський Б. В. Місцева публічна влада в Україні: конституційно-правові засади функціонування та розвитку: монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан – ЛТД», 2016. 426 с.

12. Юринець Ю. Л. Конституційне право України: навч. посібник. Ужгород : Бреза, 2014. 367 с.

13. Про правотворчу діяльність: Закон України від 21.08.2024 р. № 3915-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text.

14. Чи мають органи місцевого самоврядування повноваження скасовувати власні рішення: експертне роз'яснення. 2023. URL : https://decentralization.gov.ua/en/news/16396.

15. Мінакова Є. В. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект: дис. ... к.ю.н. Дніпро, 2021. 244 с.

Софія СУХАЧ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Міжнародні стандарти прав людини та національне законодавство є важливими компонентами у регулюванні правової системи кожної держави. Вони визначають основні принципи і права, якими повинні керуватися держави, їхні органи влади та громадяни для забезпечення справедливості, рівності та гідності всіх людей [1, с. 44].

Міжнародні стандарти прав людини виникають із міжнародних договорів, конвенцій та угод, що приймаються міжнародними організаціями, такими як ООН, Рада Європи або Організація американських держав. Ці документи встановлюють загальновизнані права та свободи людини, включаючи право на життя, свободу слова, захист від катувань, право на справедливий судовий процес та інші базові права.

Визначальною рисою міжнародних стандартів є їх універсальність. Держави, підписуючи міжнародні угоди, зобов'язуються дотримуватися встановлених стандартів і адаптувати своє національне законодавство відповідно до цих вимог. Наприклад, Загальна декларація прав людини (1948) є основоположним документом, який формулює загальні принципи прав людини. Хоча декларація сама собою не є юридично обов'язковим

документом, вона стала основою для розробки численних міжнародних договорів, таких як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), що має юридичну силу для підписантів [2, с. 324].

На міжнародному рівні також існують спеціалізовані механізми контролю за дотриманням прав людини. Це можуть бути як універсальні механізми (Комітет ООН з прав людини), так і регіональні (Європейський суд з прав людини). Вони розглядають справи про порушення прав людини та надають рекомендації або рішення для виправлення таких порушень.

Національне законодавство також є відображенням міжнародних зобов'язань держави, однак воно теж враховує специфічні історичні, культурні та правові традиції конкретної країни. Конституції та закони країн зазвичай закріплюють основні права людини, а також процедури та механізми їх захисту. У багатьох країнах конституційні положення мають найвищу юридичну силу, що робить їх пріоритетними перед іншими нормами права [3, с. 52].

Адаптація міжнародних стандартів на національному рівні часто є викликом, оскільки держави можуть мати власне бачення певних прав або процедури їх реалізації. Наприклад, підхід до свободи слова може варіюватися залежно від країни через відмінності в правовій культурі або політичних реаліях. Проте держава, яка ратифікувала міжнародний договір, зобов'язана привести своє законодавство у відповідність до міжнародних вимог і забезпечити їх належне виконання.

Ключовим аспектом взаємодії міжнародних стандартів і національного законодавства є принцип субсидіарності, згідно з яким національні суди повинні першими вирішувати питання порушення прав людини. Лише коли національні засоби захисту неефективні або недоступні, справи можуть бути передані до міжнародних судових органів [4, с. 53].

Таким чином, міжнародні стандарти прав людини та національне законодавство діють у взаємодії, доповнюючи один одного і забезпечуючи більш ефективний захист прав людини на глобальному і національному рівнях. Дотримання міжнародних стандартів дозволяє державам зберігати свою правову систему у відповідності до загальновизнаних норм, водночас зберігаючи право на власну правову ідентичність.

Список використаних джерел:

1. Гудзь Т., Мальцев В. Міжнародні стандарти права на достатній життєвий рівень та їх вплив на законодавство України. 2022. С. 41-45.
2. Яцковина В. Міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. 2022. С. 324.
3. Гловюк І., Дроздов О., Мельченко В. Міжнародні стандарти опитування дітей-жертв і дітей-свідків та національне законодавство і практика: питання кореляції у кримінальному провадженні. 2022. С. 52.
4. Негодченко В. Міжнародні стандарти регламентації прав людини в Україні та проблеми їх реалізації. 2022. С. 51-56.

Яна ТИМЧУК,
здобувач вищої освіти
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олександр РАДЧЕНКО,
доцент кафедри конституційного і
міжнародного права та прав людини
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК УЧАСТІ У ВИБОРАХ ТА РЕФЕРЕНДУМАХ: ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Участь громадян у виборах та референдумах є фундаментальним правом, що забезпечує реалізацію народного суверенітету та демократичний характер держави. Водночас в контексті низької явки виборців та проблеми абсентеїзму постає питання про доцільність встановлення юридичного обов'язку участі у виборах. У цій статті ми розглянемо переваги та недоліки права на участь у виборах як суб'єктивного права громадянина, проаналізуємо аргументи «за» і «проти» запровадження обов'язкового голосування та зробимо висновок щодо доцільності такого підходу для України.

В Україні право громадян обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування гарантується Конституцією України. Стаття 38 Основного Закону проголошує: «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [1]. Це положення закріплює принцип загального виборчого права, який є одним із фундаментальних принципів демократії.

Водночас аналіз чинного законодавства України свідчить, що безпосереднього обов'язку брати участь у виборах для громадян не встановлено. Закон України «Про вибори народних депутатів України» у статті 2 визначав принципи виборчого права, серед яких є добровільність участі у виборах. Це означає, що кожен громадянин має право вільно вирішувати, чи брати йому участь у голосуванні [2].

Аналогічний підхід застосовувався й щодо місцевих виборів. Стаття 3 Закону України «Про місцеві вибори» також закріплює принцип вільних виборів, який передбачає добровільну участь громадян у виборчому процесі [3].

Збережено принцип вільної участі у виборах й у Виборчому кодексі України, який замінив собою усі вищезазначені закони, що ще у недалекому минулому регламентували проведення в Україні різних видів виборів.

Такий підхід відповідає практиці більшості демократичних країн, де участь у виборах розглядається як право, а не обов'язок громадянина. Він ґрунтується на принципах свободи волевиявлення та поваги до особистого вибору кожного виборця.

У світовій практиці існують різні підходи до визначення обов'язків громадян щодо участі у виборах. Деякі країни встановлюють обов'язкове голосування, тоді як інші, за аналогією з Україною, дотримуються принципу добровільності.

У першому випадку участь у виборах є юридичним обов'язком громадянина. Така система діє, зокрема, в Австралії, Бельгії, Бразилії, Люксембурзі, Аргентині, Еквадорі та деяких інших країнах. Громадяни цих держав зобов'язані з'явитися на виборчу дільницю та проголосувати. За ухилення від голосування зазвичай передбачені штрафи або інші санкції, хоча їх розмір та порядок застосування можуть відрізнятися. При цьому мається на увазі саме обов'язок участі у голосування, а не обов'язок підтримувати якогось конкретного кандидата.

Як зазначає І. Мартиненко, у країнах з обов'язковим голосуванням явка виборців зазвичай перевищує 90 %. Це набагато більше, ніж у державах із добровільною участю у виборах. Таким чином, обов'язковість голосування дійсно забезпечує ширше представництво інтересів різних груп населення [5].

Такий підхід розглядає участь у виборах як суб'єктивне право громадянина, що базується на принципах свободи волевиявлення та добровільності. Він має низку переваг:

- забезпечується свобода вибору та повага до особистої волі громадянина;
- участь у голосуванні є усвідомленим рішенням, а не формальною процедурою;
- акцент робиться на підвищенні політичної свідомості та залученні громадян.

Разом з тим згаданий підхід, вочевидь, має і свої недоліки, а саме:

- явка виборців зазвичай нижча, ніж за умов обов'язкового голосування;
- певні групи населення можуть бути менш представлені у виборчому процесі;
- знижується легітимність обраної влади через низьку участь громадян.

Усунення цих недоліків якраз і можливе через встановлення юридичного обов'язку участі у виборах, як це практикується в низці країн. Серед іншого на користь такого підходу багато важать наступні обставини:

- забезпечується максимально широке представництво волі народу;
- посилюється легітимність влади через високу явку виборців;
- участь у виборах розглядається як громадянський обов'язок.

Враховуючи викладене, можемо зробити висновок, що встановлення в Україні конституційного обов'язку участі у виборах та референдумах наразі залишається дискусійним питанням і потребує зваженого, обережного підходу. З одного боку, його запровадження мало б підвищити явку виборців, залучити ширше коло громадян та посилити легітимність влади. Проте з іншого боку, можуть виникнути ризики обмеження волевиявлення та ймовірність формалізації процесу.

На нашу думку, на даному етапі розвитку України збереження підходу до участі у виборах як суб'єктивного права громадянина є більш доцільним. Водночас необхідно вживати дієвих заходів для підвищення політичної свідомості та мотивації громадян, особливо молоді та вразливих груп, щодо необхідності й доцільності участі у виборах. Держава та інститути громадянського суспільства мають спрямовувати зусилля на інформування, просвіту та залучення населення до виборчого процесу.

Окрім того, в умовах воєнного стану важливо забезпечити максимальну доступність та безпеку реалізації виборчого права громадянами. Як слушно зазначає М. Кухта, організація виборів в таких умовах потребує особливих підходів, однак демократичні принципи та можливість волевиявлення мають бути збережені [4].

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2012. № 10-11. Ст. 73.

3. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 р. № 595-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2015, № 37-38, Ст. 366.

4. Кухта М. Виборче право під час воєнного стану: можливості та перешкоди. *Національний університет «Києво-Могилянська академія».* 2024. URL : https://ekmair. ukma.edu.ua/handle/123456789/30770.

5. Мартиненко І. В. Участь у виборах як юридичний обов'язок громадянина (зарубіжний досвід). *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2019. № 3 (43). С. 150-154.

6. Марцеляк О. Принцип добровільності участі у виборах і питання абсентеїзму. *Захист виборчих прав адміністративними судами в Україні:* матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1-2 липня 2021 р.). К. : ВАІТЕ, 2021. С. 58-61.

7. Шевченко Т. Голосувати це обов'язок. URL : https://blogs.pravda.com.ua/authors.

8. Birch, S. (2009). Full participation: A comparative study of compulsory voting. Manchester : Manchester University Press, 214 p.

9. Gratschew, M. (2004). Compulsory voting in Western Europe. Voter Turnout in Western Europe since 1945. Stockholm : International IDEA, 25-31.

Антоніна ТКАЧ,
здобувач вищої освіти
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Наталія ГОРОБЕЦЬ,
доцент кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗДІЙСНЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан в Україні, викликаний збройною агресією, суттєво вплинув на всі сфери життя, включаючи сімейні відносини. Сім'я, як основний соціальний інститут, зазнає серйозних випробувань у таких умовах. Цей вплив проявляється в зміні традиційних моделей сімейного життя, появі нових викликів у реалізації прав і обов'язків членів сім'ї, а також у зміні державного підходу до їхнього регулювання.

Багато сімей були змушені залишити свої домівки через бойові дії. Часто члени сім'ї евакуюються окремо, що ускладнює підтримання зв'язків між подружжям, батьками та дітьми.

Призов до військової служби значної кількості громадян призвів до тривалих розлук у подружніх парах, що стає причиною емоційної напруги та психологічних труднощів. І це тільки початкові складнощі, з якими були змушені зустрітися сім'ї в Україні.

Під час воєнного стану в Україні відбулися суттєві зміни в правовому регулюванні сімейних відносин, спрямовані на адаптацію законодавства до нових реалій та забезпечення прав громадян.

Пропонуємо розглянути основні зміни та нововведення в умовах воєнного стану. По-перше, було спрощено процедуру реєстрації шлюбу.

По друге, внесено зміни до Порядку провадження діяльності з усиновлення. Постановою Кабінету Міністрів України від 16 серпня 2022 р. № 907 доповнено Порядок розділом «Особливості провадження діяльності з усиновлення під час воєнного стану», що передбачає спрощення процедур та врахування специфічних умов воєнного часу [7].

Надважливим в умовах воєнного стану є те, що особлива увага приділяється захисту прав дітей, які залишилися без батьківського піклування. Впроваджено тимчасові механізми опіки та піклування, а також спрощено процедури встановлення опіки для забезпечення швидкого реагування на потреби таких дітей [9].

Також законодавством передбачено додаткові соціальні гарантії та підтримку для сімей, які змушені були покинути свої домівки через воєнні дії. Це включає надання тимчасового житла, матеріальної допомоги та спрощення процедур отримання соціальних виплат [6].

Ці та багато інших законодавчих змін спрямовані на адаптацію сімейного законодавства до умов воєнного стану та забезпечення прав і свобод громадян в цей складний період.

Наразі хочу зупинитися на вкрай актуальному питанні – захисті прав дітей в умовах воєнного стану. Діти є найбільш вразливою групою населення, і забезпечення їхніх прав у таких умовах стає пріоритетним завданням як для держави, так і для суспільства.

Безпека дітей у зоні бойових дій, руйнування інфраструктури, обстріли, мінна небезпека – все це створює критичні ризики для життя і здоров'я дітей. У таких умовах держава та міжнародні організації активно працюють над евакуацією сімей із небезпечних регіонів, забезпеченням тимчасового житла та гуманітарної допомоги. Важливо, щоб кожна дитина мала доступ до харчування, медичної допомоги та психологічної підтримки.

Одним із суттєвих викликів під час війни стало забезпечення права дітей на освіту. Через бойові дії багато шкіл було зруйновано, а тисячі дітей залишилися без доступу до навчання. Відповіддю на ці виклики стали дистанційне навчання, мобільні школи та інтеграція дітей у навчальні заклади інших регіонів. Звісно, такі рішення не можуть повністю компенсувати втрати, але вони допомагають зберегти освітній процес навіть у надзвичайних умовах.

Особливої уваги потребують діти, які залишилися без батьківського піклування. Їх захист має забезпечуватися через спеціальні програми опіки, а також координацію з міжнародними організаціями. Забезпечення їх права на сім'ю, турботу та безпеку – це обов'язок, який має виконуватися навіть у найскладніших умовах.

Говорячи про ці проблеми, не можу не згадати роль громадянського суспільства. Волонтери, благодійні організації, міжнародні фонди – усі вони вносять вагомий вклад у забезпечення прав дітей під час війни. Їх робота заслуговує на підтримку й визнання.

Під час воєнного стану в Україні було прийнято низку законодавчих змін, спрямованих на захист прав дітей, особливо в зонах бойових дій. Зокрема, 22 березня 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 349, якою внесено зміни до деяких нормативно-правових актів щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану. Ці зміни спрямовані на забезпечення безпеки дітей, їх евакуацію з небезпечних регіонів та надання необхідної допомоги [11].

Крім того, 23 серпня 2022 року прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 940, яка удосконалює механізм проведення евакуації, зокрема визначає форми відмови фізичних осіб та законних представників дітей від обов'язкової евакуації. Це рішення спрямоване на підвищення ефективності евакуаційних заходів та забезпечення безпеки дітей у зонах бойових дій [12].

Також окремо хочу звернути увагу на вплив мобілізації на сімейне життя та проблеми родини через довгу розлуку. Довга розлука створює значний психологічний тиск як на мобілізованого, так і на членів його сім'ї.

Законодавство України, зокрема Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», забезпечує правові підстави для мобілізації, однак не враховує у повному обсязі емоційних аспектів, які супроводжують цей процес [13].

Для дружин чи чоловіків мобілізованих часто характерні відчуття тривоги та страху за життя близької людини, особливо якщо служба відбувається у зоні активних бойових дій. Діти, своєю чергою, можуть стикатися з почуттям емоційної ізоляції через відсутність одного з батьків. У зв'язку з цим важливо наголошувати на необхідності психологічної допомоги для таких родин.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 972 від 21 жовтня 2022 року держава гарантує психологічну підтримку військовослужбовцям, але ці програми ще не повністю охоплюють членів їхніх сімей [14].

Мобілізація має значний вплив на сімейне життя, викликаючи психологічні, матеріальні та організаційні труднощі. Законодавство України передбачає певні механізми підтримки сімей мобілізованих, але ефективність їх реалізації потребує вдосконалення. Особливу увагу слід приділити забезпеченню емоційної стабільності членів родини та вирішенню питань, пов'язаних із соціальним захистом. Удосконалення державних програм підтримки може стати основою для пом'якшення впливу мобілізації на родинне життя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
4. Про правовий режим воєнного стану»: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14.
6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18.
7. Про особливості провадження діяльності з усиновлення під час воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.2022 р. № 907. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2022-%D0%BF.
8. Про підтримку внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF.
9. Про захист прав дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15.

10. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. № 268. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF.

11. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 р. № 349.

12. Про удосконалення механізму проведення обов'язкової евакуації та форми відмови фізичних осіб і законних представників дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2022 р. № 940.

13. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12.

14. Про затвердження Порядку надання психологічної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2022 р. № 972. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/972-2022-п.

Даніїл ТОМАС,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена НАГОРНА,
старший викладач
кафедри цивільного права та процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
старший лейтенант поліції

ЩОДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Держава з моменту свого виникнення завжди тією чи іншою мірою впливала на економічні процеси та господарську діяльність суб'єктів, що функціонують у її межах. Відповідно до положень Господарського кодексу України (далі – ГК України) правовий господарський порядок в країні базується на збалансованому поєднанні ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного управління макроекономічними процесами. Це здійснюється з урахуванням конституційного принципу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність і відповідно до статусу України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави [1].

Державне регулювання господарської сфери є невід'ємною частиною формування правового господарського порядку поряд із саморегулюванням. Для реалізації економічної політики, досягнення цільових економічних

завдань, а також виконання програм економічного і соціального розвитку держава використовує різноманітні інструменти та механізми впливу на господарську діяльність. Ці засоби регулювання впроваджуються відповідно до встановлених законодавством умов, порядку та процедур.

Державне управління є складним і багатогранним явищем, що передбачає вивчення його сутності, змісту і форм, а також аналіз функціональних, організаційно-структурних і політико-правових аспектів виконавчої влади як окремої гілки державної влади. Основна відмінність між управлінням та регулюванням, як різними формами державного впливу, полягає в спрямованості дій та обсязі повноважень компетентних органів щодо казенних підприємств.

У наукових дослідженнях стосовно питань державного управління пропонуються різні трактування цього поняття та його ключових характеристик. У контексті управління казенними підприємствами ці характеристики можна узагальнити наступним чином: управління казенними підприємствами є інструментом реалізації державної економічної політики. Основний акцент у таких відносинах робиться на організаційних функціях, які здійснюються через управлінські дії.

Цей процес базується на переважному використанні методів прямого впливу суб'єктів управління на об'єкти. Держава, як організаційний механізм, який забезпечує упорядкування суспільних процесів, у підсумку діє в інтересах впливових соціальних груп, центральною ланкою яких є особистість.

Окреслені концептуальні особливості управління створюють методологічну основу для визначення поняття, сутності та меж державного регулювання, а також його принципів, методів, суб'єктів і об'єктів, зокрема щодо функціонування казенних підприємств.

Зважаючи на спорідненість управління та регулювання як інструментів впливу, слід відзначити, що більшість монографічних досліджень, присвячених державному управлінню, зосереджуються на вузькому трактуванні об'єкта впливу, обмежуючи його до окремих елементів чи груп. Водночас у таких дослідженнях докладно аналізуються взаємозв'язки між органами впливу та об'єктами, які цього впливу потребують, а також динаміка суспільних процесів, що дозволяє моделювати відносини між конкретними об'єктами й суб'єктами. Тому звуження розуміння об'єкта не завжди виправдане.

Держава повинна активно підтримувати малий і середній бізнес, а також сприяти громадському діалогу щодо справедливого розподілу прибутків. Це може бути досягнуто шляхом використання механізмів, які підсилюють мотивацію досягнення певних цілей у господарській діяльності [2].

Попри те, що заходи стимулювання є пріоритетними в умовах ринкової економіки, нинішній стан економіки України демонструє обмеженість у забезпеченні навіть мінімального комплексу стимулюючих інструментів для ефективного державного регулювання господарської діяльності.

Згідно з Господарським кодексом України основними механізмами, через які держава здійснює регулюючий вплив на діяльність суб'єктів господарювання, є:

- державне замовлення;
- ліцензування, патентування і квотування;
- технічне регулювання;
- використання нормативів і лімітів;
- встановлення цін і тарифів;
- надання податкових, інвестиційних та інших пільг;
- дотації, компенсації, цільові інновації та субсидії [1].

В. Щербина, аналізуючи це питання, поділяє засоби державного регулювання на три категорії. Економіко-правові засоби включають державне замовлення, регулювання цін і тарифів, а також пільги, дотації, компенсації, субсидії та інновації. Організаційно-правові засоби охоплюють ліцензування, квотування, видачу дозвільної документації, сертифікацію, стандартизацію, а також контроль і нагляд за господарською діяльністю. Окремо виділяються юридичні засоби, що включають штрафи, оперативно-господарські санкції, організаційно-господарські договори, а також типові й примірні договори [3].

Ліцензування, патентування окремих видів господарської діяльності та квотування виступають інструментами державного регулювання у сфері економіки. Вони спрямовані на реалізацію єдиної державної політики, а також на захист економічних та соціальних інтересів держави, суспільства і певних груп споживачів [1].

Згідно із Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» ліцензування є механізмом державного впливу, який забезпечує єдність підходів у цій сфері, а також захищає інтереси держави, суспільства і споживачів [4]. Головне завдання ліцензійної системи – встановити особливий державний контроль за здійсненням тих видів підприємницької діяльності, які мають критичне значення для реалізації публічних інтересів, таких як забезпечення безпеки населення (зокрема, соціальної, економічної, екологічної тощо) [3].

Крім того, важливою складовою державної діяльності є контроль за відповідністю продукції, робіт і послуг, встановленим національним і міжнародним стандартам. Це забезпечує належну якість і відповідність продукції вимогам, що є ключовим аспектом державного регулювання [4].

Норми та нормативи – це заздалегідь розроблені та офіційно затверджені у встановленому законом порядку стандарти, які регулюють споживання основних засобів, природних і матеріальних ресурсів, допустимі рівні шкідливих викидів та інші обов'язкові умови ведення господарської діяльності [5].

Законодавство України передбачає, що в певних сферах, таких, як торгівля за грошові кошти (готівка, чеки, платіжні картки), обмін валют, гральний бізнес, побутові послуги та інші, визначені законом галузі, може застосовуватися патентування підприємницької діяльності суб'єктів господарювання [1].

Державне регулювання цін охоплює товари, які мають вагомий вплив на загальний рівень і динаміку цін, важливе соціальне значення, а також ті, що виробляються підприємствами-монополістами. Закон України «Про природні монополії» визначає, що предметом регулювання з боку держави є ціни або тарифи на товари, доступ споживачів до таких товарів та інші умови ведення підприємницької діяльності, передбачені законодавством [6].

Державне регулювання цін може застосовуватися до товарів суб'єктів господарювання, які порушують норми законодавства щодо захисту економічної конкуренції. Такі ціни мають бути економічно обґрунтованими, тобто відповідати витратам на виробництво та реалізацію товару, а також забезпечувати прибуток від його продажу. Цінова політика, правила встановлення і використання цін, а також повноваження державних і місцевих органів у сфері регулювання та контролю за ціноутворенням регламентуються законом про ціни і ціноутворення та іншими нормативними актами [1].

Закон України «Про ціни та ціноутворення» охоплює відносини, що виникають у процесі розробки, встановлення та використання цін Кабінетом Міністрів України, виконавчими органами влади, органами, які регулюють діяльність суб'єктів природних монополій, органами місцевого самоврядування, а також суб'єктами господарювання, що діють на території України. Крім того, цей закон визначає порядок здійснення державного нагляду та контролю у сфері ціноутворення [7].

Отже, з огляду на види та природу інструментів державної підтримки суб'єктів господарювання, які одночасно є засобами державного регулювання, доцільно розділити їх на фіскальні та нефіскальні. Фіскальні інструменти пов'язані з податковою політикою держави, до них належать податкові та інвестиційні пільги, податковий кредит тощо. Нефіскальні інструменти державної підтримки не залежать від податкової політики й включають дотації, субсидії, компенсації, цільові інвестиції та інші форми допомоги.

Надання державної підтримки суб'єктам господарювання здійснюється відповідно до положень Конституції України, Господарського кодексу України, Бюджетного кодексу України, Податкового кодексу України, а також у межах цільових програм, програм економічного та соціального розвитку і спеціального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text.

2. Мамутов В. К. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. К. : Юрінком Інтер, 2004. 687 с.

3. Щербина В. С. Господарське право: підручник (6-е вид., перероб. і доп.). К. : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

4. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text.

5. Лебідь В. І., Можаровська Н. О., Нескороджена Л. Л. Господарське право: навч. посібник. К. : Алерта, 2014. 416 с.

6. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 р. № 1682-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text.

7. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 р. № 5007-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text.

Даніїл ХАЛІТОВ,
Владислав БУРКА –
здобувачі вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Артем ПЛАХОТНИЙ,
старший викладач
кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЗБІЖНОСТІ МІЖ УКРАЇНСЬКИМ НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ І МІЖНАРОДНИМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИМИ АКТАМИ ТА СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ

Актуальність теми зумовлена необхідністю приведення правової системи України у відповідність до міжнародних стандартів та зобов'язань, що є важливим етапом інтеграції країни в глобальні правові, економічні й соціальні структури. У контексті євроінтеграційних процесів Україна має адаптувати свої закони до вимог міжнародного права, що охоплює сферу прав людини, економічні та соціальні стандарти, а також правосуддя.

Однак наявні розбіжності між національним і міжнародним законодавством можуть призводити до конфліктів правових норм, обмеження прав громадян та створення перешкод для ефективної реалізації міжнародних зобов'язань України. Вирішення цих розбіжностей через гармонізацію нормативно-правових актів має ключове значення для розвитку демократичного суспільства, збереження верховенства права та формування позитивного іміджу України на міжнародній арені. Причини цих розбіжностей беруть початок з історичних, політичних і соціальних особливостей розвитку країни, де багато змін та реформ відбувалися нерівномірно і часто вимушено.

У багатьох випадках законодавство України не повністю адаптоване до міжнародних стандартів через обмеженість ресурсів та недостатній економічний прогрес, а інколи й через політичні перешкоди, що виникають

унаслідок конфлікту національних інтересів з міжнародними вимогами. Це може проявлятися як у матеріальних розбіжностях, коли, наприклад, українські закони не відповідають положенням міжнародних актів щодо захисту прав людини, так і у процедурних, де вимоги до застосування норм суттєво відрізняються від тих, що рекомендовані міжнародним правом.

Такі відмінності мають значні наслідки для України. Порушення прав громадян, коли вони стикаються з обмеженнями у реалізації прав, закріплених у міжнародних документах, є одним з найважливіших наслідків. Також недотримання міжнародних стандартів негативно впливає на міжнародний імідж країни, знижуючи рівень довіри до неї як до партнера. Це, своєю чергою, обмежує можливості для економічного розвитку, адже міжнародні інвестори віддають перевагу країнам, де правова система більш стабільна та відповідає міжнародним нормам.

«Так, зупинка транспортного засобу часто є об'єктом конфліктів між водіями та поліцейськими. Такий стан речей не змінився навіть після запровадження в Україні воєнного стану. Однією з найважливіших складових правової основи, а також найчастішим предметом конфліктів щодо зупинки транспортного засобу в умовах воєнного стану є забезпечення прав та свобод водіїв. Проте такі обмеження не можуть бути застосовані без певних законних підстав» [2]. Вирішення питання щодо звинувачення водіїв у порушенні ПДР через наявність алкоголю в крові є актуальним у світлі міжнародних норм і рішень апеляційних судів. Відомо, що допустимий рівень алкоголю в крові різниться у багатьох країнах, і деякі значення можуть не свідчити про реальне алкогольне сп'яніння. Наприклад, апеляційний суд у своєму рішенні №750/1021/23 скасував адміністративне правопорушення на основі доводів, що рівень у 0,3 проміле є природною нормою, яка може не мати жодного впливу на поведінку чи реакцію водія. Таке рішення підкреслює важливість врахування міжнародних стандартів, що дозволяють певний рівень алкоголю у повітрі, що видихується, як фізіологічну норму, а не як порушення [3-4].

Ключовим аспектом такого підходу є порівняння міжнародних норм із чинними в Україні нормативно-правовими актами. Зокрема, національні нормативи, викладені в Наказі Міністерства внутрішніх справ № 1452 від 01.11.2015 року, визначають порядок перевірки водіїв на стан сп'яніння та відповідні допустимі норми. Цей документ регламентує застосування технічних засобів і зазначає необхідність враховувати особисті обставини водія, зокрема відсутність ознак алкогольного сп'яніння. Підхід українського законодавства щодо норми в 0,2 проміле певною мірою розходиться з міжнародними рекомендаціями, зокрема такими, як Резолюція ЄЕК ООН про загальні вимоги до водіїв від 1968 року, де допустимі значення є вищими, і допускається варіація в межах до 0,5 проміле [5].

Також постанова Кабінету Міністрів України № 1103 від 17.12.2008 року встановлює порядок перевірки водіїв та використання приладів, які повинні

мати відповідний сертифікат і точність для достовірного вимірювання рівня алкоголю. У вищезгаданому випадку водій заперечував справжність результатів, наданих технічним приладом, і відсутність явних ознак алкогольного сп'яніння посилила позицію захисту [6].

Тема розбіжностей між українським національним законодавством і міжнародними нормативно-правовими актами стає особливо актуальною у контексті застосування міжнародних договорів і можливості формулювати застереження до них. З огляду на це Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року у статтях 19 і 20 встановлює механізми для формулювання, прийняття або заперечення проти застережень, які країни можуть вносити до договорів при підписанні, ратифікації чи приєднанні [7].

Зокрема, стаття 19 дає країнам право робити застереження до договору, але лише за умов, що це не суперечить його цілям або положенням. Наприклад, країна не може внести застереження, якщо договір його прямо забороняє або якщо застереження є несумісним із цілями договору. Це положення забезпечує збалансованість між суверенітетом держав і загальною ціллю міжнародного договору, дозволяючи адаптацію до національного контексту без шкоди для договору загалом.

Стаття 20, своєю чергою, регулює процедуру прийняття застережень іншими учасниками договору. Вона визначає, що застереження, які допускаються договором, не потребують підтвердження іншими країнами, окрім випадків, коли договір вимагає прийняття такого застереження усіма його учасниками. Такий механізм забезпечує гнучкість і водночас юридичну визначеність для держав, що укладають міжнародні угоди.

В українському контексті реалізація міжнародних договорів і застережень здійснюється на підставі Закону України «Про міжнародні договори України» [8]. Зокрема, цей закон передбачає, що міжнародні договори мають пріоритет над національним законодавством у випадку суперечностей. Водночас формулювання застережень може бути одним із способів адаптації міжнародного права до національних реалій, враховуючи специфіку правової системи країни.

У статті 19 Закону України «Про правотворчу діяльність» зазначено, що міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, мають вищу юридичну силу порівняно з іншими нормативно-правовими актами, окрім Конституції України [9]. Це положення створює основу для пріоритету міжнародних зобов'язань над національними нормами в разі колізій. У такому контексті механізм застережень стає важливим засобом для вирішення можливих розбіжностей між національними нормами та міжнародними стандартами, дозволяючи зберегти гнучкість у правозастосуванні. Цей механізм може сприяти адаптації міжнародних норм до українських умов, уникаючи необґрунтованих санкцій у випадках, коли стан водія відповідає міжнародним стандартам.

Для вирішення розбіжностей між українськими нормами та міжнародними зобов'язаннями доцільно використовувати механізм застережень. Він дозволяє

зберегти правові основи міжнародних зобов'язань України, водночас забезпечуючи необхідну гнучкість для врахування національних інтересів, як у випадку допустимого рівня алкоголю у видихуваному повітрі, що може вимагати специфічної регуляції для уникнення санкцій до водіїв, якщо їхній стан не суперечить міжнародним нормам.

Для ефективного вирішення розбіжностей між українським законодавством і міжнародними зобов'язаннями важливо враховувати механізм застережень. Застереження надають можливість адаптувати міжнародні норми до специфіки національної правової системи, зберігаючи при цьому основи міжнародних зобов'язань. Це дозволяє Україні враховувати свої національні інтереси, сприяючи більш збалансованому підходу до інтеграції міжнародних стандартів у внутрішнє законодавство. Також механізм застережень допомагає уникнути конфліктів між міжнародними нормами та національними правовими актами, що є критично важливим для забезпечення правової стабільності.

Це сприяє гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами, підвищуючи ефективність виконання міжнародних угод. З таким підходом Україна може активніше залучати міжнародні інвестиції та співпрацю, оскільки демонструє готовність до дотримання міжнародних зобов'язань, водночас зберігаючи суверенітет у питаннях національного регулювання.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Коломоєць О., Плахотний, А. Аналіз правової основи та підстави зупинки поліцейськими транспортних засобів під час дії воєнного стану. *Матеріали конференцій МЦНД* (м. Київ, 15 грудня 2023 р.). Київ, 2023. С. 229-230.

3. Постанова Чернігівського апеляційного суду у справі № 750/10219/23 від 14.09.2023 р. Провадження № 33/4823/616/23. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/113478505.

4. Постанова Деснянського районного суду міста Чернігова у справі № 750/10219/23. від 25.07.2023 р. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/112387580.

5. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції: наказ МВС України та МОЗ України від 09.11.2015 р. № 1452/735. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/z1413-15#Text.

6. Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 р. № 1103. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2008-%D0%BF?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0#Text.

7. Віденська конвенція про право міжнародних договорів № 2077-XI від 14.04.1986 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text.

8. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.05.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2004, № 50, ст. 540. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15/conv#n166.

9. Про правотворчу діяльність: Закон України від 15.06.2023 р. № 3354-20. *Відомості Верховної Ради*, 2023, № 93, ст. 364. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20/conv#Text.

Валерія ЧЕРНОВА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена СОЛДАТЕНКО,
професор кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Досудове розслідування в умовах воєнного стану має низку специфічних рис, що впливають на його організацію та проведення. По-перше, воєнний стан вимагає підвищеної оперативності дій правоохоронних органів, в тому числі і слідчих. По-друге, обмеження прав громадян і можливі додаткові обмеження свобод в умовах війни потребують ретельного балансу між забезпеченням безпеки та дотриманням прав людини. По-третє, важливим є питання доступу до доказів та можливість їх збирання в зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Нарешті, військові злочини та порушення законів і звичаїв війни стають пріоритетними напрямами розслідування в умовах воєнного стану.

При аналізі сучасної правової регламентації досудового розслідування важливо враховувати його адаптацію до сучасних реалій. Особливий акцент слід зробити на статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), яка дозволяє не враховувати строк подання інформації про кримінальне правопорушення у випадку відсутності технічної можливості внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). У таких ситуаціях дізнавач, слідчий або прокурор мають право винести постанову про початок досудового розслідування. Це є позитивним моментом, особливо в умовах обмеженого доступу до ЄРДР в окремих регіонах під час воєнного стану. Така норма забезпечує можливість виконання процесуальних дій, незалежно від наявності технічних ресурсів, що робить ці зміни вкрай актуальними [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України прокурор і слідчий зобов'язані проводити огляд місцевості для фіксації інформації про обставини вчинення злочину. З урахуванням специфіки злочинів, що відбуваються на тимчасово окупованих територіях та прилеглих до них районах, огляд місця події є однією з найважливіших слідчих дій, що має особливу рису – невідкладність. Однак на сьогодні існує проблема зі збереженням первісних обставин злочину, оскільки активні бойові дії суттєво змінюють ситуацію на місці, документи та інші важливі деталі. До того ж ворожі сили навмисно знищують докази злочинів, щоб уникнути відповідальності за свої протиправні дії [2].

Якщо дізнавач, слідчий або прокурор не мають технічної можливості доступу до ЄРДР, посадова особа виносить постанову про початок досудового розслідування, яка повинна містити ту ж інформацію, що й реєстр. У невідкладних випадках огляд місця події може бути проведений до винесення постанови, а сама постанова приймається відразу після завершення огляду. Усі процесуальні дії мають бути задокументовані та зафіксовані технічними засобами, якщо це можливо. Якщо немає можливості негайно скласти документи або використати технічні засоби, слідчі дії фіксуються доступними методами, а протоколи складаються не пізніше ніж через 72 години після їх завершення. Після отримання технічної можливості інформація про кримінальне провадження має бути внесена до реєстру [3].

У разі неможливості доставити затриману особу до слідчого судді чи суду у строк, встановлений статтею 211 КПК України, або забезпечити її дистанційну участь у розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу, така особа повинна бути негайно звільнена [4].

Час, відведений сторонам кримінального провадження на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування відповідно до ст. 290 КПК України, не враховується у загальні строки, за винятком дня прийняття відповідної постанови та дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику або захиснику особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів [5].

Отже, досудове розслідування в умовах воєнного стану має специфічні особливості, що вимагають оперативності та гнучкості у роботі правоохоронних органів. Зміни у правовому регулюванні, такі як можливість використовувати дистанційні засоби зв’язку та винесення постанов без доступу до ЄРДР, дозволяють продовжувати слідчі дії навіть за умов обмеженого доступу до технічних ресурсів. Важливим аспектом є збереження доказів на місці події, що ускладнюється активними бойовими діями та спробами ворога знищити сліди злочинів. Незважаючи на складнощі, забезпечення балансу між безпекою та дотриманням прав людини залишається пріоритетом у процесі досудового розслідування. У цих умовах суттєво важливо адаптувати законодавство до реалій війни для ефективного розслідування та притягнення винних до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Поляков Є. Розгляд заяв про кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану. Матер. Міжнар. наук.-практ. онлайн-семінар (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 р.). Кривий Ріг, 2022. 498 с.

2. Строк І. А. Проблематика діяльності органів досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама:* матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 460-463.

3. Ромейко А. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану:* матер. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Харків, 25 листопада 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 360-363.

4. Лоскутов Т. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. №. 70. С. 417-423.

5. Теслицький А. А., Кузьменко О. В. Правове регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис.* 2023. №. 3 (12). С. 291-298.

Юлія ЯНЧЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ЗАЯВИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Актуальність теми не може бути переоцінена в контексті сучасного світу, де права людини є визначальними складовими принципами демократії та правової держави. Рішення та позиції Європейського суду з прав людини впливають на правову практику держав-членів та формують стандарти у сфері прав людини. З розвитком технологій та суспільства змінюються і самі сценарії порушень прав людини. Дослідження юридичного змісту заяв дозволяє визначати, як суди адаптуються до нових викликів та вирішують питання, пов'язані з цифровими технологіями, приватністю та іншими сучасними аспектами прав людини. Тож розгляд теми «Юридичний зміст заяви до Європейського суду з прав людини» відкриває можливість вивчення та покращення механізмів захисту прав людини в сучасному світі [1].

Складання заяви до Європейського суду з прав людини є складним та відповідальним завданням, що вимагає високого рівня юридичної експертизи та уважності до деталей. Основними складовими успішної заяви є чіткість її структури, конкретність посилань на статті Європейської конвенції з прав людини, детальний опис фактів, обґрунтування юридичних аргументів та належне представлення доказів [2]. Необхідно також враховувати всі процедурні вимоги та дотримуватися встановлених термінів подання документів.

Високоякісна заява є основою для вдалого розгляду справи судом та захисту прав людини на міжнародному рівні. Заява до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) містить офіційне звернення від особи чи групи осіб до суду з питань порушення їхніх прав, зазначених в Європейській конвенції з прав людини.

Зазвичай заява містить наступний юридичний зміст: ПІБ та адреса особи чи групи осіб, які звертаються до суду. Інші ідентифікаційні дані, які можуть бути важливими для звернення. Детальний опис подій, що мають відношення до порушення прав, які заявник вважає допущеними. Вказівка конкретних статей Європейської конвенції з прав людини, які, за думкою заявника, були порушені. Якщо справа включає неналежне розслідування, можливо, буде вказано деталі та докази цього недоліку. Опис будь-яких обставин, які можуть вплинути на розгляд справи, такі як важливі дати та події. Представлення доказів, які підтверджують твердження заявника. Викладення юридичних аргументів, які підтримують твердження заявника та доводять порушення конкретних статей Конвенції. Якщо заявник висуває конкретні вимоги, наприклад, вимагає відшкодування чи вжиття конкретних заходів, це також має бути включено в заяву. Підпис заявника або його представника та дата складання заяви [3].

Заява до ЄСПЛ має бути підготовлена у відповідності з процедурними вимогами, що регулюють подання справ до суду. Також можуть бути вказані будь-які інші документи чи матеріали, які підтримують твердження заявника.

Важливо, щоб заява була написана чітко і структуровано, з обґрунтуванням фактів, юридичних аргументів і вимог. Заява повинна відзначати конкретні статті Європейської конвенції з прав людини, які заявник вважає порушеними. Це дозволяє судові чітко розуміти правову основу справи. Опис фактів повинен бути детальним і переконливим, включаючи будь-які докази, які можуть підтверджувати твердження заявника. Заява має містити чіткі та обґрунтовані юридичні аргументи, які доводять порушення конкретних прав людини [4].

Якщо є свідчення чи інші докази, вони повинні бути включені до заяви для підтвердження стверджень заявника. Заява має включати конкретні вимоги, які заявник пред’являє до суду, такі як відшкодування чи вжиття конкретних заходів. Заява повинна мати офіційний підпис заявника або його представника, а також чітко вказану дату.

Загальний висновок буде залежати від того, наскільки чітко заява відповідає вимогам ЄСПЛ і наскільки переконливо вона аргументує порушення прав людини. Успішні заяви висувають юридично обґрунтовані претензії та надають достатньо доказів для розгляду справи судом [5].

Висновок щодо юридичного змісту заяви до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) свідчить про необхідність та важливість правильного складання та підготовки цього документа. Заява до ЄСПЛ є ключовим етапом у захисті прав людини та може суттєво вплинути на результати розгляду справи судом.

Список використаних джерел:

1. Аныщук Н. В., Афанасьєва М. В., Бакаянова Н. М. та ін. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посібник. К. : Юрінком Інтер, 2018. 523 с.

2. Ліщина І. Виконання рішень ЄСПЛ – визначальний чинник забезпечення прав та основоположних свобод людини. URL : https:// www.kmu.gov.ua/news/ivan-lishchina-vikonannya-rishen-yespl-viznachalnij-chinnik-zabezpechennya-prav-ta-osnovopolozhnih-svobod-lyudini.

3. Стоянова Т. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 55-58.

4. Завгородній В. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні: теоретичний, методологічний і прикладний аспекти: монографія. Дніпро : ДДУВС, 2020. 536 с.

5. Чубенко А. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на конституційне судочинство в Україні. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави.* 2013. С. 1009-1011.

Вікторія ЯРОВА,
здобувач вищої освіти
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Валерій МАТУС,
викладач кафедри
юридичних дисциплін
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах збройної агресії рф проти України питання дотримання прав людини під час проведення слідчих дій набуває особливої гостроти та значимості. Воєнний стан створює безпрецедентні виклики для правоохоронної системи, актуалізуючи необхідність забезпечення балансу між ефективністю розслідування та неухильним дотриманням основоположних прав і свобод людини.

Актуальність обраної теми зумовлена низкою факторів. По-перше, воєнний стан суттєво ускладнює процес здійснення правосуддя та проведення слідчих дій, створюючи ризики потенційних порушень прав людини. По-друге, відсутність чітких уніфікованих механізмів забезпечення прав особи в екстремальних умовах потребує глибокого наукового аналізу.

Особливої уваги заслуговують питання дотримання міжнародних стандартів прав людини, закріплених у Європейській конвенції з прав людини [1] та інших міжнародно-правових документах. Необхідність гармонізації вітчизняного законодавства з європейськими правовими нормами

в контексті воєнного стану робить це дослідження вкрай актуальним і своєчасним.

Проведений нами аналіз норм Кримінального процесуального кодексу України [2], що регулюють проведення слідчих дій в умовах воєнного стану, виявив ряд суттєвих проблем, які безпосередньо впливають на дотримання прав людини.

Дистанційна участь захисника – одна з найбільш гострих серед виокремлених проблем. Нечітке формулювання щодо можливості дистанційної участі захисника, а саме «у тому числі у разі неможливості явки захисника», створює значні ризики для порушення права на захист і може бути напряму використано задля усвідомленого порушення такого права у зв'язку зі створенням конкретної прогалини вільного тлумачення. Дана невизначеність відкриває широкі можливості для обмеження права на захист, оскільки поняття «неможливість явки» може інтерпретуватися досить широко. Наприклад, чи вважатиметься неможливістю явки відсутність бажання слідчого організувати відеоконференцію або технічні труднощі, які можна було б усунути? Такий підхід суперечить основним принципам справедливого судочинства, закріпленим у Європейській конвенції з прав людини, зокрема у статті 6 [3]. У даній нормі є прямий вказівник щодо права обвинуваченого на юридичну підтримку – «захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя» [3]. Також варто звернути увагу на забезпечення дистанційної участі захисника шляхом застосування технічних засобів, у тому числі аудіозв'язку. Постає питання щодо практичності застосування аудіоконференцій: вплив мають відсутність візуального контакту, тобто неможливість бачити учасників процесуальної дії. Це ускладнює оцінку захисником їхньої поведінки, виявлення невербальних сигналів та розуміння контексту спілкування. В умовах воєнного стану і в цілому треба враховувати вплив якості звуку. Затримки у передачі сигналу можуть ускладнити спілкування і призвести до непорозумінь. Також серед недоліків варто виокремити, що аудіозв'язок не дозволяє захиснику ефективно здійснювати огляд речових доказів, ознайомлюватися з документами та брати участь у інших процесуальних діях, які вимагають візуального контакту. Тож більш доречним та допустимим вважаємо застосування відеозв'язку, при цьому його застосування має відбуватися у виняткових випадках, за умови, коли забезпечити явку захисника неможливо іншими способами та засобами.

Делегування повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК [2]) також викликає серйозні запитання. Хоча така можливість передбачена законодавством, вона створює значні ризики для незалежності судової влади та об'єктивності прийняття певних рішень. Прокурор, як представник обвинувачення, має інтерес у доведенні

винуватості підозрюваного, що може вплинути на об'єктивність прийняття рішень, які стосуються обмеження прав і свобод особи. Серед конкретних ризиків є те, що: визначення наявності «об'єктивної неможливості» виконання повноважень слідчим суддею залишається на розсуд керівника органу прокуратури, що створює можливості для маніпуляцій; прокурор, який одночасно виконує функції слідчого судді, може приймати рішення, які сприяють інтересам обвинувачення, а не забезпечують захист прав підозрюваного.

Проблема участі перекладача в кримінальному провадженні також є досить гострою і має кілька аспектів. По-перше, чинне законодавство допускає можливість самостійного перекладу слідчим, прокурором або дізнавачем за певних умов. Така норма породжує значні ризики спотворення інформації та, як наслідок, порушення права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Європейської конвенції з прав людини [1]. Це право включає в себе не лише право на розгляд справи, а й право на те, щоб цей розгляд був справедливим, що передбачає, зокрема, розуміння всіх процесуальних дій. Однак ще більшу неоднозначність вносить положення, згідно з яким слідчий, прокурор або дізнавач можуть особисто здійснювати переклад, якщо володіють відповідною мовою, а участь перекладача неможлива. Ця норма суперечить іншим положенням КПК, зокрема, пункту 2 частини 1 статті 77, який забороняє особі брати участь у кримінальному провадженні одночасно як слідчому (прокурору, дізнавачу) і як перекладачу [2]. Така суперечність створює правову невизначеність і може призвести до свавільного тлумачення норм. На наш погляд, обов'язок слідчого, прокурора або дізнавача полягає у забезпеченні участі професійного перекладача за першої можливості. Тільки за наявності об'єктивних обставин, які унеможливлюють особисту участь перекладача, допускається використання технічних засобів для забезпечення його дистанційної участі. Це дозволить гарантувати якість перекладу та дотримання принципу змагальності сторін.

Дистанційна участь захисника, делегування повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури та питання участі перекладача – це лише деякі з проблем, які потребують більш детального розгляду. Нечіткі формулювання законодавства, суперечливі норми та відсутність чітких механізмів контролю створюють значні ризики для порушення прав людини під час проведення слідчих дій.

Проблематика дотримання прав людини під час проведення слідчих дій в умовах воєнного стану є надзвичайно складною та багатогранною. Вона потребує детального аналізу з урахуванням як національного законодавства, так і міжнародних стандартів.

Існує необхідність у проведенні подальших досліджень, спрямованих на ідентифікацію всіх можливих ризиків для прав людини під час проведення слідчих дій в умовах воєнного стану та розробку пропозицій щодо вдосконалення законодавства з метою усунення виявлених проблем та забезпечення більш ефективного захисту прав людини. Результати таких

досліджень можуть стати основою для розробки ефективних стратегій забезпечення прав людини в умовах збройного конфлікту та сприяти зміцненню довіри до правоохоронних органів та судової системи держави.

Варто підкреслити, що застосування даних норм має розглядатися та оцінюватися в контексті та крізь призму всіх умов невизначеності воєнного стану в Україні. З одного боку, воєнний стан вимагає від правоохоронних органів оперативності та ефективності в боротьбі зі злочинністю. З іншого боку, це не може бути підставою для обмеження фундаментальних прав і свобод людини. Тому необхідно знайти баланс між сумлінним виконанням службових обов'язків, оперативною реалізацією процесуальних дій та захистом прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
3. Черниченко І. В, Мацола А. А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. С. 358-362. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/64.pdf.

Аріана БІЛОУС,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

В Україні правовий статус Президента України є відповідним інститутом, а іноді – цілою галуззю права. Відповідно до першої концепції можна зазначити, що на підставі положень Конституції України Президент України – глава держави, верховний головнокомандувач, гарант Конституції, представник України на міжнародній арені тощо [1]. Так, цей пост охоплює широке коло компетенції, що вимагає належного досвіду, теоретичних та практичних знань, де найбільшу роль відіграє застосування професійних та особистих якостей настільки ефективно, наскільки це можливо.

Так, загальна теорія права визначає «правовий статус» як становище суб'єкта права, що характеризується його правосуб'єктністю. Простежується пряма залежність прав, обов'язків і повноважень суб'єкта від його становища у суспільстві або при виникненні певних правовідносин.

Зазначимо, що Президент України є главою держави та гарантом Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Це політичний лідер, який втілює у своєму образі найкращі якості та здібності й представляє весь народ нашої держави.

Перебуваючи на позиції глави держави, він володіє недоторканністю, однак все ж несе відповідальність за свої неправомірні дії та зловживання владою. Президент України несе політичну відповідальність перед народом і може бути відсторонений з посади у порядку імпічменту у випадку вчинення державної зради або іншого злочину. Імпічмент ініціюється Верховною Радою України та передбачає складну процедуру, що включає створення тимчасової слідчої комісії, розгляд справи в суді, а також голосування двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Важливо, що відповідно до статті 102 Конституції України Президент України є Главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [2].

Також зазначимо, що Конституція України і Закон України "Про вибори Президента України" визначають загальні умови його обрання. Так, Президент України обирається на основі загальних, рівних, прямих виборів шляхом таємного голосування громадян України, які мають право голосу. Кандидатом може бути особа, яка досягла 35 років, має право голосу, проживає в Україні не менше 10 років та володіє державною мовою. Термін повноважень Президента складає 5 років, і одна особа не може обіймати цю посаду більше двох термінів поспіль [3].

Згідно з Конституцією України Президент України видає акти у формі указів і розпоряджень, які є обов'язковими до виконання на території України. Укази і розпорядження Президента України мають підзаконний характер: вони видаються на основі Конституції та законів України.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що Президент України займає особливе місце у структурі держави і, будучи гарантом Конституції України, забезпечує регулювання, захист прав та свобод людини і громадянина, а також виконання кожним органом державної влади своїх обов'язків у межах компетенції. Особливий статус Президента формується його повноваженнями, оскільки саме вони регламентують взаємодію глави держави з іншими гілками влади, що дозволяє державі ефективно функціонувати. У цьому контексті важливим є забезпечення уникнення дублювання повноважень інших органів державної влади, задля реалізації принципу розподілу державної влади і досягнення динамічної стабільності між ними.

Список використаних джерел:

1. Осохівська Н. В. Статус Президента України. 2020. 271 с.
2. Конституція України: Відомості Верховної Ради від 21.02.2019 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
3. Заугольнікова І. П. Конституційно-правовий статус Президента України: проблеми теорії та практики. 2019.

Альона ГОЛОВКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

Конституційний Суд України (далі – КСУ) є одним із найважливіших елементів національної правової системи, що відіграє центральну роль у забезпеченні верховенства права, захисті прав і свобод громадян та контролі за дотриманням конституційних норм в державі. Основним завданням КСУ є забезпечення конституційної законності, що означає перевірку відповідності правових актів та рішень основним принципам і нормам Конституції України.

Також зазначимо, що однією з ключових функцій КСУ є захист прав і свобод людини і громадянина. Громадяни України мають право звертатися до КСУ з конституційними скаргами у випадку, якщо вони вважають, що рішення судів або інші акти порушують їхні конституційні права [1, с. 133]. Це право закріплене у ст. 55 Конституції України і надає громадянам можливість відстоювати свої права на найвищому рівні.

КСУ також виконує функцію конституційного контролю, що дозволяє йому перевіряти відповідність законів і нормативних актів Конституції України. Це включає оцінку законодавчих ініціатив, указів президента, актів уряду та інших державних органів. Суд може визнати акт неконституційним, що означає його скасування або припинення дії. Ця функція спрямована на забезпечення того, щоб всі нормативно-правові акти відповідали Конституції та не порушували права громадян.

Однією з нових можливостей для громадян України є інститут конституційної скарги, запроваджений після змін до Конституції України у 2016 році. Цей механізм дозволяє громадянам оскаржити остаточне судове

рішення, якщо вони вважають, що воно порушує їхні конституційні права. Конституційна скарга є важливим інструментом захисту прав і свобод, оскільки дає змогу громадянам безпосередньо звертатися до КСУ. Ця процедура підвищила доступність судового захисту для громадян і створила додатковий механізм контролю за судовими рішеннями. Прикладом успішного використання конституційної скарги є справи, де суд визнавав неконституційними положення законів, що обмежували соціальні права громадян або їхні політичні свободи [2, с. 39].

КСУ має важливий вплив на формування правової системи та розвиток демократичних інститутів. Його рішення сприяють усуненню правових прогалин, що можуть призвести до порушення прав громадян, та забезпечують правову визначеність і стабільність. КСУ також відіграє роль у формуванні політико-правової системи, вирішуючи конституційні спори між гілками влади, тим самим забезпечуючи баланс влади і захист інтересів громадян.

Одним із прикладів важливих рішень КСУ є визнання неконституційними норми законодавства, які обмежували права на мирні зібрання. Це рішення посприяло забезпеченню свободи зібрань, що є основоположним демократичним правом.

Одне з визначальних рішень КСУ стосувалося визнання неконституційним Закону «Про основи державної мовної політики» 2018 року, що викликало значний суспільний резонанс. Суд вирішив, що закон суперечив нормам Конституції України, які забезпечують рівні права громадян незалежно від їх національності та мови. Це рішення не тільки сприяло захисту прав мовних меншин, але й підкреслило важливість дотримання конституційних норм при прийнятті законів [3].

Іншим важливим прикладом є рішення КСУ про скасування закону про люстрацію у 2020 році. Суд визнав деякі положення закону неконституційними, що відобразило принцип недопустимості обмеження прав осіб без належних юридичних підстав.

Попри значні успіхи у захисті прав і свобод громадян, діяльність КСУ стикається з низкою викликів. Один із них – це питання незалежності Суду та його роль у політичному житті країни. Нерідко рішення КСУ стають предметом політичних дискусій, а інколи й критики з боку різних суспільних сил. Це піднімає питання про необхідність посилення незалежності Суду та запобігання будь-яким спробам тиску на нього з боку виконавчої влади або інших впливових груп.

Таким чином, Конституційний Суд України відіграє ключову роль у захисті прав і свобод громадян, забезпечуючи дотримання конституційних норм та сприяючи демократичному розвитку країни. Його рішення мають вагомий вплив на правову систему, допомагаючи усувати недоліки в законодавстві та контролювати конституційність правових актів. Незважаючи на виклики, пов’язані з політичною напругою та питаннями незалежності, КСУ залишається важливою інституцією в забезпеченні верховенства права і правової стабільності в Україні.

Список використаних джерел:

1. Стецюк Н. Місце та роль Конституційного суду України в системі захисту суверенітету та забезпечення національної безпеки України. Незалежність України: права людини та національна безпека: матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20 травня 2022 р.). Львів : Галицька видавнича спілка, 2022. С. 132-135.
2. Стецюк П. Діяльність Конституційного Суду України в умовах загроз територіальній цілісності та національній безпеці (за матеріалами 2014 року). *Український часопис конституційного права.* 2021. № 4. С. 38-52.
3. Гета Д., Кисильова К., Ковач Я. Роль Конституційного суду у захисті громадянських прав під час воєнного стану. *Академічні візії.* 2024. № 30. URL : https:// academy-vision.org/index.php/av/article/view/1012.

Анастасія ДЕМБИЦЬКА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВНИХ СВОБОД

Основу для діяльності Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) складають положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), що була підписана у 1950 році. Так, Суд приймає рішення у справах, що надходять від представників різних правових систем держав-учасниць, які мають свої власні юридичні структури та доктрини. Судді ЄСПЛ представляють різні країни та правові школи Європи, що робить питання тлумачення Конвенції надзвичайно важливим. Питання щодо засад та принципів тлумачення ЄКПЛ, якими повинен керуватися Суд для досягнення об'єктивності, справедливості та неупередженості, є надзвичайно актуальним [1, с. 26]. Так, серед основних принципів тлумачення ЄКПЛ можна виокремити:

1) еволюційне тлумачення, згідно з яким положення Конвенції повинні адаптуватися до умов, що змінюються, і потреб суспільства;

2) автономне тлумачення передбачає, що терміни і положення ЄКПЛ мають своє власне, відмінне від національного права, значення;

3) порівняльне тлумачення передбачає вивчення аналогічних норм в інших правових системах для кращого розуміння змісту Конвенції;

4) межі оцінки визначають, що держави мають певну свободу у виборі засобів для досягнення цілей, але ця свобода не є абсолютною;

5) принцип пропорційності вимагає, щоб обмеження прав і свобод, гарантованих ЄКПЛ, були пропорційними меті, якої прагнуть досягти;

6) дотримання застосовних положень вимагає, щоб судді враховували практику ЄСПЛ при розгляді справ на національному рівні [3, с. 5].

Так, тлумачення норм виходить за межі правових аспектів і має значення в науковій та практичній діяльності. Уявлення про зміст норм є дуже важливим у процесі правотворення. На думку деяких науковців, для ефективного правозастосування необхідно розуміти реальну волю суб'єкта нормотворчості. Текст ЄКПЛ є лаконічним, і його положення розкриваються в практиці ЄСПЛ. Суд визначає термін «право Європейської конвенції» у своїй практиці, що свідчить про важливість такої практики в контексті прав людини.

Рішення Страсбурзького суду встановлюють норми, актуальні для багатьох країн світу. Так, в Україні діє Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що підкреслює важливість застосування ЄКПЛ як джерела права. Положеннями статті 17 зазначеного Закону прямо передбачено, що суди повинні застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ. Це свідчить про те, що права людини, гарантовані ЄКПЛ, повинні тлумачитися в контексті практики ЄСПЛ і реалізовуватися відповідно до стандартів, розроблених самим Судом [2, с. 17].

Важливо, що ЄКПЛ є частиною національного законодавства України та має таку ж юридичну силу, як і інші нормативно-правові акти. У разі виникнення суперечностей між національним законодавством і Конвенцією перевагу мають норми міжнародного договору. Це відображає тенденцію до «моністичного» підходу, спрямованого на мінімізацію відмінностей між національним і міжнародним правом, що, своєю чергою, підвищує рівень дотримання прав людини в Україні.

Для України в аспекті прагнення інтегрувати європейські цінності в свою правову систему важливим є забезпечення динамічного тлумачення. ЄКПЛ забезпечує інтеграцію європейських правових цінностей, пов'язаних із захистом прав людини, та має високий гуманістичний потенціал. У контексті українського суспільства, де спостерігається викривлений стан правової свідомості, Конвенція відкриває нові горизонти для побудови демократії. Зокрема, динамічне тлумачення норм ЄКПЛ може сприяти розвитку правової системи України, що заважатиме свавіллю державної влади і сприятиме захисту основних прав і свобод людини. Зазначене дозволяє адаптувати правову систему до нових соціальних, економічних та політичних умов, забезпечуючи більш справедливий і ефективний захист прав громадян [4, с. 52].

Таким чином, динамічне тлумачення норм ЄКПЛ є важливим інструментом для забезпечення прав людини та демократичних цінностей у державі. Належне тлумачення не лише сприяє інтеграції європейських стандартів, а й дозволяє гнучко реагувати на зміни в суспільних відносинах. Для України, зважаючи на складності в правовій системі, динамічне тлумачення є ключем до успішної інтеграції європейських цінностей і побудови правової держави, де контроль за дотриманням основних прав і свобод людини є пріоритетом.

Список використаних джерел:

1. Бойчук Д., Водолаженко Є., Мацакова Г. Особливі випадки застосування статті другої Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Вчені записки.* 2020. С. 249.
2. Буроменський М. Тлумачення конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у світлі норм міжнародного гуманітарного права. 2024. С. 51.
3. Лещенко К. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в системі протидії тероризму. 2022. С. 49.
4. Ляшенко Р., Добровінський М. Тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод у світлі сучасних концепцій праворозуміння. 2020. С. 75.

Поліна ДОНЄВА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Роман КАРПЕНКО,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ З СУДОВОЮ ВЛАДОЮ

Інститут нотаріату є вагомим механізмом та гарантом забезпечення прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. Нотаріат в Україні визначається приватно-публічним характером, що дозволяє нотаріусу поєднувати дві різні функції. Це означає, що, по-перше, нотаріуси уповноважені засвідчувати справжність документів, підписів та виконувати інші завдання, які є частиною цивільного обігу. А по-друге, нотаріуси, вчиняючи нотаріальні дії, виступають від імені держави, що зумовлює представлення публічної функції. Як видно, нотаріуси відіграють важливу роль у суспільстві, в тому числі й при взаємодії з судовою системою, адже нотаріально посвідчені документи часто виступають доказом в суді.

В умовах сучасного розвитку країни та її законодавства питання проблематики взаємодії інституту нотаріату з судовою владою набуває ще більшої актуальності. Оскільки наразі існує ряд проблем, пов'язаних, зокрема, з відсутністю конкретизації законодавчих положень, які потребують оперативного усунення.

Питання проблем взаємодії інституту нотаріату з судовою владою було досліджено багатьма вітчизняними науковцями.

Насамперед важливо наголосити на тому, що правове регулювання інституту нотаріату забезпечує юридичну силу кожного окремого документа, який є доказом в суді. Тому ефективне правове регулювання зумовлює правильність та законність складеного документа.

На сьогодні існує низка нормативно-правових актів, що регулюють нотаріальну діяльність, згідно з положеннями Закону України «Про нотаріат», правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України [1].

Більшість науковців звертає увагу на наявність застарілих радянських положень, що перешкоджають ефективній діяльності нотаріусів. Так, Марія Воробей вважає, що серед основних проблем норм Закону України «Про нотаріат» є:

- його невідповідність Основному Закону;
- застарілий радянський підхід до врегулювання нотаріальної діяльності;
- відсутність гнучкості у діяльності нотаріусів тощо [2, с. 49].

Своєю чергою Х. Маркович та Н. Павлюк виділили такі проблеми сучасного інституту нотаріату, як:

- нераціональний підхід до підвищення кваліфікації нотаріусів;
- відсутність чітко визначених норм, які б регулювали запровадження електронного нотаріату [3].

Ці та інші проблеми безпосередньо впливають на діяльність нотаріусів та їх взаємодію з судовою системою. Це пов'язано, зокрема, з відсутністю керівного правового механізму, здатного регулювати їх взаємодію, що може призвести до низки інших проблем.

Отже, основною причиною проблеми взаємодії між інститутом нотаріату та судовою системою є неточність законодавчих положень. Цей факт створює певні труднощі, адже він перешкоджає ефективній нотаріальній діяльності та, як вже неодноразово зазначалося, ускладнює взаємодію з судом.

Таким чином, варто наголосити на тому, що нотаріат в Україні, а особливо нотаріальне законодавство, потребують негайного реформування, адже від них залежить ефективна діяльність нотаріусів та якісне й своєчасне надання правової допомоги особам, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

Список використаних джерел:

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text.
2. Воробей М., Мушенок В. Проблеми та перспективи приватної нотаріальної діяльності в Україні. *Актуальні проблеми розвитку публічного права в контексті реформування сучасного законодавства.* 2016. С. 48-51. URL : http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/217/1/Aktualni_problemi_rozvitku_konferentsiya_2016.pdf.pdf#page=48.
3. Маркович Х. М., Павлюк Н. М. Сучасні проблеми інституту нотаріату в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 5. С. 78-81. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2019/18.pdf.

Катерина КАМЕНЕЦЬКА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) має за мету врегулювати поведінку держав та інших учасників збройних конфліктів, забезпечуючи захист жертв війни та обмежуючи методи ведення бойових дій. Проте існуючі нормативно-правові акти МГП виявляються застарілими, що ускладнює їх застосування в контексті сучасних збройних конфліктів. Нерідко це призводить до недієвості норм, що ускладнює притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

Однією з найбільших проблем є невизначеність становища держав, які ігнорують норми міжнародного права. В умовах, коли країни-порушники не дотримуються міжнародних зобов'язань, необхідно напрацьовувати нові норми МГП, що забезпечать ефективний вплив на держави, які вчиняють правопорушення в умовах збройного конфлікту. Це особливо актуально в контексті російсько-українського збройного конфлікту, який виявив недієвість міжнародного механізму впливу на росію. Вихід росії з міжнародних організацій та денонсація міжнародно-правових договорів, що передбачають дотримання прав людини під час війни, свідчить про її готовність нехтувати основами МГП [1-2].

У відповідь на агресію Україна докладає зусиль для підтвердження своєї вірності принципам міжнародного гуманітарного права. У цьому контексті важливими є підтримка міжнародних партнерів та ефективність міжнародно-правових механізмів притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів. Серед актуальних питань постають координовані підходи у вирішенні проблем, пов'язаних із жертвами збройного конфлікту. Термін «жертви збройного конфлікту» почав використовуватися в МГП з прийняттям Женевських конвенцій, що надають особливий захист окремим категоріям осіб, включаючи медичний та духовний персонал, військовополонених і цивільне населення. Однак в умовах російсько-української війни, що триває з 2014 року, виникають складнощі з отриманням статусу військовополонених, адже процедура, передбачена міжнародним гуманітарним правом, не завжди чітка. Це призводить до правової невизначеності та зловживання з боку держави-порушника [3, с. 49].

Відзначимо, що початковий етап російсько-українського конфлікту не одразу кваліфікувався як міжнародний збройний конфлікт. Вимоги до доказів контролю з боку росії за збройними формуваннями на Сході України до 2022 року ускладнювали правову оцінку ситуації. Сьогодні ж, попри очевидність порушень норм МГП, росія продовжує ігнорувати міжнародне право, класифікуючи конфлікт як «спеціальну військову операцію», що позбавляє українських військовополонених належних правових гарантій. Особливо тривожить ситуація з військовополоненими, які перебувають у жахливих умовах, без належного медичного обслуговування та харчування. Порушення прав українських військовополонених, незважаючи на норми міжнародного гуманітарного права, свідчить про необхідність активізації міжнародних зусиль для забезпечення їхнього захисту [4, с. 56].

Водночас міжнародне гуманітарне право не передбачає спеціальних норм щодо обміну військовополоненими, що створює прогалини в правовій системі та потребує подальшого удосконалення. Таким чином, нові норми, що забезпечують правовий статус осіб, залучених у збройні конфлікти, є необхідними для зміцнення міжнародного гуманітарного права і забезпечення його ефективності в сучасних умовах.

Женевські конвенції, що переважно орієнтовані на врегулювання статусу комбатантів, стають особливо актуальними в умовах сучасних збройних конфліктів, зокрема, у зв'язку з широкомасштабною агресією російської федерації в Україні. Ця агресія призвела до масової загибелі цивільного населення, а також численних випадків тортур і знущань над громадянами України, які опинилися під окупацією. Постраждалі відчули як фізичні, так і моральні наслідки війни, що вимагає особливого підходу до їхнього захисту згідно з міжнародним гуманітарним правом.

Серед найважливіших завдань державної політики України є забезпечення справедливості та притягнення до відповідальності осіб, які скоїли воєнні злочини на її території. Масові порушення прав цивільних осіб на

окупованих територіях свідчать про прогалини в міжнародно-правовому регулюванні їхнього статусу. Четверта Женевська конвенція гарантує захист певним категоріям цивільного населення, таким, як поранені, хворі, діти до 15 років, вагітні жінки, а також матері з дітьми до семи років (стаття 14) та інваліди (стаття 16). Однак в умовах збройного конфлікту цей захист часто виявляється недостатнім [1].

У сучасному світі термін «уразливі особи» охоплює осіб з інвалідністю, вагітних жінок, літніх осіб та тих, хто супроводжує маленьких дітей. Ці особи можуть стати непрямими жертвами збройного конфлікту, навіть якщо не перебувають у безпосередній зоні бойових дій. Наприклад, відсутність медичної допомоги для онкологічних або інфекційних пацієнтів під час конфлікту може призвести до серйозних наслідків для їхнього здоров'я. Тому актуальним є створення координаційного органу, що опікуватиметься питаннями непрямих жертв конфлікту [2].

Також важливим є питання компенсації особам, чиї права були порушені внаслідок збройної агресії. На жаль, як міжнародне, так і національне законодавство недостатньо чітко визначає, кого відносити до постраждалих від збройної агресії. У 2023 році уряд розробив новий підхід до надання компенсацій за втрачене майно. Зокрема, прийнято закон, що визначає основи соціального та правового захисту осіб, які стали жертвами збройної агресії. Створюється єдиний реєстр таких осіб, але багато з них стикаються з труднощами в отриманні медичної, психологічної та правової допомоги.

Отже, кроки, вжиті Україною для вдосконалення норм національного законодавства з метою захисту жертв збройного конфлікту, є надзвичайно важливими. Однак для їхньої ефективної реалізації необхідно забезпечити комплексний підхід до визначення статусу постраждалих осіб, а також створити системи, які б гарантували їм доступ до необхідних ресурсів і підтримки.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (Женевська конвенція IV 1949 р.). URL : https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

2. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (Женевська конвенція III 1949 р.). URL : https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/995_153#Text.

3. Царенко О., Тична Б., Федчук Т. Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. С. 607-611.

4. Цевух А., Якимчук М., Градиська Ю. Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. 2023. С. 59.

Аріна КЛІПОВА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ІЄРАРХІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Міжнародне право, яке регулює відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права, має складну структуру, що визначає ієрархію норм. Ієрархія норм міжнародного права є важливим аспектом, оскільки вона дозволяє вирішувати конфлікти між різними правовими нормами, забезпечує порядок і передбачуваність у міжнародних відносинах та встановлює основи для співпраці між державами. Визначення цієї ієрархії є важливим для розуміння того, як міжнародне право регулює взаємодію держав, організацій та інших суб'єктів на глобальній арені.

На найвищому рівні ієрархії міжнародного права знаходяться імперативні норми (jus cogens). Ці норми мають універсальну обов'язкову силу і не можуть бути змінені або відхилені жодною угодою або договором між державами. Вони визнаються і повинні виконуватися всіма державами незалежно від їхнього статусу або юридичних зобов'язань [1, с. 45]. Імперативні норми включають такі принципи, як заборона геноциду, заборона рабства, заборона торгівлі людьми, принцип заборони агресії, право на самооборону. Ці принципи є основоположними для забезпечення міжнародного миру і безпеки, тому їхнє дотримання є обов'язковим для кожної держави. Імперативні норми стоять над іншими міжнародно-правовими нормами і мають пріоритет у разі колізії.

На наступному рівні ієрархії розташовуються основні принципи, закріплені в Статуті ООН, які є важливими для підтримки міжнародної стабільності та порядку. Ці принципи включають принцип суверенної рівності держав, принцип ненападу, повагу до територіальної цілісності та політичної незалежності, а також принципи ненасильства, мирного врегулювання спорів і співпраці держав у галузі міжнародної безпеки. Всі ці принципи мають обов'язкову силу і повинні виконуватися державами, що є членами міжнародної спільноти, і створюють основи для нормування відносин між державами на міжнародній арені. Принципи, закріплені в Статуті ООН, є універсальними і застосовуються до всіх учасників

міжнародних відносин, навіть до тих держав, які не є членами ООН, оскільки вони відображають основні засади міжнародного права [2, с. 56].

На наступному рівні ієрархії знаходяться міжнародні договори, які укладаються між державами. Вони можуть мати різний юридичний статус в залежності від того, чи ратифіковані вони національними органами держав. Загальні міжнародні договори, такі як Конвенція про права дитини або Генеральна угода про тарифи і торгівлю (ГАТТ), мають вищу юридичну силу і зобов'язують держави дотримуватися їхніх положень. Вони можуть мати глобальне охоплення та діяти в межах численних держав. Такі договори сприяють гармонізації міжнародних відносин та регулюють важливі сфери, включаючи права людини, міжнародну торгівлю, охорону навколишнього середовища та безпеку.

Регулярно укладаються також регіональні договори, наприклад, Європейська конвенція з прав людини або Африканська хартія прав людини, що мають юридичну силу лише в межах певного регіону. Хоча їхня сила обмежена географічно, вони також мають значний вплив на регіональну стабільність та виконання міжнародних стандартів.

Далі йдуть звичаї міжнародного права. Це норми, які формуються на основі тривалої та послідовної практики держав, що визнають ці норми як обов'язкові. Звичаї є важливими для доповнення або тлумачення положень міжнародних договорів, а також можуть бути застосовані в тих сферах, де немає чітко закріплених угод. Наприклад, звичай міжнародного права, що забороняє геноцид або агресію, є настільки усталеним, що його дотримання стало обов'язковим для всіх держав, навіть тих, які не є учасниками конкретних угод. Однак іноді звичаї можуть мати різні трактування або застосовуватися в різних контекстах, що ускладнює їх застосування [3, с. 88].

Наступним рівнем ієрархії є загальні принципи права, що вважаються універсальними і можуть застосовуватися до всіх держав. Вони використовуються для заповнення прогалин у міжнародному праві та для вирішення правових питань, що не мають чіткого регулювання. До таких принципів відносяться принципи добросовісності, справедливості, недискримінації та заборони зловживання правом. Ці принципи дозволяють вирішувати конфлікти і правові питання, навіть коли конкретні правила або договори не регулюють певну ситуацію, сприяючи забезпеченню справедливості та правопорядку на міжнародному рівні.

А ось на нижчому рівні ієрархії міжнародного права знаходяться національні правові системи, які можуть включати міжнародні норми в свої внутрішні законодавства. Однак статус таких норм може варіюватися в залежності від правової системи країни. У деяких державах міжнародне право має пріоритет над національними законами (наприклад, в системах загального права), в інших – національне законодавство може мати вищу силу, особливо якщо воно в контексті міжнародних норм є більш детальним або адаптованим до національних умов.

Отже, ієрархія норм міжнародного права створює систему, де кожна норма має своє місце, від найвищих імперативних норм до локальних правових актів і звичаїв. Ця система не тільки забезпечує юридичну визначеність у міжнародних відносинах, але й сприяє стабільності та справедливості на міжнародній арені. У разі виникнення конфліктів між різними нормами застосовується загальний принцип правової логіки, який визначає пріоритет імперативних норм. Це підкреслює важливість дотримання міжнародних зобов'язань і співпраці між державами для підтримки миру і безпеки у світі.

Список використаних джерел:

1. Бігняк О. В. Теорія міжнародного права. Херсон : Вид-во «Гельветика», 2020. 224 с.
2. Тимченко Л. Міжнародне право: навч. посібник. К. : Університет «Україна», 2007. 224 с.
3. Задорожній О. В., Поєдинок О. Р. Від теорії міжнародного права до практики захисту прав людини: Lider Amicorum до 60-річчя проф. Всеволода Всеволодовича Мицика: монографія. Київ-Одеса : Фенікс; 2016. 718 с.

Аліна КОВАЛЬ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Суб'єкти міжнародного права є учасниками міжнародних правовідносин, що наділені міжнародними правами та обов'язками, які здійснюються на основі та в рамках міжнародного права. Ними можуть бути як держави, так і міжнародні організації чи утворення, що здатні брати участь у міжнародних відносинах. Важливо відзначити, що деякі автори підкреслюють, що суб'єкти міжнародного права повинні мати можливість створювати норми міжнародного права та нести міжнародну відповідальність у разі необхідності. Це вказує на те, що міжнародна правосуб'єктність включає в себе такі складові, як міжнародна дієздатність, правоздатність та деліктоздатність.

Інститут правосуб'єктності відіграє ключову роль у структурі міжнародного права. Його розвиток нерозривно пов'язаний із задоволенням

потреб суб'єктів цього права, включаючи регулювання взаємовідносин між ними, а також визначення їхніх прав і обов'язків. Центральним і універсальним суб'єктом міжнародного права залишається держава. Водночас у різні історичні епохи правосуб'єктність визнавали за містами-державами, окремими монархами, римсько-католицькою церквою, лицарськими орденами та домініонами [1, с. 85].

Деякі з цих суб'єктів набули загальновизнаного статусу в результаті тривалого розвитку, як, наприклад, міжнародні організації. Інші, такі як Міжнародна організація Червоного Хреста або католицька церква, зробили свій внесок у розвиток інституту міжнародної правосуб'єктності, але наразі не вважаються повноправними суб'єктами міжнародного права.

На сьогодні до суб'єктів міжнародного права належать, насамперед, держави, а також міжнародні організації, нації та народи, що борються за створення незалежної держави, а також особливі форми суб'єктів міжнародного права, відомі як квазідержавні утворення [2]. Обсяг правосуб'єктності у різних суб'єктів варіюється, але ключовою умовою є можливість підпадати під пряму дію норм міжнародного права. Існує також поділ суб'єктів на первинні та вторинні. Правосуб'єктність первинних суб'єктів не залежить від волі інших учасників міжнародного співтовариства та існує в силу об'єктивної реальності. Відповідно, первинними суб'єктами міжнародного права є держави і, в деяких випадках, нації або народи, які борються за створення незалежної держави [3].

Держави є носіями міжнародної правосуб'єктності в силу належного їм державного суверенітету, що підтверджується основними принципами міжнародного права. Державний суверенітет означає повноту законодавчої, виконавчої та судової влади держави в межах її території, а також її незалежність і самостійність на міжнародній арені. Так, суверенітет є невід'ємною ознакою держави, і саме завдяки йому держави можуть створювати норми міжнародного права та забезпечувати ефективний механізм контролю за їх виконанням. Варто зауважити, що суверенітет держави має свої межі. У сфері міжнародних відносин він обмежується суверенітетом інших держав, а також загальновизнаними інтересами міжнародної спільноти. Важливо підкреслити, що, незважаючи на різний рівень економічного розвитку чи політичну вагу, усі держави як носії суверенітету є рівноправними згідно з нормами міжнародного права [4, с. 58].

Суверенітет держави, як складова її правосуб'єктності, включає верховенство влади в межах своєї території, а також юрисдикцію, яка може виходити за межі національної території, наприклад, щодо своїх громадян, що перебувають за кордоном. Юридично на території кожної держави не може бути влади, яка була б вищою за державну. Ця концепція означає, що суверенітет держави не поширюється за межі її території, проте здійснення юрисдикції може поширюватися на громадян, незалежно від їх місцезнаходження. Таким чином, держава виступає як універсальний суб'єкт міжнародного права, оскільки практично не існує міжнародних правовідносин, у яких не могла б брати участь держава. Органи та особи, що представляють

державу на міжнародній арені, уособлюють її інтереси і не можуть діяти від свого власного імені.

Тож держава є ключовим суб'єктом міжнародного права, а властивий їй суверенітет, як складова її правосуб'єктності, включає верховенство в межах території, можливість здійснення юрисдикції за її межами та універсальну участь у міжнародних відносинах. Окрім держав, суб'єктами міжнародного права можуть виступати нації та народи, які прагнуть до самовизначення, хоча їх правосуб'єктність залишається обмеженою до моменту створення незалежної держави.

Список використаних джерел:

1. Пасечник О. В. Статика та динамізм міжнародно-правового регулювання в аспекті системи джерел сучасного міжнародного права. *Нове українське право.* 2023. С. 96-105.
2. Статут Міжнародного Суду ООН. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
3. Бігняк О. В. Теорія міжнародного права: навч.-метод. посібник. Херсон : Вид-во «Гельветика», 2020. 224 с.
4. Трояновський О. В. Місце односторонніх актів держав в системі джерел міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 336-338. URL : http://lsej.org.ua/2_2021/84.pdf.

Орина КОВІНЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Дмитро СЕЛІХОВ,
професор кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ЗАТЯЖНОЇ ВІЙНИ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ЄС

Сучасна міграційна криза, спричинена війною в Україні, виявила серйозні прогалини у правовому регулюванні захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у межах Європейського Союзу (ЄС). Вперше в історії ЄС 4 березня 2022 року було активовано Директиву Ради 2001/55/ЕС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності

за наслідки такого прийому від 20 липня 2001 року (далі – Директива), яка надала українським громадянам доступ до житла, соціального забезпечення, освіти та ринку праці. Проте уваги потребує те, що ця Директива була створена для короткострокових криз і не враховує тривалий характер сучасних світових конфліктів. Це створює правову невизначеність щодо майбутнього статусу цих осіб, їхніх прав та можливостей інтеграції. Відсутність довготривалих механізмів призводить до соціальної нестабільності та нерівності в країнах-членах ЄС, що робить цю проблему надзвичайно актуальною для наукового аналізу та пропонування нових рішень [1].

Проблема, що нами розглядається, зачіпає мільйони людей і впливає на внутрішню політику країн ЄС. Тому в цій роботі запропоновано деякі розроблені пропозиції щодо трансформацій тимчасового захисту в довготривалі механізми.

За загальним правилом тривалість тимчасового захисту становить один рік, який може бути автоматично подовжений кожні 6 місяців ще на 1 рік. Однак із точки зору фінансової складової Європейського Союзу грошової допомоги та інших впроваджених привілеїв для біженців з України дедалі меншає через масштабний наплив мігрантів у зв'язку із розв'язаною росією війною. Більш того, російська федерація не тільки веде воєнні дії на території України, а ще й здійснює вплив на загальну ситуацію в інших державах, застосовуючи різні злочинні способи залякування населення, послаблення авторитету їхнього керівництва. Тому сучасний стан війни набрав великих обертів і захоплює майбутнє життя світу та його економічної складової.

Щодо пропонованих шляхів вирішення проблеми надання умов захисту, то першочергово рекомендуємо впровадити гібридну модель довгостроковості, і пропонуємо механізм, що поєднує тимчасовий захист із можливістю переходу до постійного статусу в залежності від обставин у країні походження особи.

Уряди країн Європейського Союзу дійсно дуже спостерігають за умовами проживання у війні українців у регіонах, звідки останні прибувають. Паспорт українського громадянина вже давно не є тією єдиною підставою, за якою надаються привілеї задля перебування за кордоном тільки зі співчуття. Європа почала зауважувати, що українські біженці у певній кількості так досі і не працевлаштувалися, відповідно вони не сплачують податки, не вивчили мову країни перебування. Норвегія вже заявила, що не буде більше продовжувати тимчасовий захист українців із західних областей України, бо вони мають куди повертатися, мають нерозтрощену домівку та не страждають від постійних обстрілів так, як це відбувається із жителями східних, південно-східних територій. Але тих, які дуже потерпіли від війни та фактично є біженцями, Норвегія готова підтримувати стільки, скільки буде потрібно, як заявила їх міністерка юстиції Емілія Енгер Мель [2].

Польща та Німеччина також готують урізання соціальних виплат, переважно для тих, хто зовсім не працює, не вчить і не збирається вчити державну мову, інтегруватися у суспільство.

У зв'язку з вищесказаним, доцільним буде створити єдиний європейський реєстр бенефіціарів тимчасового захисту, що дозволить уникнути дублювання соціальної підтримки, забезпечить кращу координацію між країнами-членами Європейського Союзу. За допомогою можливого до запровадження механізму можна покращити процедуру обробки заяв на міжнародний захист, тобто українські біженці, які вирішать залишитися в ЄС після закінчення дії захисту, повинні мати право подавати заяви на набуття права подальшого проживання, які оброблятимуться відповідно до строго встановлених стандартів. Так само має відбуватися навпаки – при бажанні добровільно повернутися на Батьківщину, наприклад, у разі умовно безпечної ситуації та за підтримкою через програми реінтеграції.

Описані зміни мають перспективу бути внесеними до згаданої на початку Директиви, якою тоді б враховувалася тривалість міграційних криз цього часу. Директива може містити положення про поступовий перехід від тимчасового захисту до довгострокового, разом з тим й передбачати всі критерії для надання постійного статусу на основі довгострокової інтеграції та статусу резидента, за більш спрощеною процедурою. З такою системою біженці пройдуть шлях від «правового вакууму» до повноцінної імміграції після закінчення дії захисту.

Зосереджуючись на тій практиці, що багато держав-членів ЄС скорочують соціальні виплати, якщо біженці не беруть активної участі в житті їх країни, як приймаючої сторони, висуваємо припущення про причину такої поведінки – необхідність розробки стимулів для цієї активної інтеграції: мовні курси для достатньої кількості людей, які нещодавно прибули, професійна перекваліфікація іноземних робітників, але й зобов'язання працевлаштування в якості імперативного методу. Така політика водночас сприятиме зменшенню фінансового навантаження на приймаючі держави та підвищить соціальну стабільність. Громадяни України будуть впевнено відчувати себе, навіть беручи до уваги той факт, що вони знаходяться не на своїй землі, відчуватимуть силу завтрашнього дня – того, чого прагнуть.

Таким чином, в умовах довгої війни правове регулювання тимчасового захисту потребує значних змін для забезпечення балансу між гуманітарними зобов'язаннями та ефективним управлінням міграційними потоками. Запропоновані заходи сприятимуть соціальній та економічній стабільності як у країнах ЄС, так і в Україні після завершення війни.

Список використаних джерел:

1. Директива Ради 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. URL : https://ips.ligazakon.net/document/MU01293.

2. The Government is changing the rules: Norway will grant collective protection to fewer Ukrainians: 27.09.2024. № 86. URL : https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/the-government- is-changing-the-rules-norway-will-grant-collective-protection-to-fewer-ukrainians/id3055194/

Вероніка КРАВЕЦЬ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОБСТАВИНИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Міжнародно-правова відповідальність держави є фундаментальним елементом міжнародного права, який забезпечує порядок і справедливість у міжнародних відносинах. Під цією відповідальністю розуміють обов'язок держави нести наслідки за свої протиправні дії на міжнародній арені. Однак у міжнародному праві передбачені обставини, за які держава може бути звільнена від відповідальності за певні дії чи бездіяльність. Вони мають важливе значення для забезпечення справедливості у випадках, коли певні об'єкти перешкоджають виконанню міжнародного зобов'язання. У цій статті ми розглянемо ключові моменти звільнення від міжнародно-правової відповідальності та їх значення в контексті сучасного міжнародного права.

Міжнародно-правова відповідальність настає у разі порушення державою своїх міжнародних зобов'язань. Відповідальність може бути матеріальною, коли держава повинна компенсувати збитки, або політичною, що передбачає санкції чи інші обмеження з боку міжнародної спільноти. Однак міжнародне право передбачає, що в певних випадках держава може бути звільнена від такої відповідальності [1].

Перелік обставин, що виключають протиправність дій, які в іншому випадку порушували б міжнародно-правові зобов'язання держави, наведений у розділі V Статей про відповідальність держав. Цей перелік є вичерпним і охоплює шість основних обставин: згоду, самооборону, контрзаходи, форс-мажор, лихо та стан необхідності. Важливо враховувати ключові характеристики цих обставин: вони не скасовують і не припиняють дію міжнародного зобов'язання, яке відновлює свою силу після припинення обставини.

Такі обставини певною мірою виправдовують невиконання зобов'язань протягом часу їх існування. Як зазначав Д. Фітцморіс, «невиконання не лише виправдане, але є передумовою для відновлення виконання після зникнення чинників, що його спричинили та виправдовували...» [5].

Цей підхід знайшов відображення у рішенні Міжнародного суду ООН у справі «Проєкт Габчиково-Надьмарош (Угорщина/Словаччина)». У справі за заявою Угорщини, яка стверджувала, що протиправність рішення про припинення будівництва об'єкта, всупереч її зобов'язанням за Договором 1977 року, скасовується через стан необхідності, Суд зазначив: «Стан необхідності, на який посилається Угорщина, навіть якщо його існування буде доведено, не означатиме, що Угорщина виконувала свої зобов'язання за Договором 1977 року або що ці зобов'язання втратили для неї обов'язковий характер. Він лише дозволяє стверджувати, що за наявних обставин Угорщина не нестиме міжнародної відповідальності за свої дії» [3].

Відповідно до принципу згоди держави на певне діяння іншої держави протиправність цього діяння усувається за таких умов:

1. Згода має бути юридично дійсною.
2. Протиправність усувається щодо поведінки держави, яка дала згоду, і в межах цієї згоди.

У міждержавній практиці прикладами ситуацій «згоди» можуть бути транзит через повітряний простір або внутрішні води держави, розміщення служб однієї держави на території іншої держави, проведення при цьому на території іншої держави офіційних розслідувань чи дізнань, зокрема у зв'язку із вчиненням терористичних актів, авіапригод.

Згідно з проєктом статей Комісії міжнародного права ООН про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, виділяються такі основні обставини, які можуть звільнити державу від відповідальності [2]:

– Держава не може бути відповідальною за дії, які були вчинені за згодою іншої держави. Це важливий аспект суверенітету, що дозволяє державам вільно визначати межі своїх прав і обов'язків у рамках міжнародного права.

– Форс-мажор (непереборна сила) є обставиною, що звільняє державу від відповідальності у випадках, коли надзвичайні і непередбачувані події стають на заваді виконання зобов'язань. Наприклад, стихійні лиха, техногенні катастрофи чи інші події, що знаходяться поза контролем держави, можуть стати підставою для звільнення від відповідальності.

– У випадках лиха або катастрофи, коли для захисту національних інтересів або життя населення необхідно вжити заходів, що можуть порушувати міжнародні зобов'язання, держава також може бути звільнена від відповідальності. Це передбачає, що дія або бездіяльність, яка суперечить міжнародному праву, може бути виправдана необхідністю захисту вищих інтересів.

Необхідність визнається міжнародним правом як обставина, що звільняє державу від відповідальності за порушення міжнародних зобов'язань у випадках, коли таке порушення є єдиним способом захисту істотних національних інтересів. Наприклад, під час воєнних конфліктів або загроз національній безпеці держава може відступити від своїх зобов'язань задля забезпечення безпеки.

Контрзаходи є відповіддю на міжнародно-протиправні діяння іншої держави. Вони можуть включати тимчасове призупинення виконання зобов'язань у відповідь на порушення іншою стороною своїх міжнародних обов'язків. Однак такі дії мають відповідати певним умовам і бути пропорційними порушенню.

Обставини, що звільняють від міжнародно-правової відповідальності, викликають певні питання щодо їх застосування та інтерпретації. Однією з головних проблем є можливість зловживання цими винятками, особливо в ситуаціях, коли держави можуть маніпулювати поняттям «необхідності» або «форс-мажору» для уникнення відповідальності за протиправні дії [4].

Іншою проблемою є визначення чіткого стандарту для кожної з цих обставин. Наприклад, форс-мажор повинен бути непередбачуваним та непереборним, але визначення таких подій може бути різним у різних контекстах. Аналогічно, поняття «істотних національних інтересів» у контексті необхідності також може бути інтерпретоване по-різному, що може ускладнювати міжнародне правозастосування.

Отже, обставини звільнення від міжнародно-правової відповідальності є важливим інструментом, що дозволяє враховувати виняткові ситуації та забезпечувати баланс між інтересами держав і міжнародним правом. Однак ці обставини повинні бути застосовані обережно, аби запобігти їхньому зловживанню.

Список використаних джерел:

1. Коверзнєв М. С., Коверзнєва Г. П. Відповідальність у міжнародному праві. *Альманах міжнародного права*. 2014. № 13. С. 49-56.

2. Доповідь Голови Робочої групи з питання відповідальності країн за міжнародно-протиправні дії. A/C.6/68/L.19 від 06.12.2013 р.

3. Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia). URL : https://www.icjcij.org/case/92.

4. Case concerning the difference between New Zealand and France concerning the interpretation or application of two agreements, concluded on 9 July 1986 between the two States and which related to the problems arising from the Rainbow Warrior Affair. URL : https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XX/215-284.pdf.

5. Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France). URL : https://www.icj-cij.org/case/136.

Юліана ПІСКЛОВА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Конституційно-правова відповідальність є важливим елементом системи юридичної відповідальності, що забезпечує дотримання основних принципів і норм Конституції. Вона виступає механізмом захисту прав та свобод громадян, а також гарантує стабільність демократичного устрою держави. В умовах сучасного суспільства, де права людини набувають особливого значення, конституційно-правова відповідальність стає необхідною для забезпечення верховенства права [1]. Ця відповідальність покладається на державні органи, посадових осіб і інші суб'єкти, що у своїй діяльності можуть порушувати конституційні норми. Розгляд конституційно-правової відповідальності в контексті юридичної відповідальності є надзвичайно актуальним, адже він дозволяє виявити не лише механізми покарання за порушення, а й шляхи запобігання цим порушенням. Це, своєю чергою, сприяє розвитку правової культури і зміцненню довіри громадян до інститутів держави [2].

Зазначимо, що, перш за все, конституційно-правова відповідальність завжди підпорядковується нормам права. Вони регулюються верховенством права. Іншими словами, їх виникнення передбачено не релігійними, моральними, політичними чи іншими соціальними нормами, а саме правовими нормами, нормативною основою конституційно-правової відповідальності завжди є правові приписи. По-друге, конституційно-правова відповідальність є наслідком правопорушення. Головною підставою цієї відповідальності завжди є вчинення правопорушення. Ця ознака свідчить про те, що конституційно-правова відповідальність не має зворотної дії в часі. По-третє, процесуальний характер законодавчо встановлених норм означає, що конституційно-правова відповідальність не може застосовуватися в кожному конкретному випадку в нових варіаціях поведінки юридичної особи. Це пов'язано з тим, що закон передбачає таку можливість. По-четверте, конституційно-правова відповідальність не може бути реалізована поза діяльністю органів державної влади або органів місцевого самоврядування.

Це пов'язано з тим, що ці обов'язки можуть бути реалізовані лише через діяльність органів державної влади або органів місцевого самоврядування. По-п'яте, конституційно-правові обов'язки мають примусовий характер. Це означає, що їх виконання забезпечується примусовою силою держави [3].

Важливим аспектом, що підкреслює особливий характер конституційно-правової відповідальності, є процедура та процес її реалізації. Тому основним засобом реалізації цього виду юридичної відповідальності, як і всіх інших видів юридичної відповідальності, є судовий порядок. Вона також може реалізовуватися через рішення, прийняті уповноваженими органами державної влади чи місцевого самоврядування, а також через форми безпосередньої демократії. Конституційно-правова відповідальність відрізняється від інших видів юридичної відповідальності тим, що вона має специфічні санкції, наприклад:

а) дострокове реформування або розпуск органу влади;
б) обмеження, позбавлення спеціального статусу;
в) тимчасова або повна заборона діяльності;
г) тимчасова або повна заборона діяльності;
д) відставка або звільнення;
е) визнання нормативно-правового акта неконституційним тощо [4].

Останньою характеристикою конституційно-правової відповідальності є те, що її основним призначенням є захист Конституції, конституційного ладу, основних прав і свобод людини і громадянина. Це також відрізняє конституційно-правову відповідальність від інших видів юридичної відповідальності [5].

Підсумовуючи, зазначимо, що конституційно-правова відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності. Вона є різновидом юридичної відповідальності і гарантується примусовою силою держави і народу України. Її сутність проявляється в необхідності безпосереднього впливу на суб'єкта, який вчинив протиправне діяння, негативних правових наслідків, передбачених Конституцією, на стабільність конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко Ю. В. Конституційно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговор. п'ятитом. монограф. «Правова доктрина України» (м. Харків, 20-21 листопада 2013 р.). С. 304-307.

2. Стрижак Д. І. Конституційно-правова відповідальність: важливий елемент в механізмі захисту Конституції: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 грудня 2020 р.). Дніпро : ВНПЗ «ДГУ», 2020. С. 80-82.

3. Конституційна відповідальність як елемент системи правової охорони Конституції України. URL : https://epidruchniki.com/content/186_43konstityciina_vidpovidalnist_yak_element_sistemi_pravovoi_ohoroni_konstitycii_ykraini.html.

4. Мохончук Б. С. Конституційно-правова відповідальність в системі юридичної відповідальності: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 лютого 2011 р.). С. 66-69.

5. Поняття і специфіка конституційно-правової відповідальності. *Мего-Інфо – Юридичний портал України № 1. Коментар ЦПК, КПК, КУПАП, ККУ, ЦК.* URL : http://mego.info/матеріал/№-3-поняття-і-специфіка-конституційно-правової-відповідальності.

Олена РУДНИЦЬКА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Валентина ЧЕРНОБУК,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОДЕРЖАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний світ стикається з численними викликами, які ставлять під загрозу основні права людини, особливо в умовах воєнного стану. Воєнні конфлікти, тероризм, політичні нестабільності та природні катастрофи створюють ситуації, в яких держави вводять надзвичайні заходи, що часто призводять до порушень прав і свобод. У цьому контексті важливо розглянути, як воєнний стан впливає на права громадян, які категорії людей найбільше страждають від таких обмежень і які механізми захисту можуть бути ефективними для забезпечення прав людини в умовах кризи.

В умовах воєнного стану основні права людини, такі як право на свободу та особисту недоторканність, зазнають серйозних обмежень. Держави можуть вводити заборони на свободу слова, зібрань і пересування, що є критично важливими правами. Наприклад, можуть бути заборонені масові акції протесту або обмежено пересування громадян, особливо в зонах бойових дій. Це може призвести до ситуацій, коли мирні демонстранти стають жертвами насильства з боку правоохоронних органів. Крім того, порушуються права на справедливий суд, включаючи право на захист і право на безкоштовну юридичну допомогу [1, с. 8].

Часто в умовах надзвичайної ситуації можливості судової системи обмежуються, що створює умови для безкарності порушників прав людини. Право на приватність також може бути під загрозою, оскільки держави можуть збирати інформацію про своїх громадян з метою забезпечення безпеки, що призводить до спостереження, контролю комунікацій та доступу до особистої інформації.

На жаль, воєнний стан часто супроводжується серйозними порушеннями прав людини. Воєнні дії часто призводять до насильства проти цивільних осіб, включаючи обстріли житлових районів, використання заборонених видів озброєння і застосування колективних покарань. Наприклад, в Україні під час війни багато міст зазнали артилерійських обстрілів, що призвело до численних жертв серед мирного населення [2, с. 120]. Крім того, під час конфліктів також часто відбуваються незаконні затримання, коли особи затримуються без обґрунтованої причини або без дотримання процесуальних

норм, що може призвести до ситуацій, коли люди зникають безвісти, і родичі не можуть отримати інформацію про їхню долю. Особливо вразливими під час конфліктів є жінки, діти, особи з обмеженими можливостями та літні люди. Вони можуть стати жертвами сексуального насильства, торгівлі людьми або фізичної експлуатації. Наприклад, жінки в зонах конфліктів часто зазнають насильства, оскільки їхня безпека не гарантована.

З метою захисту прав людини в умовах воєнного стану необхідно застосовувати ефективні механізми. Національні інституції, такі як омбудсмен, грають важливу роль у захисті прав людини під час воєнного стану. Вони повинні мати доступ до зон конфлікту та можливість розслідувати порушення прав людини. В Україні функціонують громадські організації, які займаються моніторингом ситуації з правами людини, що також сприяє їх захисту. Міжнародні організації, зокрема, ООН, можуть здійснювати моніторинг дотримання прав людини в умовах збройного конфлікту. Спеціальні місії, комісії та експерти можуть допомогти в документуванні порушень і забезпеченні відповідальності за злочини проти людяності. Громадянське суспільство також відіграє ключову роль у захисті прав людини. Правозахисні організації можуть проводити кампанії для підвищення обізнаності про права людини, надавати юридичну допомогу жертвам порушень та сприяти змінам у законодавстві [3, с. 80].

Крім того, важливим аспектом захисту прав людини в умовах воєнного стану є необхідність постійного моніторингу та аналізу ситуації з правами людини на місцях. Влада повинна бути відкритою до діалогу з міжнародними правозахисними організаціями, а також із представниками громадськості. Такий підхід сприяє підвищенню прозорості дій уряду, а також дозволяє виявити й усунути систематичні порушення прав людини. Також важливо навчати військовослужбовців і правоохоронців принципам прав людини, щоб зменшити ймовірність зловживань, і забезпечити, щоб дії держави відповідали міжнародним стандартам. Лише комплексний підхід до захисту прав людини в умовах воєнного стану зможе забезпечити їхнє дотримання і відновлення довіри суспільства до державних інститутів.

Актуальні питання дотримання прав людини в умовах воєнного стану вимагають від суспільства і держави особливої уваги. Незважаючи на складнощі, з якими стикаються країни під час збройних конфліктів, важливо не забувати про основоположні права людини, які мають залишатися в центрі уваги навіть у найскладніші часи. Лише спільними зусиллями міжнародної спільноти та національних інститутів можливо забезпечити захист прав людини і відновити справедливість у постраждалих регіонах.

Список використаних джерел:

1. Кучук А. М. Теоретичні основи правового поліцентризму: монографія. Дніпро : ДДУВС; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
2. Татаренко Г., Арсентьєва О. Окремі аспекти реалізації конституційного права на освіту в умовах збройного конфлікту. *Людська гідність та забезпечення прав людини в умовах суспільних трансформацій:* матер. І Маріуп. констит. форуму. К. : Ваіте, 2021. С. 118-126.
3. Юридична весна: права людини в умовах воєнного стану: матер. наук.-практ. конф.(м. Харків, 15 квітня 2024 р.). Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого. 2024. 215 с.

Марія СЕРГІЄНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституція України 1996 року визначає Верховну Раду України як єдиний орган, що здійснює законодавчу владу в країні. Цей підхід відрізняється від положень попередньої Конституції 1978 року та Конституційного договору, що також визначали Верховну Раду як єдиний законодавчий орган, проте вказували на існування інших можливих шляхів здійснення законодавчої функції. Чинна Конституція чітко встановлює, що жоден інший орган в Україні не має права на законотворчу діяльність, що робить Верховну Раду монополістом у цій сфері. Це підкреслює її унікальну роль у системі державної влади та виключає можливість інших органів втручатися в процес створення законів [1].

Парламент, як загальнодержавний законодавчий орган, є невід'ємною складовою демократичних систем управління. Його головна функція – представляти суверенну волю народу та здійснювати законодавчу діяльність на постійній основі. Верховна Рада України має ознаки класичного парламенту: її компетенція поширюється на всю територію держави, і саме вона є єдиним органом, уповноваженим ухвалювати закони, які мають найвищу юридичну силу.

Окрім законодавчої функції, парламент також виконує представницьку роль, оскільки його діяльність спрямована на відстоювання інтересів громадян. Формування парламенту відбувається на основі виборчого процесу, що гарантує прозорість та підзвітність [2, с. 351].

24 лютого 2022 року, у зв'язку з повномасштабним вторгненням рф на територію України, Президент України видав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», що був затверджений Законом України № 2102-IX. Воєнний стан почав діяти з 05:30 того ж дня і мав тривати 30 діб. Держава потребувала негайної трансформації, аби ефективно протистояти агресії та забезпечити захист своїх громадян, їхніх прав, свобод і законних інтересів [3]. Діяльність органів влади під час воєнного стану спрямована на підтримання

конституційного ладу, забезпечення оборони країни, функціонування правового режиму та організацію цивільного захисту населення. Особливу роль у цьому процесі відіграє Верховна Рада України, що і у воєнний час продовжує виконувати свої законодавчі функції.

Таким чином, однією з ключових рис воєнного стану є збереження законодавчої влади, яка залишається винятковою прерогативою Верховної Ради України. Конституція України під час війни не передбачає можливості делегування законотворчих повноважень Президенту України, що є важливим принципом правової системи держави. Незважаючи на складні обставини, парламент України зберіг свою інституційну стабільність і легітимність, продовжуючи виконувати свої функції як найвищий законодавчий орган. Конституція України разом із Регламентом Верховної Ради України залишаються головними джерелами регулювання парламентської процедури. Конституція України визначає загальні засади функціонування парламенту, а Регламент забезпечує деталізоване правове регулювання його внутрішніх правил і процедур, що є важливим для організації роботи у воєнний час [4, с. 55].

З початком повномасштабної агресії проти України в країні змінився формат роботи Верховної Ради України. З міркувань безпеки було припинено онлайн-трансляції пленарних засідань, а доступ акредитованих журналістів і фотокореспондентів до будівлі парламенту став обмеженим, що ускладнило висвітлення законодавчої діяльності. За словами першого заступника Голови Верховної Ради України, однією з головних задач парламенту стало швидке адаптування законодавства до умов воєнного стану. Для цього було впроваджено безперервний режим пленарних засідань, що дозволило оперативно ухвалювати важливі закони. Основні обговорення відбуваються в комітетах, а під час засідань парламент зосереджується переважно на голосуваннях [4, с. 59].

За час із 24 лютого 2022 року до 24 липня 2023 року Верховна Рада України ухвалила рекордну кількість законів – 480, з яких 386 було прийнято в перший рік війни. Це свідчить про високу інтенсивність законотворчої діяльності. Крім того, значно зросла кількість ініціатив, запропонованих Президентом і урядом: Президент України подав 94 законопроєкти, а Кабінет Міністрів України – 215 [1].

Тож можна дійти висновку, що конституційно-правовий статус Верховної Ради України в умовах воєнного стану залишається незмінним, що підкреслює важливість парламенту як найвищого законодавчого органу країни. Незважаючи на загрози з боку агресора, Верховна Рада України продовжує виконувати свої функції, дотримуючись положень Конституції України та власного Регламенту. Зміна організації роботи парламенту, зокрема впровадження безперервних пленарних засідань та обмеження доступу журналістів, спрямована на забезпечення безпеки та ефективності в ухваленні законів. Важливим фактором є зростання кількості прийнятих законів і законодавчих ініціатив, що демонструє спроможність Верховної Ради України швидко адаптувати законодавство до викликів воєнного часу, залишаючись легітимною та інституційно стійкою.

Список використаних джерел:

1. Верховна Рада України прийняла рекордну кількість законів. URL : https://ukraine-pravo.com/news/ukraine/verkhovna-rada-ukrayiny-pid-chas-viyny-pryynyala-rekordnu-kilkist-zakoniv/
2. Чулінда Л. І., Слуцька О. С. Конституційно-правовий статус уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. *Innovative areas of solving problems of science and practice:* The 7th International scientific and practical conference (Oslo, November 08-11, 2022). Oslo, Norway : International Science Group, 2022. 700 с.
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.
4. Крейденко В. Роль Верховної Ради України у державно-управлінських процесах в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2024. № 2(44). С. 54-59.

Анастасія СТАРИНА,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ДЖЕРЕЛА КОДИФІКАЦІЇ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

До документів, що містять основні принципи міжнародного права, належать:

– Статут ООН, прийнятий у 1945 році;

– Декларація про міжнародно-правові принципи дружби та співробітництва між державами, затверджена відповідно до Статуту ООН у 1970 році;

– Заключний акт НБСЄ, підписаний у Гельсінкі в 1975 році.

Серед трьох зазначених актів, що слугують джерелами основних принципів міжнародного права, Статут ООН є єдиним документом, що має формально обов'язкову силу. Його пріоритет підтверджується статтею 103 Статуту, в якій зазначається: «у випадку, коли зобов'язання членів Організації за цим Статутом суперечитимуть їхнім зобов'язанням за будь-якою іншою міжнародною угодою, переважну силу мають зобов'язання за цим Статутом». Таким чином, тлумачення положень Статуту має вирішальне значення для визначення правової природи основних принципів міжнародного права. Особливу увагу слід звернути на текст статті 2 розділу 1, в якій

вперше викладені основні принципи міжнародного права [1, с. 85]. Також важливо, що розділ 1 Статуту ООН під назвою «Цілі і принципи» формує загальну основу діяльності Організації Об'єднаних Націй та сучасної системи міжнародного права.

Кодифікація основних принципів міжнародного права є важливою складовою розвитку міжнародних відносин та правового регулювання. Цей процес сприяє формуванню єдиного правового простору, забезпечує правову визначеність і стабільність у відносинах між державами. Джерела кодифікації принципів можна розділити на декілька категорій, зокрема, міжнародні договори, рішення міжнародних судів та міжнародні звичаї.

Міжнародні договори є основним джерелом кодифікації принципів міжнародного права. Вони містять формалізовані зобов'язання держав, що виникають у результаті домовленостей, підписаних на міжнародному рівні. Важливими прикладами таких договорів є Статут ООН, Декларація прав людини, а також численні конвенції, що регулюють конкретні аспекти міжнародного права, такі як Конвенція про заборону використання певних видів зброї, міжнародні угоди в галузі захисту прав людини, охорони навколишнього середовища тощо. Рішення міжнародних судів, зокрема Міжнародного суду ООН, також відіграють значну роль у кодифікації міжнародного права. Судові рішення формулюють правові принципи на основі конкретних справ, які розглядаються, і таким чином впливають на формування міжнародно-правової практики. Зокрема, рішення судів стосовно спірних територій, прав людини та міжнародних конфліктів вносять ясність у правові норми, які регулюють ці питання [2, с. 67].

Міжнародні звичаї, як джерело міжнародного права, також мають велике значення для кодифікації основних принципів. Вони формуються на основі тривалої практики держав, які визнають певні правила поведінки як юридично обов'язкові. Наприклад, звичаї, що стосуються дипломатичних відносин, захисту прав людини та воєнних конфліктів, визначають загальноприйняті стандарти поведінки в міжнародному праві [3, с. 31].

Загальні принципи права, які визнані цивілізованими націями, також є важливим джерелом кодифікації. Вони включають фундаментальні правові концепції, такі як принципи справедливості, добросовісності та захисту прав людини. Ці принципи формують основні засади, на яких ґрунтується міжнародне право, і забезпечують його гнучкість та адаптивність до нових викликів і умов. Наукові дослідження та публікації в галузі міжнародного права також відіграють важливу роль у кодифікації основних принципів. Дослідники, юристи та експерти аналізують існуючі міжнародні норми, виявляють прогалини у правовому регулюванні та пропонують нові підходи до їх кодифікації. Це може включати розробку нових міжнародних угод або вдосконалення існуючих правових норм [4, с. 63].

Таким чином, джерела кодифікації основних принципів міжнародного права є багатогранними та різноманітними. Міжнародні договори, рішення міжнародних судів, звичаї, загальні принципи права та наукові дослідження

спільно формують основу для розвитку міжнародного правопорядку, забезпечуючи правову визначеність та стабільність у міжнародних відносинах. Важливість цих джерел полягає в їх здатності адаптуватися до нових викликів, з якими стикається міжнародна спільнота, і забезпечити ефективне регулювання глобальних проблем.

Список використаних джерел:

1. Буткевич О. Право війни як джерело сучасних галузей міжнародного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2022. С. 143.
2. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. 2020. С. 38.
3. Земан І. Значення доктрини у кодифікації сучасного міжнародного права. 2023. С. 84.
4. Калинюк С., Сарай Р., Тимків Д. Кодифікація міжнародного права: теоретичні аспекти. 2021. С. 31.

Ксенія СТЕПАНЮК,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Система виконавчої влади в Україні зазнала численних трансформацій, зумовлених як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Реформування цієї системи є невід'ємною частиною загального процесу модернізації державного управління, що передбачає підвищення ефективності та прозорості роботи виконавчих органів. У цьому контексті важливо розглянути конституційно-правові аспекти реформ, які можуть визначати їх успішність та стійкість. Відповідно до Конституції України виконавча влада реалізується Кабінетом Міністрів України, який є основним органом, що відповідає за виконання законодавства, управління державними справами та забезпечення прав і свобод громадян. Конституційні положення, що регламентують діяльність виконавчої влади, мають на меті встановлення чіткої вертикалі управління, що забезпечує стабільність державної політики.

Незважаючи на реформацію останніх років у сферах боротьби з корупцією, проведення люстрації державного апарату, здійснення трансформацій щодо децентралізації публічної влади, процесу об'єднання територіальних громад та їх законодавчого забезпечення, а також реформування освіти, охорони здоров'я та інших сфер, політична система України залишається на межі кризового стану. Соціальна складова суспільства, система публічної влади та сам політичний устрій не відповідають основному конституційному принципу про демократичну, соціальну, правову державу [1, с. 57].

На сьогодні оновлення Конституції України та конституційного регулювання суспільних відносин не має концептуально-системного характеру. Це стосується, зокрема, засад конституційного ладу, в яких не відображені основи партисипативної демократії, громадянського суспільства, єдності, цілісності та взаємодії гілок публічної влади на принципах належного врядування. Важливо зазначити, що реформи, які були проведені, часто є фрагментарними і не враховують всебічного підходу до розв'язання існуючих проблем [2, с. 8].

Серед основних викликів, які стоять перед українською політичною системою, можна виділити:

1) відсутність чітких та зрозумілих основ для функціонування парламентської демократії, що веде до перманентного дрейфу форм державного правління і постійних конфліктів між виконавчою та законодавчою гілками влади;

2) конституційно-правовий статус глави держави в умовах парламентсько-президентської форми правління потребує переосмислення та уточнення функцій Президента України, що важливо для забезпечення ефективності управління та демократичного контролю;

3) питання реформування судової влади залишаються надзвичайно актуальними, адже незалежність суддів та справедливість правосуддя є запорукою довіри суспільства до державних інститутів [3, с. 5].

Подальше дієве державотворення і подолання кризових явищ в суспільстві вимагають нагального визначення перспектив конституційного та політико-правового оновлення публічної влади. У цьому контексті варто звернути увагу на ініціативи, що регламентують концептуальні засади формування та конституційно-правового оновлення врядування в Україні. Зокрема, проєкт ключових пріоритетів реформування, підготовлений експертами громадянського суспільства під назвою «Принципи Торонто», може стати основою для загальнонаціональної дискусії. Важливо, щоб до цього процесу залучалися не лише державні інститути, а й різні верстви населення, що дозволить врахувати інтереси всіх громадян.

У підсумку зазначимо, що реформування системи виконавчої влади в Україні є складним і багатогранним процесом, що потребує комплексного підходу та зусиль з боку держави, суспільства та міжнародних партнерів. Важливо не лише усунути існуючі проблеми, а й створити умови для

стійкого розвитку та ефективного функціонування виконавчої влади. Конституційно-правові аспекти цього процесу мають стати основою для створення ефективної та відповідальної системи управління, що відповідає вимогам часу та потребам суспільства.

Список використаних джерел:

1. Антонюк О. М. Правові засади здійснення реформи децентралізації органів виконавчої влади в Україні. Вісник. 2021. С. 81.
2. Пухтинський М. О. Територіальне врядування в Україні: конституційно-правові основи. *Вчена рада Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*. 2020. С. 202.
3. Пухтинський М. О. Конституційно-правові аспекти реформування територіальної організації публічної влади в унітарній Україні. 2020. С. 90.

Софія СУХАЧ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Євроінтеграція України є багатогранним процесом, що охоплює політичні, економічні, соціальні та правові аспекти. Одним із важливих напрямів є вплив європейських стандартів і норм на розвиток конституційного права України. Конституційне право, що є однією з основоположних галузей національної правової системи, активно адаптується до європейських принципів, що вимагає реформування інституцій та оновлення законодавчої бази [1, с. 120].

Європейська інтеграція ставить перед Україною низку вимог, які стосуються адаптації національної правової системи до acquis communautaire (загального правового поля Європейського Союзу). Це означає, що основні принципи конституційного права України мають відповідати демократичним стандартам ЄС.

Так, принцип верховенства права передбачає, що конституційне право України повинно гарантувати незалежність судової влади, забезпечувати рівність перед законом та надавати ефективні механізми захисту прав людини. Принцип захисту прав людини полягає у тому, що конституційне право має відповідати стандартам Європейської конвенції з прав людини та

практиці Європейського суду з прав людини, що зумовлює необхідність внесення змін до конституційних положень, які регулюють права і свободи громадян, їх захист та гарантії. Принцип демократичного устрою передбачає, що ЄС вимагає від країн-кандидатів дотримання демократичних норм та процедур, що передбачає посилення інститутів прямої демократії, забезпечення прозорих виборчих процесів та розширення прав громадян на участь у державному управлінні [2, с. 120].

Однією з найбільш важливих реформ, пов'язаних із європейською інтеграцією, є конституційна реформа, спрямована на децентралізацію влади. Ця реформа передбачає передачу значних повноважень від центральної влади на місцевий рівень, що відповідає принципам Європейської хартії місцевого самоврядування. Мета децентралізації – зміцнення місцевих громад, розвиток самоврядування та ефективне управління ресурсами на місцевому рівні.

Додатково, на процес євроінтеграції суттєво вплинуло прийняття змін до Конституції, що стосуються судової реформи. У рамках реформи було змінено механізм призначення суддів, посилено вимоги до їхньої незалежності та підзвітності. Це необхідно для забезпечення справедливого судочинства, що є основним елементом захисту прав людини.

Важливим аспектом європейської інтеграції України є співпраця з Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ). Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання на території України, що вимагає від держави постійного вдосконалення національного законодавства, включаючи конституційне право. Конституція України визнає, що міжнародні договори та угоди, які були ратифіковані Верховною Радою, є частиною національного законодавства. Це положення дозволяє інтегрувати європейські стандарти прав людини безпосередньо в українську правову систему [3, с. 44].

Європейський Союз та його інституції, зокрема Європейська Комісія, Європейська Рада та Європарламент, активно сприяють реформам в Україні, що стосуються конституційного права. Через механізми моніторингу, технічної допомоги та політичного діалогу ЄС надає Україні інструкції та рекомендації щодо вдосконалення конституційних норм і процедур.

Крім того, вступ України до Ради Європи і підписання Європейської соціальної хартії зобов'язують країну відповідати соціальним і правовим стандартам, що вимагає включення до Конституції та інших нормативних актів положень, які регулюють соціальні права громадян, соціальний захист та гарантії праці [4, с. 10].

Отже, європейська інтеграція має значний вплив на розвиток конституційного права України. Процес інтеграції зумовлює необхідність адаптації національної правової системи до європейських стандартів, особливо у сфері захисту прав людини, забезпечення верховенства права та демократичної організації державної влади. Ці зміни не лише сприяють зміцненню правової держави в Україні, але й забезпечують поступовий розвиток її інституцій в напрямі відповідності європейським цінностям та стандартам.

Список використаних джерел:

1. Кішко А., Шандра Р. Вплив європейської інтеграції на право України: адаптація до європейських стандартів. 2024. С. 119-123.
2. Сьох К. Вплив норм права Європейського Союзу на Конституцію України. 2023. С. 120.
3. Крусян Р. Правова держава в контексті європейської інтеграції: забезпечення прав людини та основних свобод. 2024. С. 41-45.
4. Берестень А. Європейська інтеграція України як чинник трансформації юридичної практики (теоретико-правовий аспект). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2023. № 35. С. 8-14.

Юлія ЯНЧЕНКО,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО,
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБИСТІ (ГРОМАДСЬКІ) ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Особисті (громадські) права (права першого покоління) покликані забезпечувати свободу та автономію індивіда як члена громадянського суспільства, його юридичну захищеність від будь-якого незаконного зовнішнього втручання. Органічна основа та головне призначення громадянських прав у тому, щоб забезпечити пріоритет індивідуальних, внутрішніх орієнтирів розвитку кожної особи. Особисті (громадські) права та свободи людини – це основоположні права, які гарантують кожному право на життя, безпеку, свободу і гідність. Вони закріплені у національних конституціях та міжнародних актах, зокрема Загальній декларації прав людини і Європейській конвенції про захист прав людини [1].

Слід зазначити, що особисті права можна класифікувати на:

– право на життя – одне з найважливіших прав, що забезпечує охорону життя людини;

– право на свободу та особисту недоторканність – передбачає захист від свавільного арешту чи затримання;

– право на приватне життя – охоплює недоторканність житла, таємницю листування і захист персональних даних;

– право на свободу думки, совісті і релігії – надає можливість вільно обирати і змінювати свої переконання.

На різних етапах виникнення цих прав вони мали захищати людину від незаконного вторгнення держави у сферу особистої свободи. Однак надалі для здійснення цивільних прав недостатньо пасивного обов'язку держави утримуватися від втручання у сферу свободи особистості. Виявилася потреба сприяти реалізації прав і свобод індивіда. Це означає, що мало встановити прямі заборони, що оберігають сферу особистої свободи та приватного життя від протиправних та довільних спроб її утиску, у тому числі з боку держави. Необхідні його активні дії для реалізації права і свободи людини. Така позиція, поширена в другій половині XX ст., знайшла відображення, зокрема, у рішеннях Європейського суду з прав людини [2].

До особистих прав та свобод людини відносять:

– право на життя та гідність особистості;

– право на свободу та особисту недоторканність, а також недоторканність приватного життя, житла;

– свободу пересування та вибору місця проживання;

– свободу совісті;

– свободу вибору національності та вибору мови спілкування (ст.ст. 27-35 Конституції України) [3, с. 56; 4].

Фактично цей блок прав охоплює фундаментальні аспекти свободи особистості, висловлюючи гуманістичні принципи будь-якого демократично організованого суспільства. Особисті права та свободи – це здібності людини, які захищають від незаконного і небажаного втручання у його особисте життя і внутрішній світ, покликані забезпечити існування, своєрідність і автономію особистості.

Усі права, що належать людині, однаково особисті. Проте у вузькому значенні слова під особистими правами розуміється лише частина прав, які безпосередньо захищають особисте життя і свободу кожної людини. До них належать:

– декларація про життя;

– декларація про особисту недоторканність;

– право на повагу, захист честі та гідності;

– свобода совісті;

– декларація про недоторканність житла;

– право на свободу пересування та вибір місця проживання та ін.

Наприклад, зміст права на недоторканність особистості розкривається у визначенні виняткових умов, за яких можливі обмеження та позбавлення волі, у встановленні найсуворішої заборони насильства, катувань, жорстокого та принижуючого людську гідність поводження, у добровільності медичних, наукових та інших дослідів щодо людини, у реалізації презумпції невинуватості [1, с. 413]. Презумпція невинуватості означає, що обвинувачений у злочині

вважається невинним, поки його винність не буде доведена у передбаченому законом порядку та встановлена вироком суду, який набув чинності.

Саме тому особисті права та свободи людини і громадянина є більш вагомими, ніж інші види прав. Держава, в якій не дотримуються особисті права, не здатна забезпечити дотримання інших прав.

Конституція України [4] розглядає людину, її права і свободи як найвищу цінність. Тим самим вона декларує своє розуміння взаємин держави та особистості, висуваючи на передній план саме особистість. Повага до особи та її захист є невід'ємним атрибутом конституційної держави, її обов'язком.

Встановлені Конституцією важливі положення, пов'язані із ставленням держави до людини, є передумовою вирішення всіх конкретних проблем правового регулювання статусу людини і громадянина України. Таким чином, визнання людини, її прав і свобод найвищою цінністю є фундаментальною нормою конституційного устрою України, що утворює основу не лише конституційно організованого суспільства, а й правового захисту цього суспільства від відродження спроб придушення особи, утиску її прав, ігнорування індивідуальних інтересів та потреб людей.

Для більшості зафіксованих у Конституції України прав і свобод людини і громадянина характерний більш-менш тісний зв'язок із визнанням людини вищою цінністю, у них не просто тією чи іншою мірою відображається це визнання, але вони разом з основами конституційного ладу України служать захисту цих прав та свобод. Принцип визнання людини, його права і свободи вищою цінністю служить досить певним орієнтиром й удосконаленням всієї системи основних прав і свобод людини і громадянина за умов розвитку демократичного суспільства.

Зв'язок між визнанням людини та її прав і свобод вищою цінністю та конкретними правами та свободами людини та громадянина полягає в тому, що якщо певні статті Конституції викладають принцип відносин людини і держави лише «негативно», тобто з погляду можливого порушення прав людини, і має на увазі лише об'єкт захисту, то статті Конституції, присвячені конкретним основним правам і свободам людини та громадянина, сформульовані вже з позитивних позицій [3, с. 120].

Цей взаємозв'язок проглядається і в тому, що норма Конституції, яка вказує на об'єкт захисту, виглядає як перший крок до конкретизації становища людини і громадянина в суспільстві та державі стосовно певної сфери життя або конкретної ситуації. Вона дозволяє зробити наступний крок, який виявляється у закріпленні у Конституції принципу рівноправності громадян.

Все сказане говорить про те, що норми Конституції України про основні права та свободи людини і громадянина не можна розглядати поза зв'язком з принципом визнання людини, її прав і свобод найвищою цінністю, не можна вносити до цих норм зміни чи доповнення, що суперечать цьому

принципу. Щодо викликів у сфері захисту прав, то передусім слід зазначити про конфлікти, воєнний стан і тероризм, що часто стають причиною порушення прав і свобод. Також доцільно акцентувати увагу на тому, що технологічний прогрес породжує нові виклики, пов'язані із захистом приватності. Отже, особисті та громадські права і свободи є основою для розвитку демократичного суспільства. Їх захист і реалізація мають бути пріоритетом як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Буткевич О. В. Права людини. К. : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
2. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні. К. : Юрінком Інтер. 2003.
3. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні. К. : Правова єдність, 2008. 350 с.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 5 грудня 2024 року)

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Коректор – *М. С. Касян*

Підп. до друку 27.02.2025. Формат 60х84/16. Друк – цифровий.
Гарнітура – Times New Roman. Ум.-друк. арк. 24,26. Обл.-вид. арк. 26. Зам. № 01/25-зб

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 8112 від 13.06.2024